

160692

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BULGARİSTAN SOSYAL VE SİYASAL YAŞAMINDA TÜRKLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

METE ULUYURT

ANABİLİM DALI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAMI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER

TEZ DANIŞMANI : Yrd.Doç. Dr. Bekir GÜNAY

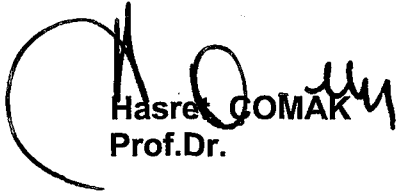
KOCAELİ, 2005

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

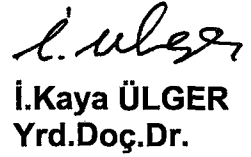
BULGARİSTAN SOSYAL VE SİYASAL YAŞAMINDA TÜRKLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan : METE ULUYURT
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Kurulu ve No: 04/07/2005-2005/16

Hasret COMAK
Prof.Dr.

Bekir GÜNAY
Yrd.Doç.Dr.

İ.Kaya ÜLGER
Yrd.Doç.Dr.

SUNUŞ

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından sonra imzalanan Berlin Barış Antlaşmasıyla uluslararası siyaset sahnesine çıkan Bulgaristan, bu tarihten itibaren ülkedeki yönetim şekli ne olursa olsun tek uluslu devlet olmaya çalışmış ve ülke sınırları içinde yaşayan azınlıkları bu gayeye ulaştırmakta ve ulusal birliğin korunmasında bir tehdit olarak algılamıştır. Bu nedenle Bulgar idarecilerinin büyük çoğunluğu ülkede yaşayan azınlıklara ve bu arada en büyük azınlık grubunu oluşturan Türklere karşı sistematik baskı uygulayarak onları göçe zorlanmıştır. Her türlü zorlamaya dayanarak doğduğu topraklardan ayrılmak istemeyenler de asimilasyon kampanyalarına tabi tutulmuştur. Bu durum 1989 yılına kadar bu şekilde devam etmiştir.

1989 yılında komünist yönetimin devrilmesinin ardından ülkede demokratik sisteme geçilmiş ve Batı Dünyası ile bütünleşmek için mevcut imkânların tamamı seferber edilmiştir.

Bulgaristan yaşanan geçiş sürecinin bir zorunluluğu olarak, bir asrı aşkın süre ile temel insan hak ve özgürlüklerini önceleri kısıtladığı, daha sonraları tamamen kaldırdığı Türk azınlığa bu haklarını iade etmeye başlamıştır. Bahse konu süreç içinde Bulgaristan Türklüğü adına bir ilk yaşanmış ve Türk azınlık kendi kurduğu siyasi bir partiyi Bulgar Millet Meclisi'ne sokmaya muvaffak olmuştur. Bu gelişmelere rağmen birçok sorun hala çözüm beklemektedir. Ayrıca ülkede yaşanan olaylar Bulgarların iki asırlık milliyetçilik geleneğinden vazgeçmediklerini, Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgar Milliyetçiliğinin sadece kılık değiştirdiğini göstermektedir.

Bu çalışmada Bulgaristan Türklüğünün başladığı ilk günden günümüze kadar uzanan süreçte Bulgar sosyal ve siyasal yaşamındaki varlığı incelenmiş ve tarihten de ders alarak, Bulgaristan Türklüğünün yok olup gitmesini önlemeye yönelik tedbirler ortaya konmuştur.

Tezimi hazırlamamda bana ışık tutan ve hiçbir desteğini esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Bekir Günay'a sonsuz minnet hislerimi sunmayı bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
EKLER.....	VI
ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	IX
KISALTMALAR.....	XI
TABLolar.....	XIII
GİRİŞ.....	1
1.SOĞUK SAVAŞ ÖNCESİ DÖNEMDE BULGARİSTAN VE	
BULGARİSTAN TÜRKLERİ.....	6
1.1. Bulgaristan'ın Osmanlı Hâkimiyetine Girişi.....	6
1.2. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bulgaristan.....	7
1.2.1. Sosyal Yaşam.....	9
1.2.2. Kültür.....	11
1.2.3. Eğitim.....	12
1.2.3.1. Sübyan Mektepleri.....	12
1.2.3.2. Medreseler.....	13
1.2.4. Siyasi Gelişmeler.....	14
1.2.5. İyileştirme Çabaları.....	21
1.2.6. Doksanüç Muhacereti (1877–1878).....	23
1.3. Prenslik Döneminde Bulgaristan (1878-1908).....	25
1.3.1. Siyasi Gelişmeler.....	25
1.3.1.1.Yaşanan Gelişmelerin Türk Toplumuna Etkileri.....	29
1.3.1.1.1. Eğitim Konusunda Yaşanan Değişiklikler.....	34
1.3.1.1.2. Dönem içinde Türk Basını.....	37

1.3.1.1.3. Dini Yaşama İlgili Gelişmeler.....	39
1.4. Bulgaristan'da Bağımsızlığın İlanı ve Krallık	
Döneminde Bulgaristan (1908-1944).....	46
1.4.1. Krallığın İlk Yıllarında Yaşanan Siyasi Gelişmeler.....	46
1.4.1.1. Yaşanan Gelişmelerin Türk Toplumuna Etkileri.....	49
1.4.1.1.1. Eğitim Konusunda Yaşanan Değişiklikler.....	52
1.4.1.1.2. Dönem İçinde Türk Basını.....	55
1.4.1.1.3. Dini Yaşama İlgili Gelişmeler.....	56
1.4.2. Çiftçi Partisi Döneminde Yaşanan Siyasi Gelişmeler.....	59
1.4.2.1. Yaşanan Gelişmelerin Türk Toplumuna Etkileri.....	62
1.4.2.1.1. Eğitim Konusunda Yaşanan Değişiklikler.....	64
1.4.2.1.2. Dönem İçinde Türk Basını.....	69
1.4.2.1.3. Dini Yaşama İlgili Gelişmeler.....	71
1.4.3. 1923-1939 Arasında Yaşanan Siyasi Gelişmeler.....	76
1.4.3.1. Yaşanan Gelişmelerin Türk Toplumuna Etkileri.....	80
1.4.3.1.1. Eğitim Konusunda Yaşanan Değişiklikler.....	88
1.4.3.1.2. Dönem İçinde Türk Basını.....	100
1.4.3.1.3. Dini Yaşama İlgili Gelişmeler.....	102

2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE BULGARİSTAN VE

BULGARİSTAN TÜRKLERİ (1945-1989).....	106
2.1. Todor Jivkov Öncesi Dönemde Bulgaristan.....	106
2.1.1. Siyasi Gelişmeler.....	106
2.1.2. Yaşanan Gelişmelerin Türk Toplumuna Etkileri.....	111
2.1.2.1. Eğitim Konusunda Yaşanan Değişiklikler.....	124
2.1.2.2. Dönem İçinde Türk Basını.....	135

2.1.2.3. Dini Yaşamla İlgili Gelişmeler.....	138
2.2. Todor Jivkov Döneminde Bulgaristan.....	142
2.2.1. Todor Jivkov ve Genel Siyaseti.....	142
2.2.1.1. 1960'lı ve 1970'li Yıllarda Jivkov'un Dış Siyaseti.....	145
2.2.1.2. Dönem İçinde Ekonomik Gelişmeler.....	148
2.2.1.3. 1980'lerde Bulgaristan.....	150
2.2.2. Yaşanan Gelişmelerin Türk Toplumuna Etkileri.....	153
2.2.3. Türk Azınlığa Uygulanacak Asimilasyon İçin Zemin Yaratma Faaliyetleri.....	174
2.2.4. Bulgar Yönetimince Türklere Uygulanan Asimilasyon Yöntemleri.....	180
2.2.5. Asimilasyona Karşı Tepkiler.....	189
2.2.5.1. Diktatör Yönetime Karşı Muhalif Örgütlenmeler.....	194
2.2.6. Büyük Göç (1989).....	200
2.2.7. Türklere Karşı Uygulanan Asimilasyon ve Zorunlu Göçün Muhtemel Nedenleri.....	202
3. SOĞUK SAVAŞIN SONU VE YENİ DÖNEMDE BULGARİSTAN TÜRKLERİ (1989–2004).....	206
3.1. Genel Siyasi Gelişmeler.....	206
3.1.1. Yeni Dönemde Bulgaristan'ın Dış Siyaseti.....	214
3.1.2. Yeni Dönemde Bulgaristan'ın Demografik Yönden Değerlendirilmesi.....	219
3.2. Yaşanan Gelişmelerin Türk Toplumuna Etkileri.....	221
3.2.1. Eğitim Konusunda Yaşanan Değişiklikler.....	242
3.2.2. Dönem İçinde Türk Basını.....	252

3.2.3. Dini Yaşamla İlgili Gelişmeler.....	257
3.2.4. Bulgaristan Türk Toplumunda Siyasi Faaliyetler ve Teşkilatlar.....	265
3.2.4.1. Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH)'nin Bulgaristan'daki Azınlıklar Lehine Yaptığı Çalışmalar.....	282
SONUÇ.....	286
EKLER	300
KAYNAKÇA.....	303
ÖZGEÇMİŞ.....	314

EKLER :

EK-A : BULGARİSTAN HARİTASI

EK-B : BULGARİSTAN'DA YER ADLARI

ÖZET

1396 yılında Bulgar bağımsızlığının son kalıntısı olan Vidin'in de düşürülmesiyle bu topraklarda beş asır sürecektir olan Türk hakimiyeti başlamış oluyordu.

XVII. yüzyılın başlarına kadar geçen sürede bu topraklar Anadolu'dan önemli ölçüde göç aldı. Bu süre içinde yeni yerleşim merkezleri kuruldu. Osmanlı Devletinin bölgeye büyük önem vermesi sebebiyle, bölgede ekonomik ve sosyal anlamda büyük gelişmeler görüldü. Türkler ise kısa sürede bölgenin büyük kısmında nüfusun çoğunluğunu ele geçirerek siyasi ekonomik ve kültürel yönden elit tabaka durumuna geldiler.

1789 yılında yaşanan Fransız İhtilali Osmanlı Devletini önemli ölçüde etkiledi. Bölgede başta Rusya olmak üzere bir takım dış güçlerin de teşvikiyle milliyetçilik akımları güçlendi. Aynı dönem içinde Osmanlı Devleti askeri ve siyasi gücünü de kaybetmeye başladı ve bölgede ilk toprak kayıpları verildi. Savaşlarda alınan yenilgiler ve güçlenen milliyetçi akımlar nedeniyle Anadolu'ya ters göç ilk kez bu dönem içinde görüldü. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ise bu coğrafyada asırlardır mevcut olan nüfus dengesini süratle ve büyük ölçüde değiştirdi.

Bahse konu savaşın ardından 1878 yılında imzalanan Berlin Barış Antlaşması ile özerk bir statü kazanan Bulgaristan Krallık haline dönüşerek 1908 yılında tam bağımsızlığını kazandı.

Bulgaristan, 1878 yılından itibaren kendi sınırları dâhilinde artık azınlık durumuna düşmüş Türkler başta olmak üzere tüm azınlıkları ülkenin üniter yapısı için bir tehdit olarak algılamış, bu maksatla; azınlıkların tümüne sistematik bir baskı uygulayarak onları göçe zorlamak, kalanlarını ise asimile etmek şeklinde bir yöntem izlemiştir. Aynı politika 1908'den 1944'e kadar devam eden Krallık Döneminde ve 1944'ten 1989'a kadar devam eden Komünist Dönemde de dozajı artırılarak uygulandı. Türk azınlığı 1878'den 1989'a kadar süren dönem içinde sadece 1920'li yıllarda Bulgaristan Çiftçi Partisi'nin kısacık iktidarı sırasında rahat soluk alabildi.

1989 yılında ülkede Komünist İktidarın devrilmesini takip eden yeni dönemde Bulgar idarecileri yüzlerini Soğuk Savaş yıllarında kendi hamiliklerini yapan Rusya'nın yerine Batıya çevirdiler. Bulgaristan'ın refahı,

selameti ve bekasının Batı dünyasına entegre olmaktan geçtiğini düşünen yeni dönemin yöneticileri bu amaca ulaşabilmek maksadıyla AB ve NATO'ya üye olmayı ilk hedef olarak belirlediler.

Bulgaristan bahse konu teşkilatlara üye olmak için yapılan müracaatın ardından başlayan süreçte birçok uluslararası hukuk metninin altına imzasını koymuş, iç hukukunda da bu esaslara uygun olarak değişiklikler yapmıştır. Bahse konu hukuki düzenlemeler içinde önemli oranda ülkede yaşayan azınlıkların temel hak ve hürriyetlerine ilişkin düzenleme de mevcut olup; tamamı yürürlüğe girmiştir.

Bulgaristan Batı dünyasıyla entegre olmak maksadıyla çıktığı yolda kısa zamanda önemli mesafeler kat etmiştir ve 2 Nisan 2004 tarihi itibarıyla NATO üyeliğini kazanmış durumdadır. 2007 yılında AB'ye tam üye olacak Bulgaristan, siyasi ve hukuki uyum kriterleri tamamlanmış olup; ekonomik ağırlıklı uyum çalışmaları devam etmektedir.

Yeni dönemde Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlık ise, geçmiş yıllarda ellerinden zorla alınmış temel insan hak ve özgürlüklerini yeniden kazanmaya başlamıştır. Bu hakların geri kazanımında Bulgaristan'ın Batı Dünyası teşkilatında yer alabilmek uğruna imzalamak zorunda kaldığı uluslararası hukuk metinleri ve anlaşmaların etkisinin yanı sıra seçen ve seçilenlerinin çok büyük kısmını Türk-Müslüman azınlığın oluşturduğu Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH)'nin de payı büyüktür. Bugün için her türlü özgürlüğünü kağıt üzerinde kazanmış gibi görünen Türk azınlığın hala çözüm bekleyen birçok problemi mevcuttur. Bulgaristan Türklerinin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar ise idari ve sosyal sıkıntılardan çok daha önemlidir.

Ancak akılda daima tutulması gereken en önemli husus ise, Türk azınlığın sıkıntılarına çarenin öncelikle yine kendinden gelmesi gerekliliğidir. Ancak bu çareler aranırken her türlü siyasal marjinalleşmeden kaçınmak gerekmektedir. HÖH, bu politikayı kurulduğu günden beri başarıyla uygulayarak önce Bulgaristan siyasetinde dengeleyici güç, bugün ise iktidarın küçük ortağı olmayı başarmıştır. Günümüzde Bulgaristan'daki Türk azınlığın, hakların kazanımının sadece demokratik mücadeleyle mümkün olabileceği bilinciyle hareket etmeleri ve güçlerini tek bir siyasi parti çevresinde toplamaları gerekmektedir.

ABSTRACT

In 1896, with the conquest of Vidin, the last Bulgarian piece of land, Turkish sovereignty in these lands, which would last for five centuries, had begun.

Until the beginning of XVII. century, Bulgaria had great deal of migration from Anatolia and by these times new settlements were formed in Bulgaria. Since the Ottoman Empire gave more importance to the region, there had been dramatic improvement in the economic and social life. Thus, Turks had become the majority in the country, then became politically, socially and economically the high society.

The French Revolution, in 1789, made a great effect on the Ottoman Empire. In the region, with the manipulation of external forces and especially Russia, nationalistic movements took place. At the same time, the Ottoman Empire had begun to lose its power both militarily and politically and had lost some land for the first time. Because of wars lost and increasing nationalist movements, the migration to Anatolia was seen for the first time in Ottoman History. The 1877-1878 Russo-Ottoman War changed the population balances rapidly and dramatically.

After the War the Berlin Treaty was signed and Bulgaria became autonomous and later became The Bulgarian Kingdom, being independent after 1908.

After 1878, Bulgaria perceived all minorities and especially Turks as threat to the unity of the country; accordingly they systematically oppressed all the minorities and made them migrate or assimilated the ones who stayed. The same policy was followed increasingly from 1908 to 1944 during the Kingdom Rule and from 1944 to 1989 during the Communist Regime. From 1878 to 1989 Turkish minority had comfort only in 1920s during the short rule of Agrarian Party.

In 1989, after the collapse of Communist Regime, Bulgarian governors turned their faces to the West instead of their Cold War Time protector Russia. Bulgarian governors having foreseen that their welfare, safety and stability would depend on integrity with the Western World, commissioned themselves to joining the NATO and the EU.

Thus, for being a member to the mentioned organizations, Bulgaria signed many international treaties and accepted many international laws and made parallel changes in their domestic laws. Among the changed laws, the most important regulations are the ones related to the minorities' rights and freedoms and all have been applied.

Having turned its face to the West, Bulgaria has made a great deal of progress and gained NATO membership on April 2, 2004. Processing for the full membership of EU in 2007, Bulgaria has achieved the political and legal criteria, and the adaptation to the economic based regulations continues.

Within this new period, Turkish minority in Bulgaria has gained the previously restricted basic rights and freedoms. In the process of regaining these rights, international laws and treaties which were signed by Bulgaria in order to join the Western World and Movement for Rights and Freedoms (MRF), which is mainly formed by Turkish-Muslim minorities, played an important role. For today, Turkish minority still has many problems to be solved although it seems that all the rights and freedoms were completely gained. On the other hand, economical problems which Turkish minority suffers are far more important than the social and administrative ones.

The most important issue which should be kept in mind is that, the solutions for problems that are faced by Turkish minority again come from the Turks themselves. However looking for solutions, all forms of radical political measures should be avoided. MRF has successfully followed this fundamental principle since it was founded and firstly became a balancing power in the Bulgarian politics, now has become the partner in the government. Today the Turkish minority in Bulgaria should keep in mind that gaining some rights and freedoms, is only possible through democratic move and they should unify their powers within a single political party.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	: Avrupa Komisyonu
ANAP	: Ana Vatan Partisi
AT	: Avrupa Topluluğu
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BBİHD	: Bulgaristan Bağımsız İnsan Hakları Derneği
BİB	: Bulgar İşadamları Birliği
BİK	: Bulgaristan İçin Koalisyon
BKP	: Bulgaristan Komünist Partisi
BP	: Birleşme Partisi
BSP	: Bulgaristan Sosyalist Partisi
BTHB	: Bulgar Tarım Halk Birliği
BTMHK	: Bulgaristan Türkleri Milli Kurtuluş Hareketi
COMECON	: Council for Mutual Economic Assistance (Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi)
DAP	: Demokratik Adalet Partisi
DDP	: Demokratik Değişimler Partisi
DGB	: Demokratik Güçler Birliği
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
GSMH	: Gayri safi milli hasıla
HÖH	: Hak ve Özgürlükler Hareketi
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
KFOR	: Kosova Force (NATO Kosova Gücü)
LDB	: Liberal-Demokrat Birliği
KZNI	: Ulusal Çıkarları Savunma Komitesi

- NATO** : North Atlantic Treaty Organisation
(Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
- NDSV** : II. Simeon Hareketi
- NGO** : Non Governmental Organisation
(Hükümet dışı teşkilatlanma)
- SAPARD** : Special Action Programme for Agriculture and Rural
Development
(Tarım ve Kırsal Alan Gelişimi için Özel
Eylem Programı)
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- TBMM** : Türkiye Büyük Millet Meclisi
- TDP** : Türk Demokratik Partisi
- TKZS** : Trudova Kooperativini Zemedelski Stopanstov
(Tarım Emek Kooperatif İşletmeleri)
- UHÖH** : Ulusal Hak ve Özgürlükler Hareketi
- UKB** : Ulusal Kurtuluş İçin Birliği
- YDTDP** : Yeniden Doğan Türk Demokratik Partisi
- VMRO** : Vitreşna Makedonska Revolutsionna Organizatsiya
(İç Makedonya Devrimci Örgütü)

TABLolar

Tablo 1	: Yıllara Göre Göçmen Sayısı (1923-1944).....	86
Tablo 2	: 1936-1944 Yılları Arasında Bulgaristan'da Türk Eğitime Ait İstatistikler.....	100
Tablo 3	: Yıllara Göre Göçmen Sayısı (1945-1949).....	117
Tablo 4	: Bulgaristan Türklerinin Eğitim Durumu (1956).....	134
Tablo 5	: Mesleklere Göre Dini Eğilim.....	158
Tablo 6	: Etnisite ve Cinsiyete Göre Dini Eğilim.....	159
Tablo 7	: Türk Azınlığın Yıllara Göre Namaz Alışkanlığı.....	160
Tablo 8	: 1963-1964 Döneminde Göç Başvurusu Miktarı.....	161
Tablo 9	: Bulgarların Türklere Yaklaşımı (1992-2004).....	240
Tablo 10	: Türklere Bulgarlara Yaklaşımı (1992-2004).....	240
Tablo 11	: Bulgar Halkının Tehdit Algılaması (15 Nisan 1995).....	241
Tablo 12	: Bulgar Halkının Tehdit Algılaması (16 Aralık 1997).....	241
Tablo 13	: Etnik Gruplarda Dine Bağlılık Oranı (1992).....	258
Tablo 14	: 2004 Yılı Genel Seçimleri Resmi Sonucu.....	279

GİRİŞ

XIV. Yüzyılın ortalarından itibaren Türklerin görülmeye başladığı bugünkü Bulgaristan'ın bulunduğu coğrafya aynı yüzyılın sonlarına doğru tamamen Türklerin egemenliği altına girdi.

Türklerin bölgedeki mutlak egemenliği 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşına kadar sürdü. Sıcak denizlere ulaşmayı en önemli hedefleri olarak kabul eden Rus yöneticileri bu savaşın ardından kağıt üzerinde Osmanlı İmparatorluğu'na ama gerçekte ise Rusya'ya bağlı özerk statüdeki Bulgar Prenslığı'ni kurmayı başardılar.

Kökleri Bulgar Prenslığı'nin kurulmasından bir asır öncesine kadar uzanan Bulgar milliyetçiliği ise gücünden hiçbir şey kaybetmeden günümüze kadar süregeldi. Bulgar milliyetçiliğinin ana hedefinin Bulgaristan Türklüğü'nün yok edilmesi olması nedeniyle bu ülkedeki ata topraklarında yaşamlarını sürdürmeye çalışan soydaşlarımız zaman içinde boy hedefi haline geldi. Özellikle Bulgar Prenslığı'nin 1908 yılında tam bağımsızlığını kazanarak krallık haline gelmesiyle başlayan ve geçtiğimiz asrın sonuna kadar devam eden süreçte Bulgaristan Türklerinin kaderleri Türkiye'nin müdahalelerine rağmen mevcut uluslararası anlaşmaları ve hukuk metinlerini görmezden gelen Bulgar yöneticilerinin insafına terk edilmiş bir görünüm sergiledi.

Oysa Bulgaristan Türklerinin hakları ve statüleri Bulgar devlet adamlarının da altına imza attığı Berlin Antlaşması, Neuilly Barış Antlaşması, Paris Barış Antlaşması gibi uluslararası belgelere ilaveten 1909 tarihli İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi, 1913 tarihli İstanbul Barış Anlaşması, 1925 tarihli Türk-Bulgar Ebedi Dostluk Anlaşması ve İkamet Sözleşmesi gibi ikili anlaşmalar, insan haklarıyla ilgili uluslararası hukuk metinleri ve değişik tarihli Bulgar Anayasalarında yer almıştır.

Yukarıda bahsi geçen hukuk metinleriyle kazanılmış azınlık hakları bir yana kalsın, temel insan hak ve hürriyetlerinden dahi mahrum bırakılan Türk-Müslüman azınlık mensupları maruz kaldıkları kötü muameleler ve soykırıma varan asimilatif faaliyetler karşısında çareyi ata topraklarını terk ederek Türkiye'ye göçte bulmuşlardır. 1990 yılına kadar devam eden ve toplam 112 yıl devam eden bu süreçte göçler hiç kesilmediği gibi, zaman

zaman da en sonuncusuna 1989 yılında tanık olduğumuz büyük göç dalgaları yaşanmıştır.

Geçtiğimiz yüzyılın başındaki birkaç istisnayı göz önüne almadığımız taktirde Bulgaristan Türklerinin Bulgar Millet Meclisi'nde hiç temsil edilemediklerini, bu yüzden de haklarını hukuki platformlarda savunma imkanını bulamadıklarını söylemek mümkündür. Yüzyılı biraz aşan bahse konu süre içinde Bulgar Meclisi'nde temsil olanağını bulamayan Türklerin kendi aydınlarının önderliğinde zaman zaman sosyal ve kültürel maksatlı birtakım örgüt, dernek ve cemiyetler kurdukları ancak bu tip faaliyetlerin de bir süre sonra Bulgar idareciler tarafından yasaklandığı görülmektedir. 1984 yılından itibaren Bulgar Devletinin uyguladığı ve soykırıma varan asimilasyon kampanyası Bulgaristan Türklerini sayıları çok, ama etkinlikleri az olan direniş örgütleri oluşturmaya itmiştir. Ayrıca özellikle Soğuk Savaş yıllarında Bulgaristan ve Türkiye'nin ayrı siyasi bloklar içinde yer alması ise Türkiye'nin Bulgaristan'da olup bitenlere yeterince müdahale etmesine mani olmuştur.

Son dönemde Bulgaristan'daki Türk direniş örgütlerinden 1985 yılında kurulan Bulgaristan Türkleri Milli Kurtuluş Hareketi isimli olanı 1960-1966 yılları arasında faaliyet gösteren ve eski Turan Gençlik ve Spor Cemiyetleri birliğinin devamı olan Bulgaristan Türkleri Gençlik Teşkilatları Birliğinin misyonunu üstlenmiş ve Todor Jivkov'un 10 Kasım 1989 tarihinde ülke yönetiminden tasfiye edilmesinin ardından önce dernek haline, çok kısa süre sonra da siyasi parti haline dönüşmüştür.

Kurulduğu günden beri bir büyük gücün himayesi ve desteğini sürekli olarak arkasında hissetmeye alışmış olan Bulgaristan, Doğu Bloku'nun yıkılması ve Jivkov Rejiminin yönetimden tasfiyesini takip eden süreçte kendini uluslararası platformlarda yalnız hissetmiştir. Bunun sebebi ise geçmiş Bulgar yönetimlerinin adlarının Papa Suikastı ve uluslararası silah kaçakçılığı ile birlikte anılmış olmasına ilaveten kendi ülkesinde kendi azınlıklarına karşı uygulamış olduğu asimilasyon ve göçe mecbur bırakma faaliyetleridir.

Bulgaristan içine düştüğü yalnızlıktan, ekonomik ve siyasi kaostan kurtulmak maksadıyla yüzünü Batı'ya dönmüştür. Batı Dünyası ile bütünleşebilmek adına ülkenin mevcut tüm imkânları seferber edilmiş ve bu

kapsamda öncelikle demokratikleşme süreci başlatılmıştır. Çok partili parlamenter sisteme geçişle beraber Türk azınlığın eski direniş örgütü ve yeni siyasi partisi olan Hak ve Özgürlükler Hareketi, Bulgar milliyetçisi çevrelerin tüm engellemelerine rağmen Bulgar Meclisine girmiş, 2001 yılı seçimleri sonunda iktidarın küçük ortağı olmayı başarmış ve bugünkü Bulgar siyaset sahnesinde iktidarı belirleyen kilit siyasi güç haline dönmüştür.

Günümüzde Bulgaristan Türklerinin elde etmiş oldukları siyasi ve sosyal kazanımlar on beş yıl öncesi ile mukayese edildiğinde mükemmel görünmektedir. Ancak bahse konu kazanımların küçük yaşlardan itibaren Türk düşmanlığı motifleriyle süslü şovenist söylemler dinleyerek yetişmiş Bulgar siyasileri tarafından Türk azınlığa bir çırpıda hediye edildiğini düşünmek saflık olacaktır. Elde edilmiş kazanımların Bulgaristan'ın Batı Dünyasına entegre olma isteğinin bir gerekliliği olarak ortaya çıktığı hatırdan çıkarılmamalıdır. Zira bir dönem Türk ve diğer azınlıklara karşı yürütülen asimilasyon kampanyalarında faal olarak görev almış kişiler Bugünkü Bulgar Meclisinde milletvekili olarak bulunmaktadır. Doğan Kanunu olarak anılan kanunun çıkışında da olduğu gibi, Bulgar Meclisinden Türklerin hak kazanımlarıyla ilgili kanunların çıkmasını engellemek maksadıyla Bulgar sağ ve solunun nasıl ittifak yaptığı; her seçim döneminde Türk azınlığın oylarını bölebilmek maksadıyla Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin karşısına alternatif Türk partileri çıkardıkları unutulmamalıdır. Tüm bu bahsedilenler iki asırlık bir geçmişi olan Bulgar Milliyetçiliğinin kılık değiştirerek günümüzde de yaşadığının bir göstergesidir.

Bugün Bulgaristan'da Amerikan, Fransız, Yahudi ve hatta Yunan azınlık okulları mevcut olmasına rağmen tek bir Türk okulu dahi yoktur. Oysa günümüzde hala geçerliliği devam eden ikili ve çok taraflı anlaşmalara göre anadilde eğitim yapan Türk okullarının bulunması gerekmektedir. Ülkedeki Yunan ve Yahudi azınlıklara ait vakıf mallarıyla ilgili sorun kalmamıştır. Ancak Türk-Müslüman azınlığa ait vakıf mallarıyla ilgili sıkıntı Bulgar idareciler tarafından gündeme dahi getirilmek istenmemektedir. Tamamına yakını alt gelir grubunda bulunan Türk azınlık mensupları hala Silahlı Kuvvetler ve diğer devlet kurumlarında çalışmamaktadır. Bu sorunlar örnek olarak verilmiştir ve daha halledilmeyi bekleyen birçok sorun beklemektedir.

Bu çalışmanın başlangıcında yaptığım kaynakça taraması sırasında Bulgaristan Türklüğü ile ilgili yerli kitapların çok büyük kısmının 1984-1990 yılları arasında yazılmış olduğunu tespit ettim. Bu yıllar Bulgaristan'da yaşanan asimilasyon kampanyası ve göçe zorlama uygulaması ile aynı döneme rast gelmektedir. Bu da Türk insanının proaktif değil, reaktif olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Oysa zaman içinde yaşanmış siyasi gelişmeler konunun devamlı sıcak tutulması ve yeni gelişmeler karşısında derhal yeni politikaların uygulamaya sokulmasının gerekliliğini dikte etmektedir.

Bu çalışmanın amacı; Bulgaristan Türklüğünün Soğuk Savaş başlangıcından günümüze kadar uzanan süreçte Bulgar sosyal ve siyasi yaşamındaki yerini incelemek ve geçmişte yaşananlardan ders alarak Bulgaristan Türklüğünün yok olup gitmesini önlemeye yönelik olarak oluşturulacak stratejilere katkı sağlayabilecek teklifler sunmaktır.

Anadil ve din insanlar arasındaki "farklılığı" ortaya çıkaran en önemli iki temel öğedir. Bu maksatla, Bulgaristan Türklüğüne ilişkin çalışma bahse konu farklılıklara yönelik temel hak ve özgürlüklerden kendi dilini öğrenme ve kullanabilme özgürlüğü, din vicdan özgürlüğü ve basın özgürlüğünü kapsayacak şekilde sınırlandırılmıştır.

Çalışma dört ana bölümden meydana gelmiştir.

Birinci bölümde Türklerin Bulgaristan coğrafyasına girişlerinden 1944 yılında II. Dünya Savaşının bitmesine kadar olan süre içindeki gelişmelerden bahsedilmiştir. Bu kapsamda, öncelikle Türklerin 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşına kadar olan süre içinde bölgenin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi gelişimine yaptığı katkıların yanı sıra eğitim ve vakıf sistemi incelenmiştir. Müteakiben 1878 yılında Bulgaristan Prensiği'nin kuruluşundan 1908 yılında krallığın ilanına kadar geçen sürede toplumda ikincil duruma ilk defa düşen Türk-Müslüman azınlığın anadilini öğrenme ve kullanabilme özgürlüğüne ilişkin olarak Türk-Müslüman okulları, din ve vicdan hürriyetine yönelik olarak müftülük kurumu, camiler, vakıflar ile dönem içinde Türkçe basın incelenmiştir. 1908 yılında Bulgar Krallığının ilanından 1944 yılında Komünist rejimin iktidara gelmesine kadar geçen periyot ise Bulgar Krallığının ilk yılları,

Çiftçi Partisi Dönemi ve 1923-1944 arasındaki Faşist Dönem olmak üzere üç alt başlıkta ve eğitim, basın ve dini inanç sahalarında incelenmiştir.

1944 yılında başlayıp 1989'a kadar devam eden Soğuk Savaş yıllarında Komünist rejim altındaki Bulgaristan ve Bulgaristan Türklerinin durumu, çalışmanın ikinci kısmında, Todor Jivkov öncesi dönemde Bulgaristan ve Todor Jivkov yönetimi altında Bulgaristan olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir. Todor Jivkov öncesi dönemde Türk azınlığın durumu Eğitim Konusunda Yaşanan Değişiklikler, Dönem İçinde Türk Basını ve Dini Yaşama ilişkin gelişmeler başlıkları altında ele alınmıştır. Türklere en temel insan hak ve özgürlüklerinin bile çok görüldüğü Jivkov Dönemi ise, Jivkov'un iç ve dış siyaset çizgisi, Türk azınlığa karşı başlatılacak olan asimilasyon kampanyası için zemin yaratma çabaları, asimilasyonun uygulanışı ve yöntemleri, asimilasyona karşı Türkiye ve Dünya Kamuoyunun tepkisi, asimilasyona karşı Türk azınlığın direniş maksadıyla örgütlenmesi ve nihayetinde 1989 yılında yaşanan "Büyük Göç" başlıkları altında gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Doğu Bloku'nun yıkılışı ve Jivkov Rejiminin tasfiyesinin ardından Bulgaristan'da yaşanmaya başlanan demokratikleşme, Batı Dünyası'na yönelme süreci çalışmanın üçüncü kısmında yer almaktadır. Bu bölümde ayrıca dönem içinde Türk azınlığın eğitim, basın ve dini inançla ilgili yeni kazanımlarının yanı sıra ilk defa Hak ve Özgürlükler Hareketi ile çıktıkları siyaset sahnesindeki gelişmeler ele alınmıştır.

Daha önce de değinildiği gibi, mevcut iyileştirmelere rağmen Bulgaristan'daki Türk azınlığı hala sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan birinci sınıf vatandaş hüviyetine kavuşamamıştır. Türk azınlığın öncelikle Bulgar toplumu içinde sosyal ve ekonomik bakımdan eşit hale gelmesi; bilahare toplum içindeki etkinliğinin artırılarak Bulgaristan Türklüğü'nün hep var olabilmesi için alınmasının uygun olarak değerlendirildiği tedbirler ise Dördüncü Bölümde Politik, Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Tedbirler başlıkları altında sunulmuştur.

1.SOĞUK SAVAŞ ÖNCESİ DÖNEMDE BULGARİSTAN VE BULGARİSTAN TÜRKLERİ

1.1. Bulgaristan'ın Osmanlı Hâkimiyetine Girişi

Bulgaristan, XX. Yüzyılın başında bağımsızlığını kazanana kadar yaklaşık beş yüz yıl Türk egemenliği altında idare edildi. Ancak bugünkü Bulgaristan'ın üzerinde olduğu topraklar, Osmanlılar tarafından fethedilmeden önce de bir takım halklara ve devletlere ev sahipliği yapmıştı.

Orta Asya'dan gelip tüm Orta Avrupa'yı kontrolü altına alan Batı Hunlarının büyük İmparatoru Attila'nın 453 yılında ölümünü müteakiben yaşanan gerileme sürecinde onun yerini doldurmaya çalışan ilk iki oğlunun Avrupalılarla yapılan savaşlarda ölmesi üzerine en küçük oğlu Ernek, artık Orta Avrupa'da tutunmanın imkânsız hale geldiğini anlayarak, hala kendine bağlı olan Hun kalıntılarıyla 470 yılından itibaren Kuzey-Batı Karadeniz Bölgesine çekilmeye başladı. Ancak bu bölgeye geldiklerinde 461–465 yılları arasında Asya'da yaşanan büyük göç sırasında Batı Sibirya'daki yurtlarından göçe zorlanarak Kuzey-Batı Karadeniz Bölgesini yeni vatan edinen Ogur Türkleri ile karşılaştılar. Bu iki Türk topluluğu kısa sürede birbirlerine karışarak birleştiler ve kendilerini Bulgar olarak adlandırdılar.¹ Nitekim Bulgar sözcüğü, Eski Türkçe'de bulgamak, bulamak, karışmak, karışmış anlamına gelmektedir.² İlk kez 482 yılındaki Bizans kayıtlarında Bulgar adıyla kendinden bahsedilen bu Türk topluluğu, daha sonraları Bölgedeki Slav halkları da egemenliklerine katarak 681 yılında I. Bulgar Krallığını kurdu.³

Bulgarlar IX. yüzyılda I. Boris döneminde Ortodoksluğu kabul ettiler. Boris'in oğlu Simeon döneminde Bulgar Krallığı gücünün doruğuna ulaştı. Ülke toprakları Balkan Yarımadasının büyük bir bölümünü kapsıyordu. Bu dönemde kültür ve sanat çok gelişti.

Simeon'dan sonra Bulgaristan zayıfladı ve 1014 yılından 1185'de çıkarılan bir ayaklanma sonucunda İkinci Bulgar Krallığı kurulana kadar Bizans İmparatorluğu'nun egemenliği altında kaldı. Ancak, yeniden

¹ İbrahim Kafesoğlu, *Bulgarların Kökeni*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1985, s. 1–3.

² Laszlo Rasonyi, *Tuna Köprüleri*, çev. Hicran Akın, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1984, s. 35.

³ Akdes Nimet Kurat, "Doğu Avrupa Türk Kavim ve Devletleri", *Türk Dünyası El Kitabı*, Cilt I, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1992, s. 14–25

bağımsızlığını kazanan Bulgarlar çok kısa bir süre sonra da Anadolu'dan gelerek bu bölgeye hâkim olmaya çalışan Osmanlıların artan baskısını hissetmeye başladılar.⁴

Osmanlılar,1340 yılına doğru Meriç Vadisi'nin tamamına yönelik akınlar düzenlemeye başladılar. Orhan Gazi'nin sağladığı destek sayesinde Bizans tahtını V. Paleologos'tan alan Kantakuzenos, bu desteğe karşılık 1352'de yeni müttefikine Gelibolu yakınlarındaki Çimpe Kalesi ve çevresini hediye etti. Bu kale, Süleyman Paşa tarafından derhal Rumeli'ne karşı yapılacak akınlar için bir askeri üs haline dönüştürüldü.⁵ Osmanlı Orduları 1362'de Plovdiv (Filibe)'i, 1382'de Soyfa'yı ele geçirdiler. Bulgaristan'ın son Çar'ı Ivan Şişman, 1371'de Sultan I. Murat'ın vasalı olduğunu ilan etmek zorunda kaldı. Bu ilan, kendi aralarında acımasız mezhep çatışmaları yaşayan⁶ bölgedeki Hıristiyan topluluklar arasında çözümlere neden oldu. 1389'da Sırp, Bosna ve Hırvat koalisyon güçlerinin Kosova'da yenilmeleri Balkanların kaderini etkiledi. Osmanlı askerleri Bulgaristan'ın başkenti Tırnova'yı üç ay süren bir kuşatmadan sonra 1393'de ele geçirdi.⁷ 1396'da Vidin de Osmanlıların eline geçince Bulgar bağımsızlığının son kalıntısı da ortadan kalkmış oldu.⁸

1.2. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bulgaristan

Osmanlı egemenliğinin yaklaşık beş yüz yıl kadar sürdüğü Bulgaristan, bu süreçte büyük ölçüde değişime uğradı. Asil ve soylu Bulgarların bir bölümü İslam dinini kabul etti. Diğer bir kısmı ise İslamiyet'i reddederek Tuna Nehrinin kuzeyine göç etti. Göç edenler daha ziyade dağlık yörelerde yeni yerleşim birimleri kurdu. İslamiyet'i kabul eden ve bu durumları baba adının Abdullah yazılması ile anlaşılabilen Bulgarlar⁹ ise

⁴ Dimiter Markovski, **Bulgaria: A Brief Historical Outline**, Sofia Pres, Sofia, 1981, s. 13–19.

⁵ Mehmet İnbaşı, "Tarihsel Perspektif: Türklerin Balkanlar'a Yerleşmesi", Erhan Türbedar (der.) **Balkan Türkleri, Balkanlar'da Türk Varlığı**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 2003, s. 2.

⁶ Süleyman Kocabaş, **Avrupa Türkiye'sinin Kaybı ve Balkanlar'da Panislavizm**, Vatan Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 26.

⁷ Özer Sükan, **21.Yüzyıl Başlarında Balkanlar ve Türkiye**, Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 2001, s. 49.

⁸ Yılmaz Ecer, **Türk-Bulgar İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını**, Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 1995, s. 23.

⁹ Halil İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", **Balkanlar**, İstanbul, 1993, s. 20.

buldukları köylerde yeni Müslüman komşuları ile birlikte yaşamaya başladılar.

Osmanlı Devleti tarafından destek gören savaşçı Bursa Dervişlerinin önderliğinde Balkanların Güney ve Kuzeyindeki tarıma çok elverişli ovalarda hızla yeni Türk kolonileri kuruldu.¹⁰ Osmanlı fetihlerinin Balkanlar'da bu kadar hızlı yayılmasının sebeplerinden biri de, bunun gerçekleşmesinde önemli rol oynayan tarikat şeyhleri ve dervişlerin faaliyetleridir. Bu şeyh ve dervişler, Balkanlarda kurmuş oldukları zaviyelerle, tekkelerle, müsamahakâr ve örnek yaşam tarzları vasıtasıyla bölgenin gayrimüslim halkını etkileyerek bir anlamda onları psikolojik olarak Osmanlı ordusunun fethine hazır hale getirmekteydiler.¹¹ Aslında bu coğrafyada yaşayan halkın İslam'la ilk tanışması 1264 yılında Karesi Beyliği'nden Ece Halil Komutasında Dobruca'ya sığınan 12 bin Türkmen'le birlikte gelen meşhur Sarı Saltuk Baba ve dervişleri sayesinde olmuştur.¹² Balkanlar'daki Osmanlı fütuhâtı ve İslam'ın yayılmasında Sarı Saltuk Baba gibi şeyhler ve dervişlerin önemi olduğu kadar¹³, bu bölgeye X. ve XI. yüzyılda Orta Asya'dan göç etmiş, halen eski örf, adet ve geleneklerini sürdüren Peçenek, Kıpçak (Kuman) gibi Türk boylarının İslam'ı büyük bir süratle kabul etmelerinin de payı büyük olmuştur.¹⁴

İlk olarak, Anadolu'da göçebe bir yaşam sürdüren ve zaman zaman Osmanlı yönetimiyle çatışma içine giren Yörükler, Türkmenler, Konyarlar ve Tatarlar başta Filibe(Plovdiv) çevresi olmak üzere tüm Rumeli'ye götürülerek iskân edildiler. Daha sonraki dönemlerde Anadolu'da patlak veren Celali Ayaklanmaları gibi kargaşalar sebebiyle de halk kitleleri verimli ve huzurlu Rumeli topraklarına göç ettiler.¹⁵ Burada belirtilmesi gereken en önemli husus ise, yapılan fetihlerin ve göçlerin geçici değil, tam aksine kesin bir yerleşme ve yurt edinme gayesini hedeflemiş olmasıdır. Bugün bu coğrafyada mevcut ve önemli ölçüde harap vaziyette bulunan medreseler,

¹⁰ Fuat Bozkurt, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, 3.b., Tekin Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 28.

¹¹ İnbaşı, *a.g.m.*, s. 11.

¹² Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 2002, s. 2.

¹³ Yusuf Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, Cilt I, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 2000, s. 466.

¹⁴ Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1999, s. 22.

¹⁵ Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 10.

zaviyeler, tekkeler, camiler, mescitler, hanlar, hamamlar ve köprüler gibi Türk-İslam eserlerinin varlığı bu fikrin en kuvvetli delilidir.

XVII. yüzyıldan itibaren Anadolu'dan yapılan göçlerin tamamen durduğu bu coğrafyada, XV. yüzyıl boyunca Müslüman nüfusun sayısında önemli artışlar görüldü. XVI. yüzyıla gelindiğinde ise Tırnova'nın %50'si, Vidin, Sofya ve Filibe gibi büyük ve önemli şehirlerin ise %70'ini Müslüman nüfusu oluşturmaktaydı.¹⁶

1.2.1. Sosyal Yaşam

Osmanlı Devleti, bölgedeki idari yapılanmasını önceleri Çarların yönetiminde olan bütün toprakları Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlayarak tamamladı. Bu topraklar eyaletlere, eyaletler de sancaklara ayrıldı. Osmanlı Yönetimi altındaki Bulgarlar, hangi dine bağlı olursa olsun, *Reaya* adı ile anılırdı.¹⁷ Daha ziyade geçimlerini çiftçilikle sağlayan bu sınıf, Osmanlı hazinesine vergi (*cizye*) ödemenin yanı sıra ürettiği ürünün onda birini vergi olarak *öşür* adı altında feodal bey (vasal)'e vermek zorundaydı. Osmanlı yerel makamlarınca seçilen 10–18 yaşlarındaki Bulgar erkek çocukları, Bulgarca asker anlamına gelen "Voynik" kelimesinden türemiş *Voynuk* adı altında İstanbul'a götürülerek devşirme usulüyle Kapıkulu olarak yetiştirilirdi.¹⁸ Barış zamanında Osmanlı Sarayına ait atların bakımından sorumlu olan Voynuklar,¹⁹ savaş zamanında da orduya dahil olurlardı. Hıristiyan olan Bulgarlara askerlik zorunluluğu yoktu. Ancak, devlete Voynuk veren köyler vergi ödemezler; kendi dillerini konuşma, Ortodoksluk inancı ve bu inancın ritüellerini yerine getirme konusunda bir baskı uygulanmazdı.²⁰ Fethettiği bölgelerde *temessül* (benzeşme) politikalarını hiçbir zaman uygulamayan Osmanlı yönetimi belirli sınırlamalarla Bulgarların yerel yönetimlere iştirak etmelerine de izin veriyordu. Bulgar halkı, içişlerini, dini yetkileri yanında idari yetkileri de olan kilise veya köylerde *Knez* adı verilen muhtarlıklar kanalı ile yürütürdü.²¹

¹⁶ İnbaşı, a.g.m., s. 15.

¹⁷ Muzaffer Erendil, *Tarihte Türk Bulgar İlişkileri*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1976, s. 45.

¹⁸ a.g.e., s. 49.

¹⁹ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*, Cilt I, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 23.

²⁰ Sükan, a.g.e., s. 50.

²¹ "Bulgaristan", *Meydan Larousse*, Cilt II., İstanbul.

Osmanlı Devleti'nin Balkan Yarımadası'ndaki egemenliğinin süreklilik kazanması, Osmanlı kültürünün, bu yörede yaşayan insanların birçoğu için yüksek kültür olarak kabul edilmesine neden oldu. Böylelikle bu coğrafyadaki gayrimüslim tebaa için Türkçe konuşma, Müslüman olma, Osmanlı ordusuna girme ve bazı durumlarda Osmanlı Devleti'nin üst düzey mensupları arasına yükselme gibi olanaklar ortaya çıktı.²² Osmanlı üst tabakasına girişte etnisitenin belirleyici unsurlar arasında olmayışı, Türk milliyetçiliği fikrinin oluşmasına imkân vermedi ve bu da aslında, Osmanlı Devleti'nin sonunun başlangıcı oldu.²³

Bugün Bulgaristan'ın başkenti olan Sofya'nın XVII. Yüzyılda Osmanlı Rumeli Beylerbeyliği'nin merkezi olduğu ve bu dönemde şehirde 53 cami ve mescidin yanı sıra 40 mektep, iki medrese, 11 han, 1086 dükkân ve bedestenin varlığının yanı sıra, aynı dönemde örneğin Filibe'de, 23 İslam ile yedi Latin mahallesine ek olarak Sırp, Bulgar, Yahudi, Rum ve Ermeni mahallelerinin olduğunu ve şehirde 53 cami ve mescit, 71 mektep, dokuz medrese, altı hamam ile dokuz adet han ve kervansarayın mevcudiyetini, Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinden tespit edebilmekteyiz. Örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte, sadece bu kadarı bile, Osmanlı yönetiminin bölgeye verdiği önemi göstermektedir.

XVII. yüzyılın sonuna kadar geniş boyutta sadece bir ayaklanma girişiminin görüldüğü Bulgaristan'da, bölgenin Osmanlı başkentine yakınlığı ve İstanbul'dan Avrupa'ya giden yollar üzerinde olması nedeniyle bayındır hale getirilmesi, uzun yıllar boyunca savaş ve yabancı istilasının yaşanmaması, Boyarlık müessesesinin kaldırılarak tüm köylülerin toprağa kavuşması ve Osmanlı Ordusunun iâşesinin yarattığı büyük pazardan pay alınması gibi nedenler büyük bolluk ve zenginleşme sağladı.²⁴

²² Suraiya Faroqhi, *Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, çev. Elif Kılıç, Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 45.

²³ Faroqhi, *a.g.e.*, s. 46.

²⁴ Ömer E. Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989*, Cilt I, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 2000, s. 26.

1.2.2. Kültür

Osmanlılar zamanında bölgede inşa edilen irili ufaklı yüzlerce cami ve mescit bir öğretim kurumu olma sıfatıyla, başta çocuklar olmak üzere toplumun tüm kesimlerine dinin öğretildiği merkezler olmuştur. Türk din adamları XV.-XIX. yüzyıllar arasında bölgede sayıları 174'e ulaşan tekke ve zaviyelerde sabır, itaat, alçak gönüllülük, hoşgörü ve ahlak konularını işleyerek yöre halkının dini, kültürel ve sosyal hayatında çok önemli roller üstlenmişlerdir.²⁵ 1389–1699 yılları arasında Balkanlar'ın geneline hâkim olan uzun barış döneminde sağlanan sosyal istikrara bağlı olarak bilim, kültür ve sanat alanlarında da büyük gelişmeler olmuştur. Tüm sağlanan gelişmelerde yukarıda bahsedilen tekke ve zaviyelerin yanında bir ilim ocağı olan medreselerin de payı büyük olmuştur. Şehzade sancakları ve beylerin kendi konumlarına uygun bir sanatçı kadrosunu maiyetlerine alarak desteklediği bu bölgede ilk yazılı eserler II. Bayezid döneminde görülmeye başlamıştır. Bölgede çok sayıda akıncı beyinin, maiyetlerindeki akıncıların ruhlarına hitap eden şiirlerin yazılması konusunda şairlere ihtiyaç duymaları, bu dönem içinde Bulgaristan'da seksen beş şairin yetişmesine sebep olmuştur.²⁶

Osmanlı hâkimiyeti döneminde Türkçe sadece Bulgaristan değil, tüm Balkanlar'da geçerli dil oldu. Türkçe, şehir ve medeniyet dili olarak kullanıldı.²⁷ Balkan dillerinde bugün itibariyle Türkçeden geçmiş beş bin kelime bulunmakta olup, bu dillerin bazılarında Türkçeye has gramer kurallarının hala kullanılıyor olması Osmanlıların ne denli büyük bir kültürel üstünlük sağladığının ispatı mahiyetindedir.²⁸

²⁵ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 14.

²⁶ Mustafa İsen, "Balkanlar'da Türk Edebiyatı", Erhan Türbedar (der.), *Balkan Türkleri, Balkanlar'da Türk Varlığı*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 2003, s. 224–225.

²⁷ Bilgehan A. Gökdağ, "Balkan Türklüğünün Dil ve Eğitim Sorunları", Erhan Türbedar (der.), *Balkan Türkleri, Balkanlar'da Türk Varlığı*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 2003, s. 287.

²⁸ Bulgaristan'da Türk Edebiyatındaki 20. Yüzyıla kadar olan gelişmelerin detayı için bkz: Mehmet Çavuş, "Bulgaristan Türkleri Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, Cilt III, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1992, s. 574–579.

1.2.3. Eğitim

1.2.3.1. Sübyan Mektepleri

Toplumsal teşkilatlanma geliştikçe, dini kurumlarda verilen eğitime ek olarak Sübyan Mektepleri ile orta ve yüksek dereceli medreseler de Müslüman halkın eğitim hayatındaki yerlerini almıştır. Bu dönemde gayrimüslim Bulgar ahalinin ise çocuklarını *Kiliyni Uçilista* adı verilen Bulgar mahalle mekteplerinde eğittiği görülmektedir. Ancak hem Türk hem de Bulgar okullarındaki eğitim eski skolâstik metotlara göre uygulanmıştır.²⁹

Bulgaristan'da çağdaş anlamdaki okullar ilk olarak Bulgarlar tarafından Gabrovo'da 1835 yılında, ilk Türk Rüştüyesi ise 1838 yılında Şumnu'da açılmıştır.³⁰

Büyük yerleşim birimlerindeki Sübyan Mektepleri, mimari olarak birbirleriyle benzeşim içindeydi. Başlangıçta devlet ileri gelenleri ve padişahlar tarafından külliyelerin içerisinde, camilerin bitişiğinde inşa edilen bu okullar, daha sonraları devlet adamları ve varlıklı kişiler tarafından vakıflar yoluyla kurulup, giderleri de vakıf gelirleri ile karşılandı. Küçük yerleşim birimlerinde ise bu okullar halkın işbirliği ile yapılmışlardır.³¹

XVII. yüzyıla kadar bu bölgedeki sübyan mekteplerinin sayısı kesinlikle bilinmemekle beraber, Evliya Çelebi'nin meşhur Seyahatname isimli eserinin özellikle üçüncü ve altıncı ciltleri sayesinde XVII. yüzyılın ortaları itibarı ile toplam 334 adet sübyan mektebi olduğunu ve bunların çoğunun iyi yönetilen sağlam vakıflar tarafından desteklendikleri anlaşılmaktadır.³²

Öğretmenliğini genellikle medrese eğitimi görmüş kişilerle, iyi okuma yazması olan imam ve müezzinlerin yaptığı sübyan mekteplerinden kız erkek karışık eğitim verilenlerinde 7–15 yaşlarındaki Türk-Müslüman erkek çocuklarla 7–13 yaşları arasındaki Türk-Müslüman kız çocukları aynı odada

²⁹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 26.

³⁰ Bilal N. Şimşir, "Bulgaristan'da Kapatılmış Olan Türk Azınlık Okulları Sorunu", Ümit Özdağ (der.), *21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 2003, s. 101.

³¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, 1989, s. 95–96.

³² Sübyan Mekteplerinin yerleşim merkezlerine göre dağılımı şöyleydi: Sofya'da 40, Filibe'de 71, Silistre'de 40, Eski Zağra'da 42, Niğbolu'da 20, Tırnova'da 20, Vidin'de 11, Hacıoğlu Pazarcığı'nda 11, Pravadi'da 10, Plevne'de 7, Şumnu'da 7, Kazanlık'ta 7, Tatar Pazarcığı'nda 7, Çirpan'da 7, Yeni Zağra'da 7, Köstendil'de 6, Lofça'da 6, Kostenets'de 3, İvraça'da 4, Samakov'da 3, Hasköy'de 3, İslimiye'de 1 ve Hezargrad'da 1 adet.

fakat ayrı yerlerde eğitim görmekteydi.³³ Bu okullarda eğitim Eylül ile Mayıs ayları arasında Cumartesi ile Perşembe günü öğlene kadar olan periyoda icra edilirdi. XIX. Yüzyılın ortalarına kadar devam eden ilkokul eğitimi belli bir sistem üzerine kurulmamıştı.³⁴ Eğitimden beklenen biricik fayda ise öğrencilerin İslam'ın vecibelerini yerine getirecek kadar bilgi sahibi olmalarıydı. Kuran'ı Kerim'i gramere uygun olarak baştan sona okumayı öğrenenler okuldan mezun edilirdi.³⁵

1.2.3.2. Medreseler

Sübyan mekteplerinin bir üst derecesi olan medreseler, Bulgaristan'da ilk kez 1375 veya 1385 yıllarında Yanbolu'da açıldı. Bunu XV. Yüzyıl ortalarında Filibe'de açılan Şahabettin Paşa Medresesi izledi. XVII. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise, bölgede toplam 46 adet medrese olduğunu Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinden öğrenmekteyiz.³⁶

Medrese sistemi, diğer tüm sosyal hizmet amaçlı kurumlar gibi vakıf temeli üzerine kurulmuştu. Örneğin Şahabettin Paşa Medresesinin bağlı olduğu hayır kurumlarına gerekli olan para, Filibe civarındaki 18 köy ve iki büyük çeltik tarlasından sağlanmaktaydı.³⁷

Bu medreselerde görev yapan müderrisler, devrin en yüksek eğitimini veren, Fatih Sultan Mehmet Han tarafından kurulan "Sahn-ı Seman" ve Kanuni Sultan Süleyman tarafından kurulan "Süleymaniye" medreselerini bitirmiş öğrenciler arasından, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri huzurunda ve çoğunlukla İstanbul'da, Zeyrek, Ayasofya ve Vefa camilerinde yapılan yazılı ve sözlü sınavlar sonucunda belirlenirdi.³⁸

Kendi aralarında "yirmili", "otuzlu", "kırklı", "ellili", "altmışlı" şeklinde bir derecelendirmeye tabi tutulan ve genellikle yatılı olan medreselerde³⁹ verilen eğitim süresi ve müfredat zamana ve birbirlerine göre değişiklikler göstermekle beraber, fıkıh, kelam, hadis, tefsir gibi derslere ek olarak mantık, güzel konuşma, hesap, astronomi ve felsefe gibi derslerin müfredatta yer

³³ Akyüz, a.g.e., s. 67-69.

³⁴ Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Cilt I-II, Eser Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 85.

³⁵ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s.19-20.

³⁶ Silistre'de 8, Filibe'de 9, Vidin'de 7, Tırnova'da 7, Köstendil'de 3, Yanbolu'da 3, Vraça'da 2, Sofya'da 2, Plevne'de 2, Rahova, Lom ve Hasköy'de de birer adet.

³⁷ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 23.

³⁸ Ergin, a.g.e., s. 97-117.

³⁹ Akyüz, a.g.e., s. 308.

aldığı tahmin edilmektedir.⁴⁰Görülen ders ve süreler farklı olmakla beraber, genel bir kural olarak, bir müderrise düşen öğrenci sayısı hiçbir zaman 20'nin üzerine çıkarılmamıştır.⁴¹

Osmanlı eğitim sistemi içinde bir anlamda yüksek eğitim kurumu hüviyetinde olan medreseleri bitiren öğrenciler, müderrisliğin yanı sıra, müftülük, kadılık gibi önemli idari kadrolarda görev almışlardır.⁴²

XIX. yüzyıl sonuna gelindiğinde 128 adet medrese mevcuttu.⁴³

Medreseler, sayılarındaki artışa rağmen, tıpkı diğer kurumlar gibi XVII. Yüzyıldan itibaren verilen eğitimin niteliği yönünden düşüşe geçmişlerdir. Bunun sonucu olarak Tanzimat'la birlikte tüm kurumlarda yapılan ıslahata paralel olarak medreselerde de bir takım iyileştirmeler uygulamaya girmiştir.

1.2.4. Siyasi Gelişmeler

Bulgaristan'ın, Osmanlı idaresine girdikten sonra yaşadığı barış süreci, zaman zaman çıkartılan isyanlara rağmen çok uzun süre devam etmiştir. Bu isyanlardan ilki 1443 yılında Macar ordularının Bulgaristan'a girmelerini fırsat bilen bir Bulgar Beyi (Vladika)'nin Sofya'ya yerleşerek egemenliğini ilan etmesi şeklinde olmuştur. Ancak, Osmanlı yönetimi isyanı kısa sürede bastırarak isyancı Bulgar Beyi ve taraftarlarını cezalandırmıştır. 1595 yılında meydana gelen diğer bir olayda da Tuna Kuzeyindeki Eflak ve Transilvanya Beylerinin kışkırtmaları ile kendilerini "hayduk" (haydut) olarak adlandıran çeteler Bulgaristan'ın eski başkenti Tırnova'da ayaklanma başlatmışlar; ancak isyan, Sinan Paşa'nın aldığı tedbirler sonucunda isyancıların Tuna Nehrinin Kuzeyine kaçması ile son bulmuştur.

1683'de başarısızlıkla sonuçlanan II. Viyana Kuşatmasından sonra Osmanlıların gücünün azalmaya başladığının anlaşılmasıyla, Balkanlar'da otorite boşluğu yayılmaya başladı. 1688 yılında Avusturya ordularının Batı Bulgaristan'a girişi sırasında Osmanlı yönetimine karşı önceki isyan girişimlerinden daha büyük bir isyan yaşanmış; ancak

⁴⁰ Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Cilt XII, s. 416.

⁴¹ Akyüz, a.g.e., s. 308.

⁴² Mufassal Osmanlı Tarihi, Cilt III., Tan Yayınevi, İstanbul, 1959, s. 1545-1555.

⁴³ Rusçuk'da 11, Tırnova ve Filibe'de 9, Vidin ve Lofça'da 8, Yanbolu ve Sofya'da 7, Eski Zağra ve Varna'da 5, Şumnu, Silistre, Hacıoğlu Pazarcığı, Plevne, Hezargrad ve Kazanlık'da 4, Tatar Pazarcığı, Aydos, İslimye ve Köstendil'de 3, Niğbolu, Petriç, Selvi, Verçe ve İzladı'de 2 ve Lom, Pravadi, Samakov, Berkofça, Çirpan, Dupniçe, Hasköy, İhtiman ile Karınabat'da ise birer medrese., Memişoğlu, Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da, s. 29.

Fazıl Mustafa Paşa'nın Bölgeyi Avusturyalılar'dan geri alması ve müteakiben alınan bir takım insani tedbirler sayesinde isyan bastırılabilmiştir.⁴⁴ Bölgede çıkan kargaşa ve isyanlarda Avusturya'nın etkisi 1739 yılında imzalanan Belgrad Barış Antlaşması'na kadar sürmüştü, ancak bu tarihten sonra Avusturya aktif Balkan siyasetini bırakmıştır.

1768–1774 Osmanlı-Rus Savaşı'na son veren ve Osmanlı Devleti'nin 1444'ten beri elinde tuttuğu “dünyanın en güçlü devleti” sıfatını ortadan kaldıran 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması aynı zamanda Rusya'yı Balkan Ortodoksluğunun da hamisi durumuna getirdi.⁴⁵ Küçük Kaynarca Antlaşmasını takip eden süreçte Balkanlar'daki Osmanlı-Rus rekabetinde izlenen gelişmeler ağırlıklı olarak Osmanlılar aleyhine oldu. Bölgede nüfuzunu artıran Ruslar zaman zaman diğer ülkelerle de Osmanlılara karşı ittifaklar oluşturdu ve Bölge halklarını da Osmanlı yönetimine karşı isyana teşvik ederek “sıcak denizlere ulaşma politikası”nı sürdürdü.⁴⁶ Napoleon Savaşlarından sonra büyük bir askeri ve siyasi güç olarak tarih sahnesine çıkan Rusların tüm istekliliğine rağmen Balkanlar'ı ele geçirememesinin sebebini ilimde, sosyal yaşamda çağdaşlaşma yönünde isteksiz adımlar atan Osmanlılarda değil, Bölgede söz sahibi olmaya çalışan İngiltere ile bölgede ağırlığını sürdürmeye çalışan Avusturya'da aramak daha doğru olacaktır.⁴⁷ Ruslar amaçlarına ulaşabilmek için Bölge halklarını isyana kışkırtırken, *Ortodoksluk*, *Slavlık* gibi enstrümanları çok iyi kullandılar.

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı yönetimine meydan okuyan asker kaçaklarının, haydutların sebep olduğu sosyal baskılar Osmanlı'nın bölgedeki hâkimiyetiyle ilgili durumunu daha da kötüleştirdi. Bulgaristan'daki ilk ulusal hareket, 1762'de Piskopos Sıfroniy ve Keşiş Paisiy Hilendarski'nin ortaçağ metinlerinden yararlanarak “*Bulgar Ulusunun ve Çarların Tarihi*” adlı

⁴⁴ Erendil, a.g.e., s. 61-62.

⁴⁵ M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 135.

⁴⁶ Rupert Furneaux, *Tuna Nehri Akmam Diyor*, 3.b., çev. Şeniz Türkömer, Derin Türkömer, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999, s. 10.

⁴⁷ Lütem, a.g.e., s. 17.

yapıtı kaleme almasından sonra başladı. 1794'de Vidin'de Pazvandoğlu Osman adlı bir feodal bey bağımsızlığını ilan etti.⁴⁸

Bulgaristan'da 1828'den sonra da zaman zaman askeri ayaklanmalar görüldü. Bu ayaklanmaların önderleri arasında 1835'de Tırnova'da patlak veren büyük isyanın elebaşı Rus üniformalı Georgi Mamarçev⁴⁹ ile Georgi Rakovski, Panayot Hitov, Hacı Dimitr ve Stefan Karaca sayılabilir.⁵⁰, Bölgede tüm bu olup bitene rağmen XIX. yüzyılın başlarında Avrupa'da hala Bulgar halkının varlığı pek bilinmiyordu. Zira coğrafi konumları dolayısıyla, Hıristiyan Avrupa'dan soyutlanmış biçimde yaşıyorlar⁵¹ ve Rumların Hıristiyan dünyasındaki baskınlığı nedeniyle Avrupalılar tarafından Rum olarak tanınıyorlardı.

1824'ten sonra çağdaş Bulgar diliyle yazılmış bazı yapıtlar görülmeye başlandı.⁵² 1830 yılında gerçek adı Georg Hutza olan bir Macar papazı, Moskova'da kaldığı birkaç yıldan sonra adını Papaz Venelin olarak değiştirerek Bulgaristan'a geldi ve Bulgar Ortodoksluğu ve Slavlığını anlatan "*Eski Bulgarlar ve Günümüzün Bulgarları ve Onların Ruslarla Dini, Tarihi, Etnografik ve Politik Münasebetleri*" adlı kitabını çıkardı.

Bulgarlar tarafından milli kahraman ilan edilen bu papaza Çar İmparatorluk Akademisi tarafından Bulgaristan ve Romanya'da Bulgar dilini araştırma görevi verildi. Ancak bahis konusu şahıs yeni çalışmasını tamamlayamadan öldü.⁵³

1835'te Odessa'ya yerleşen bir Bulgar tüccarı doğum yeri olan Gabrova'da ilk Bulgar okulunu açtı.⁵⁴ Bu tarihten itibaren on yıl içinde 50 kadar Bulgar Okulu ve beş Bulgar basım evi etkinlik göstermeye başladı. İlk Bulgar gazetesi olan "*Lyuboslovie*" (Filoloji) 1844 yılı Nisan ayında İzmir'de yayımlanmaya başladı.⁵⁵ Bunu 1848'de İstanbul'da yayımlanmaya başlayan

⁴⁸ Sükan, a.g.e., s. 51.

⁴⁹ Erendil, a.g.e., s. 63.

⁵⁰ Meşkure Yılmaz Börklü, "Tarihsel Seyri İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye'nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları" <http://www.Turan.tc/kalem/bilimsel/bul-mak.htm>

⁵¹ Ecer, a.g.e., s. 25

⁵² Leman Ergenç, *Bulgar Yayınlarında Türkler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 1-2.

⁵³ Refik Korkud, *Komünist Bulgaristan'ın Dosyası*, Türkiye Fikir Ajansı Yayını, Ankara, 1986, s. 13.

⁵⁴ Markovski, a.g.e., s. 33-35.

⁵⁵ Korkud, *Komünist Bulgaristan'ın*, s. 14.

"*Isarigradski Vestnik*" isimli Bulgarca gazete takip etti.⁵⁶ Bulgarlar arasında yaşamaya başlayan bu kültürel gelişmeler kısa bir süre sonra Yunan din adamlarının etki ve otoritesine karşı bir hareket başlattı.⁵⁷

Aslında, Bulgar milliyetçiliğinin öncüleri yaklaşık kırk yıldır Yunan etkisinden bağımsız, özerk bir kiliseyi (eksarkoshluk) kazanmak için mücadele vermekteydiler. Zira Sultan Yıldırım Bayezid, 17 Temmuz 1393 tarihinde eski Bulgar başkenti Tırnova'yı aldığıında Bulgar Patriğinin hayatını bağışlayarak; Bulgar Kilisesini Ortodoks Hıristiyanların başı olarak tanıdığı Fener Ortodoks Rum Patrikliğine bağlamıştı. Esasen, Bulgar Kilisesinin Fener Ortodoks Rum Patrikliğine bağlanması, başlangıçta Katolik Hıristiyanlığa karşı güdülen Osmanlı siyasetinin gereği idi.⁵⁸ Osmanlı Devletinin siyasetinin gereği olarak tüm Ortodoks dünyasının liderliği kendilerine verilen Fener Patrikhanesi kendi yetkilerini istismar ederek Bulgarları Rumlaştırma gayreti içine girdi. Bulgarca Grek alfabesi ile yazılıp okunmaya başladı, bir süre sonra da Bulgarların aslında Yunanlı olduğu teması işlenmeye başladı. Bu gelişmeler üzerine 1825 yılından itibaren Bulgar halk Rum rahiplerini yaşadıkları yerlerden atmaya başladı. Patrikhane Bulgarlar üzerindeki etkisini artırmak için her yola başvurmaya başladı ve nihayet, Eski bağımsız Bulgar Kilisesinin kalıntısı olarak kabul edilen Ohri Başpiskoposluğu'nu 1867 yılında zorla kapattı.

XIX. yüzyılın başından itibaren Balkanlar'da görülmeye başlayan ve başta Rusya olmak üzere emperyalist devletler tarafından büyük destek gören milliyetçilik akımlarından çekinen Osmanlı yönetimi Bulgarlar ile Fener Rum Patrikhanesi arasındaki gerginliği değerlendirerek 28 Şubat 1870'de dönemin Osmanlı Padişahı tarafından yayınlanan bir fermanla Bulgaristan Piskoposluğunun yeniden kurulduğunu ve aralarında Niş, Piroto ve Veles de bulunan 15 bölge üzerinde yetki sahibi olduğunu duyurdu.⁵⁹ İlk Piskoposun Şubat 1872'de seçilerek göreve başlaması üzerine Rum Patrikhanesi, Bulgarların dinden saptıklarını ve bu yüzden tüm Bulgarların aforoz edildiğini

⁵⁶ Mahir Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, Kitabevi Matbaası, İstanbul, 1996, s. 26-27.

⁵⁷ Ecer, a.g.e., s.25.

⁵⁸ Erendil, a.g.e., s. 55.

⁵⁹ Ecer, a.g.e., s.25.

ilan etti. Böylece, iki kilise birbirinden ayrılmış oldu.⁶⁰ 1884 yılından itibaren Bulgar Eksharkosluğuna bağlı olarak önce Üsküp'te ve Ohri'de daha sonra da Debre, Manastır, Nevrekop ve Ustumruca Metropolitlikleri faaliyete geçirildi. Nihayet, 1892 tarihinde o zamana kadar Rum Papazları tarafından idare olunan Bulgar Cemaat ve okullarına ait bütün işlerin bundan böyle Bulgar din adamları tarafından yönetilmesi izni alındı.⁶¹

Dini özgürlüğün bağımsızlıkla eş tutulduğu bu dönemde, Osmanlı Yönetimi bağımsızlığa yönelik isyanlar ve komiteci faaliyetlerin önüne geçebilmek amacıyla, "Çorbacı Nizamnamesi" gibi bazı kanuni tedbirler ve iyileştirmelerle asayiş korumaya çalıştı. Ancak, Kırım Savaşı sırasında iki bin kadar Bulgar gönüllüsünün Rus saflarında yer alması, Osmanlı Devleti'nin kendi topraklarını denetlemedeki aczini ortaya koyması açısından önemlidir.⁶² Bulgarlar arasında bağımsızlıklarını elde etmek için genel bir ayaklanmanın hazırlıkları 1860'lardan itibaren Romanya'daki gizli Bulgar örgütlerince yürütülmeye başlanmıştı. Bulgarlar arasında yönetime karşı duyulan hoşnutsuzluğun bir nedeni de, 1860 yılında sayıları altmış bine ulaşan Çerkez göçmenin Anadolu'dan Bulgaristan'a göç ettirilmesi⁶³ ve Kırım Savaşı Nedeniyle yurtlarını terk etmek zorunda kalan ve sayıları yüz on bini bulan Kırım Tatarının Bulgaristan topraklarına göç etmesi olmuştur.⁶⁴ Bu örgütlerin önde gelen önderleri arasında Bükreş'te kurulan ve 1869 isyanının hazırlıklarını yapan "Bulgar Merkezi İhtilal Komitesi"nin başkanı ve aynı zamanda yazar gazeteci olan Lyuben Karavelov, şiirlerinde Türklere karşı nefret aşıl原因an şair Hristo Botev⁶⁵ ve Vasil Levski bulunuyordu. Bunlardan Vasil Levski 1876 yılında başlatılan büyük isyan sırasında yakalanarak öldürüldü.⁶⁶

Bir yandan Bosna-Hersek isyanı devam ederken, Bulgaristan'daki ayaklanma 2 Mayıs 1876'da, hazırlıklar henüz tamamlanmadan patlak verdi.

⁶⁰ Markovski, a.g.e., s. 33-35.

⁶¹ Fazlı Necip, *Rumeli'yi Neden Kaybettik*, İstanbul, 1972, s. 9., Aydın, Osmanlı Eyaletinden, s. 70-80.

⁶² Ivan Draev, *Bulgarian in the Liberation Struggles of Other Peoples*, Sofia Press, Sofia, 1981, s. 5-6.

⁶³ Furneaux, a.g.e., s.11.

⁶⁴ M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1999, s. 81.

⁶⁵ Ergenç, a.g.e., s. 9-12.

⁶⁶ Draev, a.g.e., s. 8-9.

Tamamen Rusların kontrolünde planlanıp hazırlanmış bu isyanda, Filibe Sancağı'na bağlı 55 Bulgar köyünden erkekler, Türk köylerini basarak bin kadar Türk'ü katlettiler. Bunun üzerine Müşir Abdülkerim Nadir Paşa iki tümenle asilerin üzerine yürüyerek karşılık verdi. 39 gün süren isyan sırasında dört bin beş yüz asi öldürüldü.⁶⁷ Ancak bu sayı Hıristiyan Avrupa basını tarafından on dokuz bin olarak kamuoyuna yansıtıldı.⁶⁸ Daha sonraları Balkan Savaşında Bulgaristan Başbakanlığını yapacak olan devrinin Çardan sonra en zengin adamı Geşov, İngiliz "The Times" Gazetesindeki makalelerinde katliam ile ilgili abartılı rakamlar verdiği gerekçesiyle Osmanlı yönetimi tarafından tutuklanarak ölüm cezasına mahkûm edildi. Ancak İngiltere'nin Filibe Konsolosunun gayretleri neticesinde ceza infaz edilmedi ve şahıs salıverildi.⁶⁹ Büyük devletler Bulgar milliyetçileri tarafından ortaya atılan soykırım iddiaları üzerinde pek durmamakla birlikte, İngiltere'de Hükümetin muhalefet ve kamuoyu tarafından bir Hıristiyan soykırımına göz yummakla suçlanması bir iç siyasi krize neden oldu.

Altı büyük Avrupa devletinin zorlaması ile 1876 yılının Aralık ayında İstanbul'da bir elçiler toplantısı düzenlenmiş ve bu toplantıda, Bulgaristan'ın Osmanlı yönetiminden koparak iki ayrı muhtar bölgeye ayrılması teklif edilmişti. Ancak bu öneri Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemişti. Bu gelişme üzerine altı büyük devlet İstanbul Elçiler Toplantısının bir sonucu olarak hazırlanan 31 Mart 1877 tarihli Londra protokolünü imzalayarak Balkan ülkelerinde Hıristiyan ahali lehine yapılacak ıslahat karşılığında Osmanlı İmparatorluğunun sınırlarını garanti ettiklerini deklare ettiler. Rusya'da bu garantiye katıldı. Protokolde ayrıca; Tuna nehrinin iki yakasında sayıları giderek artırılan Osmanlı ve Rus ordularının karşılıklı geri çekilmesini ve mevcutlarının barış ihtiyaçlarına indirilmesini ve Rusya'nın Karadeniz'de tersane ve donanma bulundurmasını öngörmekteydi. Rusya'nın bu teklifi kabul etmesine karşılık, Osmanlı Devletinin Rusya'nın Karadeniz'de tersane kurması ve donanma bulundurmasını öngören maddesini reddetmesi üzerine

⁶⁷ Yılmaz Öztuna, *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Tarihi*, Cilt XII., Hayat Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 54.

⁶⁸ Jacques Pirene, *Büyük Dünya Tarihi*, çev. Nihal Öno, Meydan Yayınevi, İstanbul, s. 1321.

⁶⁹ Korkud, *Komünist Bulgaristan'ın*, s. 10.

Rusya, Avrupa hukukunu koruma adına ve Slav kardeşlerine yardım bahanesiyle Osmanlı Devletine karşı savaş ilan etti. 24 Nisan 1877'de başlayan bu savaş süresince Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya ve Avusturya tarafsızlıklarını ilan ederken; Romanya, Sırbistan ve Karadağ ile Bulgar çeteleri Rusya'nın yanında yer aldılar.⁷⁰

Savaşın başlangıcında çok hızlı ilerlemeyi başaran Rus orduları, Plevne'deki kuvvetli Türk direnişini ancak beş ayda kırabildikten sonra İstanbul'a yöneldi.⁷¹ Detayları ileride açıklanacağı gibi, Rus ordularından cesaret alan Bulgar çeteleri Türklere karşı çok büyük yağma ve soykırım gerçekleştirdiler.

Hızlı Rus işgalinin Boğazların kontrolünün Rusya'nın tekeline geçmesiyle sonuçlanmasından korkan İngiltere, İstanbul'a donanmasını gönderdi. Çatalca önlerine gelmeyi başaran Ruslar, orduda başlayan kolera salgını, İngiltere'nin şiddetli politik itirazları ve İstanbul'da caydırıcı bir güç olarak bekleyen İngiliz donanmasıyla çatışmayı göze alamaması sebebiyle İstanbul'a giremedi. Ancak Osmanlı Devletini Üsküp, Ohri, Manastır, Goriçe, Kavala ve Manastır'ı içine alan büyük Bulgaristan Prensiği'nin kurulmasına imkân sağlayacak Aya Stefanos Antlaşması'nı 3 Mart 1878 tarihinde imzalamak zorunda bıraktı. Tüm Balkan Coğrafyasının beşte üçünü kapsayacak Rusların kontrolünde kukla bir Bulgar prensliği kurulmasını dikte eden böyle bir anlaşma metni genelde büyük devletlerin işine gelmemekteydi.

İngiltere'nin ana itiraz konusu, Bulgaristan'ın Selanik üzerinden Ege Denizi'ne açılmasıydı. Zira İngiltere, Rusların sıcak denizlere inme politikasından ve Rusların Bulgarlar vasıtasıyla böylesine bir stratejik üstünlüğe sahip olmasından büyük rahatsızlık ve duymakta şiddetle karşı çıkmaktaydı. Keza bir kara devleti olmanın sıkıntısını, Doğu'ya ilerleyerek denizlere ulaşarak çözmeyi düşünen Avusturya-Macaristan'ın da önü resmen kapanacaktı. Ayrıca Avusturya-Macaristan'ın Balkanlardaki biricik müttefiki Sırbistan da bu büyüme karşısında zor durumda kalabilirdi. Ayrıca Avrupa'da

⁷⁰Mustafa Doğan, "Bulgaristan'daki Türk Nüfusun Bölgesel Etkinliğinin Artırılabilmesi İçin Neler Yapılabilir", (Basılmamış Mezuniyet Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı), 2002, s. 4-1.

⁷¹ Erendil, a.g.e., s. 77-79.

yeni bir güç olarak ortaya çıkan Almanya da kendi rızasının alınmadığı böylesine bir gelişmeden büyük rahatsızlık duymaktaydı.⁷²

Aya Stefanos Antlaşması'na itirazlar üzerine, Almanya'nın girişimleri ve diğer taraf devletlerin katılımıyla Berlin'de bir kongre yapıldı. Bu kongre sonunda 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan anlaşmayla, Dobruca Bölgesi Romanya'ya, Niş Bölgesi Sırbistan'a verildi. Balkan Dağlarının Güneyinde Trakya ve Makedonya'yı içine alan ve bir Hıristiyan vali tarafından yönetilmesine karar verilen, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Şarki Rumeli Eyaleti kuruldu. Yapılan yeni sınır ayarlamalarından sonra Tuna'nın Güneyinde Aya Stefanos Anlaşmasında belirtilenin üçte biri büyüklüğünde bir Bulgar Prenslığı'nin kurulmasına karar verildi.⁷³ Ancak, Bulgaristan'ın diğer Balkan Devletleri kadar idari ve askeri açıdan oluşumunu tamamlayamaması sebebiyle henüz kendi ayakları üzerinde durması mümkün görülmediğinden Osmanlı Devleti'ne bağlı bir prenslik olarak kalmasına karar verildi.

Aya Stefanos Anlaşmasıyla kurulmak istenen Büyük Bulgaristan'ın toprakları 163.965 kilometrekare iken, Berlin Barış Antlaşması sonunda kurulan Bulgaristan Prenslığının toprakları ancak 63.972 kilometrekareye ulaşabilmekteydi.⁷⁴

1.2.5. İyileştirme Çabaları

Avrupa'nın yaşadığı Rönesans sürecinden bihaber, iktidar mücadeleleri ile geçen yılların ardından XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin tüm kurumlarında bir çöküş gözlenmeye başlandı. Fransa'da yaşanan 1789 İhtilalinin ardından ön plana çıkmaya başlayan milliyetçilik fikirleri tüm Orta ve Batı Avrupa'nın ardından başta Sırbistan ve Yunanistan olmak üzere Balkanlar'da da etkili olmaya başlamıştı. Balkanlar'daki milliyetçilik fikirlerinin güçlenmesinde de esas amacı sıcak denizlere ulaşmak olan Rusya'nın etkisi çok fazla olmuştu. Osmanlı Devleti, bu yeni fikir akımlarının fazla güçlenmeden önüne geçebilmek maksadıyla zaman zaman görülen isyan hareketlerini güç kullanarak engellemeyi başarmıştı. Ancak Balkanlar'da artan anarşi ve bölgede söz sahibi olmayı arzulayan diğer

⁷² Mahir Aydın, "Prenslikten Krallığa Bulgaristan", Mustafa Bereketli (der.), *Berlin Anlaşmasından Günümüze Balkanlar*, Rumeli Türkleri Vakfı Yayını, İstanbul, 1999, s. 36.

⁷³ Mahir Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, Ankara, 1992, s. 13-16.

⁷⁴ Aydın, *Prenslikten Krallığa*, s. 37-38.

emperyalist devletlerin baskısı Osmanlı Devleti'ni kalıcı bir takım idari ve siyasi iyileştirmeler yapmaya mecbur etti.

Yapılan iyileştirmeler, 1864 yılında Tuna Nehriyle Balkan Dağları arasında kalan bölgede "Tuna Vilayeti"nin kurulmasıyla başladı. Tuna Vilayeti, tüm Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan iyileştirmeler için pilot bölge olarak kabul edildi ve başına da ünlü reformcu devlet adamı Mithat Paşa getirildi.⁷⁵

7 sancak, 48 kaza ve 15 nahiye'den oluşan yeni Tuna Vilayeti'nde iyileştirmeleri şu ana başlıklar altında toplamak mümkündür:⁷⁶

1864 yılından itibaren üç yıl gibi kısa bir sürede yeni yöntemlere uygun olarak üç bin kilometre yol ve bin dört yüzden fazla köprünün yapımı gerçekleştirildi. Yeni esaslara göre düzene sokulan zaptiye teşkilatı sayesinde emniyet ve asayiş artırıldı. Çiftçilerin ihtiyaç duyacakları parayı düşük faizle sağlayabilecekleri bir yardım sandığı olan "*Menafi Sandığı*" oluşturuldu. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde ilk demiryolu Bulgaristan'da inşa edildi.⁷⁷ Düzgün rejimli Tuna Nehri üzerinde ticaret ve yolcu vapurları çalıştırılmaya başlandı. Bu sayede taşımacılıktaki yabancı tekeli de kırılmış oldu ve bu taşımacılık şirketlerine Türk vatandaşlarının ortak olması sağlandı. Yeni kurulan "Posta Arabaları Teşkilatı" ile vilayet içinde ulaşım kolaylaştırıldı. Hem Müslüman Hem de gayrimüslim kimsesiz çocuklar için ıslahhaneler açıldı. Kırım'da ve Kafkaslar'da yaşanan savaşlar sebebiyle Anadolu'ya sığınan Çerkez ve Tatar göçmenleri bu bölgeye yerleştirilerek yeni yerleşim birimleri oluşturuldu. Önemli bir sorun haline gelen vergiler konusunda yeni düzenlemelere gidildi. Hapishanelerde ıslahata gidilerek yaşam koşulları iyileştirildi. Hükümet daireleri yeniden teşkilatlandırıldı. İlk belediye teşkilatları bu vilayette kuruldu. Yine bu dönemde yayım faaliyetine başlayan "*Tuna Gazetesi*" Türkçe eğitim ve Türk kültürünün ilerletilmesi açısından çok önemli roller üstlendi. Ancak bölgedeki kargaşanın devam etmesinden çıkar sağlayan Slav kökenli komiteciler ve Rusya'nın İstanbul'daki elçisinin Osmanlı Sarayı'nda Mithat Paşa aleyhine kurdukları

⁷⁵ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 26.

⁷⁶ Mithat Paşa, *Hayatım İbret Olsun*, Cilt I, Osman Selim Kocahanoğlu (haz.), Temel Yayınları, İstanbul, 1997, s. 43-60.

⁷⁷ Lütem, a.g.e., s. 18.

düzenler Mithat Paşa'nın ve bölgedeki iyileşmelerin de sonunu hazırlamıştır.⁷⁸

1.2.6. Doksanüç Muhacereti (1877–1878)

Gazi Osman Paşa, komutasındaki kırk bin kişilik Türk kolordusu ile Rus ordusunun 125.000 kişilik kuvvetlerine karşı Plevne'de beş ay süre ile direndi. Açlık ve soğuk gibi sorunlar nedeniyle 9–10 Aralık 1877 gecesi yapılan Rus ordusunun ablukasını yarma harekâtının başarısızlıkla sonuçlanması Balkanlar'da beş yüz yıldır sürmekte olan Türk hâkimiyetinin de sonunu işaret ediyordu.⁷⁹

Plevne'deki kuvvetli Türk direnişini kıran Rus orduları, yağmacı Kazak süvarileri ve isyancı Bulgarlarla beraber İstanbul'a doğru ilerlerken Türk halka karşı büyük bir vahşet ve yağma uyguladılar. Kendilerine karşı uygulanmaya başlanan zulme dayanamayan bir milyonun üzerindeki Türk Anadolu'ya doğru göçe başladı. İlk göç hareketi Tuna Vilayeti'ne bağlı Tulca'da yaşandı. 16 Mayıs 1877 tarihinde sadece erkek nüfusu yetmiş binden fazla olan ahali şehri süratle boşaltmak zorunda kaldı, geride bırakılan mal ve mülk ise yağmalandı. Camilere sığınan halk diri diri yakıldı. Göç kabileleri yollarda soyuldular ve katledildiler. 1864 tarihli Cenevre Sözleşmesini hiçe sayan Rus askerleri ve onların yardımcılarının yaptıkları mezalim Avrupa basınında da sıkça yer aldı. İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Layard, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 19 Ocak 1878 tarihli raporunda "Rumeli Müslüman halkından çoluk çocuk yüz bin kişinin Rusların önünden kaçarken soğuktan ve açlıktan öldüğünü" bildirmekteydi. İstanbul, Çanakkale, Gelibolu, Bursa, Mudanya, Gemlik, Bandırma, İzmir, Selanik, Ankara, Çorum, Merzifon, Antalya, Iskenderun, Suriye ve hatta Kıbrıs dahi göçmen akınına uğradı. Sadece İstanbul'daki muhacir sayısı 4 Mart 1878 tarihi itibarı ile iki yüz bini aşmıştı ve bu insanlardan dört yüzü her gün soğuk, açlık, salgın hastalıklar ve bakımsızlık yüzünden ölüyordu. Berlin Kongresi'nin imzalanmasından sonra Rus Çarı muhacirlerin eski topraklarına dönebileceklerini ve herhangi bir zorlukla karşılaşmayacakları garantisini verdi. Antlaşma ile özerklik kazanan Şarki Rumeli Vilayeti'ne dönenleri

⁷⁸ Erendil, a.g.e., s. 66-67.

⁷⁹ Furneaux, a.g.e., s. 17.

sayıları yüz bin olarak ifade edilen silahlı Bulgar milisleri karşıladı. Bu göçmenler baba topraklarına geri döndüklerinde evlerini, dükkânlarını ve tarlalarını Bulgarlar tarafından işgale uğramış; camileri mescitleri ile okullarını ve medreselerini de yakılmış ve yıkılmış durumda buldular. Bulgaristan Prensiği'nin kurulduğu eski Tuna Vilayeti'ne dönmek isteyen muhacirler ise pasaportları olmadığı gerekçesiyle aylarca kabul edilmedi. Ata topraklarına geri döndüklerinde ise tıpkı Şarki Rumeli Vilayeti'nde olduğu gibi her şeylerini kaybettiklerini anladılar. Özellikle erkekler Filibe'de uzun süreli sorgulamalara tabi tutuldular.⁸⁰

Dokuz aylık Rus işgali süresince yapılan yıkım ve tahribata örnek olarak Filibe'de Savaştan önce 29 mektep ve medrese ile 51 cami varken; savaştan sonra 1879 senesine gelindiğinde Türklere ait 2 mektep ve 3 cami kaldığını söylemek yeterli olacaktır. Türklere ait okul, medrese ve camilerden ayakta kalanların başlıca gelir kaynağı olan vakıf arazileri ise Rusların teşviki ile başlatılan "toprak ihtilali" neticesinde önemli ölçüde gasp edildi.⁸¹

1878 yılında yapılan Osmanlı-Rus barış görüşmeleri sırasında Osmanlı delegesi Saffet Paşa birçok kez nüfus değişimi teklifinde bulundu. Ancak bu teklifleri reddeden Rusya,⁸² yaklaşık dokuz ay sonunda bölgede demografik yapıyı önemli ölçüde değiştirmeyi başardı. Savaştan önce Tuna Vilayeti'nin bugünkü Bulgaristan'da bulunan kısmında 1.300.000 Bulgar'a karşılık 1.120.000 Müslüman yaşarken; Savaş'tan on yıl sonra 1887 yılında yapılan Bulgar istatistiklerine göre 602.331'i Türk olmak üzere 676.212 Müslüman yaşamaktaydı ve savaştan önce işlenebilir toprakların %70'ini ellerinde bulduran Türkler artık topraksızdı.⁸³

⁸⁰ Halil Şimşek, *Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç*, Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 1999, s. 68-85.

⁸¹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 33.

⁸² Bilal N. Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1985, s. 49.

⁸³ Lütem, a.g.e., s. 25-26.

1.3. Prenslik Döneminde Bulgaristan

1.3.1. Siyasi Gelişmeler

Berlin Kongresi sonrasında imzalanan 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşmasıyla Bulgaristan Prensiğinin sınırları daraltıldı ve Makedonya'nın hemen tamamı Osmanlı yönetimine geri verildi. Dobruca Bölgesi Romanya'ya, Samokov, Pirov, Köstendil, Vranje ve Niş de Sırbistan'a bırakıldı. Başkenti Sofya olarak belirlenen Bulgaristan Prensiği Antlaşma gereği özerk ama Osmanlı Devletine bağlı olacaktı. Benzer biçimde, Balkan ve Rodop Dağları arasındaki bölgede yine özerk ama Osmanlılara bağlı ve başkenti Filibe olarak belirlenen Doğu Rumeli Vilayeti kuruldu.⁸⁴

Berlin Antlaşmasıyla Balkanlar coğrafyasında ortaya çıkan yeni devletler o yılların büyük devletlerine yaklaşma hevesine kapıldılar. Bunlardan Sırp Avusturya-Macaristan'a, Bulgarlar da Rusya'nın destek ve işbirliğine önem verdiler.⁸⁵ Dokuz aylık askeri işgal boyunca, Rus Çarı'nın görevlendirdiği Prens Donukov, o tarihlerde nüfusu yirmi bin civarında olan Sofya'yı başkent olarak belirlemekten başka,⁸⁶ Bulgaristan'ın ileride idari, sosyal ve hukuki yapısını şekillendirecek olan bir "organik yönetmelik" hazırlattı.⁸⁷ Bulgaristan Kurucu Meclisi "*Sobranye*" ilk defa 22 Şubat–28 Nisan 1879 tarihleri arasında Tırnova'da toplandı. Bu toplantıya Osmanlı Devleti adına Komiser Pertev Efendi de iştirak etti. Bulgar Kurucu Meclis üyelerinin çoğunluğunu Köylüler ve Liberal Partililer oluşturuyordu. Bu Meclis, devrinin en demokratik anayasasını hazırlamasına karşın halk tarafından Bulgaristan'ın müttefiki ve hamisi olarak kabul edilen Rusya'nın ağır baskısına dayanamayıp 17 Nisan 1879'da Rus Çarı III. Aleksandr'ın yeğeni ve Rus İmparatoriçesi Maria'nın kardeşi olan Prens Aleksandr Battenberg'i Bulgar Prensi olarak seçti.⁸⁸ Ancak, henüz 22 yaşındaki Prens, bir Bulgar prensi gibi davranmak yerine danışman sıfatıyla Rusya'nın bu

⁸⁴ Abdülkadir Kaya, *Balkanların Dünü, Bugünü, Yarını*, Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 1993, s. 108–110.

⁸⁵ Erendil, *a.g.e.*, s. 80.

⁸⁶ Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih (1789–1950)*, 6.b., Başnur Matbaası, Ankara, 1967, s. 261.

⁸⁷ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Milliyet Yayını, İstanbul, 1993, s. 335.

⁸⁸ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 67.

ülkeden çekilirken geride özellikle bıraktığı generallerin istekleri doğrultusunda hareket etmeye başladı ve bir bakıma Rusya'nın iç ve dış politikadaki temsilcisi oldu. Kurulan Muhafazakâr Hükümetin de Prens'e paralel politikalar izlemesi, halk arasında yönetime karşı bir muhalefet oluşmasına neden oldu. Prens üzerindeki bu baskı, Aleksandr Tsankov başkanlığındaki Liberallerin hükümet kurmasına neden oldu.⁸⁹ Kurulan yeni hükümet iş başına gelir gelmez Rusya'ya karşı politikalar yürütmeye başlayınca Prens Kabinayı lağvederek yeniden muhafazakâr bir hükümet oluşturdu. Yeni hükümet, ülkeyi seçime taşıdı. Seçimler sonucu oluşan yeni meclis, Temmuz 1881 tarihinde anayasayı askıya aldı ve Prense yedi yıl için mutlak yetkiler tanıdı. Böylece aktörleri Muhafazakârlar, Prens ve Rus Generallerinden oluşan bir diktatörlük dönemi başlamış oldu. Ancak diktatörlüğü paylaşan bu grup içinde menfaatlerin çatışması ve hamileri durumundaki Rus Çarı'nın ölümü neticesinde Prens politikasını değiştirerek 1883 yılında anayasayı tekrar yürürlüğe koydu ve 1884 yılında Karavelov önderliğinde sol kanat liberalleri hükümeti kurdu.⁹⁰

1878 Berlin Antlaşmasıyla kurulan Doğu Rumeli Vilayeti'nin yönetimi Bölgede yaşayan Hıristiyanlar arasından seçilen; büyük devletlerin onayı alındıktan sonra İstanbul tarafından ataması yapılan bir genel valiye bırakılmıştı. Bölgenin yönetimi ile ilgili genel sınırlar ise Berlin Kongresi'ne katılan devletlerce oluşturulan bir komisyon tarafından 1879 yılında hazırlanan "*Esas Teşkilat Yasası*" ile belirlenmişti. Hazırlanan Yasaya uygun olarak II. Abdülhamit tarafından Aleko Bogoridi genel vali olarak atandı. Genel valinin atanmasını müteakiben 17 Ekim 1879 tarihinde Bölgesel Millet Meclisi seçimleri icra edildi. Seçim sonuçlarına göre 36 sandalyenin 31'ini Bulgarların, 3'ünü Rumların, 2'sini de Türklerin aldığı ilan edildi.⁹¹ Alınan sonuçlara Yunanlılar itiraz etti, Türk tarafı ise bir itirazda bulunmadı. Oysa Doğu Rumeli Vilayetinde 1876 yılında toplam 681 bin Türk'e karşılık 483 bin Yunan ve Bulgar'ın yaşadığı görülmektedir.⁹² Bu yoğun Türk nüfusuna

⁸⁹ "The History of Bulgaria", The Library of Congress, Country Studies, <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/qery/r?frd/cstdy>

⁹⁰ Ecer, a.g.e., s.26.

⁹¹ Castellan, a.g.e., s. 336.

⁹² Börklü, a.g.m., <http://www.Turan.tc/kalem/bilimsel/bul-mak.htm>

rağmen sadece iki Türk temsilci çıkması yapılan seçimlerin sağlığı hakkında soru işaretleri doğurmaktadır. Seçimler sonrasında tüm Doğu Rumeli Vilayetinde baskın siyasi güç haline gelen Bulgar kamuoyu her türlü gayretini Bulgaristan'a "ilhak" olmak için sarf etmeye başladı. Bu maksatla siyasi partilere ek olarak çeşitli dernekler ve komiteler kuruldu.⁹³

Şeklen Osmanlı İdaresinde görülen Doğu Rumeli'de yönetimde bulunan muhafazakârlar Rus yanlısı politikalar izlerken, muhalefetteki Liberaller de Bulgaristan ile birleşme planları yapıyordu. Bulgar Prensi'nin de onayını alan Liberaller, Doğu Rumeli Genel Valisi'ni tutuklayarak "Birleşik Bulgaristan Prensiği"ni kurduklarını ve I. Aleksandr'ı prensleri olarak kabul ettiklerini 6 Eylül 1885 tarihinde ilan ettiler⁹⁴. Bölgeye birkaç gün sonra gelen Bulgar Prensi hükümeti devraldı ve muhtemel bir Osmanlı saldırısına karşı orduyu Osmanlı sınırına yığdı. Ancak Osmanlı Devleti kendisine ait bu toprakların işgaline herhangi bir reaksiyon göstermedi. Bu tamamen Sultan Abdülhamit'in dış politikasına uygundu. Zira Sultan Türk'ün kazandığı bir savaşta, Avrupa Devletlerinin tek cephe halinde birleşip, mağlup Hıristiyan devletini zarara sokacak bir durumu önleyeceklerini çok iyi biliyordu.⁹⁵ Başlangıçta Rusların bir kuklası gibi hareket eden fakat daha sonradan "Büyük Bulgaristan" hayali ile Rusya'dan bağımsız politikalar üretmeye başlayan Prensle ilişkileri bozuk olan Rusya bölgede bu tip bir gelişmeye razı olmadığını ve Doğu Rumeli'nin tekrar Osmanlı idaresine bağlanması gerektiğini bildirdi. Rusların sıcak denizlere inmesine karşı olan başta İngiltere ve Avusturya olmak üzere büyük Avrupa Devletleri bu birleşmeyi onayladıklarını açıkladılar.⁹⁶ Avusturya Macaristan'ın desteklediği Sırp kralı Milan 14 Kasım 1885'de Bulgarlara savaş ilan etti fakat Sırp Bulgar Ordusuna yenildiler. 3 Mart 1886 Bükreş Anlaşması ve 5 Nisan 1886 İstanbul Tophane Konferansı sayesinde bölgede düzen yeniden kuruldu. Osmanlı-Bulgar sınırı yeniden küçük değişikliklere uğradı. Prens I. Aleksandr Doğu Rumeli Genel Valiliğine atandı.⁹⁷ Böylelikle, üç milyonu biraz geçen

⁹³ Üçok, a.g.e., s. 261.

⁹⁴ Acaroğlu, a.g.e., s. 67.

⁹⁵ Öztuna, a.g.e., s. 264-265.

⁹⁶ Selim Örgen, Ergin Ersoy, *Geçmişten Günümüze Yakın Çevredeki Sorunlar ve Türkiye*, Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 1995, s.72-74.

⁹⁷ Üçok, a.g.e., s. 263-265.

nüfusuyla Bulgaristan'ın yüzölçümü 96.000 kilometrekareye ulaştı ve bu tarihten 1912 yılına kadar sınırları sabitleşti.⁹⁸ Prens'in Doğu Rumeli Vilayeti'ni ilhakı ve Sırplarla yapılan savaştan galip çıkması Rusya'yı endişelendirmeye başlamıştı. Bu gelişmeler üzerine bölgedeki Rus yanlısı subaylar bir darbe düzenlediler ve 21 Ağustos 1886'da Prens I. Aleksandr'ı tutuklayarak Rusya'ya gönderdiler. Bu olaydan çok kısa bir süre sonra Filibe (Plovdiv)'de Albay Sava Mutkurov liderliğinde karşı bir askeri darbe düzenlendi ve Rusya yanlısı darbeciler devrildi. Prens geri çağrıldı ancak Rusların desteğini tamamen yitirmiş olan Prens geri dönmeyi reddetti ve 7 Eylül 1886'da istifa ettiğini açıkladı. Müstafi Prens'in yerine Stambulov, Karavelov ve Mutkurov naip olarak atandı.⁹⁹

7 Temmuz 1887'de Bulgar Büyük Meclisi Saksonya-Coburg-Gotha sülalesinden Ferdinand'ı Prens olarak seçti. 3 Ağustos'ta başbakan olan Stefan Stambulov Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurmak ve Almanya-Avusturya yanlısı politikalar izlemeye çalışırken; Rusya tarafından tanınmayan yeni Prens de Rusya'nın güvenini kazanma gayreti içine girdi. Stambulov, başbakanlık yaptığı devrede bir diktatör siyaseti izledi. "Stambulov Rejimi" adıyla anılan Rusya'ya düşman bir tutum içine girdi.¹⁰⁰ İzlediği politikalar yüzünden Rusya'nın desteğini arkasına alma gayretindeki Prens'le çatışmaya başlayan Stambulov 1894 yılında istifa etti ve bu olaydan üç gün sonra da Prens taraftarlarınca öldürüldü. Stambulov'un yerini alan Konstantin Stoilov'un başbakanlığı sırasında Ferdinand, büyük oğlu III. Boris'i Ortodoks Kilisesinde vaftiz ettirdi ve vaftiz babalığını Rus Çarı II. Nikolay'a yaptırdı. Bu davranış Rusya ile uzlaşma ve onu müttefik olarak kazanma anlamını da taşıyordu.¹⁰¹ Ancak bu davranış aynı zamanda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun hoşnutsuzluğuna da yol açtı. Siyasi arenada kendini yalnız ve güçsüz hisseden Osmanlı Devleti, büyük devletlerin de baskısı sonucunda Bulgaristan Prensini aynı zamanda Doğu Rumeli'nin de genel valisi olarak atadı.¹⁰² Ruslarla iyi ilişkiler kurarak rahatlayan Prens, ülkede daha otoriter

⁹⁸ Castellan, a.g.e., s. 338.

⁹⁹ Börklü, a.g.m., <http://www.Turan.tc/kalem/bilimsel/bul-mak.htm>

¹⁰⁰ Castellan, a.g.e., s. 338.

¹⁰¹ Ecer, a.g.e., s. 26-27.

¹⁰² Kaya, a.g.e., s. 113.

bir yönetim uygulamaya başladı. Ülkede politika, siyasi çatışma haline dönüşmeye başladı. Takip eden on yedi yıllık sürede ülkede on üç hükümet kuruldu. Kişisel çıkarlar nedeniyle de birçok yeni parti kuruldu. Bu siyasal kargaşa ortamında Marksist Dimiter Blagoev tarafından sosyalizm ve toprak reformu temalarını bayrak edinen Bulgar Sosyal Demokrasi Partisi kuruldu. Bulgar Sosyalizmi bu sayede uluslararası platformda bir yer edinmenin yanı sıra içte de özellikle toprak reformundan yana olan köylü hareketinin desteğini aldı.¹⁰³ Daha sonraları 1908'de kral unvanını alarak 1919 yılına kadar Bulgaristan siyasetine hükmedecek olan Prens Ferdinand zamanında sanayileşmenin yanında tarım ve hayvancılık özendirildi; Bulgar gençlerinin eğitimine de çok önem verildi. Gençler eğitim için Avrupa ülkelerine gönderildiler. Ülkede danışman sıfatıyla bulunan Rus subaylarına modern silahlarla donatılmış, eğitilmiş ve modern bir ordu kurduruldu. 1905 yılına gelindiğinde Bulgar ordusunun gücü 97 tabur, 1.900 subay ve 84.879 er olarak ifade edilmekteydi.¹⁰⁴ Coğrafi olarak "Büyük Bulgaristan" idealine ulaşmak için talep edilen topraklar Kuzeyde Dobruca hariç tutulursa Osmanlı İmparatorluğu'nun elindeydi. Bu coğrafi sınırlara ulaşmakta gerekli olan iç dinamiği sağlamak için topluma Bulgar şovenizmi ve Osmanlı karşıtlığı pompalanmaya başlandı. İvan Vazov'un 1890 yılında yayınladığı "*Boyunduruk Altında*" adlı eserle Türk düşmanlığı had safhaya ulaştı.¹⁰⁵ Osmanlı'ya karşı yaratılan bu kin, bölgede yaşayan ve artık azınlık durumuna düşen Türklere baskının artmasına neden oldu. İçerde yaşanan tüm bu olumsuzluklara karşın, Prens dış politikada gücünden çekindiği Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurma gayretini de sürdürdü.

1.3.1.1. Yaşanan Gelişmelerin Türk Toplumuna Etkileri

Osmanlı İmparatorluğu, Rusya, İngiltere, Almanya, İtalya, Fransa ve Avusturya-Macaristan'ın katıldığı Berlin Konferansı'nın akabinde imzalanan Anlaşma, Avrupa siyasi coğrafyasını tadil eden önemli anlaşmaların sonuncusu olması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda Aya Stefanos

¹⁰³ Castellan, a.g.e., s. 339.

¹⁰⁴ Aydın, *Prenslikten Krallığa*, s. 40.

¹⁰⁵ Lütem, a.g.e., s. 22.

Anlaşmasıyla düştüğü kötü durumu kısmen iyileştirmesi bakımından önem taşımaktadır.¹⁰⁶

1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında yaşanan gelişmeler çok uluslu bir imparatorluğu çözerek daha önce politik ve sosyal açıdan baskın olan bir grubu çizilen yeni sınırlar içinde izole etmiş; içinde bulunduğu topluma muhalif ve edilgen bir azınlık durumuna getirmişti.¹⁰⁷ Berlin Antlaşması ile kurulan Bulgaristan Prensiği, daha ilk kurulduğu günden itibaren sınırları içinde yaşayan Müslüman-Türk azınlığın temel hak ve hürriyetlerini koruyacağını ahden kabullenmişti.

Berlin Antlaşmasının 1.maddesinde Bulgaristan'ın Hıristiyan bir hükümet tarafından idare edileceği, 3. maddesinde Bulgaristan Prensinin halk tarafından serbestçe seçileceği ve büyük devletlerin oluruyla İstanbul tarafından onaylanacağı, 4. maddesinde Bulgaristan Prensinin seçiminden önce Tırnova kentinde halk tarafından genel seçimle iş başına getirilen bir kurucu meclisin Bulgar Anayasasını hazırlayacağı, anayasanın hazırlanmasında Bulgarlarla karışık oturan Türkler ve diğer azınlıkların hak ve çıkarlarının gözetileceği, 5. maddesiyle de Türklere dini, siyasi ve kültürel haklarının korunacağı, bu hakların hiçbir şekilde engellenemeyeceği esası getirilmişti. Aynı anlaşma ile ayrıca Devletler Hukukunun İç Hukuka üstünlüğü de belirtilmekteydi. Berlin Anlaşmasının ruhuna uygun olarak hazırlanan Bulgar Anayasasının 40–42. maddelerinde Türklere siyasi ve medeni haklardan başka dini ve kültürel hak eşitliği yer almaktaydı.¹⁰⁸ Böylelikle Türkler yaşadıkları bu coğrafyada ilk defa “azınlık” olarak tescil ediliyorlardı. Anlaşmaya taraf tüm ülkelerin anlaşma metninde azınlık veya Müslüman azınlık ifadelerinin yerine Türk ifadesini benimsemeleri 1980’li yıllarda yaşanan olaylar sırasında Bulgar yönetiminin “Bulgaristan’da Türk olmadığı, olsa olsa Müslümanlaştırılmış Bulgarlar olabileceği” savını çürütecek en büyük delil olacaktı.

¹⁰⁶ Öztuna, a.g.e., s. 127–128.

¹⁰⁷ Vallerie Stoyanov, “The Turks in Bulgaria”, Antonina Zhelyazkova (ed.), **Relations of Compatibility and Incompatibility Between Christians and Muslims in Bulgaria**, International Centre for Minority Rights and Intercultural Relations Foundation, Sofia, 1998, s. 268–269.

¹⁰⁸ İbrahim Kamil, **Bulgaristan’daki Türklerin Statüsü**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1989, s. 11–19.

Plevne Kalesinin düşmesiyle başlayıp, Bulgaristan Prenslüğünün kurulması ile son bulan “*etnik arınma süreci*”nde Türkler büyük kıyımlara, insanlık dışı muameleye uğradılar. Anadolu’ya yaşanan ilk tersine göç hareketi sırasında bir milyon kişi evini, yurdunu terk etmek zorunda kaldı. Toplam 250.000 Türk hayatını kaybetti. Maddi ve sosyal durumları iyi olan Türkler bir daha bu topraklara geri dönmediler. Anlaşma sonrası Bulgaristan’a maddi sıkıntıları nedeniyle geri dönmek zorunda kalanlar ise, bu konuya bir “toprak ihtilali” olarak bakan ve Türklere ait mülkleri işgal edip bu durumu “zaten atalarının olan toprakların, şimdi gerçek sahibine dönmesi” olarak niteleyen Bulgarlarla karşılaştılar. Elleriinde tapu senetleri olmasına rağmen, işgal ve yağma edilen bu mülkleri bir daha geri alamadılar.¹⁰⁹

Prenslüğün kurulmasını takip eden ilk on yıllık süreçte, Türk azınlık içinde bulunan ekonomik ve siyasi karışıklık ortamından istifade etmeye çalışan Bulgar çetelerinin saldırılarına ve tacizlerine maruz kaldı; can kayıpları verdi. Doğu Rumeli Vilayeti’nde Bulgar komitacılarının uyguladığı insanlık dışı davranışların had safhaya ulaşması üzerine 1883 yılının ilk yarısında 250.000 Türk bu bölgeden Anadolu’ya göç etmek zorunda kaldı. 1885 yılında Doğu Rumeli Vilayeti’nin Bulgarlar tarafından ilhakı sonunda bölgede yaşayan asker, memur ve öğretmenler başta olmak üzere Türk toplumunun entelektüel ve elit tabakası Anadolu’ya göç etti.¹¹⁰ Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere’den alınan destekle Doğu Rumeli Vilayeti’nde sürdürülen Müslüman direnişi de, 1903 yılında tamamen sona erdi.¹¹¹

Bulgar şovenizmini kendi toplumuna aşıl原因 ve Osmanlı korkusu sebebiyle sınırları içinde yaşayan tüm Türkleri “*beşinci kol*” olarak gören¹¹² yönetim ise, bu topraklarda kalmış çaresiz, fakir ve eğitimsiz Türklerin Anayasada belirlenmiş temel hak ve hürriyetlerinden başta mülkiyet, din ve eğitim konularını ihlal ve istismar etmekten kaçınmadı. İçinde yaşadıkları toplumun “diğerleri” haline gelen Türkler ve Müslümanların Hıristiyan Bulgar

¹⁰⁹ Neriman Ersoy, “Bulgaristan Prenslüğündeki Türk Emlaki (1878–1908), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi), 1996, s. 29.

¹¹⁰ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 32.

¹¹¹ Stoyanov, *a.g.m.*, s. 269

¹¹² Svetlana Hristova, “Bulgarian Politics of Multiculturalism-Uses and Abuses”, Milan Mešić (ed.), *Perspectives of Multiculturalism: Western and Transitional Countries*, Zagreb, 2004, s. 248.

ordusunda görev almak istememeleri toplumsal huzursuzluğa ve hatta göçlere neden olmaktadır. 1885 Bulgar-Sırp Savaşı sırasında Türk ve Müslümanların bir kısmının savaşa gönüllü olarak katılması üzerine, Bulgar yönetimi ordu bünyesindeki Müslüman ve Türklerin örf ve adetlerine daha fazla saygı gösterme kararı aldı. 1880'lerin sonunda da Müslümanlara bedelini ödeme koşuluyla askere gitmeme kolaylığı sağlandı. Böylelikle uzun bir aradan sonra bir mesele Türk ve Müslümanların lehine çözülmüş oldu.¹¹³

Rus Ordularının 1879 yazında Bulgaristan'dan ayrılmalarını müteakiben Türklere karşı büyük bir terör kampanyası başlatıldı. Bulgarların uyguladığı mezalimle ilgili olarak ülkedeki yabancı görevliler birçok rapor düzenlediler. 1884 yılına kadar devam eden bu dönemde Sofya'daki Fransız Devlet Temsilcisinin raporlarına göre altı yüz binden fazla insan ülkeyi terk etti. Ülkede toplumlar arası gerilimin tedricen azaldığı daha sonraki dönemlere ait resmi Bulgar istatistiklerine göre, 1886–1890 yılları arasında 74.753, 1893–1902 yılları arasında ise 70.603 kişi Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etti.¹¹⁴

Bulgaristan Prensiği'nin kuruluşunu takip eden süreçte azınlık durumuna düşürülen Türkleri tamamen yok etme kampanyaları etkili oldu ve ülkede Türk nüfusu süratle erimeye başladı. Resmi Bulgar istatistiklerine göre 1881 yılında toplam nüfusu 2.007.919 olan Bulgaristan'da Müslümanların sayısı 578.060 iken, 1888 yılında yapılan sayımda toplam nüfus 3.154.375'e yükselmiş; buna karşın Müslüman nüfus 676.256 olarak tespit edilmişti. Keza 1900 yılında yapılan nüfus sayımında ise toplam nüfus 3.744.283, Müslüman nüfusu da 643.300 olarak tespit edilmişti. Bahse konu sayımlarda Müslüman nüfusun toplam nüfusa oranının basit bir hesapla sırasıyla %28,8, %21,1 ve %17,2 olduğu görülmektedir.¹¹⁵

Sayınca çok azalmış, yönetim tarafından izole edilmiş ve eğitimsiz Türkler, Uluslararası anlaşmaların kendilerine sağladığı sosyal ve siyasi hakları gereği gibi kullanamadılar. Bu yüzden de Bulgar iç siyasetinde bir

¹¹³ Wolfgang Höpken, "From Religious Identity to Ethnic Mobilisation", Hugh Poulton, Suha Taji-Farouki (ed.), *Muslim Identity and The Balkan State*, C. Hurst & Co., London, 1998, s. 58.

¹¹⁴ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu*, s. 50–52.

¹¹⁵ Ali Eminov, *Turkish and Other Muslim Minorities of Bulgaria*, The Institute of Muslim Minority Affairs, London, 1997, s. 71.

varlık gösteremediler.¹¹⁶ Berlin Anlaşması gereği Anayasa'yı hazırlamak üzere oluşturulması gereken 231 üyeli Kurucu Meclis'in 89 üyesi için yapılan seçimlerde çeşitli engellemeler sebebiyle yalnızca bir Türk seçilebildi. Bu gelişme üzerine Rusya tarafından atanan Genel Vali Dondukov, 12 Türk üyeyi bizzat atamak zorunda kaldı.¹¹⁷

Prensliğin ilk yıllarında Bulgaristan'daki Müslüman nüfusun oyları tamamen Osmanlı Devleti'nin kontrolündeydi. Osmanlı Devleti, bunu Berlin Anlaşmasının hükümlerine uygun olarak Sofya'ya gönderdiği Devlet Komiserleri kanalıyla yapmaktaydı. 1878 ile 1908 yılları arasında toplam on Devlet Komiseri bu görevi yürüttü.¹¹⁸ Ancak zaman içinde Jön Türkler gibi değişik grupların siyaset sahnesine girmesiyle bu oylar bölünmeye, Osmanlı Devletinin Bulgar Parlamentosu'ndaki etkisi azalmaya ve çıkarılan milletvekili sayısı düşmeye başladı. Bulgaristan Parlamentosu resmi kayıtlarına göre Türkler, 1896 seçimlerinde 13, 1899 seçimlerinde 9, 1901 seçimlerinde 9, 1902 seçimlerinde 12, 1903 seçimlerinde 12, 1908 seçimlerinde ise 10 milletvekili çıkarmışlardı. Ancak bu vekillerin Meclis'te hiçbir varlık gösteremedikleri, hatta bir kısmının Bulgarca okuma ve yazma bilmedikleri de tespit edilmiş önemli hususlar arasındaydı. Türklerin siyasi alanda iyice güçsüzleşmesi sonucunu doğuran bu durumdan aşırı milliyetçi ve Rus yanlısı olmayan, Osmanlı Devleti ile iyi ilişkileri olan ve Türk azınlığa daha ılımlı yaklaşan Stanbulovist (Demokrat) Parti faydalanmayı bildi. 1901 yılında Türk milletvekilleri Sofya'da yaptıkları bir toplantıda bundan sonra Müslümanların haklarını korumak maksadıyla, Stanbulovist Parti ile ittifak yapma kararı aldı. Nitekim 1903 yılında seçilen Türk milletvekillerinin hepsi bu partidendi.¹¹⁹

Stanbulovist Parti ile yapılan ittifak, topraklarının önemli bir kısmı ellerinden alınmasına rağmen hala ülke tarımının Türklerin elinde olması ve Prens Ferdinand'ın siyasi olarak bağlı olduğu Osmanlı İmparatorluğu ile en azından görünürde iyi ilişkiler oluşturma gayreti gibi nedenler dönem içinde Türk azınlığa karşı uygulanan sert politikaların yumuşamasına neden oldu.

¹¹⁶ Ömer Turan, "Bulgaristan'da Prenslik Döneminde Türklerin Sosyal ve Siyasal Kurumlaşma Çabası", *Bellekten*, Cilt LXIV, Sayı: 239 (Nisan 2000), s. 90.

¹¹⁷ Ömer Turan, *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*, The Turkish Historical Society, Ankara, 1998, s. 215-216.

¹¹⁸ Aydın, *Prenslikten Krallığa*, s.41-42.

¹¹⁹ Turan, *Bulgaristan'da Prenslik Döneminde*, s. 91-93.

Ancak, ülkedeki azınlıkların siyaset sahnesinden çekilmesini isteyen Bulgar şovenizmi Karavelov'un başbakanlığını yaptığı Liberal ve Demokrat koalisyonu sırasında Türk milletvekilleri için önemli bir oy kaynağı olan Müslüman Çingenelerin oy haklarını ellerinden aldı. Berlin Anlaşması'nın 5. maddesine aykırı olan bu durumu düzeltmek için verilen hukuki mücadeleler hiç bir zaman sonucu değiştirmedi. Bu durum Türkler arasında bir gün sıranın kendilerine de geleceği konusunda endişeler yarattı.¹²⁰ Yaşanan endişeler ise tüm Müslümanlar arasında dayanışmayı sağlayabilecek sosyal ve siyasal teşkilatlanmanın önemini ortaya koymaktaydı.

1.3.1.1.1. Eğitim Konusunda Yaşanan Değişiklikler:

Berlin Antlaşmasında azınlıkların eğitim hakkı ile ilgili bir madde bulunmamaktaydı. Ancak, Bulgar Prensiği Anayasası'nın 78. maddesi tüm Bulgar vatandaşlarına ilköğretim zorunluluğunu getirmekteydi.¹²¹

Bulgaristan'da eğitimle ilgili ilk düzenleme, 30 Ocak 1885 tarihli Bulgar Eğitim Yasası ile oldu. Bu yasa ile Bulgaristan'daki okullar, devlet okulları ve özel okullar olmak üzere iki ayrı kategoride ele alındı ve azınlık okulları da özel okullar kapsamına dâhil edilerek bunlara ilişkin düzenlemeler bahse konu yasanın 192–195 maddelerinde belirtildi. Bu yasaya göre, azınlık okullarının açılması ve bu okullarda görev alacak öğretmenlerin göreve başlayabilmeleri ancak Bulgaristan Eğitim Bakanlığı'nın izni ile mümkündü. Yasa ile azınlık okullarının devlet tarafından yılda bir kez yapılacak yardım dışında herhangi bir kurumdan maddi yardım alması yasaklanmıştı. Ayrıca, bu okullarda görev alacak öğretmenler ise devlet okullarında görev yapan meslektaşlarının haklarından mahrum bırakılmışlardı. Bulgarca'nın mecburi ders olarak okutulduğu özel okullardan mezun olanların diplomaları ise ancak denklik sınavları sonunda başarılı olunduğu takdirde geçerli olmaktaydı. Aynı yasanın 204–207. maddelerinde sadece Müslüman okullarına yönelik olarak yapılan değişiklikle de bu okulların köylerde 3, şehirlerde ise 5 Müslüman Bulgar vatandaşından oluşan ve üç yıllık bir süre için seçilen "okul encümenleri" tarafından mali ve idari yönden idare edileceği, öğretmenleri sadece Bulgar vatandaşı olabilen bahse konu okulların Bulgaristan Eğitim

¹²⁰ Turan, *Bulgaristan'da Prenslik Döneminde*, s. 94–100.

¹²¹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 41.

Bakanlığı müfettişleri tarafından denetleneceği ve bu okulların idamesi için gerekli mali kaynağın gerektiğinde cemaat bağışlarından sağlanabileceği hükümleri yer almaktaydı.

30 Ocak 1885 tarihli Türk azınlık okullarının kanuni statüsü 8 Ocak 1908 tarihinde yeni "Bulgaristan İlk ve Orta Öğretim" yasanın yürürlüğe girmesine kadar sürdü. Yeni Eğitim Yasasını eskisinden ayıran farklılık ise özel okul müfredatlarının devlet okullarıyla aynı olma zorunluluğu olmamakla birlikte, Bulgarca'nın dışında Bulgar Tarihi ve Bulgar Coğrafyası dersleri zorunlu hale getirilmesi ile müfredat gereği kullanılması gereken eğitim yardımcılar için Eğitim Bakanlığı onayı alma zorunluluğunun getirilmesiydi.¹²²

Yapılan tüm yasal düzenlemeler dikkatli bir şekilde incelendiğinde, Bulgar yönetiminin esas gayesinin Türk okulları ve eğitimini ortadan kaldırmak olduğu görülmektedir.

Zira bahse konu eğitim yarası ile azınlık okullarını mali yönden esas destekleyecek olanın Türk Cemaati olduğu açıkça belirtilmektedir. Osmanlı idaresi döneminde okulların mali kaynağı okullara ait vakıflarla sağlanmaktaydı. Oysa savaş sırasında Türk okulları yakılmış ya da başka maksatlar için el konulmuş; ayrıca Türklere ait şahsi ve vakıf malları yağmalanmıştı. Dolayısıyla, Türk çocuklarını eğitim görebileceği ne doğru dürüst bir okul, ne de mevcut okulları idame edecek kadar mali destek sağlayacak vakıf malları kalmıştı. 1877–1886 yılları arasında Türk okul ve medreselerinin 1.500 kadarı yakılıp yıkılmıştı. Yapılan toprak ihtilali nedeniyle Türkler hayvanlarını ve ellerindeki tarım yapılabılır arazilerin büyük kısmını kaybetmişti. Tarımdan başka bir zanaatı olmayan bu insanlar yoksul düştüklerinden, okullara maddi yardım yapmaları beklenemezdi. 1880–1881 ders yılında Bulgar Prensiği sınırlarında 259 Türk Okulu bulunduğu ve bunların %80'inin eğitim ve öğretim için elverişsiz yapılar olduğu rapor edilmişti.¹²³

Dikkati çeken diğer bir husus da bu okullarda görev alacak öğretmenlerin Bulgar vatandaşı olması mecburiyetiydi. Bu yüzden Osmanlı tebaasından öğretmen getirmek mümkün olamamıştı. Oysa savaş yıllarında

¹²² Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 42.

¹²³ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 75–76.

toplumun aydın sınıfına dahil öğretmenler de Anadolu'ya göç etmişlerdi. Bulgar Prenslığı'nin ilk on beş yılında Türk öğretmeni yetiştirilemedi. 1894–1895 ders yılı sayımlarına göre Türk öğretmenlerin %48'i 40 yaşın üzerinde,%25'i ise 30 yaşın altındaydı. Bu sayım bize öğretmenlerin ne kadar yaşlı olduğu hakkında fikir vermektedir. Bahse konu sayım ile toplam Türk öğretmen sayısının 1.400 kadar olduğu, bunlardan 703'ünün ilkokul, 550'sinin medrese, 132'sinin rüştiye mezunu olduğu, sadece 5'inin ise liseye gittiği ama mezun olamadığı tespit edilmiştir. Türk öğretmenlerinin maaşları yine Türk toplumu tarafından ödenmekteydi. Ancak savaş sonrasında Türk toplumu fakirleştiği için öğretmenlere ödenen ücretler de çok düşük seviyedeydi. Bir karşılaştırma yapılırsa; bir Türk öğretmenin maaşı Bulgar meslektaşının onda biri, Ermeni, Rum ve Musevi öğretmenlerin ise on beşte biri kadardı.

Bulgaristan'daki Türk okulları 1879–1880 eğitim–öğretim yılından itibaren toparlanma sürecine girdi. Bu çalışmalar sayesinde 1894–1895 eğitim–öğretim yılına kadar Kuzey Bulgaristan'da 785 yeni okul açıldı. Buna karşın, aynı dönemde Doğu Rumeli Vilayeti'nde İlhaktan önce Bulgar milliyetçilerinin Türklere karşı uyguladığı yıldırma ve kaçırma politikalarının tesiriyle 199 Türk okulu kapandı. Böylelikle, 1894–1895 eğitim–öğretim yılına gelindiğinde Türklere ait 1243 ilkokulda 1404 öğretmenle 69.936 öğrenciye ilaveten biri kızlara ait toplam 16 rüştiyede, 56 öğretmen ve 554 öğrenci bulunmaktaydı. Ayrıca bu dönemde 20 medresede de eğitim faaliyetleri devam etmekteydi. Bulgaristan'da bahse konu dönem içinde yaşayan Türklerin nüfusu göz önüne alındığında çocukların yarısının okula gönderilemediği¹²⁴ anlaşılrsa da okullarda eğitim gören öğrencilerden %55'ini erkeklerin oluşturması, Türk toplumunun kızlarını okula göndermeme gibi bir tutuculuk içinde olmadığını göstermesi bakımından önemlidir.¹²⁵

Prenslük Döneminde okul sayısında artış sağlanmasına rağmen maddi kaynak kıtlığı devam etmekteydi. 1894–1895 eğitim ve öğretim yılı istatistiklerine göre Türk ilkokullarına yıllık yapılan ortalama harcama 208 Leva kadardı ve buna Bulgar Hükümetinin katkısı %4 oranındaydı. Aynı

¹²⁴ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 39–40.

¹²⁵ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s.79–83.

dönemde Bulgar ilkokullarına yıllık 2485 Leva, Rum Okullarına 3007 Leva ve Yahudi okullarına 5074 Leva ortalama yardım yapılmıştır. Savaş sonrası dönemde Türk okullarının Bulgarlar tarafından yağmalanması sebebiyle eğitim yardımcıları bakımından büyük sıkıntı yaşanmaktaydı. Türk ilkokullarında 2022 kitap, 78 harita ve 2 adet küre mevcuttu. Bu nedenle eğitim yardımcısı açığı Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türk toplumunun girişimleriyle karşılanmaya çalışıldı. Ancak Bulgar yöneticiler, bu yoldan yapılan ihtiyaç tedarikini 8 Ocak 1908 tarihli yeni "Bulgaristan İlk ve Orta Öğretim" yasası ile engelledi.

Yukarıda açıklanan sebepler nedeniyle, 1894–1895 yılından itibaren Türk nüfusa ait öğrenci sayısında sürekli bir düşüş gözlemlendi. 1906–1907 yılına gelindiğinde Türk öğrenci sayısı 58.148' di.¹²⁶

1.3.1.1.2. Dönem İçinde Türk Basını

Osmanlı idaresinin bölgede iyice zayıfladığı 1856–1876 yılları arasında, Bulgarlar 95 gazete ve dergiye sahiptiler. Buna karşın Türklerin biricik gazetesi ise, Tuna Vilayet Valisi Mithat Paşa'nın öncülüğünde 1865'te, Rusçuk'ta haftalık olarak Türkçe ve Bulgarca basılan "Tuna" gazetesiydi. Ancak bu gazete de, Rusların Bulgaristan'ı işgal etmesi neticesinde 13 Haziran 1877 tarihinde kapandı. Bu gazete, yayınlandığı süre içinde bir öncü rolü üstlenerek, Türk eğitimine ve sosyal hayatına çok önemli katkılarda bulundu.

Bulgaristan Prenslığı döneminde Bulgaristan Türkleri açısından en büyük gelişme basın alanında yaşandı. Bu dönemde Türkçe olarak yayınlanmaya başlayan ilk gazete "Tarla" oldu. Bunu diğer gazeteler takip etti. 1878–1908 yılları arasında bölgede 25'i Jön Türklere ait olmak üzere 44 Türkçe gazete ve dergi çıktı.¹²⁷ 30 seneyi kapsayan bu süreçte çıkan gazetelerin pek azı uzun ömürlü oldu. Bunlardan en etkin ve uzun ömürlü olanlar ise, Balkan Gazetesi (3230 sayı), Gayret (325 sayı), Muvazene (377 sayı,) Tuna (464 sayı) ve Türk Sadası (1238 sayı) olmuştur.¹²⁸

¹²⁶ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 85–88.

¹²⁷ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 307.

¹²⁸ Aleksandre Popoviç, *Balkanlarda İslam*, çev. Komisyon, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 76–77.

Osmanlı İmparatoru Sultan Abdülhamit'in ülkede uygulamaya koyduğu yönetim, başta Jön Türkler olmak üzere muhalif grupların tepkisine neden olmaktadır. İstanbul'da çıkarılan ve muhaliflere ait olan gazete ve dergiler de yönetim tarafından getirilen sıkı denetim nedeniyle zor durumda kaldılar ve çareyi Padişah kontrolünden uzakta ama İstanbul'a yakın bir bölge olan Bulgaristan'a kaçmakta buldular. Bulgaristan'da yayınlanan Türkçe gazetelerin sayısında gözlenen artışın nedenini bu şekilde açıklamak mümkündür.

Bulgaristan'da dönem içinde yayınlanan Türkçe gazete ve dergileri, yayın politikaları ve siyasi eğilimleri göz önüne alındığında şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:¹²⁹

—Bölgede Osmanlı hukuku ile Türk ve Müslümanların çıkarlarını korumak üzere yayınlanan gazeteler (Emniyet, Malumat, Nadas, vb.)

—Osmanlı Devleti ve Türklük lehinde yayın yapanlar (Rodop, Balkan Postası)

—Bulgaristan Türklerinin haklarını savunanlar (Tunca, Türk Sesi, Türk Sadası, İrfan, vb.)

—Abdülhamit II muhaliflerinin çıkardığı yayınlar (Hamiyet, Eyyam, Gayret, Muvazene, vb.)

—Bulgarlar tarafından finanse edilen Türk karşıtı Türkçe yayınlar (Koca Balkan, İntibah, Medeniyet, Açık Söz)

—Hıristiyanlık propagandası yapan Türkçe yayınlar (Hurşid, Şark Muhbiri, Şems, Güneş)

Bulgaristan Prensiği kurulduğunda basınla ilgili herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktaydı. 1897 yılında çıkarılan ilk basın yasası, Prenslük sınırları içinde gazete çıkarabilmek için yazı işleri müdürlerinin Bulgar vatandaşı olmasının yanı sıra, üniversite veya yüksekokul mezunu olma mecburiyeti getirdi. 1907 yılında çıkan yeni basın yasası ise, yayıncılara vergi yükümlülüğü de getirdiğinden Türkçe yayın yapan gazeteler daha güçlkle çıktı.¹³⁰

¹²⁹ M.Nuri İnuğur, "Balkanlar'da Türkçe Basın", *Marmara'nın Sesi Dergisi*, No: 38. Ocak 1988, s. 12-13.

¹³⁰ Turan, *The Turkish Minority*, s. 293.

Ancak Türk basını yasal düzenlemelerden daha çok, Bulgar idaresinin zaman zaman Osmanlı idaresiyle eşgüdümlü, zaman zaman da tek başına uyguladığı baskılardan etkilendi. Özellikle II. Abdülhamit'in desteğini alamayan Malumat, Varna Postası, Temaşa-yı Esrar, Islah, Ahali gazeteleri sık sık problemler yaşayarak yayınlarına devam ederken, Tuna, Uhuvvet, Rumeli, Balkanlar ve Ehali ise yayınlarına son verdi. Böylelikle Bulgar İdaresi, İstanbul ile iyi ilişkileri korurken, aynı zamanda kendi sınırları içinde Müslüman Türk azınlığın hakları için mücadele veren gazeteleri de çeşitli bahanelerle kapattı¹³¹.

1.3.1.1.3. Dini Yaşamla İlgili Gelişmeler

Bölgede Osmanlı İmparatorluğu'nun beş asır süren hâkimiyeti boyunca oluşturduğu "*millet sistemi*"nde her dini grup kendi yönetim ve organizasyonunu oluşturmuştu. Bu sistemde tüm Ortodoks, Katolik ve Yahudi tebaa kendi dini liderleri tarafından yönetildiler ve Müslüman yönetim tarafından hiçbir şekilde müdahaleye uğramadılar.¹³²

Bulgaristan Müslümanlarının dini yaşamı ise Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içindeki diğer bölgelerden farklı değildi. İslami yaşam dört temel unsurdan oluşuyordu. Bunlar sırasıyla: Camiler, tekkeler, medreseler ve vakıflardı.¹³³

Osmanlı Yönetimindeki Müslüman tebaa, vilayetlerde kurulan "Cemaat-i İslamiye" adı verilen tüzel kişilikler tarafından yönetilirdi. Ayrıca, İslami yaşamın unsurları olan vakıflar, camiler, medreseler ve tekkeler de Müslüman cemaatin seçtiği "cemaat idare heyetleri" ve "cemaat encümenleri" tarafından idare edilirdi.

Bu durum, Bulgaristan Prensiği'nin kuruluşuna kadar devam etti. Bulgaristan Prensiği'nin kuruluşunu sağlayan Berlin Antlaşması aynı zamanda ülke sınırları içinde Hıristiyan olmayan azınlıkların da dini hak ve özgürlüklerini garanti altına almaktaydı.

Berlin Antlaşması'nın 5. maddesine göre, Din ve mezhep ayrılığının gözetilemeyeceği, hiçbir kimsenin bir diğersinin dini inançları sebebiyle mülki

¹³¹ Popoviç, a.g.e., s. 77.

¹³² Talip Küçükcan, "Re-claiming Identity: Ethnicity, Religion and Politics Among Turkish Muslims in Bulgaria and Greece", *Journal of Muslim Affairs*, Vol. 19, No: 1, 1999, s. 49.

¹³³ Turan, *The Turkish Minority*, s. 165.

ve siyasi haklardan faydalanmasına mani olamayacağı açıkça belirtilmişti. Aynı maddenin devamında azınlıkların istedikleri iş ve sanatı seçebilecekleri, devlet memuru olabilecekleri, tüm bu hususları sağlamanın Bulgar İdaresinin görevi olduğu, dini azınlıkların dini ayin ve törenlerini rahatça yapabilecekleri, kendi dini örgütlenmelerini sağlayabilecekleri ve kendi dini liderleri ile ilişki içinde bulunabilecekleri yer almaktaydı.¹³⁴ Bu, aynı zamanda Bulgaristan'da yaşayan Müslüman azınlığın, İstanbul'daki Şeyhülislam ile irtibatlarına resmen müdahale edilemeyeceği anlamını taşıyordu.

Bulgar yöneticileri, Türk ahalinin Bulgaristan'da kalmasının en önemli nedeninin gayrimenkuller olduğunu iyi biliyordu. Bu yüzden sistemli bir politika izleyerek gerek şahıs ve gerekse vakıf mallarını ortadan kaldırmak için çok değişik yollara başvuruyordu.¹³⁵

Bulgaristan'da yaşayan Türklerin malları ile ilgili hükümler Berlin Antlaşması'nın 12. maddesinde yer almaktaydı. Bu maddeye göre Çeşitli sebeplerden dolayı göç etmiş olsa dahi, şahısların geride bıraktıkları malları ve mülkleri emniyet altında olacak, isteyenler bu mallarını üçüncü kişiler kanalıyla işletebileceklerdi. Geride bırakılan bu topraklara hiçbir şekilde el konulamayacaktı. Bulgar Prensiği sınırları içinde kalan vakıflara ya da kamuya ait mülklerden dolayı ortaya çıkan meseleleri çözümlmek üzere bir Türk-Bulgar karma komisyonu oluşturularak iki yıl içinde tüm meseleler sonuca bağlanacaktı.¹³⁶ Konuyla ilgili olarak tarafların oluşturduğu Komisyon 1 Nisan 1880 tarihinde çalışmaya başladı. 16 Ağustos 1883 tarihine kadar toplam 71 toplantı düzenlendi. Bunlardan 56'sı kamu arazileri ve 15'i de vakıflarla ilgiliydi. Bu tarihte Bulgar tarafı bir açıklama yaparak, kamu arazileri ile ilgili olarak taraflar arasında yaklaşım farklılığı bulunduğunu; Bulgar Devleti'nin daha önce Osmanlı Devleti'nde mevcut olan denetleme ve idareye ortak olma erkinin kendi hakkı olduğunu savundu. Osmanlı tarafı ise bu hakkın hala kendisine ait olduğunu savunmaktaydı. 21 Temmuz 1884 tarihinde yapılan oturum sonunda, tüm çabalara karşın hala bir çözüme ulaşılamadığı için görüşmelerin sona erdirilmesi kararının alındığı açıklandı. Bu noktadan sonra Bulgar Yönetimi, Osmanlı Devleti'nin ve onun Sofya

¹³⁴ Kamil, a.g.e., s. 16-17.

¹³⁵ Ersoy, a.g.e., s. 70-74.

Komiserinin protestolarına aldırmadan kendi düşüncesi doğrultusunda hareket etmeye başladı.¹³⁷ Olumsuz gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti Berlin Antlaşması garantörlerinden Fransa'yı görüşmelerin tekrar başlamasını temin etmek üzere Bulgaristan'a baskı uygulamaya davet etti. Ancak çözümsüzlük Bulgar Krallığı'nın ilanına kadar devam etti.

Berlin Antlaşması'nı kendine ana ilham kaynağı olarak alan 1879 tarihli Bulgar Anayasası'nın 40. maddesinde de aynı şekilde herkesin din ve mezhep özgürlüğüne sahip olduğu yer almaktaydı. Ancak, yine aynı Anayasa ile "**kadılık sistemi**"ne son verilerek bu görev halk tarafından seçilip Bulgar Hükümetince atanan; maaşları yine Bulgar Hükümetince ödenen, Berlin Antlaşması gereğince dini bakımdan İstanbul'daki Şeyhülislam'a bağlı olan müftülere verildi. Bulgar Prensiği, Uluslararası Antlaşmalara göre resmen Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olduğundan, 1908 yılına kadar camilerde Padişah ve Halife adına hutbeler okunmaya devam etti.¹³⁸

1879 tarihli Bulgar Anayasası'nın 42. maddesiyle, Ortodoks Hıristiyanlar haricindeki toplulukların hazırlanacak özel yasalarla bir yetkili bakan gözetiminde kendi dini idarelerini oluşturabilecekleri hükmü getirildi.¹³⁹

Ayrıca 1879 tarihli yürürlükteki Anayasa'ya ilave olarak 2 Temmuz 1880 tarihinde "**Değişik Dinlere Mensup Toplulukların Dini Yönetimi İle İlgili Geçici Düzenleme**" yürürlüğe girdi. Bulgaristan'da yaşayan Müslümanlarla ilgili düzenlemeler 25 ila 39. maddeler arasında yer almaktaydı. Yeni düzenlemelerle; bir caminin yakın çevresinde yaşayan Müslüman cemaat, bahse konu her cami için aynı bölgede ikamet eden 3 ila 5 kişilik bir grubu "cami komitesi" olarak seçecek; seçilen her komite göreve başlamadan önce Bölge Müftüsü tarafından onaylanacaktı. Bölge Müftülüklerince onaylanan komiteler, kendi cemaatlerinin yönetimini ilgilendiren işlerin yanı sıra, camilerin bakım ve onarımı, gelir ve gider dengesinin sağlanması ve çalışan personelin ödemelerinin yapılması gibi konularla ilgilenecek; harcamalar ise, kuruma ait vakıflardan ve cemaatin yardımlarından elde edilecek gelirle ödenecekti. Aynı düzenlemenin diğer

¹³⁶ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 367.

¹³⁷ Turan, *The Turkish Minority*, s. 202-203.

¹³⁸ Lütem, *a.g.e.*, s. 57-58.

¹³⁹ Turan, *The Turkish Minority*, s.167.

maddeleri ile de ellerinde diploması olan ya da Şeyhülislam tarafından aday gösterilenler arasından Müslüman halk oylaması ile müftülerin seçilebileceği, seçilmiş müftünün Müslüman halkın problemlerini -Bulgar Medeni Kanunu cevap veremediği durumlarda- İslam hukukuna uygun olarak çözebileceği hususları kabul edildi. Bahse konu Geçici Düzenleme'nin 39. maddesi ile tüm Müslüman din adamları Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı'na bağlanarak, müftülerin ücretleri Bulgar Devleti tarafından, imamlar ve dini kurumlarda çalışan diğer personelin ücretleri cami gelirlerinden karşılanmasına karar verildi.

1880 Düzenlemesinin 38. maddesi ise Bulgaristan'da mevcut Müslüman Vakıflarını karanlık geleceğini haber veriyordu. Zira bu maddeye göre kapanmış camilerin vakıfları da dahil olmak üzere tüm vakıfların idareleri şehir yönetimlerine bırakılıyordu.¹⁴⁰

Yeni Bulgaristan Prensiği'nde günlük ve sosyal yaşam Hıristiyanların etkisi altındaydı. Bulgar Parlamentosu'ndaki Türk asıllı milletvekilleri bu durumu düzeltmek maksadıyla bir önerge verdiler. Bu önergede örneğin, resmi tatil kabul edilen Hıristiyan Bayramlarında ve Pazar günleri Müslümanlara ait iş yerlerinin açılabilmesi gibi teklifler mevcuttu. Ancak bu teklif görüşülmeden ve bir karara bağlanamadan gündemden kalktı ve unutuldu.

1885 yılında Bulgar Meclisi'nce "Davalı iki Müslüman'dan birinin istemesi halinde davanın Bulgar Mahkemelerine sevkı" hakkındaki kanun kabul edildi. Aynı yıl içinde Müslüman tebaanın miras ve verasetle ilgili davalarına sadece Bulgar mahkemelerince bakılması konusunda bir karar daha alındı. Osmanlı Devleti, Bulgar yönetimiyle yaptığı görüşmelerden bir sonuç alamayınca, konuyu Berlin Anlaşması garantörlerinden Fransa'nın yardımına başvurarak çözümlendi ve eski hukuki kuralların uygulamasına devam edildi. Aynı konu 1889 yılında tekrar gündeme getirildi. Yapılan kanun teklifi, bu defa da Bulgar Meclisi'ndeki Türk asıllı milletvekilleri ve Osmanlı Devleti'nin Sofya'daki Komiserliği'nin yaptığı girişimlerle engellendi.

O güne kadar yapılan mevcut düzenlemelere ilaveten, 15 Eylül 1895 tarihinde çıkan "Müslüman İdare-i Ruhhaniyelerine Dair Muvakkat

¹⁴⁰ Turan, *The Turkish Minority*, s. 167-169.

Talimname"nin 3. bölümünde cemaat idare heyetlerinin seçimi, işleyişi, kontrolleri ve görevden azilleri yeniden düzenlemeye tabi tutuldu. Bahse konu düzenlemenin 15. maddesinde Seçime katılanların seçim bölgesinde ikamet etmeleri, Bulgar vatandaşı olmaları, okuryazar ve mülk sahibi olmaları mecburiyeti getirildi. Seçilen heyet üyelerinin göreve başlayabilmesi için Dışişleri ve Din İşleri Bakanlığının onaylarının alınması gerekli kılındı.

Ayrıca, Dışişleri ve Din İşleri Bakanlığı Cemaat idare heyetlerinin alım-satım ve yatırımlarını müfettişlikleri vasıtasıyla denetleme ve onaylama görevlerini de icra etmeye başladı.¹⁴¹ Bu geçici Düzenleme Bulgar Krallığı kurulana kadar yürürlükte kalacaktı.¹⁴² Ardından çıkan "Usul'i Muhakemat" yasaları da Türk azınlığın idaresinin tamamen devlet kontrolü altına alınması için hazırlanmıştı.¹⁴³

Bulgar Yönetimi Müslüman tebaasını müftülükler yoluyla kontrol altında tutmak istiyordu. Bu maksatla da başta Sofya müftüsü olmak üzere tüm müftülere yüksek sayılabilecek bir maaş veriyordu. İş ve makamlarını kaybetmek istemeyen müftülerin bir kısmı da Bulgar Yönetiminin isteklerine uygun hareket ediyor; kendi yetkilerindeki örneğin naiplerin atamalarının ya da işten çıkarılmalarının Bulgar Yönetimince yapılmasına ses çıkarmıyorlardı.¹⁴⁴ Müslümanlar üzerindeki etkisini daha da artırmak isteyen Bulgar Hükümeti ile Osmanlı Devleti Sofya Komiserliği arasında 1899 yılında yapılan anlaşma ile bir orta yol bulunmaya çalışıldı. Buna göre, Müftüler seçme hakkı olan Müslümanlar tarafından seçilecek, yapılan seçim sonuçları Bulgar Prensi tarafından onaylandıktan sonra Osmanlı Devleti Sofya Komiserliği tarafından İstanbul'da Şeyhülislam icazetine sunulacaktı.

1906 yılına gelindiğinde, "Müslümanların davalarına Bulgar Mahkemelerinin bakamamasının Bulgaristan Prenslığı'nin egemenliğini tartışılır duruma soktuğu" gerekçesiyle yapılan kanun teklifi kabul edildi. Ancak, Osmanlı Devleti Sofya Komiserliği'nin girişimleri sonucunda bu kanun tekrar iptal edildi.

¹⁴¹ Turan, *The Turkish Minority*, s. 179–182.

¹⁴² Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 66.

¹⁴³ Osman Keskiöglü, *Bulgaristan'da Türkler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 1985, s. 37.

¹⁴⁴ Turan, *The Turkish Minority*, 184–189.

Prenslik dönemindeki hukuki gelişmelere topluca bakıldığında, Berlin Antlaşmasının Bulgaristan Türklerine yeterli sayılabilecek haklar tanıdığı görülmektedir. Ancak sorun gerek uluslararası antlaşmalar ve gerekse Bulgar Anayasası ile sağlanan haklardan ne ölçüde yararlanılmasına izin verildiğidir.¹⁴⁵ Türk ve Müslüman azınlığa Berlin Antlaşmasıyla verilen hakların sürekli olarak geriye alınmaya çalışıldığı ve bu toplumun idaresinin tamamen kontrol altına alınması maksadıyla hukuki düzenlemeler yapılmaya çalışıldığı söylenebilir.

1878'den 1908'e kadar süren Prenslik döneminde çok yoğun olarak Türk ve Müslüman azınlığa yönelik kanun ve düzenlemeler çıkarılmasına rağmen, oturmuş bir organizasyon hiçbir şekilde kurulamadı. Bulgar Prensiği, ülkede yaşayan azınlığı her zaman kendisinden farklı ve bir tehdit olarak algıladı. Azınlıklarla ilgili bakanlığın Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı olması bunun en iyi kanıtıdır. Bulgar Yönetimi ülkede yaşayan Müslüman azınlığın İstanbul ve Şeyhülislam'la olan bağlarını sürekli olarak düşük seviyede ve kendi kontrolü altında tutma eğiliminde oldu. Başlangıçta yüksek sayılabilecek ücretlerle kendine bağladığı müftülerin zaman içinde sayısını ve maaşlarını azalttı.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile başlayan Müslümanlık ve Türklüğü hatırlatan tüm izlerin ortadan kaldırılması faaliyetlerine Prenslik dönemi boyunca devam edildi. İslami yaşamın dört temel unsuru olan camiler, tekkeler, medreseler ve vakıflar çok önemli şekilde zarara uğradı. Camilerin çok büyük bir kısmı yeni şehirleşme planlarına uygun olmadıkları gerekçesiyle, tamamen yakılıp yıkılarak tahrip edildi. Geriye kalanlardan bir kısmı minareleri yıkılarak kiliseye dönüştürülürken, diğer bir kısmı ise depo, okul, kışla olarak tadil edildiler. Basit bir örnek olarak, Savaştan önce 82 caminin bulunduğu Sofya'da 1897 yılına gelindiğinde sadece Banya Başı Camii kalmıştı.¹⁴⁶ Kıyımdan kurtulan camiler ise, kendilerini maddi yönden destekleyen vakıfların içi Bulgarlar tarafından boşaltıldığından sadece fakir halkın yardımlarıyla ayakta kalmaya çalışıyordu. Genel yıkımdan medreseler

¹⁴⁵ Ömer E. Lütem, "Tarihsel Süreç İçinde Bulgaristan Türklerinin Hakları", Erhan Türbedar (der.) **Balkan Türkleri, Balkanlar'da Türk Varlığı**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 2003, s. 47.

¹⁴⁶ Lütem, a.g.e., s. 48.

ve tekkeler de paylarına düşeni aldılar. Çoğunun binalarına ve onları ayakta tutan vakıflarına el konuldu. Tekke ve dergâhlarını kaybeden çoğu tarikat mensubu çareyi ülkeyi terk ederek Anadolu'ya göçte buldu.¹⁴⁷

Türk ve İslam izlerini yok etmeye yönelik bir diğer hareket tarzı da mezarlıklara karşı yapılan yıkımlar şeklinde oldu. Yerleşim merkezlerinin içinde veya yakınındaki Hıristiyan mezarlıklarına dokunulmazken, çıkarılan bir sağlık yönetmeliği gereği olarak, herhangi bir mekâna 600 metreden yakın olan Müslüman mezarlıkları kaldırılarak yeşil alan haline dönüştürüldüler. Mezar taşları ise inşaat yapımında malzeme olarak kullanıldı.¹⁴⁸

Prenslik sınırları dâhilindeki Müslümanların sayısını azaltmak ise izlenen diğer bir Osmanlıdan arındırma yöntemi olarak tespit edilmiştir. Bu maksatla dönem içinde göçler teşvik edildi. Yaşadıkları yerlerden ayrılmak istemeyenler ise özellikle yerel yöneticilerin sürekli tacizine uğradı. Rus-Osmanlı Savaşı sırasında başlayan Müslümanları zorla Hıristiyanlaştırma faaliyetleri¹⁴⁹, Savaş sonrasında da devam etti. Savaş sırasında erkeklerini kaybeden kadınlar hedef olarak seçilirken, Savaştan sonra öksüz ve yetimler Ortodoksların politikasının hedefi oldu. Uluslararası camianın tepkileri nedeniyle bu tip faaliyetler daha gizli bir şekilde Prenslik Döneminin sonuna kadar devam etti.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Turan, *The Turkish Minority*, s.196–198.

¹⁴⁸ a.g.e., s. 199–201.

¹⁴⁹ Bu Dönemde Bulgarların Müslümanları Hıristiyanlaştırmak amacıyla uyguladıkları yöntemler için bkz: İlker Alp, *Bulgar Mezalimi*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990, s. 17–36.

¹⁵⁰ Turan, *The Turkish Minority*, s.189–190.

1.4. Bulgaristan'da Bağımsızlığın İlanı ve Krallık Döneminde Bulgaristan

1.4.1. Krallığın İlk Yıllarında Yaşanan Siyasi Gelişmeler

1908 yılında Avusturya ile Bulgaristan arasında siyasi bir yakınlaşma oldu. Bu sırada İkinci Meşrutiyetin ilan edildiği Osmanlı Devleti'nde iç siyaset bakımından çok hareketli günler yaşanıyordu. Bunu bir fırsat olarak değerlendiren Bulgaristan Prensiği 3 Ekim 1908'de Doğu Rumeli'ni de kapsayacak şekilde bağımsız Bulgaristan'ı ilan etti. Prens Ferdinand, Çar unvanını aldı. Hemen ardından da müttefiki Avusturya 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i ilhak etti. Osmanlı Devleti bu oldu-bittiyi kabul etmek istemedi. Bu maksatla Berlin Antlaşması'nın taraflarına eski statükonun devamını sağlayacak bir konferans tertip edilmesi önerisi götürdü. Ancak bahse konu devletler bu öneriyi kabul etmediler. Berlin Antlaşması taraflarından İngiltere ise bu sorunun Osmanlı Devleti'ne tazminat ödenerek halledilmesi önerisinde bulundu. Osmanlı Devleti bu öneriyi kabul etti. Osmanlı Devleti'nin 4.8 milyon sterlin tazminat istemine karşılık Bulgaristan 1.5 milyon sterlin ödemeyi önerdi.¹⁵¹ Bu başarısız pazarlık, iki devlet arasında savaşı gündeme getirdi.¹⁵² Bölgede etkinliğini kaybetmek istemeyen Rusya ise, Osmanlı Devletinden 1877–1878 Savaşının tazminatı olarak alması gereken paradan feragat ederek Bulgaristan'ın bağımsızlığını bir bakıma satın aldı. Osmanlı Devleti Bulgaristan'ın bağımsızlığını 16 Mart 1909 tarihinde kabul ettikten hemen sonra 19 Nisan 1909 tarihinde Bulgaristan Krallığı ile İstanbul Protokolü ve bu Protokole ek bir Sözleşme imzalayarak Bulgaristan ve Doğu Rumeli'de yaşayan Türk ve Müslüman halkların haklarını güvence altına aldı.¹⁵³ Aleksandr Malinov'dan (1908–1911) sonra başbakan olan İvan Gešov'un döneminde Osmanlı Devletine karşı bir Balkan ittifakı arayışı başladı. Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'la gizli ittifak Antlaşmaları imzaladı. İtalya'nın Trablusgarp'ı kendi topraklarına katmak maksadıyla harekete geçmesi ve Osmanlı Ordularının bir kısmının bu cepheye kaydırılmış olması Balkan Devletlerini cesaretlendirdi. Balkan Savaşı'ndan az önce Bulgaristan tüm

¹⁵¹ Ecer, a.g.e., s. 27.

¹⁵² Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 1985, s. 339–340.

¹⁵³ Uçarol, a.g.e., s. 340.

müttefikleri ile Osmanlı Devletine bir nota vererek Osmanlı Devletinden, Hıristiyan halkların yaşadığı tüm Balkan topraklarının idari özerkliğini vermesini talep etti. Osmanlı Devleti bunu şiddetle reddetti ve tüm ordularında seferberlik ilan etti ve tüm Balkan Ülkelerindeki temsilcilerini geri çekti. Yazılı bir Antlaşmaya girmemiş olmasına karşın Osmanlılara savaş ilan eden ilk Balkan devleti Karadağ (8 Ekim 1912) oldu. Onu 13 Ekim'de Yunanistan izledi ve böylece Balkan Savaşı başladı. I. Balkan Savaşında Osmanlılar yenilgiye uğradılar ve 3 Aralık 1912'de Çatalca Mütarekesi ile ateşkes sağlandı.¹⁵⁴ Ancak Londra'daki barış görüşmelerinde Edirne üzerinde Antlaşma sağlanamayınca Rusya'nın da kışkırtmaları ile 3 Şubat 1913'te savaş yeniden başladı. Osmanlı Devleti bir kez daha yenilince 16 Nisan'da yeni bir ateşkes imzalandı. Londra'da toplanan konferansta Osmanlı Devleti Midye-Enez hattının batısındaki topraklardan çekilmeyi ve Arnavutluk'un bağımsızlığını tanımayı kabul etti. Ancak galip Balkan devletleri Londra'da imzalanan Antlaşmanın yorumunda anlaşmazlığa düştüler. Yunanistan ve Sırbistan, Osmanlı Makedonyası'nı kendi aralarında bölüşmek için gizli bir anlaşma yapmışlardı. Makedonya üzerinde hak iddia eden diğer bir ülke de Bulgaristan'dı. Bulgaristan bu bölgenin hâkimiyetini Aya Stefanos Anlaşması ile kazanmış; ancak çok kısa bir süre sonra Berlin Kongresi'nde kaybetmişti. Sonuçta Bulgaristan, bölgenin statükosunu değiştirebilmek maksadıyla Sırlara ve Yunanlılara saldırdı.¹⁵⁵ Osmanlılar da bu karışıklıktan istifade ederek, Midye-Enez hattını geçip Edirne'yi ve Meriç kıyısına kadar olan toprakları geri aldılar. II. Balkan Savaşı Bulgaristan'ın yenilgiyle sonuçlandı. Böylece 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Antlaşmasıyla Bulgaristan daha önce kendisine ait olan Dobruca'nın güneyini Romanya'ya bırakmak zorunda kaldı. Sırbistan ve Yunanistan Makedonya'yı aralarında paylaştılar. Bulgaristan ise sadece Pirin Makedonya'yı ve Dedeağaç'ın da içinde bulunduğu Trakya'nın bir

¹⁵⁴ Markovski, a.g.e., s. 40-42.

¹⁵⁵ Pierre Renouvin, **Birinci Dünya Savaşı**, çev. Adnan Cemgil, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1982, s. 144-145

kısmı ile Ege Denizi'ne açılan dar bir koridor ele geçirebildi.¹⁵⁶ Bulgaristan Bükreş Antlaşmasının ardından Osmanlı Devleti ile de 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul Barış Antlaşmasını imzaladı. Bu anlaşmayla sınırların belirlenmesinin yanında Bulgaristan'daki Türk-Müslüman azınlığın hakları da düzenlendi. Ayrıca aynı gün hazırlanan "Müftülere Müteallik Mukavelename" ile de Bulgaristan'daki müftülerin hakları düzenlendi.

Temmuz 1913'te iktidara gelen Vasil Radoslavov hükümeti kısa sürede Rus yanlısı politikayı terk etti. Ekonomik sıkıntı içindeki Bulgaristan ihtiyaç duyduğu 500 milyon levalık kredi için sırasıyla Fransa, İngiltere ve Rusya'ya başvurdu. Ancak Bulgaristan talep ettiği krediyi bu devletlerden alamayınca yüzünü ittifak devletlerine döndürdü ve bu parayı belli ayrıcalıklar karşılığında Berlin'deki Disconto-Gesellschaft'tan aldı.¹⁵⁷

"Büyük Bulgaristan" hayaliyle I. Balkan Savaşına giren ve bu hayallerini İkinci Balkan Savaşı'nın sonunda önemli ölçüde yitiren Bulgaristan 6 Eylül 1915 tarihinde Almanya ve Avusturya ile bir Antlaşma imzalayarak I. Dünya Savaşına bu devletlerin yanında katılmayı bir takım ödümler karşılığında kabul etti.¹⁵⁸ O tarihlerde Almanya'nın müttefiki olan ve bunun karşılığında maddi yardım sağlayan Osmanlı Devleti de Bulgaristan'ın istediği ayrıcalıkları müttefiki olan Almanya'nın baskıları sonunda tanımayı kabul etti.¹⁵⁹ Bu kapsamda Meriç kıyısındaki Karaağaç, Edirne Tren İstasyonu ile birlikte Bulgaristan'a bırakıldı. Böylece Sivilingrad-Dedeağaç demiryolu hattı tamamıyla Bulgar sınırı içinde kaldı.¹⁶⁰ Almanya savaşa kendi tarafında girmesi karşılığında Bulgaristan'a Makedonya ve Arnavutluk topraklarının tamamını ve Trakya'nın önemli bir kısmını vermeyi vaat etmişti.¹⁶¹ Aslında Almanya'nın Bulgaristan'a vaat ettikleri, Aya Stefanos Antlaşması ile çizilen "Büyük Bulgaristan"ı çağırıyordu.¹⁶² Bulgaristan'da 22 Eylül'de seferberlik, 12 Ekim'de de Sırbistan'a savaş ilan edildi. İngiltere 15 Ekim'de, Fransa 16

¹⁵⁶ Birgül Demirtaş-Coşkun, **Bulgaristan'la Yeni Dönem**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 2001, s. 6.

¹⁵⁷ "History of Bulgaria", Library of Congress, Country Studies, <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/qery/r?/frd/cstdy>

¹⁵⁸ Erendil, a.g.e., s. 90-91.

¹⁵⁹ Kaya, a.g.e., s. 98.

¹⁶⁰ Şimşek, a.g.e., s. 19.

¹⁶¹ Demirtaş-Coşkun, a.g.e., s. 7.

¹⁶² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, 9.b, Cilt I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s. 119.

Ekim'de ve İtalya 17 Ekim'de Bulgaristan'a savaş açtı. Başlangıçta Bulgar ordusu Sırbistan ve Dobruca'da başarı kazandı. Türk Orduları da 93 Harbinden sonra ilk kez, Bulgaristan'a müttefik olarak girerek Bulgar Ordularıyla birlikte Rusların Romanya'da açtığı cephede savaştılar.¹⁶³ Kazanılan başarılarla rağmen ülkede savaşa karşı genel bir muhalefet gün geçtikçe güçlenmeye başladı. Özellikle köylüler, radikal ve sol kanat politikacılar savaşa karşıydılar. 1917'den itibaren Bulgaristan'a karşı harekete geçen Yunanistan, bir süre sonra cephede Bulgar ordularını sıkıştırmaya başladı.

15 Eylül 1918'de Bulgar-Alman İttifakının Makedonya Cephesi çöktü. Birçok birlik ayaklanarak savaş karşıtı Çiftçi Partisi üyelerinin önderliğinde cepheyi terk etti. Hükümet savaş karşıtlarının başında gelen ve bir süredir tutuklu bulunan Çiftçi Partisi lideri Aleksandr Stamboliyski serbest bırakarak; ondan, ayaklanan ve bir cumhuriyet kurduklarını ilan ederek Sofya'ya doğru ilerleyen askeri birlikleri yatıştırması talep etti. Bulgaristan gittikçe kötüleşen siyasi gelişmeler karşısında İtilaf Devletlerine başvurarak ve 29 Eylül 1918'de kayıtsız şartsız olarak ateşkes imzaladı. Kral Ferdinand 3 Ekim 1918'de oğlu Boris lehine tahttan çekildi ve ülkeyi terk etti.¹⁶⁴ Aleksandr Stamboliyski de kurulan ihtilal hükümetinin başbakanlığına getirildi.

1.4.1.1. Yaşanan Gelişmelerin Türk Toplumuna Etkileri

İstanbul'da Meşrutiyetin ilanını fırsat bilen Bulgaristan 3 Ekim 1908 tarihinde Doğu Rumeli'ni de kapsayacak şekilde bağımsızlığını ilan ederken Prens de Çarlığını ilan etti. Osmanlı Devleti 19 Nisan 1909 tarihinde Bulgaristan ile İstanbul Protokolü ve bu Protokole ek Sözleşmeyi imzaladı. Bahse konu Protokolün ikinci maddesiyle Bulgar Krallığı, sınırları içinde yaşayan Türkler dahil tüm Müslümanlara din ve mezhep özgürlüğünün yanında siyasi ve sosyal alanlarda hak eşitliğini tanıırken; bahse konu Protokolün ekinde bulunan tamamlayıcı mahiyetteki Sözleşme ise, Bulgaristan'daki Müftülüğün teşkilatlanması ile görev ve sorumluluklarını belirlemekteydi.¹⁶⁵

¹⁶³ A. Hakkı Meçik, *Bulgaristan'da Türklerin Durumu*, Hür Efe Matbaası, İzmir, 1984, s. 25.

¹⁶⁴ Ecer, *a.g.e.*, s. 28.

¹⁶⁵ Keskiöglü, *a.g.e.*, s.38-40; Kamil, *a.g.e.*, s. 28-31.

Bulgaristan'daki Türk-Müslüman azınlığın imzalanan anlaşmayı takip eden süreçte kendilerine verilen haklardan istifade edemedikleri ve 1912 yılında başlayan Balkan Harpleri sırasında zulme uğradıkları, dinlerini ve isimlerini değiştirmeleri için çok büyük bir baskıya maruz kaldıkları görülmektedir. İki yıl süren savaşlar boyunca Bulgarlar işgal ettikleri bugünkü Güney Bulgaristan'da, Doğu ve Batı Trakya'da istila ve işgal ettikleri Osmanlı topraklarında Müslüman Türk ve Pomakları ve hatta Hıristiyan Rumları da Bulgarlaştırmaya çalışmışlardır. Bu dönemde din baskısı sağlayabilmek için camiler yakılmış, yıkılmış, başka kullanımlara tahsis edilmiş ya da kiliseye çevrilmiştir. Müslümanlar zorla Pazar ayinlerine sokulmuşlar, ayinlere iştirak etmeyenlere ağır para cezaları verilmiştir.¹⁶⁶ Bu dönemde Bulgar ordusu ve Yönetiminden güç alan çeteler de özellikle Pomaklara karşı adam öldürme ve yağmalama gibi eylemlere iştirak etmişlerdir.¹⁶⁷

Bulgaristan Genel Kurmay Harekât Dairesi Başkanı Protoyerov'un Bulgaristan Türklerinin yok edilmesine yönelik olarak 1912 yılında hazırlattığı plan gereği uygulanacak eylemler şunlardı:

- Kültür yönünden eritme. (jenosid asimilatif)
- Soykırımı ile yok etme. (jenosid mortal)
- Göçe zorlama. (jenosid emigratif)
- Ülke içinde zorunlu iskân. (jenosid emigratif internal)
- Sınır dışı uygulaması. ((jenosid emigratif external)

Yukarda açıklanan yöntemler 1912 yılından itibaren başta Rodoplar olmak üzere¹⁶⁸ tüm Bulgaristan sınırları içinde, dış dünyaya mümkün olduğunca sızdırılmadan ve psikologlar tarafından uygulandı.¹⁶⁹

II. Balkan Savaşı sona erdiğinde Bulgaristan yenikler safında olmasına rağmen topraklarını %20 oranında genişletmeyi başardı.¹⁷⁰ 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Anlaşmasıyla, Bulgaristan daha önce kendisine ait olan Güney Dobruca Bölgesini Romanya'ya bırakmak zorunda kaldı. Bu anlaşma sonunda bölgede yoğun olarak yaşayan 166.242 kişilik Türk-Müslüman

¹⁶⁶ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria in Law and Politics Since 1878*, Sofia, 2003, s. 25-28.

¹⁶⁷ Acaroğlu, a.g.e., s. 73-74.

¹⁶⁸ Memişoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri*, s. 47-55.

¹⁶⁹ Şimşek, a.g.e., s. 16.

¹⁷⁰ Şimşek, a.g.e., s. 18.

nüfusun Romanya tarafında kaldığı görülmektedir.¹⁷¹ “Anap” adlı Macar gazetesinin 7 Şubat 1913 tarihli sayısına göre, Bulgaristan’da Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Balkan Savaşları boyunca yaklaşık olarak iki yüz bin Türk-Müslüman öldürülmüş, bu sistematik katliam karşısında yaklaşık dört yüz kırk bin Rumeli Türkü de Anadolu’ya göç etmek zorunda kalmıştı.¹⁷²

İkinci Balkan Savaşı’ndan yenik çıkan Bulgaristan Türkiye ile de 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul Barış Anlaşması ve bu anlaşmaya ek “Müftülere Müteallik Mukavelename” imzaladı. Bu anlaşmaya göre Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasındaki sınırlar Bulgaristan aleyhine olacak şekilde yeniden belirlendi. Bu Anlaşma ile belirlenen sınırlar daha sonraları Lozan Antlaşması ile de aynen teyit edilecekti.¹⁷³ Anlaşmanın müteakip maddeleri ve “Müftülere Müteallik Mukavelename” ile müftülük kurumunun statüsü ile cemaat encümenliklerinin tüzel kişilikleri yeniden belirlendi.

Balkan Harbi’nin başlangıcından sonuna kadar Bulgar Yönetimi Türkleri askere almadı ve sadece geri hizmetlerde kullandı. Türk ve Müslüman azınlıklar da bu dönemde herhangi bir isyan hareketinde bulunmadı.¹⁷⁴ Buna karşın, 1912–1913 döneminde Hıristiyanlığı kabul ettirmek ve mevcut isimlerini Bulgar isimleriyle değiştirmeleri için ağırlıklı olarak yeni işgal ettikleri Rodoplar Bölgesinde yaşayan Türkler ve özellikle de Pomaklar’a karşı ağır uygulamalar Osmanlı Devleti’nin tepkisiyle karşılaştı. Bunun üzerine bu uygulamalara Bulgar Yönetimi tarafından son verildi ve Pomaklar, 1913 yılında Bulgar isimlerini bırakarak eski Müslüman isimlerini kullanma hakkını tekrar elde ettiler.¹⁷⁵ Nüfusunun tamamına yakınına Türk ve Pomakların oluşturduğu bu bölgelerde 1913 yılından 1920 yılına kadar geçen süreç içinde devlet tarafından yoğun şekilde Bulgar nüfusun iskânı sağlandı. Tüm bu gelişmelere rağmen 1920 yılına gelindiğinde Rodopların dörtte üçten fazlası hala Türktü.¹⁷⁶

¹⁷¹ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan’da*, s. 126.

¹⁷² Şimşir, *Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu*, s. 52–53.

¹⁷³ Şimşek, *a.g.e.*, s. 18.

¹⁷⁴ Meçik, *Bulgaristan’da Türklerin Durumu*, s. 25.

¹⁷⁵ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 101.

¹⁷⁶ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 53.

Pomakların durumundaki iyileştirmeden kısa bir süre sonra Bulgaristan Yönetimi Bir türlü elde edilemeyen “Büyük Bulgaristan” hayalinin peşinde koşarken kendini Birinci Dünya Savaşı'nın içinde buldu. Daha önce bahsedildiği gibi, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'nin bu Savaş süresince müttefik olmaları yüzünden Bulgaristan sınırları içinde yaşayan Türkler ve diğer Müslümanlar resmi anlamda baskı ya da ayrımcılıkla karşılaşmadılar. 1920'de İngiliz Dışişleri Tarih Bölümü tarafından hazırlanan tarafsız kaynak olarak kabul edilebilecek bu rapor da Bulgaristan'da dini özgürlüklere diğer Doğu Avrupa ülkelerinden çok daha fazla önem verildiğini teyit etmekteydi.¹⁷⁷ Ancak, istatistiksel gerçeklere bakıldığında ise göçmen sayısı dönemlere göre farklılık göstermekle birlikte dağılan ailelerin birleşmesi, milli, dini, ekonomik sosyal ve kültürel nedenlerle 1913'ten 1934'e kadar devam eden süreçte bu sayının her yıl 10–12 bin civarında olduğu görülmektedir.¹⁷⁸

1.4.1.1.1. Eğitim Konusunda Yaşanan Değişiklikler

Osmanlı Devleti Bulgaristan'ın bağımsızlığını 16 Mart 1909 tarihinde kabul ettikten hemen sonra 19 Nisan 1909 tarihinde Bulgaristan Krallığı ile İstanbul Protokolünü imzalayarak Bulgaristan ve Doğu Rumeli'de yaşayan Türk ve Müslüman halkların haklarını güvence altına almaya çalışmıştı.

İmzalanan Protokole göre Bulgaristan Türk Okullarına yeterli maddi yardım yapacağını Türk Hükümetine taahhüt etmesine rağmen Çiftçi Partisinin iktidarına kadar geçen yaklaşık on yıllık süre içinde Türk eğitimine karşı olumlu bir politika takip etmemiştir. Krallık Devrinin ilk on yılı bu mahiyetiyle Prenslik Devrinin devamı niteliğini göstermiştir.

1909 yılı başında Bulgar Millet Meclisi yeni bir “Maarif Kanunu” çıkardı. Bu yeni kanun, ilk, orta ve yüksek derecedeki resmi ve özel bütün okulları kapsayan bütün mevzuatı içine toplamıştı. Ancak, başta Türklerin olmak üzere özel okul kapsamında değerlendirilen hiçbir azınlık okulu ile

¹⁷⁷ Höpken, a.g.m., s. 59-60.

¹⁷⁸ Antonina Zhelyazkova, “The Social and Cultural Adaptation of Bulgarian Immigrants in Turkey”, *Between Adaptation and Nostalgia: The Turks in Turkey-1997*, <http://www.omda.bg/imir/studies/nostalgia.htm/>.

ilgili bir iyileştirme olmadı. Çıkarılan bu kanunun öncekilerden tek farkı resmî ve özel statüdeki tüm okulların denetiminin kendisine doğrudan bağlı beş müfettiş kanalıyla Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı tarafından daha sıkı yapılacak olmasıydı. Bu yasanın yürürlüğe girmesinin hemen ardından Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı verdiği bir talimatla Türk Okullarındaki idarecilerin, öğretmen ve öğrencilerin hal ve tutumları hakkında müfettişler tarafından yıllık rapor hazırlanmasını istedi. Sınırları içinde yaşayan Türk ve diğer azınlıkların eğitimsiz kalması yönünde hiçbir çabayı esirgemeyen Bulgar yönetimi azınlık okullarında kullanılacak olan ders kitabı ve eğitim yardımcılarını için Milli Eğitim Bakanlığının onayını şart koştu. Böylelikle bu tip malzemenin İstanbul'dan getirilmesinin önüne geçilmiş oldu. Valilikler kanalıyla encümenleri üzerinde sıkı kontrol sağlanan Türk okullarında Bulgarca dersinin yanında ilk defa Bulgar tarihi ve Bulgar coğrafyası dersleri müfredata dâhil edildi.¹⁷⁹

Bu dönemde mevcut anlaşmalara rağmen Bulgar vatandaşı olma mecburiyeti getirilen Türk öğretmenlere maaş verilmemiş, sosyal güvenlik ve sigorta gibi haklardan istifade ettirilmemişlerdir. Bulgar kaynaklarına göre 1911 yılında bir Türk öğretmenin yıllık ortalama maaşı 266 Leva, Pomak öğretmenin 129 Leva, Bulgar öğretmenininki ise 429 Levaydı.¹⁸⁰

Yeni Maarif Yasası Bulgar okullarına devlet ve belediye bütçelerinden yapılan yardımlara ek olarak belediye ve hazine topraklarından çeşitli gelir kaynakları sağlanırken, azınlıklara ait özel okullar bu haktan faydalandırılmamışlardı. Daha da kötüsü, birçok yerde yıkılan veya kapatılan azınlık okullarına ait vakıflara da Resmî okulların istifadesine tahsis edilmek üzere el konulmuş, nüfusunun büyük kısmını Türk-Müslüman azınlığının oluşturduğu belediyelere de Bulgar okulları için fon oluşturma zorunluluğu getirilmişti.¹⁸¹ Bu şartlar altında örneğin 1909–1910 eğitim yılında hazineden bir Türk okuluna ortalama 268 Leva harcanırken, Bu ortalama resmî okullarda Türk okullarını on iki misline ulaştırmıştı.¹⁸²

¹⁷⁹ Keskiöglü, a.g.e., s. 37-41.

¹⁸⁰ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 118.

¹⁸¹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 49.

¹⁸² Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 118–120.

Eğitimde yaşanan bu olumsuz gelişmelere ek olarak Anavatana yapılan göçlerin de tesiriyle 1908'den 1912'ye kadar olan dört yıllık süre içinde 102 ilkokul kapandı, öğretmenlerin sayısında 43 ve öğrencilerin sayısında 3427 kişilik bir azalma oldu. 1912 yılı itibarı ile Bulgaristan'da Türk azınlığa ait 1206 ilkokulda 40.779'u erkek olmak üzere 63.778 öğrenci ile 49'u bayan olmak üzere toplam 1.420 öğretmen bulunmaktaydı. Bu öğretmenlerin 130'u haricindekiler aynı zamanda imam-hatiplik görevi de yapıyorlardı. Türklere ait 28 rüştiyede ise 141'i kız olmak üzere 1.286 öğrenci ve 7'si bayan olmak üzere 59 öğretmen görev yapmaktaydı.¹⁸³ Türkler arasında okur yazarlık oranının artmasına rağmen 1910 yılına gelindiğinde bu oran Erkekler için %9.1, kadınlar için de %3.1'e ancak ulaşabilmişti.¹⁸⁴

Osmanlı-Rus Harbi ile başlayan göçler sırasında aydınların, zenginlerin, memurların ve öğretmenlerin Anavatana dönmeleri yüzünden yaşanan yetişmiş öğretmen ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak 1909 yılında Varna'da "Okul Encümenleri Kongresi" tertip edildi. Bu kongre sonrasında ortaokulları bitiren kız ve erkek çocuklarının öğretmen olmak üzere alınacakları bir öğretmen okulunun Şumnu'da açılması teklifi Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı'na sunuldu. Bu teklif Bulgar makamları tarafından uzunca bir süre sürüncemede bırakıldıktan sonra 8 Mayıs 1912 tarihli Resmi Gazete'de yayınlandı. Ancak bu kararın hemen ardından patlayan Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı bu okulun açılmasının ertelenmesine neden olacaktı.¹⁸⁵

Balkan Savaşları sırasında Bulgaristan'ın sınırlarında değişiklikler meydana geldi. Kuzeyde nüfusunu 1913 Romen sayımlarına göre 166.242 Türk ve Müslüman'ın oluşturduğu Güney Dobruca Romanya'ya bırakılırken, Güneyde 1912 sayımına göre 1.250.000 Türk ve Pomak'ın yaşadığı Rodop-Pirin Bölgesi Bulgar Topraklarına katıldı. Bu yüzden Türk-Müslüman ilkokullarının sayısında 318, öğretmen sayısında ise 395 kişilik nispi bir artış görüldü. Ancak içinde bulunan savaş koşullarında

¹⁸³ Keskiöglü, a.g.e., s. 64.

¹⁸⁴ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 51.

¹⁸⁵ Şimşir, a.g.e., s. 52-54.

azınlık okulları, öğretmen ve öğrencileri sürekli baskıya tabii tutuldu ve 1909 tarihli Maarif Kanunu 1920 yılına kadar yedi kez değişikliğe uğramasına karşın, Türklerin eğitimi lehine herhangi bir ilerleme kaydedilmedi.¹⁸⁶

Türk toplumunun Krallık dönemindeki tüm kayıplarına karşın en büyük kazanımlarından biri 1906 yılında Şumnu'da "Muallimin-i İslamiye Cemiyet-i İttihadiyesi" adıyla kurulan ve 1928 yılında Lom Kongresinde "Türk Muallimler Cemiyeti" adını alan örgüt olmuştur. Bulgaristan'daki Türk-Müslüman azınlığın mevcut eğitim problemlerini çözmek ve Türk okullarındaki eğitime standardizasyon getirmek maksadıyla kurulan bu örgüt topluma eğitim konusunda hizmet ile liderlik etme görevini 1933 yılında Rusçuk'ta yaptığı son kongreye kadar sürdürecekti.¹⁸⁷

1.4.1.1.2. Dönem İçinde Türk Basını

1908 yılında bağımsızlığının ilanından İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan halk ayaklanmasına kadar geçen süre içinde Bulgaristan iç ve dışta siyasi çalkantılar yaşamıştı. Bulgaristan'da yaşayan Türk-Müslüman azınlık Krallığın ilanından Birinci Dünya Savaşına kadar geçen süre içinde 93 Harbinden sonraki en kötü dönemi yaşadı. Sürgünlerin, katliamların yaygın olarak görüldüğü bu dönemde Türk basınında da bir gelişme olması beklenemezdi.

Prenslik döneminde ülkede yayınlanan Türk gazeteleri mevcut Basın Yayın Yasası yüzünden güçlükle hayatta kalmaya çalışırken, bağımsızlığın ilanı ile beraber Türk-Müslüman azınlık aleyhine oluşan şartlar nedeniyle kapanma sürecine girmişlerdir. Prenslik döneminde yayın hayatına başlayan gazetelerden ancak on adeti Krallık dönemine kadar yayınlanabildi. Ancak bahse konu gazeteler de Krallığın ilk yılında kapanmak zorunda kaldı. Bu gazeteleri ismen sayarsak: Emniyet (Filibe; 1896–1908), Malumat (Filibe; 1898–1908), Kamer (Filibe; 1899–1908), Le Courier Des Balkans (Sofya; 1903–1908), Uhuvet (Rusçuk; 1904–1908), Ahali (Filibe; 1904–1908),

¹⁸⁶ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 132.

¹⁸⁷ Keskiöğlu, *a.g.e.*, s. 102–103.

Tuna (Rusçuk; 1905–1910), Temaşa-i Efkar (İslimiye; 1906–1908), Dritta (Sofya; 1906–1908) ve Balkan (Filibe; 1906–1912).

Krallık Döneminde yayın hayatına başlayan gazetelerden en uzun ömürlüsü Türk Sadası oldu ve sadece Çiftçi Partisi iktidarına kadar yayınlanabildi (Sofya, 1915–1920). Diğer gazeteler ise açıldıkları dönemde kapanmak zorunda kaldılar. Bu gazeteler: Güneş (Filibe; Protestan Misyonerlerin Türkçe yayını; 1908–1909)¹⁸⁸, Peyam (Sofya; 1909–1909), Sofya Muhbiri (Sofya; 1910–1910), Tırpan (Eskicuma; 1911–1911), Hurşid (Filibe; 1912–1913), Eyyam (Filibe; 1912–1912), Tunca (Filibe; 1913–1915), Tunca (Sofya; 1913–1915), Türk Sadası (Filibe; 1913–1914), Balkan (Sofya; 1914–1918), Resimle Türk Sadası (Dergi; Sofya; 1914–1915), Resimli Balkan (Dergi; Sofya; 1917–1919)¹⁸⁹

1.4.1.1.3. Dini Yaşamla ilgili Gelişmeler

Osmanlı Devleti kendi iç sorunlarıyla uğraştığı sırada Bulgaristan'ın bağımsızlığı sorunuyla karşılaştı. Ancak bu sırada her yönden güçsüz durumda bulunduğu için, başta Rusya olmak üzere diğer büyük emperyalist devletlerin de baskısıyla Bulgaristan'ın bağımsızlığı resmen kabul ederek 19 Nisan 1909 tarihinde İstanbul Protokolü ve bu Protokole ek Sözleşmeyi imzaladı. Bulgar Krallığı, Protokolün ikinci maddesiyle sınırları içinde yaşayan Türkler dahil tüm Müslümanlara din ve mezhep özgürlüğünün yanında siyasi ve sosyal alanlarda hak eşitliğini tanımayı kabul etmekteydi. Bu Protokol sayesinde Türkler ve Müslümanlar kendilerine ait okulları, camileri, vakıfları işletebilecekler ve Bulgaristan'daki camilerde Halife-Padişah adına hutbe okunmaya devam edecekti. Bulgar Hükümeti de Türk-İslam eserlerini korumak ve yaşatmak için bütçesinden kaynak ayırmakla yükümlü hale gelmişti. Böylelikle Bulgar Krallığı'nda yaşayan Türk-Müslüman azınlığın hakları ve sahip oldukları mal ve mülk hakkında yapılacak uygulamalarda Osmanlı Devleti söz sahibi ve denetçi sıfatı kazanmaktaydı.¹⁹⁰

Bahse konu Protokolün ekindeki ve tamamlayıcı mahiyetteki Sözleşme ise, Bulgaristan'daki Müftülüğün yapılanması ile görev ve

¹⁸⁸ Popoviç, a.g.e., s. 77.

¹⁸⁹ İsmail Hakkı, Tefik Okday, **Bulgaristan'da Türk Basını**, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yayını, İstanbul, 1989, s. 3–5.

¹⁹⁰ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 368–370.

sorumluluklarını belirlemekteydi. Sekiz maddeden oluşan Sözleşme bir bakıma Prenslik Döneminde elde edilen kazanımları korurken, diğer taraftan da bu kazanımların Osmanlı Devleti tarafından denetlenmesine imkân sağlamaktaydı.¹⁹¹

Bulgaristan'daki Türk-Müslüman azınlığın imzalanan anlaşmaya rağmen Krallığın kurulduğu ilk günden itibaren kendilerine verilen haklardan istifade edemediklerini, Müftülüklerin birer birer kapatıldığı ve bu hususu Bulgar basınının dahi eleştirdiği,¹⁹² 1912 yılında başlayan Balkan Harpleri sırasında zulme uğradıkları, dinlerini ve isimlerini değiştirmeleri için çok büyük bir baskıya maruz kaldıkları görülmektedir. Bu dönemde din baskısı sağlayabilmek için camiler yakılmış, yıkılmış, başka kullanımlara tahsis edilmiş ya da kiliseye çevrilmiştir. Müslümanlar zorla Pazar ayinlerine sokulmuşlar, ayinlere iştirak etmeyenlere ağır para cezaları verilmiştir.¹⁹³

Bulgaristan ve Türkiye 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul Barış Anlaşması ve bu anlaşmaya ek "Müftülere Müteallik Mukavelename" imzaladılar. Bu anlaşmaya göre Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasındaki sınırlar Bulgaristan aleyhine olacak şekilde yeniden belirlendi. Bu sınırlar, daha sonraları Lozan Antlaşması ile de aynen teyit edilecekti.¹⁹⁴ Antlaşmanın müteakip maddeleriyle de son Savaşlarla Bulgaristan sınırlarına dahil olan yerlerde yaşayan Türk-Müslüman ahalinin Bulgar vatandaşı olacağı, ancak isterlerse dört yıl içinde Osmanlı vatandaşlığını seçerek ülkeyi terk edebileceği, geride bırakacakları mal ve mülkün işletmesini ise üçüncü şahıslar vasıtasıyla sürdürebilecekleri belirtilmekteydi. Bulgar vatandaşlığını seçenlerin ise medeni ve siyasal haklar bakımından ve dini özgürlükler konusunda Bulgarlarla aynı haklara sahip olacağı garanti altına alınmaktaydı. Bu kapsamda kendi dini önderlerine bağlı İslam Cemaati Bulgar Devleti tarafından resmen tanınmaktaydı ve Türk-İslam vakıflarına dokunulmayacağı, Müslüman mezarlıklarına da gereken saygının gösterileceği Bulgar tarafınca kabul edildi.¹⁹⁵

¹⁹¹ Kamil, a.g.e., s. 27-31.

¹⁹² Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 20.

¹⁹³ Bulgarian Helsinki Committee, a.g.e., s. 25-27.

¹⁹⁴ Şimşek, a.g.e., s. 18.

¹⁹⁵ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 370.

Barış antlaşmasının ekini oluşturan “Müftülere Müteallik Mukavelename” ile de İslam cemaatinin önderi kabul edilen müftülük kurumunun statüsü ile cemaat encümenliklerinin tüzel kişilikleri yeniden belirlendi. Böylelikle, Bulgar vatandaşı olan Müslüman cemaat kendi müftülerini belirleyecek, bu seçilmiş müftüler de Sofya’da bulunacak olan Başmüftüyü seçeceklerdi. Başmüftü ise, Bulgaristan Mezhepler Bakanlığı ile İstanbul’daki Şeyhülislam arasındaki ilişkilere aracılık edecek, kendisine bağlı cami, vakıf gibi kurumların yanında Türk-Müslüman azınlığın okullarını da denetleme yetkisine sahip olacaktı. Bulgar Devleti Türk-Müslüman azınlığı için ilk ve ortaokullar açacak; bu okullarda görev alacak öğretmenlerin ücretleri Devlet tarafından ödenecekti. Sözleşmenin diğer bir maddesiyle de, Bulgaristan’da müftü adayı yetiştirmek üzere bir okulun açılması taraflarca kabul edildi.¹⁹⁶ Daha sonraki yıllarda “Nüvvab Okulu” bu madde sayesinde açılacaktı.¹⁹⁷

Bulgaristan Krallığı kurulduğu ilk günden itibaren Osmanlı Devletiyle yaptığı antlaşmalarda ülkesinde yaşayan Türk-Müslüman azınlığın haklarına saygı göstereceğini kabul ve beyan etmişti. Ancak gerçekte bahse konu azınlığı Müftülük müessesesi kanalıyla sürekli olarak kontrol altında tutmayı planlıyordu. 1909 tarihli İstanbul Protokolü, Sancak Müftülerinin Bulgar vatandaşı olmuş Müslüman azınlıkça seçileceğini; Sancak Müftülerinin de kendi aralarından bir kişiyi Başmüftü olarak seçeceği şartını getirmekteydi. Bulgar Hükümeti 1910 yılında yapılan Müftülük seçimlerine Çingenerlerin de katılmasını ve bu yolla Hükümetin tasvip ettiği bir kişinin seçilmesi için gayret gösterdi. Ancak bu seçimi 1905 yılından beri Müftülük görevini yapan Hocazade Mehmet Muhittin Efendi kazandı. Beş yıllık görevin sonunda savaş şartları bahane edilerek seçim yapılmadı. 1919’a kadar bu görev Bulgar Devletinin uygun görüp atadığı beş kişi tarafından deruhte edildi.¹⁹⁸

Bulgar Yönetimi Müslüman cemaatin ruhani lideri olan Başmüftünün Sofya’daki tek cami olan Banyabaşı Camiinde bulunmasını uygun gördü.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Keskiöglü, a.g.e., 37-41.

¹⁹⁷ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 373.

¹⁹⁸ Keskiöglü, a.g.e., s. 42-43.

¹⁹⁹ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 50.

1910 yılında Başmüftü Türk Hükümetinden 690 Leva maaş alırken; Bulgar Hükümetinden de dört yüz Leva maaş almaktaydı. Birinci ve İkinci Sınıf Müftülerle Birinci ve İkinci Sınıf Müftü Yardımcıları ise sadece Bulgar Devletinden ve makamlarına göre-ama oldukça düşük-bir maaş almışlardır.²⁰⁰ Ancak Bulgar Devleti tarafından atandırılıp, Bulgar Devletinden maaşını alan bu din adamları bir süre sonra kendi toplumuna yabancılaşarak, kendi toplumlarınca kabul edilmeyen kişiler haline dönüşeceklerdi.

1.4.2. Çiftçi Partisi Döneminde Yaşanan Siyasi Gelişmeler

I. Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan'da iç istikrarsızlık yaklaşık bir yıl devam etti. Bu dönemde Savaş öncesi seçimlerin galibi köylü lider Stamboliyski bir hükümet kurdu ve 1919 Ekiminde yapılan seçimlere kadar ülkeyi idare etti. İlimli sosyalist bir yapıya sahip olan yeni başbakan bir taraftan I. Dünya Savaşının yıkımlarını onarmaya çalışırken, diğer taraftan da ülkede aşırı solun gelişmesini önlemeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Bulgar Komünist Partisi engellemelere rağmen 27 Mayıs 1919'da resmen kuruldu. 1919 Ekiminde yapılan seçimlerden Stamboliyski galip çıkarak hükümeti kurdu. Ancak daha yeni kurulmuş olan Bulgar Komünist Partisi Mecliste sandalyelerin beşte birini ele geçirerek Balkanlardaki en önemli Komünist parti durumuna geldi.²⁰¹ Komünizm Bulgaristan'da bu tarihlerde kök salmaya başlamıştı. Ancak Komünizmin kök salmasının nedeni sanıldığı gibi Rusya'da yaşanan Bolşevik İhtilali olmamıştır. Ülkede yaşanan ekonomik sıkıntılar halkı sola doğru yönlendirmiştir.²⁰² İçte bu gelişmeler olurken Bulgaristan, savaş mağlubu sıfatıyla 27 Kasım 1919'da Paris yakınındaki Neuilly kentinde bir barış antlaşmasını imzaladı.

Bu Antlaşma ile önemli toprak kaybına uğrayan ve daha da önemlisi Ege Denizi'ne çıkış koridorunu kaybeden Bulgarlar İmzalanan Neuilly Antlaşması sonunda, Ege Denizi'ne açılan dar koridor dâhil, daha önce ele geçirdikleri bütün toprakları yitirdiler. Ağır tazminat ödemek zorunda kaldılar ve orduları 33.000 kişiye indirildi. Bulgaristan aynı zamanda ülkede yaşayan

²⁰⁰ Keskiöğlü, a.g.e., s. 46-47.

²⁰¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 185.

²⁰² Stoyanov, a.g.m., s. 269.

başta Türkler olmak üzere tüm azınlıkların haklarını düzenleyen yeni uygulamaları da kabul etmek zorunda kaldı. Büyük bölümü Makedonya'dan olmak üzere Antlaşma gereği olarak terk edilen topraklardan gelen 300.000 mülteci ise sonradan ciddi sorunlara yol açacak ve ²⁰³ imzalanan Neuilly Antlaşması Bulgaristan'ın bu tarihten sonraki on yıllık iç ve dış politikasına tesir etti. Antlaşma ile içte azınlıklara verilmek zorunda kalınan taviz ve dış politikaya İngiltere, Fransa gibi emperyalist güçlerin müdahale etmeleri Bulgarlarda milliyetçilik duygularının şahlanişına sebep olacaktı. ²⁰⁴

Ülkede sosyal çalkantılar devam ederken muhalefetteki Bulgaristan Komünist Partisi hükümeti protesto ve grev hareketlerinin öncülüğünü yaptı. Her şeye rağmen 1920 Mart ayında yapılan seçimlerde Stamboliyski oyların %40 ve Meclisteki sandalyelerin yarısını kazandı. İktidara yeniden gelen Stamboliyski bundan sonra ülkede bir köylü demokrasisi kurmaya çalıştı. Bu maksatla toprak sahipliğini 30 hektarla sınırlayan reformu 1922 yılında yaptı. Ülkede tarım eğitimini yaygınlaştırıp geliştirdi. Kırsal kesimlerde sağlık koşullarının düzeltilmesi için çalışmalar başlattı. Köylü ve kentli gençlerin birbirleriyle kaynaşmalarını temin etmek maksadıyla "zorunlu çalışma servisleri" kurdu. ²⁰⁵ Bu arada komünistler ile üyelerinin çoğunluğunu mültecilerin oluşturduğu Uluslararası Makedonya Devrim Örgütü üzerinde uyguladığı sert baskısını artırdı. Ayrıca, "Büyük Bulgaristan" hayalinden vazgeçerek, "Güney Slavları Federasyonu" oluşturabilmek düşüncesiyle Yugoslavya ile iyi ilişkiler geliştirmeye gayret gösterdi. ²⁰⁶ Ancak bu politikası özellikle Yugoslavya'ya terk edilen Makedonya topraklarından Bulgaristan'a göçmen olarak sığınan aşırı milliyetçi kesimlerin çok sert tepkisiyle karşılaştı. ²⁰⁷

Bu sırada Birinci Dünya Savaşı sırasında müttefiki olan Türkler Kurtuluş Savaşı veriyordu. Mondros Mütarekesi'nin 23. maddesi ile Türkiye ve Bulgaristan karşılıklı olarak Büyükelçiliklerini kapatmak zorunda bırakılmışlardı ve birbirleriyle ilişkilerini ancak İstanbul'daki İsveç

²⁰³ Ecer, a.g.e., s 36.

²⁰⁴ Stoyanov, a.g.m., s. 269-270.

²⁰⁵ Castellan, a.g.e., s. 444.

²⁰⁶ "Stamboliyski and Agrarian Reform", Library of Congress, Country Studies, <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/qery/r?/frd/cstdy>

²⁰⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 185-186.

Konsoloslugu ve Sofya'daki Ispanyol Elçiliği üstünden kontrollü olarak sağlayabiliyorlardı. Stamboliyski Hükümeti mevcut antlaşmaları ihlal ederek Anadolu'ya cephane ve mühimmat yolladı ve resmi olarak olmasa da ilişkileri geliştirmeye çalıştı.²⁰⁸ Aslında bu yakınlaşmanın altında Doğu Rumeli'nin Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ve Bulgaristan'ın bu ilgi sahasında Türkler ile Bulgarların ortaklaşa kurdukları bir direnişin varlığı söz konusuydu. Ayrıca, Bulgarlar eğer savaş sonunda Türkler başarı kazanırsa, Sevr Anlaşması ile birlikte Neuilly Anlaşmasının da yeniden değerlendirileceğine inanıyorlardı.²⁰⁹ Bu arada, Kasım 1918'de İstanbul'da Trakya ve Paşaeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. Bu cemiyet, Doğu Trakya'nın Türkiye'nin sınırları içinde kalması için mücadele vermeye başladı. Bu cemiyetin faaliyetlerini izleyen Mustafa Kemal, Trakya'daki savaşın başarıya ulaşması için Bulgarlarla işbirliği yapılması gerektiğine ve bunun için de iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi gerektiğine inanmaktaydı. 19–26 Nisan 1920 tarihleri arasında San Remo'da yapılan toplantının ardından tüm Doğu ve Batı Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi kararı alındı. Bu karar Sevr Antlaşması ile de pekiştirildi. Türkiye ve Bulgaristan'a dikte ettirilen bu husus her iki tarafın beraber mücadele etmesi için uygun ortamı sağladı. Trakya ve Paşaeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin ileri gelenlerinden Cafer Tayyar Paşa'nın önderliğinde bahse konu bölgede kısa sürede 30 kadar direniş çetesi oluşturuldu. Kısa süre sonra Türk ve Yunan tarafları arasında savaş patladı. İngiliz ve Fransız desteğini arkasına alan Yunan orduları oluşturulan bu direniş kısa sürede kırarak Cafer Tayyar Paşa'yı esir aldılar. Cafer Tayyar Paşa'ya bağlı on bin kişilik bir piyade birliğiyle bir topçu alayı ile 1.200 kişilik bir başka direniş grubu ve sivil halk sınırı aşarak Bulgaristan'a sığındılar. Bulgar Hükümeti de bu insanları hüsnü kabul ile karşıladı. Bu tarihten itibaren iki halkın katıldığı silahlı sivil direnişin daha organize hale geldiği ve Müttefik Devletlerin Türkiye'ye karşı Bulgaristan'ı bir üs olarak kullanma fikirlerini Bulgar Hükümetine hiçbir zaman kabul ettiremediği; Ankara ile Sofya'nın

²⁰⁸ Şimşek, a.g.e., s. 32-34.

²⁰⁹ Demirtaş-Coşkun, a.g.e., s. 9.

dolaysız olarak siyasi ilişki içine girebilmek için mücadele verdikleri görülmektedir.²¹⁰

1923 yılı Nisan ayında Bulgaristan'da tekrar seçime gidildi. Gerçekleştirdiği toprak reformu sayesinde köylülerin sevgisini kazanan Stamboliyski'nin Çiftçi Partisi Seçim sonuçlarına göre 245 sandalyeli meclisin 212'sini aldı. İkinci büyük parti durumundaki Bulgaristan Komünist Partisi ancak 16 milletvekili çıkarabildi. Bu arada aşırı milliyetçi Aleksandr Tsankov'un yönettiği Sağcılar Koalisyonu Çiftçi Partisini iktidardan düşürebilmek için "Ulusal İttifak" oluşturma gayreti içine girdi. Bulgaristan Komünist Partisine de ittifak teklifinde bulunmasına rağmen olumlu cevap alamayan²¹¹ Aleksandr Tsankov önderliğinde 9 Haziran 1923 tarihinde bir ihtilal yapıldı ve Bulgaristan Çiftçi Partisi Hükümeti devrildi. Başta Başbakan A. Stamboliyski olmak üzere yüzlerce parti ileri geleni öldürüldü.²¹²

1.4.2.1. Yaşanan Gelişmelerin Türk Toplumuna Etkileri

1919–1923 arasını kapsayan ve "Çiftçi Partisi Dönemi" olarak bilinen dönem, Türk-Müslüman azınlık açısından altın dönem olmuştur.²¹³ Prensiğin ilanından itibaren sürekli olarak baskı ve tacize maruz kalan bu topluma bu dönemde her alanda yeni haklar tanınmış, Bulgar Hükümeti ülkesinde yaşayan Türklere karşı sorumlulukları olduğunu resmen kabul etmiştir.²¹⁴ Geleneksel Bulgar Politikasında meydana gelen bu değişikliğin sebepleri şu başlıklar altında özetlenebilir:

Birinci Dünya Savaşı süresince hem Bulgaristan'daki Türk azınlığı hem de Türk orduları Bulgar askerleri ile aynı cephede çarpışmışlardı. Bu savaş süresince ölen Bulgar vatandaşı sayısı 88.106 kişi oldu. Bu sayının 9.604 kişilik kısmını ise Türk azınlığına mensup kişiler oluşturdu.²¹⁵

Savaş sonrası dönem, tüm dünyada azınlık hakları konusunda ilerlemenin görüldüğü ve azınlıklarla ilgili uygulamaların ulusal hukuk

²¹⁰ Erendil, a.g.e., s. 42-46., Dönem içinde Çiftçi Partisi Hükümeti ile Türkiye'nin siyasi ilişkilerinin detayı için bkz: Pars Tuğlacı, **Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 126-133.

²¹¹ Castellan, a.g.e., s. 445.

²¹² Şimşek, a.g.e., s. 43.

²¹³ Yaşar Nabi, **Balkanlar ve Türklük**, Cilt II, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 30.

²¹⁴ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 54.

²¹⁵ Memişoğlu, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da**, s. 133.

olmaktan çıkıp; uluslar arası hukuk haline dönüşmeye başladığı bir dönem olmuştu. Nitekim Bulgaristan Sevr'i diyebileceğimiz ve dokuz kısımdan oluşan Neuilly Antlaşmasının dördüncü kısmı Bulgaristan'da yaşayan azınlıkların haklarını düzenlemekteydi. Bulgar Devleti bu antlaşma ile Ülkesinde yaşayan vatandaşları arasında din, dil ve ırk ayrımı yapmamayı ve bu hususu Anayasasına dâhil etmeyi uluslararası camiaya taahhüt etmekteydi.²¹⁶ Böylelikle azınlık mensupları medeni ve siyasal tüm haklara sahip olmanın yanında dini inançlarının gereğini serbestçe yerine getirebilecek, istediği mesleği seçebilecek hatta devlet memuru olabilecek, kendi ana lisanlarını toplantılarda, ticaretle, basın yayın alanında ve mahkemelerde sınırsızca konuşabilecek, okul, dini veya sosyal amaçlı kurum ve dernekler açabilecek, bunları kendileri işletip denetleyebileceklerdi. Ayrıca Bulgar Devleti azınlık çocuklarının ilkokullarda kendi dillerinde eğitim görmelerine yardımcı olacak ve azınlıklara ait okullarla hayır kurumlarına devlet ve belediye bütçelerinden yardım yapacaktı.²¹⁷

Bu dönemde Türk-Müslüman azınlık, öncü rolünü Müftülük teşkilatının elinden alan "Muallim-i İslamiye Cemiyeti"nin gayretleriyle bir teşkilatlanma içine girerek dağınık durumdan kurtulmayı başardı. Bulgar Meclisindeki Türk Milletvekilleri meclis dışında da bir araya gelerek kendi toplumlarının çıkarları için çözüm önerileri ürettiler.

Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığı küçük çiftçilikle geçimini sağlamaktaydı. İktidardaki Çiftçi Partisi ise gücünü köylü ve çiftçilerden almaktaydı. Bu nedenle Bulgar Hükümeti %90'ı çiftçilikle uğraşan Türklerin desteğini alabilmek için onların haklarına saygı göstermek zorunda kalmıştı.²¹⁸ Türkler de karşılık olarak Çiftçi Partisini desteklediler. Bu dönemde Bulgar Millet Meclisindeki Türk asıllı milletvekillerinin sayısında artış gözlemlendi.²¹⁹ Ancak Çiftçi Partisinin son dönemi olan 1923 yılında 10 olan

²¹⁶ Hamza Eroğlu, "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığın Sorunu", **Bulgaristan'da Türk Varlığı, Bildiriler**, 7 Haziran 1985, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985, s. 29.

²¹⁷ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 374-376.

²¹⁸ Memişoğlu, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da**, s. 133-134.

²¹⁹ Meçik, **Bulgaristan'da Türklerin Durumu**, s. 26.

Türk asıllı milletvekili sayısı 1925 yılında beşe 1933 yılında ise dörde düşecekti.²²⁰

1.4.2.1.1. Eğitim Konusunda Yaşanan Değişiklikler:

27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Antlaşması'nın 54. maddesi Bulgaristan'daki azınlıklara hayır kurumları, dini ve sosyal kurumlar ile eğitim kurumlarını açmak, bunları yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanma hakkını verdi. Aynı Antlaşmanın 55. maddesi ile de azınlıklara kendi dillerinde eğitim yapma ve buna Bulgar Hükümetinin yardımcı olması hükmü getirildi.²²¹

1919 yılının Ekim ayında Sofya'da Büyük Çiftçi Kongresi toplandı. Bu toplantıya iştirak eden Türk temsilciler Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığın dini, eğitim ve idari konulardaki isteklerini sundular. Türk temsilciler tarafından sunulan teklifler kabul edildi. 19 maddelik bir programa dönüştürülen metinde eğitimle ilgili olan hususlar şunlardı:²²²

- Türkçe ana lisanı ile eğitim serbestliği,
- Türk okullarının özel (muhtar) statüsünün devamı,
- İlkokul ve ortaokulların mali yönetiminin belediyeler ve sancak heyetleri tarafından üstlenilmesi,
- Türk ortaokulları ile medreselerin hükümet tarafından idare edilmesi,
- Türk okullarına mali destek sağlayacak tarla, koruluk gibi yerlerin tahsis edilmesi,
- Türk öğretmenlerin sosyal haklarında iyileştirme yapılarak Bulgar meslektaşlarıyla aynı seviyeye getirilmesi,
- Eğitim Bakanlığında Türk Müfettiş kadroları oluşturarak; bu müfettişlerin Sancaklara atandırılması,
- Yeterli miktarda öğretmen okulu açılması ve müfredatın Türkçe olması,
- Müftü vekili yetiştirilmek üzere Nüvvab Mektebinin açılması,

²²⁰ Stoyanov, a.g.m., s. 270.

²²¹ Hüseyin Pazarıcı, "Uluslararası Hukuk ve Andlaşmalar Yönünden Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü", Ankara Üniversitesi Bulgaristan'da Türkler Semineri, Bildiriler, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1985, s. 17.

²²² Memişoğlu, Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da s. 134.

- Okuma yazmanın yaygınlaştırılması maksadıyla Gece Okullarının açılması,
- Türk köylerinde kiraathaneler açılarak halka okumanın sevdirmesi.

Yukarıda sayılan maddelerin içinde olduğu Program göz önünde tutularak hazırlanan 21 Temmuz 1921 tarihli Yeni Bulgaristan Milli Eğitim Yasası üzerinde Türkler lehine değişikliklere gidildi.²²³

Yeni Eğitim Kanununun 366. maddesi ile Türk eğitimini daha sağlam temellere oturtabilmek için Özel statüdeki Türk Okullarına paralel olarak Milli Türk Mekteplerinin kurulması öngörülmekteydi. Bulgarca haricindeki derslerin Türkçe yapılması planlanan eğitim sürecinin ilk dört yılı ilköğretim kısmını sonraki üç yılı ise ortaokul kısmını oluşturacak ve toplam yedi yıllık eğitim mecburi olacaktı. Bahse konu okullar Bulgar okullarının şartlarına tabi olacak bu okulların giderlerinin tamamıyla belediyeler tarafından karşılanması; görev yapan Türk öğretmenlerin Bulgar meslektaşlarının sahip oldukları tüm sosyal haklardan faydalanmaları sağlanacaktı. Kurulacak yeni okullar idari açıdan bağımsızlıklarını koruyacak, köylerde beş kişilik, şehirlerde ise dokuz kişilik encümen heyeti tarafından idare olunacaktı. Bahse konu encümenler tıpkı Bulgar meslektaşları gibi seçimle belirlenecekti.²²⁴

Yeni Eğitim Kanunuyla, Bulgar Hükümeti kırk yıldan sonra Türk azınlık okullarına karşı sorumlu olduğunu hatırlamıştı. Bulgar Milli Eğitim Bakanı Omarçevski, *"Herkes gibi devlet yükünü taşıyan Bulgar vatandaşı kompakt bir kitleye karşı devlet görevini yerine getirmiştir sanırım."* demektedir.²²⁵ Bulgar Hükümetinin Türklere karşı bu kadar "iyi" olması Türk azınlığın Yeni Eğitim Kanunundan şüphe duymasına sebep oldu. Bu nedenle Türk Milli Okulları sadece Pravadi, Yenipazar, Şumnu, Rusçuk ve Vidin'de açılabilirdi.

Aslında çıkarılan yeni eğitim yasası sadece açılacak olan Milli Türk Okullarının kanuni statüsünü belirlemiyor, aynı zamanda özel statüdeki Türk Okullarına da bir takım iyileştirme ve düzenlemeler getiriyordu. Bu kanun ile özel okullara yardım fonu kuruldu ve tarlalar tahsis edildi. 1921–1922 eğitim

²²³ 1921 tarihli Kanunla Bulgar Eğitim Yasasında yapılan değişiklikler için bkz: Keskiöglü, a.g.e., s.71–72.

²²⁴ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 135.

²²⁵ Şimşir, *Bulgaristan'da Kapatılmış*, s. 103.

öğretim yılında Türk Okulları için örneğin: Şumnu'da 5.068 dekar, Varna'da 2.532 dekar toprak verildi. Ayrıca aynı yıl Türk okullarına devlet bütçesinden 600.000 Leva para yardımı yapıldı. Ayrıca Türk azınlık tarafından sıklıkla talebi yapılan özel bir umumi müfettiş de Bulgar Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak atandırıldı.²²⁶

Türk okullarıyla ilgili yapılan bunca değişikliğe rağmen okullarda okutulacak kitapların Bulgaristan Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanması keyfiyeti bütün kanunlarda yerini korumaktaydı.²²⁷ Türkiye'den kitap getirilmesinin bu şekilde engellenmesi ve okutulacak kitapların Bulgaristan'da hazırlanıp basılması mecburiyeti ders kitaplarının Türk öğretmenlerince hazırlanmasını gerektirmekteydi. Üstelik Türk Muallimler Cemiyetinin 1912 yılında yaptığı kongrede ilkokul müfredatının incelenerek gerekli düzenlemelerin yapılması ve tüm Türk okullarında standart bir müfredatın takip edilmesi kararı alınmıştı. Ancak yaşanan savaşlar nedeniyle bu husus bir türlü uygulamaya konulamamıştı. 20 Ağustos 1920'de Türk Öğretmenler Birliğinin çabalarıyla kurulan bir komisyon bu görevi üstlenerek "Bulgaristan Mekatibi İbtidaiyye-i İslamiyesine Mahsus Müfredatlı Program"ını hazırladı. Bahse konu müfredatın Bulgaristan Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmasını müteakiben Türk öğretmenler tarafından hazırlanan ders kitapları basılmaya başladı. 1926 yılına gelindiğinde 42'si okul kitabı olmak üzere 44 Türkçe kitap basılmıştı.²²⁸

Türk Muallimler Cemiyeti bu dönemde ayrıca teşkilatlanma çalışmalarına da hız verdi. Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yerleşim merkezlerinde yeni "öğretmen havzaları" kuruldu ve Birliğin üye sayısı kısa sürede 430'a ulaştı.²²⁹ 1923 yılında "havzalar"ın sayısı 15'e ulaştı.²³⁰ Cemiyet 1921 yılından itibaren Şumnu'da "Terbiye Ocağı" adında bir dergi çıkarmaya başladı. Türk öğretmenlere yönelik olarak hazırlanan derginin adı 1923 yılında "Bulgaristan Türk Muallimler Dergisi" olarak değiştirildi.

²²⁶ Keskiöglü, a.g.e., 60-61, 71.

²²⁷ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 57.

²²⁸ Keskiöglü, a.g.e., s. 132-139.

²²⁹ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 143.

²³⁰ Keskiöglü, a.g.e., s. 103.

Çiftçi Partisi iktidarından sonra engellemelerle karşılaşan dergi 1926 yılında Razgrad'da yayın hayatını bitirdi.

Türk Muallimler Cemiyeti bu dönem içinde Türk okul ve öğretmenlerinin haklarını daha sistemli bir şekilde savunabildi. 1922 yılında Razgradlı öğretmenlerin düşük maaşlarını protesto etmek maksadıyla düzenledikleri grevin destekçisi olmuş, Hükümetten öğretmenlerin haklı isteklerinin karşılanmasını talep etti.

Çiftçi Partisinin iktidarı sırasında özel statüdeki Türk okullarının sayısında bir artış gözlenmektedir. Bulgar resmi istatistiklerine göre 1919–1920 eğitim öğretim yılında toplam 1338 okul ve 1721 öğretmen varken, 1921–1922 eğitim öğretim yılında biri öğretmen okulu, 39'u ortaokul olmak üzere toplam 1723 okul ile 10'u öğretmen okulunda ve 113'ü ortaokulda olmak üzere 2103 öğretmen vardı. Aynı yıl öğrenci sayısı ise 1928'i ortaokul, 63'ü öğretmen okulu öğrencisi olmak üzere toplam 60.544'ü bulmuştu.²³¹

Çiftçi Partisi iktidarında Türk okulları açısından iki önemli gelişme görülmüştür. Bunlardan ilki, "Devlet Türk Dar-ül Muallimin" (Öğretmen Okulu) 1918 yılında Şumnu'da açılması diğeri ise, Krallık Döneminde Türk-Müslüman azınlığın en yüksek dini eğitim kurumu olan ve Müftü adayı yetiştirmek amacıyla kurulan "Nüvvab Okulu"nun 1922–1923 yılında "Medresetü'n Nüvvab" adıyla Şumnu'da açılmasıydı. Okulun açılışında Eğitim Bakanı Omarçevski biri Rusçuk, diğeri Kırcaali'de olmak üzere iki yeni Nüvvab Okulunun daha vaadini veriyordu.²³² Ancak vaat edilen bu okullar hiçbir zaman açılmayacaktı.²³³ Bu iki okuldan Devlet Türk Dar-ül Muallimin büyük yokluğu hissedilen kaliteli öğretmen açığını kapatmak konusunda umut vermekteydi. Nüvvab Okulunun açılmasıyla Bulgaristan'da eksikliği hissedilen kaliteli din adamı ihtiyacının karşılanması umuluyordu.²³⁴

Bulgar Prensiği Döneminde rüştiyelerden mezun olan, 17 yaşını doldurmuş, iyi ahlak ve gidişata sahip kişiler özel statüdeki Türk ilkokullarına öğretmen olarak atandırılmaktaydı. İlkokulların ihtiyacı bu şekilde karşılanabiliyordu ancak rüştiyelere öğretmen yetiştiren bir okul yoktu.

²³¹ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 139–140.

²³² Şimşir, *Bulgaristan'da kapatılmış*, s. 103.

²³³ Keskiöğlu, *a.g.e.*, s. 81.

²³⁴ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 51.

Prenslik dönemiyle birlikte İstanbul'a öğretmenlik eğitimi almak için gönderilen genç sayısı azalmaya başlamıştı, gidenlerin bir kısmı da eğitimlerini tamamladıktan sonra geri dönmekteydi.

Ortaya çıkan bu durum karşısında, rüştiyelere öğretmen yetiştirmek üzere bir okul açılması fikri ilk kez 1905 yılında Varna'da toplanan Türk Okul Encümenleri Kongresi'nde gündeme geldi. Bu Kongre sonunda bu işle uğraşmak üzere bir komisyon kuruldu. Çalışmalar sonunda Şumnu'da açılmasına karar verilen okula rüştiye mezunu kız ve erkek öğrenciler alınacak, Türk kültürü dersleri haricindeki dersler Bulgarca işlenecek ve okul iki yıl süreli olacaktı. Yapılan çalışma onaylanmak üzere Bulgar Hükümetine arz edildi. Ancak Bulgar İdaresi 1909 yılında Osmanlı Devleti ile imzalanan Sözleşme'ye kadar bu fikre sıcak bakmadı ve bir cevap vermedi. Bulgar Hükümeti 1912 yılında yedi yıldır bekleyen projeyi kabul ederek Bulgar Resmi Gazetesi'nde yayımlattı. Buna göre açılacak olan okul özel statüde olmayıp, devlet okulu olacaktı. İki yıllık eğitimin verileceği bu okullara Türk rüştiyelerini bitiren ve halen öğretmenlik yapmayanlar için 25 yaşından küçük bay ve bayanlarla 30 yaşından küçük ve öğretmenlik yapan bay ve bayanlar sınava girerek okula kabul edileceklerdi.²³⁵ Ancak kararın ardından çok kısa bir süre sonra Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı başladığı için okulun açılması ancak 1918 yılında mümkün oldu.

Açılan Şumnu Öğretmen Okulu'nun müdürü ile on öğretmeninden sekizi Bulgar'dı. Zaten kuruluş statüsü gereğince okul özel bir okul değildi ve Bulgar makamlarının yakın kontrolü altındaydı. Okulun tüm masrafları Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı tarafından karşılanmaktaydı. Okul 1920 yılında 30 kişiden oluşan ilk mezunlarını verdi.²³⁶ Bahse konu okul 1928 yılında kapatılana kadar 10'u bayan olmak üzere her yıl ortalama 50 öğrenci mezun etti.²³⁷

1921 tarihli Bulgar Eğitim Yasasının yürürlüğe girmesinden sonra Eğitim Bakanı Stoyan Omarçevski tarafından 6 Şubat 1923 tarihinde özel okulların bağlı olacağı bir talimatname yayınlattı. Bu arada özel statüdeki

²³⁵ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 60.

²³⁶ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 149.

²³⁷ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 58-61.

Türk okullarına verilmek üzere üç milyon levalık bir kaynak yaratıldı. Ancak Çiftçi Partisinin sonu yaklaşmaktaydı. 9 Haziran 1923'te yapılan darbe ile Türkler için yeniden karanlık günler başladı. İlk olarak bahsi geçen paranın Türk okullarına verilmesi durduruldu. Türk öğretmenlerin emeklilik hakları ise iptal edildi ve özel statüdeki okulların tamamen devlet kontrolüne alınması için çalışmalar başlatıldı.²³⁸ Bu konuyla ilgili olarak yapılan ilk ve en yaygın uygulama Türk okullarının istifadesine ayrılan arazilerin okul encümenliklerinden alınarak evsiz kimselere dağıtılması şeklinde oldu.²³⁹

1.4.2.1.2. Dönem İçinde Türk Basını

Çiftçi Partisi iktidarda kaldığı süre içerisinde Türklere karşı genellikle olumlu bir yaklaşım içinde olmuş ve Türk basınına karşı tavır almamıştır. Dönem içinde Türkçe olarak 12 gazete ve üç dergi yayınlanmıştır. Bu yayınlar içinde en büyük kitleye ulaşan gazete Sofya'da yayınlanan Çiftçi Bilgisi gazetesi olmuştur. Dönem içinde yayınlanan gazeteler şunlardır:

Çiftçi Bilgisi Gazetesi: Çiftçi Partisi'nin Türkçe yayın organı olarak 1919 yılından itibaren Sofya'da haftalık olarak yayınlanmaya başladı. Bulgaristan Türklerinin en aydın kesimi bu gazetede yazılarıyla yer almaktaydı. Ancak 1923 yılında Çiftçi Partisinin devrilmesinden sonra kapatıldı. Uzun bir aradan sonra 1931 yılında tekrar aynı adla yayınlanmaya başladı bahse konu gazete 1934 yılında bir daha açılmamak üzere kapandı.

Ziya: Bulgaristan Komünist Partisi'nin Türkçe yayın organı olarak Sofya'da 1920 yılından itibaren yayınlanmaya başladı. Ancak bu gazete de 1923 yılında Çiftçi Parti'sinin devrilmesini müteakiben kapatıldı.

Türk Sözü: Filibe'de 1920 yılında Türkçe ve Bulgarca olarak yayınlanmaya başlamış sosyal siyasi ve iktisadi bir gazeteydi. Bahse konu gazete 1923 yılında yayınına son verdi.

Mecmua-i İrşad: Yunanlıların Batı Trakya'yı işgal etmesi üzerine Bulgaristan'a sığınan Tayyar Paşa'nın subayları ve Türk aydınlarının katkılarıyla 1920 Sofya'da yılında çıkarılmaya başlayan gazete yayın hayatını düzensiz bir şekilde sürdürdü. 1921 yılında kapanana kadar kaç sayı çıktığı bilinmemektedir.

²³⁸ Stoyanov, a.g.m., s. 269-270.

²³⁹ Nabi, a.g.e., s. 39.

Tunca: Bu gazete, daha sonradan Çiftçi Partisi Milletvekili olan Ahmet Fazlı Şerifov tarafından 1913 yılında Sofya'da çıkarılmaya başlandı. 1915 yılında adı Türk Sedası olarak değiştirildi. Ancak bazı Bulgar çevreleri tarafından adına itiraz edilmesi nedeniyle 1919 yılından itibaren tekrar Tunca adına döndü. Bu tarihten 1923 yılına kadar Bulgar Demokrat Partisi'nin Türkçe yayın organı görevini yürüten gazete, 1925 yılında sahiplerinin Türkiye'ye göç etmesi sebebiyle kapandı.

Terbiye Ocağı: Bulgaristan Muallimin-i İslamiye Cemiyet-i İttihadiyesi tarafından 1921 yılında Eskicuma'da yayınlanmaya başladı. 1922 yılından itibaren Şumnu'da basılmaya başlayan bahse konu dergi 1923 yılına kadar sadece on kez çıkarılabildi. 1923 yılında adı Bulgaristan Türk Muallimleri Dergisi olarak değiştirildi. Bu tarihten sonra Varna'da yayınlanmaya başlayan bu dergini Türk eğitim ve kültür hayatına büyük katkıları oldu. Ancak bahse konu dergi 1925 yılında kapatıldı.

Deliorman: 1922 yılında Razgrad'da haftalık Türkçe olarak yayınlanmaya başlayan bu gazete tarafsız siyasi bir çizgi takip etti ve aynı zamanda Türkiye'de yapılan devrimlerin aynılarının Bulgaristan Türkleri arasında da hayata geçirilmesi için yazılarıyla mücadele verdi. Bulgaristan'da Türk spor kulüplerinin kurulması ve Türk öğretmenlerine yaz tatili boyunca kurslar verilmesi konularında öncülük yaptı. 1926 yılından itibaren Plevne'de yayın hayatını Mücadele adıyla sürdüren gazete 1929 yılından itibaren Razgrad'da tekrar Deliorman adıyla yayınlanmaya başladı. 1930 yılından itibaren Sofya'da yayınlanmaya başlayan gazete 1934 yılında kapatıldı.

Ahali: 1920–1924 yılları arasında haftada iki gün olarak Sofya'da bilim ve kültür konularında yayınlanmış bir gazeteydi. Gazete sahibi Mehmed Behçet Perim'in Rahova'daki Rüştüye mektebine müdür olması nedeniyle gazete 1923 yılından kapandığı tarih olan 1924'e kadar bu kasabada basıldı.

Koca Balkan: Aynı zamanda Ahali Gazetesi'nin de sahibi olan Mehmed Behçet Perim tarafından 1925 yılı içinde önce Sofya'da sonra da, Rahova'da basılan bu gazete sadece yirmi beş sayı basıldıktan sonra kendiliğinden kapandı.

Yoldaş: Hafız Abdullah Fehmi Meçik tarafından Şumnu'da 1921–1922 yılları arasında on beş günde bir olarak yayınlanan bu derginin en önemli özelliği Türk basınındaki ilk çocuk dergisi olmasıdır.

Spor Gazetesi: Türk spor takımlarını bir federasyon altında toplamak maksadıyla 16 Mart 1923 tarihinde ilk kez yayınlanan gazete, dönemin Bulgar idarecileri tarafından “ülkede zaten spor federasyonu mevcutken ikinci bir federasyonun anlamı olamayacağı böyle bir federasyonun ülkede ikilik yaratmaktan başka bir işe yaramayacağı” görüşüyle karşılaşmış ve bu nedenle sadece bir sayı çıktıktan sonra 9 Ağustos 1926 tarihinde kapanmıştır.

Arda: 1920 yılında sadece birkaç sayı çıktıktan sonra kapanmış bir gazetedir.

Balkan: 1919-1920 tarihleri arasında Filibe'de yayınlanmış bir gazete olup, Rusçuk'da 1885-1886 ve 1898 tarihlerinde çıkarılan aynı addaki gazetelerle bir ilgisi yoktur.

Sada-i Millet: 15 Kasım 1919 ve 12 Aralık 1919 tarihleri arasında Filibe'de yayınlanmış bir gazete olup, 1897 yılında Sofya'da yayınlanmış aynı addaki gazeteyle bir ilgisi yoktur.²⁴⁰

1.4.2.1.3. Dini Yaşama İlgili Yaşanan Gelişmeler

1919 yılında imzalanan ve bugün de yürürlükte olan Neuilly Antlaşması'nın 54. maddesinde ırksal, dinsel veya dilsel azınlıklara mensup Bulgar vatandaşlarının masrafları kendilerine ait olmak üzere her türlü sosyal, dini ve hayır kurumları açabilecekleri, bunları idare edebilecekleri ve denetleyebilecekleri yer almaktaydı. Neuilly Antlaşması'nın bir gereği de Antlaşmayla belirlenen hususların Bulgar iç hukuk sistemine ithal edilmesiydi.

Bu bağlamda, Bulgar Hükümeti 23 Mayıs 1919 tarihinde Bulgaristan Türklerinin dini teşkilatlanmasını düzenleyen “*Bulgaristan Müslümanları Müessesat-ı Diniye Idare ve Teşkilatı Nizamnamesi*”ni Kral onayına sundu ve bahse konu Nizamname 26 Haziran 1919 tarihli Resmi Gazete'de

²⁴⁰ Tuğlacı, a.g.e., s. 225-230., Hakkı, a.g.e., s. 3-5.; Popoviç, a.g.e., s. 81-82., Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s.310–311.

yayınlanarak yürürlüğe girdi. Böylelikle 1895 tarihli “Müslüman İdare-i Ruhhaniyelerine Dair Muvakkat Talimname” yürürlükten kalktı.²⁴¹

Aslında yeni yürürlüğe giren ve Bulgaristan tarihinde o güne kadar hazırlanmış en ayrıntılı belge olan bu Nizamname mevcut içeriğiyle Osmanlı İmparatorluğu’ndaki gayri Müslim tebaanın yönetim sistemi olan “Millet Sistemi”ne çok benzemektedir. Çünkü Bulgaristan’daki Türk-Müslüman azınlığa dini ve eğitim konularında önemli ölçüde muhtariyet tanınıyordu.²⁴²

Yeniden düzenlenen konulardan biri de Nizamname’nin yedinci bölümünde bulunan Şer’iye Mahkemeleriydi.

Şer’iye Mahkemeleri yeni düzenlemeye göre yetki ve sorumlulukları dikkate alınarak üçe ayrıldılar. Bunlar: Bidayet Şer’iye Mahkemeleri, İstinaf Şer’iye Mahkemeleri ve Yüksek Şer’iye mahkemesiydi. Nizamname’ye göre Bulgaristan’daki her Müftülük ya da Müftülük Vekâletinde bir Bidayet Şer’iye Mahkemesi bulunacaktı. Bu mahkemelerin bir üstü olan İstinaf Şer’iye Mahkemeleri ise sadece Sofya, Filibe ve Rusçuk kentlerinde bulunacak ve tek yargıçla görev yapacaktı. Yüksek Şer’iye Mahkemesi ise Sofya’da Başmüftülükte olacaktı. Bu Mahkeme bir başkan ve iki üyeden oluşacak ve üyelerinde Hukuk öğrenimi görmüş olma şartı aranacaktı. Bahse konu mahkemelerin bakabilecekleri davalar ise:

- Karı koca arasındaki mal davaları ve kişisel davalar,
- Ana, baba ve çocuklar arasındaki mal ve kişisel davalar,
- Nikahın feshi davaları ile,
- Miras davalarıydı.

Şer’iye mahkemelerinin bu davalara bakabilmeleri için her iki tarafın da bunu kabul etmeleri gerekiyordu.

Müftülüklerin açılacağı şehirler Nizamname gereği olarak Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı’ yetkisindeydi.²⁴³ Müftülüklerin sayılarının ve konuş yerlerinin sıklıkla değiştirilmesi Türk-Müslüman halkın bezdirilmesine yönelik bir davranıştı. Müftülerin Şer’i hâkimlik yetkileri 1938 yılına kadar,

²⁴¹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 63., Keskiöğlü, a.g.e., s. 37.

²⁴² Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 49–50.

²⁴³ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 82–83.

evlendirme memurluğu görevi de 1945 yılına kadar devam edecek ve bu tarihte tamamen gündemden kalkacaktı.²⁴⁴

Yeni Nizamname'nin 9., 28., 29.ve 31. maddeleriyle ile cemaat encümenlerinin birer tüzel kişilik olarak kendilerine ait okul, cami ve vakıf mallarının yönetiminden sorumlu oldukları dikte edilmekteydi.

Nizamname'nin 3. maddesi ile de en az 40 Müslüman ailenin yaşadığı her yerleşim biriminde cemaat encümenliği kurulacağı; Müslüman aile sayısının 40'tan az olduğu yerleşim birimlerinin birleşerek ortak bir encümenlik oluşturabilecekleri; aralarında 10 kilometreden fazla mesafe bulunan ve ortak encümenlik oluşturamayan yerleşim birimlerine ise aynı görevi yapacak ve üç kişiden oluşacak komisyonların atanacağı belirtilmekteydi.

Nizamname'nin 11. maddesi, Sancaklarda 9, İlçelerde 7 ve köylerde 5 kişiden oluşacak encümenlikleri için yapılan seçim sonuçlarının Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı'nın onayı ile geçerli olacağı; Bakanlığın seçimi onaylamaması durumunda yeni seçim yapılması gerektiği; üst üste iki kez seçim yapılamaması durumunda Bakanlık tarafından bir komisyon atanacağına hükmediyordu. Ayrıca Bakanlık cemaat encümenlerinin birinin ya da tamamının görevine son verme yetkisine sahipti. Böyle durumlarda Bakanlık bir seçime gitmeden yeni heyeti atayabilecekti.²⁴⁵ Nizamname başlangıçta çok iyi karşılanmasına karşın, 1929 yılında ilk defa icra edilen Bulgaristan Türkleri Milli Kongresi'nde Cemaat Encümenlikleri ile ilgili kanuni sıkıntılar dile getirilecekti.²⁴⁶

Bahse konu Nizamname aynı zamanda Müftülüklerinde kanuni yetki ve sorumluluklarını belirlemekteydi. Buna göre: Bulgaristan Müslümanlarının din ve mezhep işleri, Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığının denetimindeki Başmüftülük, Müftülükler, Müftü Vekilleri ve Şer-iye Mahkemelerince yürütülecek, bu makamdakilerden Sancak Müftülerinin Kral tarafından, Müftü ve Müftü Vekillerinin de Başmüftünün teklifiyle Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı tarafından çıkarılacak bir kararnameyle mümkün

²⁴⁴ Lütem, a.g.e., s.60.

²⁴⁵ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 74-75.; Keskiöglü, a.g.e., s. 32, 49-50.

²⁴⁶ Şimşir, a.g.e., s. 107, 120-122.

olacaktı. Ayrıca Müftülerin sayıları ve görev yapacakları yerler aynı Bakanlıkça belirlenecek ve Müftülükler tüm resmi yazışmalarını sadece Bulgarca yapabileceklerdi.²⁴⁷

Yeni Nizamname ile Müftü ve Müftü Vekillerinin işe alınmadan önce sınava tabi tutulmaları, sınavlardaki başarıya göre üç ayrı sınıfa ayrılmaları şartı getirilmişti. Ayrıca Başmüftülerin beş yılda bir, Bulgar makamlarının uygun gördüğü kişiler arasından Müftü ve Müftü Vekillerinin yapacağı seçimle belirleneceği, İstanbul'daki Meşihat Makamınca onaylanmasını müteakiben göreve başlayabileceği ve Başmüftünün Sofya'da ikamet edeceği belirtildikten başka görevleri de şu ana başlıklar altında toplanmıştı:

- Müslümanların dini örgütünün iyi çalışmasını sağlamak,
- Müslüman hayır kurumlarının gelişmesini ve Müslümanların ahlakça yükselmesini gözetmek,
- Müftü ve müftü vekillerine nezaret etmek,
- Şeriat hükümlerinin uygulanmasını gözetmek ve bu konuda tavsiyelerde bulunmak,
- Medreseleri ıslah etmek, bunların programlarını birleştirmek ve Nüvvab Okulunun kurulmasına gayret etmek.²⁴⁸

Yukarda da belirtildiği gibi müftü ve müftü vekillerinin sayılarının ne kadar olması gerektiğine Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı karar verecekti. Balkan Savaşları öncesinde Bulgaristan'da Başmüftü dahil 15 müftü ve 20 müftü vekili vardı. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sonunda Bulgaristan %20 oranında topraklarını genişletmişti. Sınırlara dahil edilen yeni bölgelerde yoğun bir Türk nüfusu vardı. Dolayısıyla, geline yeni dönemde daha çok müftü ve müftü vekili olması gerekirdi. Ancak 1923 yılındaki mevcut duruma bakıldığında tüm Bulgaristan'da 13 il müftüsü ve bir Başmüftü ile 33 müftü vekili vardı.²⁴⁹ Görüldüğü gibi, Bulgaristan'da Müslüman din adamları artık iyice devlet memuru durumuna dönmüşlerdi. İlerleyen yıllarda buldukları mevkileri kaybetmek istemeyen Müftüler Bulgar yönetiminin isteklerine paralel hareket etmeye başlayarak kendi toplumlarına

²⁴⁷ Keskiöglü, a.g.e., s 44-46., Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 69-72.

²⁴⁸ Keskiöglü, a.g.e., s. 45.

²⁴⁹ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 72.

yabancılaşacak ve dışlanacaklardı.²⁵⁰ Türk toplumu Müftü seçimleriyle ilgili bir takım düzenlemeler teklif etse de Bulgar Hükümetleri bu isteklere kulaklarını tıkayacaktı.

Daha önce de belirtildiği gibi, Çiftçi Partisi iktidarında eğitim ile ilgili iki önemli husus ön plana çıkmıştı. Bunlardan biri Şumnu Öğretmen Okulu'nun açılışı, diğeri de Nüvvab Okulu'nun açılışıydı.

Bulgaristan Türklerinin dini eğitimine uzun süre hizmet edecek olan bu okulu biraz daha yakından incelemek gereklidir. "Nüvvab", vekil anlamına gelen "naib" kelimesinden türemiştir ve "Nüvvab Okulu" naip, müftü vekilleri yetiştiren okul anlamını taşıyordu. Bulgaristan'ın Prenslük Döneminde ve öncesinde böyle bir okula ihtiyaç duyulmamıştı. Bu dönemlerde ihtiyaç duyulan din adamları İstanbul'da eğitilmekteydi. Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle beraber ihtiyaç duyulan din adamlarının İstanbul'da yetiştirilmeleri artık daha zor hale gelmişti ve din eğitimi tamamlayan bu insanlar İstanbul'a yerleşmeyi tercih ediyorlardı.²⁵¹ Üstelik de 1909 yılında Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Mukavelename'de Bulgaristan'da Müslüman din adamlarının ne şekilde yetiştirileceğine dair bir hüküm yoktu.²⁵²

Bu boşluk 1913 tarihinde imzalanan İstanbul Barış Anlaşması'na Ek "Müftülere Müteallik Mukavelename" ile dolduruldu. Bahse konu Mukavelename'de bu husus "Nüvvab yetiştirmek üzere bir müessesesi mahsus dahi tesis edilecektir." şeklinde yer aldı. Zamanın İçişleri Bakanı Talat Paşa bu hususun kabulü için çok yoğun emek harcamıştı.²⁵³ Ancak, yaşanan Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı yüzünden gündemden kalkan konu, 26 Haziran 1919 tarihinde "Bulgaristan Müslümanları Müessesat-ı Diniye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi" adıyla Bulgar Resmi Gazetesinde yayınlanarak yürürlüğe girdi ve bu okulun açılması Müftü'nün görevlerine dâhil edildi. Yapılan hazırlıklar tamamlanarak okul 1922-1923 eğitim öğretim yılında faaliyete geçti. Okulun inşa aşamasından itibaren bütün ihtiyaçları Türk-Müslüman azınlık tarafından karşılanan okulun

²⁵⁰ Nabi, a.g.e., s. 9-10. ve 45-46.

²⁵¹ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 50.

²⁵² Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 62.

²⁵³ Yakup Çiçek, *Bulgaristan Hatıraları*, Temel Ofset, İstanbul, 2000, s. 199.

kapanana kadar tüm ihtiyaçları aynı şekilde karşılanacaktı.²⁵⁴ Esas fonksiyonu müftü yardımcısı yetiştirmek olan okula ortaokulu bitiren Bulgar vatandaşı erkek çocuklarının girdiği okul, önceleri sadece beş yıllık bir eğitimi kapsayan “tali kısım”dan oluşurken, 1930 yılından itibaren bunun üstünde üç yıllık “âli kısım” açıldı. İlerleyen yıllarda müftü olmak için okulun âli kısmından mezun olma şartı getirilecekti.²⁵⁵ Bu yıllarda genç Türkiye Cumhuriyeti Hilafeti kaldırıp, laik yönetim modelini benimserken Bulgaristan’da böyle bir okulun varlığı Bulgaristan’daki aydın Türk kesim tarafından sorgulanmaya başlamıştı. Ancak Şumnu Öğretmen Okulu’nun küçük kapasitesi Türk rüştiyelerinin öğretmen açığını kapamaktan çok uzakta olduğu için Nüvvab Okulu mezunları okumuş öğretmen açığını kapamakta yıllarca önemli bir kaynak olarak kalmayı başardı. 1926–1947 yılları arasında Nüvvab Okulunun tali kısmını bitiren 677 Türk öğrenci mezuniyetlerini müteakiben imam, hatip, şer-ıye kâtibi ve ilkokul öğretmeni oldu. Âli kısım mezunu 67 kişi ise müftü, müftü vekili ve rüştiye öğretmeni olarak görev yaptı.²⁵⁶

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Türk-Müslüman azınlığa ait kurumlara karşı gerçekleşen kıyımdan medreseler de nasibini almıştı. 1917 yılında Bulgaristan’da sadece iki medresede iki hoca ve 27 öğrenci kalmıştı. 1922 yılına gelindiğinde 21 medresede 36 hoca görev yapmakta ve 964 öğrenci eğitim görmekteydi.²⁵⁷

1.4.3. 1923-1939 Arasında Yaşanan Siyasi Gelişmeler

9 Haziran 1923 tarihinde kanlı bir askeri darbe sonunda Çiftçi Partisi Hükümeti devrildi. Başta Başbakan olmak üzere yüzlerce parti ileri geleni öldürüldü. Darbeden hemen sonra A. Tsankov başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu. Yeni Hükümet Çiftçi Partisinin iktidarı zamanında köylülere dağıtılan toprakları geri alarak eski sahiplerine iade etti. Bu arada daha önce kendileriyle darbe konusunda işbirliği teklifini reddeden Komünistlere karşı olumsuz tavır içine girdi. Darbe ertesinde yönetimin başına gelen Tsankov Hükümeti dış politikayla ilgili ilk iş olarak 13 Haziran 1923 tarihinde yaptığı açıklamayla Türkiye ile olan ilişkilerinde artık üçüncü

²⁵⁴ Çiçek, a.g.e., s. 199.

²⁵⁵ Keskiöglü, a.g.e., s. 86-88.

²⁵⁶ Ertürk, a.g.e., s. 55-75.

²⁵⁷ Memişoğlu, Geçmişten Günümüze Bulgaristan’da, s. 158-159.

lkeler tanımayacağını ve Bulgar Hükümetinin Türk Hükümeti ile resmi ilişkiler kuracağını ilan etti.²⁵⁸

Aslında ifti Partisine karşı yapılan darbe tabanda destek görmemişti. Eylül 1923'te ülkenin birçok yerinde silahlı ayaklanmalar başladı. nderleri arasında Komünist Partili Georgi Dimitrov'un ve Vasil Petrov Kolarov'un da bulunduğu bu ayaklanmalar şiddetle bastırıldı.²⁵⁹ Bu kargaşada Tsankov ve ekibi kendilerine muhalefet eden yirmi bin kişiye öldürttü, yakalananların pek çoğu yargılanmadan hapsedildi. Dimitrov ve Kolarov ülkeden ayrılarak SSCB'ye sığındılar. Ancak karışıklıklar sona ermedi. 31 Ağustos 1924'te "*İ Makedonya Devrimci rgt*"nün (VMRO) nderi Aleksandrov ldrld. 14 Nisan 1925'te kralı öldürmek için girişimde bulunuldu. Bir gün sonra General Kosta Georgiev ldrld. 16 Nisan'da generalin cenazesi sırasında Sofya'daki Sveta Nedelya Katedrali'nde patlayan bir bomba 123 kişiye öldürdü, 323 kişiye de yaraladı. Bu gelişmeler üzerine ülkede sıkıyönetim ilan edildi. Sonuçta ayaklanmalar 1925'te bastırıldı. Ancak yaşanan olaylardan sonra Tsankov'a karşı parti içinde önemli bir muhalif grup oluştu. Parti dışından ve içinden gelen zorlamalar sonunda Tsankov 2 Ocak 1926'da istifa ederek, yerini muhalif liderlerden Andrei Lyapev'e bıraktı. Lyapev hükümeti 6.325 kişiye etkileyen bir siyasal af çıkardı; çiftçilere yeniden parti kurma izni verildi. Komünistler de 1927 yılında "*İşçi Partisi*" adıyla yeniden siyasal örgütlenme başlattılar. 18 Ekim 1925'te Türkiye ile Dostluk Antlaşması imzalandı. Ama Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya ile ilişkilerde gerginlik sürüyordu. 1920'lerin son yılları sakin geçti.

Lyapev döneminde ekonomik hayatta nispi bir istikrar sağlandı. Lyapev 15 Mayıs 1930'da Hükümette revizyona gitti. Ancak iftiler, Radikal ve Liberal gruplar ile ittifaka giden Demokrat Parti lideri Malinov "*Ulusal Blok*" adıyla bir koalisyon oluşturdu ve 21 Haziran 1931'de yapılan seçimleri kazandı.²⁶⁰ Kısa süren Malinov hükümetinden sonra, 12 Ekim 1931'de, Nikola Musanov'un başkanlığında bir hükümet kuruldu. Bu

²⁵⁸ Ecer, a.g.e., s. 49.

²⁵⁹ "The History of Bulgaria", South East European Times

http://www.setimes.com/html2/turkish/country_info_bulgaria.htm

²⁶⁰ "Bulgaristan", İşlam Ansiklopedisi, Cilt VI, Diyanet Vakfı Yayınları.

dönemde iç politikada önemli bir değişiklik yaşanmazken dış politikada Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya'dan eski toprakların geri alınabileceğini umarak Faşist İtalya ve Hitler Almanya'sı ile yakınlık tesis edildi. Bu yüzden de Bulgar Hükümeti 1934 yılında davet edildikleri Balkan Paktına girmeyi kabul etmedi. 1932 yılı dünyadaki ekonomik ve mali bunalımın tüm ağırlığının Bulgaristan'da da hissedildiği bir dönemin başlangıcıydı. Bu koşullar altında öbür Balkan ülkelerinde olduğu gibi Bulgaristan'da da otoriter eğilimler güçlenmeye başlamıştı.²⁶¹ Tsankov'un kurduğu Toplumsal Halk Hareketi ile Subaylar ve Aydınları kapsayan faşist "Zveno" Grubunun 19 Mayıs 1934'te hükümeti devirmesinden sonra kral III. Boris, Kimon Georgiev başkanlığında, bir anlamda yan diktatörlük yönetimi oluşturan hükümeti onayladı. Meclis dağıtıldı, bütün siyasal partiler yasaklandı, yerel yönetimler kaldırılarak merkeziyetçilik güçlendirildi. Gazeteler kapatıldı ve her konuda sansür uygulanmaya başladı. Bir anlamda Zveno "zincirin halkası" adlı grubu temsil eden hükümet, fazla aydın yetiştirilmesinden çekindiği için liselerin birçoğunu kapattı ve totaliter anlayışta bir ulusal gençlik örgütü kurdu. Zveno Grubunun istekleri doğrultusunda 1935'te Kral III. Boris, ülkeyi totaliter bir biçimde yönetmek üzere yetkileri elinde toplayınca Zveno grubunun etkisi azaldı. Muhalefet güçlerinin dağınlığı demokrasiye dönüşü engellemekteydi. 24 Ekim 1937'de Almanların baskısıyla önce Yugoslavya ile ardından da Selanik'te diğer Balkan ülkeleriyle "Daimi Barış Ve Dostluk" Antlaşması imzalandı.²⁶²

1940'taki seçimler sonunda B.Filov başkanlığında yeni hükümet kuruldu. Bu hükümet, 1 Mart 1941 tarihinde Almanya, İtalya ve Japonya'nın oluşturduğu "AntiKomintern Pakt"a girme kararı aldı. Bu kararın hemen ardından Alman orduları Bulgaristan'ı bir üs haline getirerek Yunanistan ve Yugoslavya'ya saldırdı. İkinci Dünya Savaşı süresince Bulgaristan Alman Ordularının yiyecek ve içecek ihtiyacını karşıladı.²⁶³ Bulgaristan bu arada da içinde bulunduğu durumdan istifadeyle Güneyde Yugoslavya'dan

²⁶¹ "The Tsankov and Liapchev Governments", The Library of Congress, Country Studies, <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/qery/r?/frd/cstdy>

²⁶² Ecer, a.g.e., s. 29

²⁶³ "Bulgaristan" İslam Ansiklopedisi, s. 400.

Makedonya, Yunanistan'dan da Batı Trakya bölgelerini işgal ederken, Kuzeyde de Almanların Romanya'yı Craiova Anlaşması ile Güney Dobruca'yı Bulgaristan'a vermeye zorlaması sonunda bu bölgeyi de topraklarına kattı. Mevcut gelişmelere rağmen ülke içinde Sovyetler tarafından desteklenen sol muhalefet güçlenmekteydi. 1941'de Hitler Sovyetler Birliği'ne saldırdığında Bulgarlar bu ülkeye savaş ilan etmekten çekindiler, ama ABD ile İngiltere'ye savaş ilan ettiler. 28 Ağustos 1943'te Kral III. Boris esrarengiz bir biçimde öldü. Almanya'ya boyun eğen yeni bir hükümet kuruldu. Bu sırada, komünistlerin yönettiği ve askeri birlik ile sol kanat çiftçilerin desteklediği direniş hareketi güçlenmekteydi. 1942'de kurulmuş olan Vatan Cephesi "*Otetçestven Front*" büyük gelişme göstermişti. Bu grup tarafından 2 Eylül 1944'te devrimci bir ayaklanmanın başlatılması planlanıyordu. Bir iç savaş tehlikesi karşısında Bojilov hükümeti Mayıs 1944'te istifa edince yerini alan başbakan İvan Bagriyanov Almanlarla ilişkilerini kesti ve Müttefiklerle ayrı bir barış yapmak istedi. 26 Ağustos'ta Bulgaristan savaştan çekildiğini açıkladı. 1 Eylül'de Bagriyanov istifa etti. Yerini alan Kosta Muraviev 5 Eylül'de Bulgaristan'ın tam tarafsızlığını ilan etti,²⁶⁴ ama Sovyet Hükümeti Bulgaristan'ın tarafsızlığının kesinlikle yetersiz olduğunu belirtti. Bulgaristan Hükümeti Ankara'daki büyükelçiliği vasıtasıyla Almanya'ya savaş açtığını Sovyet Hükümetine duyurdu ve ayrı bir ateşkes imzalamak istedi. Ancak Sovyet hükümeti bunu kabul etmedi ve Sovyet Kızıl Ordusu Bulgaristan'a girdi. Bu arada Vatan Cephesi, 2 Eylül'de genel bir ayaklanma başlatmış ve partizanlar bazı bölgelerin denetimini ellerine geçirmişlerdi. 8-9 Eylül gecesi General Kyril Stançev komutasındaki ordu birlikleri hükümet binalarını ele geçirdi ve Vatan Cephesi, Kimon Georgiev'in başbakanlığında komünist, çiftçi ve radikallerden oluşan yeni bir hükümet oluşturdu.²⁶⁵ Bu yeni hükümet, Almanya'ya karşı savaş açtığını ilan etti. 28 Ekim 1944'de Müttefiklerle Moskova Mütarekesi imzalandı. Ayrıca Georgiev, işte acımasız bir ayıklama harekâtı başlattı. Eski kral naipleri, bazı siyasal ve askeri yöneticiler, devlet memurları ve işadamları tutuklandılar ve

²⁶⁴ Ecer, a.g.e., s.30.

²⁶⁵ Castellan, a.g.e., s. 488-489.

yargılandılar. Aralık 1944'te başlayan yargılamalardan sonra 2 Şubat 1945'te üç kral naibi, 22 bakan, 68 meclis üyesi ile Kral III. Boris'in danışmanlarından sekizi idam edildi. Yargılamalar sonucunda toplam 2.680 kişiye idam cezası, 6.870 kişiye de hapis cezası verildi.²⁶⁶

1.4.3.1. Yaşanan Gelişmelerin Türk Toplumuna Etkileri:

I. Dünya Savaşı, Balkanlar'da yapılan bir dizi siyasi anlaşma ile sona ermişti. Bu anlaşmalar sonunda Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rus İmparatorluğu gibi üç büyük siyasi güç Balkanlar'daki etkilerini kaybetmişler ve Savaştan galip ayrılan İtilaf Devletlerinin girişimleriyle Balkan coğrafyasının sınırları yeniden çizilmişti. Ancak bu sınırlar çizilirken, yeni devlet sınırları içine, tarih boyunca ayrı yaşadıkları gruplardan azınlıklar dahil edildiğinde çözümü imkansız bir çok siyasi ve etnik olay da takip eden süreçte yaşanmıştır.

Balkanlar'da İki Dünya Savaşı arası dönem özellikleri göz önüne alındığında ikiye ayrılabilir. Bunlardan ilki 1919–1930 yılları arasını, ikincisi ise 1930–1939 arasını kapsar.

Birinci dönemde Bulgaristan'ın da dahil olduğu yeni devletler temel hedeflerinden ilkinin ekonomik kalkınma, ikincisini de uluslar arası anlaşmaların verdiği yükümlülükle demokratikleşme olarak belirlemişlerdir. Ancak bahis konusu ülkeler belirledikleri ekonomik ve siyasi hedeflere birinci dönem içinde ulaşamadıklarından toplumsal ve siyasal sıkıntılar içine girmiş, bu ülkelerde anarşik siyasi yapılanmalar gözlemiş, azınlıklar arasında milliyetçilik gelişirken azınlıklara karşı da büyük toplumsal tepkiler oluşmuştur. Tüm bu olumsuz gelişmeleri önlemek isteyen hükümetler de diktatörlük yöntemlerini kullanmaya başlamıştır.²⁶⁷ Bulgaristan'da yaşayan Türk-Müslüman azınlığın iki savaş arasındaki durumu bu genel anlatıma uygun olarak gelişmiştir.

Bulgaristan'da yaşayan Türk-Müslüman azınlığın hakları 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Antlaşması ile garanti altına alınmıştı. Bulgaristan Çiftçi Partisi iktidarı süresince Türkler başta olmak üzere tüm azınlıkların

²⁶⁶ "The War Time Crises", The Library of Congress, Country Studies, <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/qery/r?/frd/cstdy>

²⁶⁷ Oya Akgönenç Mughisuddin, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Bu Yana Balkanlar'daki Gelişmeler ve Türkiye", *Beşinci Askeri Tarih Semineri Tebliğleri*, Cilt II, Ankara, 1996, s. 470–472.

durumlarında gözle görülür düzelmeler olmuştu. Ancak 9 Haziran 1923 tarihinde halkın çoğunluğunun desteğinden yoksun olarak yapılan darbe sonucu "Demokrat Birliği" İktidarı dönemi başladı. İçte yaşanan tüm olumsuz siyasi gelişmelere karşın Yeni Hükümet dış politikayla ilgili ilk iş olarak 13 Haziran 1923 tarihinde Türk Hükümeti ile resmi ilişkiler kuracağını ilan etti. İki ülke arasında bu tarihten itibaren yaşanan diyalog süreci, 18 Ekim 1925 tarihli "Türk-Bulgar Dostluk Anlaşması" ve "İkamet Sözleşmesi"yle meyvelerini verdi.²⁶⁸

Türk-Bulgar Dostluk Anlaşması'nın birinci maddesi, "iki ülke arasında bozulmaz bir barış, içten ve sonsuz bir dostluk" olacağını belirtmekteydi.²⁶⁹

Bu Anlaşmaya ek Protokolün "A" paragrafında ise:

"İki hükümet, azınlıkların korunmasına ilişkin olarak, Neuilly Antlaşmasında yazılı hükümlerin tümünden Bulgaristan'da oturan Müslüman azınlıklarını ve Lozan Antlaşmasında yazılı hükümlerin tümünden Türkiye'de oturan Bulgar azınlıklarını yararlandırmayı, karşılıklı olarak, yükümlenirler. Neuilly ve Lozan Antlaşmalarından herhangi birini imzalayan devletlerin azınlıklar konusunda sahip oldukları tüm hakları Bulgaristan Türkiye'ye, Türkiye de Bulgaristan'a karşılıklı olarak tanıır" ifadesi yer almaktaydı.²⁷⁰

Ebedi olarak yapılan bu Anlaşma ile Bulgaristan, ülkesinde yaşayan Türklerin dil, vicdan, haberleşme gibi temel hak ve özgürlüklerini koruyacağını bir kez daha deklare etmekteydi. Böylelikle, Türk azınlığı okullarını, dini ve sosyal kurumlarını yaşatabilecek, okullarda Türkçe eğitim yapılacak Bulgar Hükümeti de bu toplumun hak ve özgürlüklerini kullanmasına yardımcı olacaktı.²⁷¹

Ebedi Dostluk Anlaşması'nın imzalandığı aynı gün iki ülke arasında bir de İkamet Sözleşmesi imzalandı.

Bu Sözleşmenin ilk maddesiyle: Türk vatandaşları Bulgaristan'da ya da Bulgar vatandaşları Türkiye'de yerleşebilecekler; taraflardan her birinin yurttaşları öteki ülkeye serbestçe girip çıkabileceklerdi.

²⁶⁸ Hakkı Uyar, "İkinci Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrasında Avrupa, Balkanlar ve Türkiye'de Demokrasi Sorunu", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Ankara, 1999, s. 310.

²⁶⁹ Kamil, *a.g.e.*, s. 38.

²⁷⁰ Pazarıcı, *a.g.m.*, s. 17.

²⁷¹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 377.

Sözleşmenin ikinci maddesi ise Bulgaristan Türklerinin serbest göçleriyle ilgili hükümleri içermekteydi. Bu madde Bulgaristan Türkleri açısından çok önemliydi. Çünkü bu maddeye göre Bulgar Yönetimi ülkesindeki Türklerin Türkiye'ye isteğe bağlı olarak göç etmesine engel olmayacak; göçmenler taşınabilir mallarını yanlarına alabilirken, taşınmaz mallarını rahatlıkla elden çıkarabilecek, hatta bu hakları göç tarihinden itibaren iki yıl süreyle geçerli olacaktı.²⁷²

Zaman zaman problemler yaşansa da bahse konu Anlaşma ve Sözleşmenin gerekleri 1944 yılına kadar uygulandı. Bu dönem içinde ülkede yaşanan anarşi ortamı, azınlıklara karşı hortlayan düşmanlık gibi nedenlerle her yıl ortalama on yedi bin civarında göçmen Türkiye'ye geldi.²⁷³ Ancak yapılan göçler bir akın şeklinde olmadığından Bulgar ekonomisine bir zarar getirmedi. Diğer taraftan, göçmenler Türkiye'ye gelirken yanlarında hayvanları ve taşınabilir mallarını getirebildikleri için Türk ekonomisi de olumsuz etkilenmedi.²⁷⁴

Demokrat Birliği iktidarı, Türkiye'nin kurulduğu ve birbiri arkasına Atatürk tarafından yapılan devrimlerin tüm dünya tarafından büyük bir dikkatle izlendiği döneme denk gelmekteydi. Yapılan devrimler Osmanlı'nın ümmet sistemine bir alternatif olarak yeni Türk milli kimliğini öne çıkarması bakımından çok önemliydi. Bulgaristan'da yaşayan Türklerin büyük çoğunluğu yapılan devrimleri yakından takip ediyor ve bu devrimlere ayak uydurmaya çalışıyordu. Bu durum Bulgar entelektüel ve yöneticilerinin dikkatini çekmekteydi. Kemalizm'e ilişkin olarak iki görüş öne çıkmaktaydı. Bunlardan ilki, Kemalizm'in bir "*Pantürkist Hareket*" olduğu diğeri ise Kemalizm'in Türklerin milli kimliklerinin farkına varmalarını sağlayan bir hareket olduğuydu.²⁷⁵

Bulgaristan Türkleri açısından bakıldığında da devrimler hakkında iki görüş vardı. Ülkenin Kuzeyinde Varna, Şumnu gibi nispeten okuryazarlığı yüksek kesimlerinde Atatürk devrimleri heyecan yaratırken; ülkenin Güneyinde tarımla uğraşan ve okuryazarlığı çok düşük olan Türklerin aynı

²⁷² Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s.23.

²⁷³ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 378-379.

²⁷⁴ Kamil, a.g.e., s. 42.

²⁷⁵ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 34-35.

heyecanı taşımadığını söylemek mümkündür.²⁷⁶ Türkiye'den kaçan Atatürk düşmanları da burada kendilerine uygun ortamı bulmuşlardı.

Türkiye'de yaşanan gelişmeler Bulgaristan'daki Türk gençleri için ilham kaynağı olmaktadır. Bu gençler 1923–1924 yılından itibaren birçok gençlik ve spor kulübü kurdular. Bunların bir kısmını ismen zikredecek olursak: İnkilap Kulübü (Tırgovişte), Altıyıldız Kulübü (Eski Zağra), İleri Kulübü (Niğbolu), Kamer Kulübü Plevne), Çelik Kulübü (Pravadi), Atilla Kulübü (Rahova), Gençlerbirliği Kulübü (Razgrad), Yıldız Kulübü (Ruşçuk), Terakki Kulübü (Ruşçuk), Hilal Kulübü (Varna), Turan Kulübü (Vidin), Tenyir-i Efkâr Kulübü (Vidin), Gayret Kulübü (Vratsa), RumeliKulübü (Yenipazar), Kuvvet Kulübü (Ziştovi), Balkan Kulübü (Ziştovi) ve diğerleri. Bahse konu spor ve gençlik kulüplerini birleştirme ve bir merkeze bağlama fikri ise ilk kez 1924 yılında ortaya atıldı. İlerleyen zamanla birlikte tüm kulüplerin Vidin'deki Turan Kulübü bünyesi altında toplanması kabul görerek; 1926 yılında "*Turan Dernekler Birliği*" kuruldu. Kızılı erkekli üniforma giyen gençlerin oluşturduğu ve laik çizgideki bu dernekler kısa sürede tüm kent ile kasabalara şube açarak büyük bir organizasyona dönüştüler. İdeoloji olarak Kemalizm'i benimseyen bu birlik bir süre sonra Kırcaali'de Özdilek Gazetesi, Vidin'de İstikbal Gazetesi ve Razgrad'da da Karadeniz Gazetelerinin desteklerini arkasına aldı ve daha geniş kitlelere ulaştı. Dernek 1928 yılında Vidin'de kendi yayın organı Turan Gazetesini çıkardı.²⁷⁷

Türk gençlerinin bu faaliyetleri değişik çevreler tarafından takip edilmekte ve bunların da başında Bulgar Hükümeti gelmekteydi. Hükümet örgütün her faaliyetini polis kanalıyla yakın izlemeye almıştı.²⁷⁸

Bu gençlik örgütüne muhalif ikinci grubu Türkiye'den kaçan ve önce Bulgar Hükümetinden daha sonra da 1928 yılından itibaren Başmüftü Hüseyin Hüsnü tarafından himaye edilen anti-laik Atatürk ve devrimlerinin düşmanları oluşturmaktaydı.

Muhaliflerin sonuncu grubunu ise Rodna Zaştita "*Yurt Koruması*" ve Trakya isimli faşist Bulgar dernekleri oluşturmaktaydı. Rodna Zaştita isimli

²⁷⁶ Höpken, a.g.m., s. 60-61.

²⁷⁷ Şimsir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 98-104.

²⁷⁸ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 33.

dernek, üyeleri çoğunlukla öğrencilerden oluşa, güçlü bir Bulgar Monarşisi yaratarak, demokratik özgürlükleri kaldırmak için çalışan bir örgüttü. Bu örgüt 1923 yılında kurulmuştu. "Bulgaristan Bulgarlarındır!" gibi ırkçı sloganlar ile hareket eden bu faşist örgüt Bulgaristan Türklerini yerlerinden söküp atmak için gayret gösteriyor ve bu amaçla sadece Turan Derneklerine değil, tüm Türklere saldırılar düzenliyordu.²⁷⁹ Trakya adlı diğer örgüt ise Bulgaristan'ın özellikle Rodoplar Bölgesinde Türklere ve Turan Derneklerine karşı eylemler yapıyor, onların Türkiye'ye kaçması için çaba gösteriyordu.²⁸⁰

Bulgaristan Türkleri tarafından "*Atatürk Devrimlerinin Kışlası*", Bulgar yöneticileri tarafından ise "*Türk Ajanları*" ya da "*Türkiye'nin Emperyalist Emellerinin Askerleri*" olarak nitelenen²⁸¹ Turan Dernekleri faaliyet gösterdiği dönem içinde çıkarılan gazetelere ek olarak kitaplıklar ve okuma salonları da oluşturarak Bulgaristan Türklerinin kültürel hayatına büyük katkıda bulundu. Kurulduğu 1926 yılından itibaren her yıl değişik bir şehirde kongre düzenleyerek Türk azınlık toplumunun sorunlarını ele alan bu örgüt, 1933 yılında yaptığı sekizinci kongreden sonra Bulgar yönetimi tarafından kapatıldı. İşleri ellerinden alınan ve çoğu ilerici öğretmen olan bu insanlar canlarını kurtarabilmek için çareyi Türkiye'ye kaçmakta buldu. Turan Dernekleri kapandığında 95 şubesi ve 5.000 kadar aktif üyesi vardı.²⁸² Bulgar Hükümeti Turan Derneklerinin yanında yine Türkler ait olan "Şevkat ve Hayriye", "Hayriye", "Alpaslan" ve "Cemaat-i Hayriye" gibi sosyal yardımlaşma ve kültür derneklerinin de faaliyetini yasakladı.²⁸³

1934 yılından itibaren Bulgaristan'da hayat Türk-Müslüman azınlık için daha da zorlaşmaya başladı. Yeni yönetimden güç alan faşist gruplar Türk azınlığa düzenlediği saldırıların dozunu sistematik olarak artırdı. Bu davranışlarla Türkler yaşadıkları yerleri terk etmeye mecbur bırakıldı.²⁸⁴ Aslında Bulgar hükümetinin bu yapılardan beklentisi gayet basitti. Bulgar yönetimi ülkeyi terke zorladığı insanların taşınmaz mallarını çok ucuza alarak ya da çeşitli oyunlarla el koyarak bunları kamu malı haline getirdi ya da

²⁷⁹ Stoyanov, a.g.m., s. 271.

²⁸⁰ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri ve Göç*, s. 53-54.

²⁸¹ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 32.

²⁸² Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s.104-106.

²⁸³ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 32.

²⁸⁴ Stoyanov, a.g.m., s. 271.

topraksız fakir Bulgarlara verdi. Buna benzer olaylar Bulgaristan haricinde Yugoslavya ve Romanya'da da yaşanmaktaydı. Türk Hükümeti bu devletlerle yaptığı göç anlaşmasının bir benzerini Bulgar Hükümetiyle 1936–1937 yıllarındaki görüşmeler sonunda yaptı. Toplumlar arasında tansiyonu nispeten düşüren bu anlaşmaya göre Türkiye her yıl on bin kişiyi mülteci olarak almayı taahhüt etti.²⁸⁵

1930'lu ve 1940'lı yıllarda Bulgaristan'ın Güneyinde %90'lara varan ağırlıkta bir Türk nüfusu mevcuttu. Bu demografik yapıdan duyulan endişe, Bulgar yöneticilerinde bu toprakların bir gün burada yaşayan Türklerin desteğini arkasına alan Türk Devleti tarafından işgal edileceği şeklinde bir paranoyanın gelişmesine neden olmaktaydı. Bu nedenle Müslümanlara ve özellikle de Türklere karşı "*daha azı daha iyidir*" şeklinde yeni devlet politikası oluşturularak, Bu bölgede yaşayan Türkler Türkiye'ye veya en azından Bulgaristan'ın başka bölgelerine göçe zorlandılar. Bu politika kısa zamanda sonuçlarını vermeye başladı ve 1938 yılı itibarıyla yüz on bin kişi Türkiye'ye "*kendi istekleriyle*" göç etmek istediklerini belirten dilekçeleri Bulgar resmi makamlarına verdi. Bulgar makamları da Türklerin bu "*gönüllü*" göç isteklerine göçmen evraklarını büyük bir sürat ve istekle yerine getirerek cevap verdi. Bulgar Hükümeti Türklerin bu "*gönüllü*" göç hareketini daha da hızlandırmak maksadıyla 1942 Haziran'ından itibaren azınlıklara ait ya da onların çoğunlukta olduğu okullar ve camiler ile Türk-Müslüman azınlığın yoğun olarak yaşadığı yerlerdeki sağlık kurumları salgına yakalanmış hastaların yatak ve odalarının gerekli hijyen şartlarını taşınamaması gerekçesiyle kapatıldılar.²⁸⁶

1937–1939 yılları arası incelendiğinde, önemli sayıda göçmenin Türkiye'ye geldiği görülürken, 1939'dan İkinci Dünya Savaşının başlangıcına kadar olan dönemde ise bu sayıda bir düşüş izlenmektedir.

²⁸⁵ Stoyanov, *a.g.m.*, s. 271.

²⁸⁶ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 34–36.

1923 ile 1944 yılları arasındaki Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmen sayısı ise şöyledir:

Tablo 1: Yıllara Göre Göçmen Sayısı (1923–1944)

YILLAR	GÖÇMEN SAYISI
1923–1933	101.507
1934	8.682
1935	24.968
1936	11.730
1937	13.490
1938	20.542
1939	17.769
1940	6.960
1941	3.803
1942	2.672
1943	1.145
1944	489
TOPLAM	213.757

(Kaynak: Şimşir, **Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu**, s. 56–57.)

Daha önce de değinildiği gibi, Bulgar Devleti İkinci Dünya Savaşına Almanya ve İtalya'nın müttefiki olarak girmiş ve bu durumdan istifade ile "Büyük Bulgaristan"ı kurmak için Güneyde ve Kuzeyde sınırlarını genişletmişti. Bulgar birlikleri, Almanya'nın onayı ile 23 Nisan 1941 tarihinde Doğu Rumeli'ni işgale başladı. Faşist Bulgar idaresi bu bölgede yaşayan halklara karşı da asimilasyon uygulamaya çalıştı. Bu konudaki faaliyetler öncelikle bölgede Türklere nazaran daha az nüfusa sahip Rumlara karşı uygulandı. Bulgarlığı kabul etmeyen Rumlar kötü muamelelere maruz bırakılarak Yunanistan'a göçmeye mecbur edildi. Bölgede Rumlardan başka Türkler ve Pomaklar yaşamaktaydı. Bulgarların kötü muameleleri yüzünden aydınlar ve nispeten imkânlı aileler Türkiye'ye gizlice göç ettiler. Bu toprakları terk etmeyenler ise yaşanan savaşın sıkıntılarına ek olarak sahip oldukları minimum seviyedeki hak ve özgürlüklerini kaybettiler, malları ve evleri defalarca Bulgar çeteleri ve askerleri tarafından soyuldu. Kadınlar tecavüze

uğrarken erkekler de çalışma kamplarının yaşamaya uygun olmayan koşullarında çalıştırıldı.²⁸⁷

Bilim adamlarının bir kısmına göre Pomaklar sonradan Müslümanlaştırılmış Bulgarlardı. 1880'li yıllardan itibaren tüm Bulgar Hükümetleri de bu görüşü benimsemişlerdi. Başlangıçtan itibaren koyu bir İslam taassubu yaşayan bu toplumun yeniden Hıristiyanlaştırılmasını sağlamak için harcanan çabalar bir sonuç vermeyince, Bulgar yönetimleri sert tedbirler uygulamaya başlamış, özellikle Balkan Harbi zamanında uygulanan tedbirler bir soykırıma dönüşmüştü. Bu topluma uygulanan yaptırımlar zamanla şiddetini kaybetmiş olsa bile dönem içinde Bulgar idarecilerinin olaya bakış açısında bir farklılık görülmedi.

1937 yılında Bulgar Kralından başlayarak tüm Bulgar siyasi ve dini elitinin dahil olduğu kampanya, Pomakları Bulgarlaştırma faaliyetlerini daha geniş bir temele oturtmak için üyeleri Pomaklar ve Bulgarlardan oluşan Rodina "Vatan" isminde kültür, eğitim ve sosyal yardımlaşma derneğini faaliyete geçirdi. Bu derneğin tüzüğünde ana amaç; Müslüman ve Hıristiyan Bulgarları yakınlaştırmak, Müslüman Bulgarlarda milliyet duygusunu uyandırmak, Müslüman Bulgarların dini ve ahlaki eğitimleri için çaba göstermek, Müslüman Bulgarları kültür ve eğitim yoluyla kalkındırarak onların Bulgar soyuna ve devletine karşı sevgiyle bağlanmasını sağlamak, bu insanları her türlü dış propaganda ile yabancı milletlerin telkininden ve etkisinden korumak olarak belirtilmekteydi. Bu amaca ulaşabilmek için Pomakların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde çok kısa süre içinde 40 kadar şube açıldı. Bu derneklerde Pomakların aslında Osmanlılar tarafından zorla Müslümanlaştırılmış Hıristiyan Bulgarlar olduğu, bu yüzden Müslüman hayat tarzının terk edilmesi ve mevcut isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesinin uygun olacağı üzerinde duruldu.

8 Temmuz 1942 tarihinde Bulgar Millet Meclisi "*Pomakların İsimlerinin Bulgar İsimleriyle Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun*"u kabul etti.

²⁸⁷ 1941–1944 yılları arasında Batı Trakya'da yaşanan olayların detayı için bkz: Kemal Şevket Batıbey, *Ve Bulgarlar Geldi Batı Trakya'da Teneke İle Alarm*, Boğaziçi Basın ve Yayın Evi, İstanbul, 1976, s. 9–83.

1942'den başlayarak İkinci Dünya Savaşının bitimi olan 1944'e kadar yetmiş bin kadar Pomak'ın isimleri zorla değiştirildi. Savaştan sonra iktidara gelen Komünist Parti Pomakların taleplerine uygun olarak 16 Ağustos 1947 tarihinde eski Müslüman isimlerinin ve eski Müslüman kimliklerinin iadesini kabul eden bir karar aldı.²⁸⁸

1.4.3.1.1. Eğitim Konusunda Yaşanan Değişiklikler:

9 Haziran 1923 tarihinde yaşanan darbe ile Bulgaristan'da Demokratiçeski Zgovor "*Demokrat Birliği*" dönemi başladı. Geline yeni dönemde Türk eğitimi açısından önemli olan ilk faaliyet 1923 yılının Ağustos ayında düzenlenen 14. Türk Muallimler Cemiyeti Kongresi oldu. Kongre sonrasında alınan kararlar yeni Bulgar Hükümetinin onayına sunuldu. Bu kongrede alınan kararlar kısa başlıklar olarak şunlardır:

- Türk Okullarının çağın gerektirdiği seviyeye çıkartılması,
- Bulgar çocukları gibi 7-14 yaş arasındaki Türk çocuklarının da mecburi tahsile tabi tutulmaları,
- Türk okullarının idare masraflarının Bulgar okulları gibi devlet tarafından karşılanması, bu durum gerçekleşene kadar Bakanlıkça Tahsis edilen eğitim yardımının tatminkar bir seviyeye çıkarılması,
- Türk okullarına kanunen tahsis edilmiş olması gereken tarla, koru, çayır vb. yerlerin süratle tahsisinin sağlanması,
- Türk okullarında uygulanan tedrisat, eğitim dili gibi hususlara yönetimce müdahale edilmemesi,
- Mecburi eğitime tabi tutulacak öğrenciler için amaca uygun binaların devlet kanalıyla yapılması,
- Türk öğretmenlere Bulgar meslektaşlarının sahip oldukları sosyal hakların sağlanması,
- Türk okullarının ihtiyacını karşılayabilecek sayıda Öğretmen okullarının açılmasının sağlanması; bu okullarda Bulgarcaya önem verilmekle birlikte Türkçenin tedrisat lisanı olarak kabul görmesi,
- Okulların tüm eğitim yardımcısı ihtiyaçlarının devletçe karşılanması,

²⁸⁸ Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 61-63.

- Mecburi eğitime devam eden fakir Türk çocuklarına da Bulgar okullarında olduğu gibi devlet tarafından yardım edilmesi,
- Türk okulları için mevcut Genel Müfettişin yanında Bulgaristan'ın on ayrı bölgesi için Bölge Müfettişliği Teşkilatının kurulması,
- Rüştüye mezunlarının sınavsız olarak Bulgar liselerine kabulü,
- Türk öğretmenlerin mesleki bilgilerini geliştirmek maksadıyla yaz tatillerinde kursların tertibinin sağlanması ve bu çalışmalara katılacak öğretmenlerin iaa ve ibatesinin devlet tarafından sağlanması,
- Bulgarcanın Türk ilkokullarının ikinci sınıfından başlayarak haftada üç saat olarak planlanmasını ve diğer derslerin ise Türkçe yapılması,
- Türk okullarına öğretmenlerin sadece Öğretmen okulu ve Nüvvab Okulu mezunları arasından atandırılması, bu kafi gelmediği takdirde ise eskiden olduğu gibi rüştüye mezunlarının da öğretmen olarak atamasının yapılması,
- Türk okullarında okutulacak kitapların Türk Muallimler Birliği tarafından tespit edilmesi.²⁸⁹

Türkler bu isteklerine olumlu yanıt beklerken 5 Aralık'ta Eğitim Bakanlığı çıkardığı bir yazıyla 1923–1924 eğitim yılında Türk okulları tarafından harcanmak üzere daha önceden Çiftçi Partisi tarafından çıkarılan 3 milyon Levalık ödeneği iptal ettiğini bildirdi. Bu olay üzerine Türkler protesto eylemlerinde bulundular ancak bu, alınan kararı değiştirmedi.²⁹⁰

1924 yılında yeni bir "Milli Eğitim Yasası" yürürlüğe girdi. Yeni yasayla Türkler daha önce elde ettikleri hakları da kaybettiler. Türk okullarına yapılan yardımlar bitirilmiş, okulların giderlerini karşılamak üzere oluşturulan fonlardan Türk okulları için ayrılan fasıl azaltılmaya başlamıştır. Toplumlarının hakkı için mücadele eden aydın öğretmenlerin işine son verilerek yerlerine Bulgar öğretmenler atandırılmış,²⁹¹ okul encümenlikleri dağıtılarak bu kadrolara hükümet tarafından atama yapılmıştır.

²⁸⁹ Keskiöğlu, a.g.e., s. 106.

²⁹⁰ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan*'da, s. 161.

²⁹¹ Keskiöğlu, a.g.e., s. 107.

1925 yılından itibaren hükümet Türk okullarına çeşitli bahanelerle el koymaya başladı. Çıkarılan yasa ve yapılan uygulamalar ile Türk halkı yıldırılmaya çalışılıyor ve protesto gösterileri düzenlemeye tahrik ediliyordu. Ama bunun Türk halkına birbirine kenetlenme, silkinme ve milli uyanışı sağlama konusunda bir ateşleyici olabileceği düşünülmemiştir.

Haklarını kaybetmeye başlayan Türkler spor, kültür, hayır dernekleri kurmaya, yeni gazete ve dergiler yayımlamaya başlamıştır. Bu dönem içinde Türk Öğretmenler Birliği yeni havzalar teşkil ve yeni üyeler kazanma gayreti içine girmiştir. 1927 yılına gelindiğinde bu örgütün aktif 850 üyesi bulunuyordu.²⁹²

Türk Öğretmenler Birliği 1925 yılından başlayarak üç yıl süreyle öğretmen ve aday öğretmenlerin mesleki gelişimini temin maksadıyla üçer aylık kurslar düzenlemiş, bu kursların icrası için gerekli olan mali desteği de "Müessesat-ı Diniye ve Vakfiye Müdüriyeti"nden temin etmiştir. Ayrıca Mestanlı'da 1927 yılında ve Kırcaali'de 1928 yılında ilkokulların öğretmen açığını kapatmaya yönelik olarak kurslar düzenlenmiş, bu kurslar için gerekli mali destek de aynı kaynaktan sağlanmıştır.²⁹³

Resmi istatistikler göre 1926–1927 eğitim yılında Türkler ait 1433 ilkokul, 49 rüştiye ve 13 adet medresede 67.287 öğrenci eğitim görmekte ve 2.505 öğretmen çalışmaktaydı. Bu yıllarda devlet tarafından tanınmayan 500–600 ilkokulun daha bulunduğu da bazı kaynaklarda yer almaktadır.²⁹⁴ Bulgaristan'da Türk eğitimi olumsuz koşullara bağlı olarak bir gerileme sürecine girmiştir. 1928–1929 eğitim yılına gelindiğinde ise Türkler ait bir anaokulu, 922 ilkokul ve 27 ortaokulda 48.520 öğrenci öğrenim görmekte ve 1.801 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu rakamlar 1923 rakamları ile kıyaslandığında okulların % 30 oranında kapandığı görülmektedir.²⁹⁵

Aslında bu dönem içinde okul çağındaki olan Türk çocuklarının sayısı 75.047 idi. Türk çocuklarından yaklaşık altı bin kadarının ise bu dönemde Bulgar okullarında öğrencilik yaptığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu hesaptan

²⁹² Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 163.

²⁹³ Keskiöğlu, *a.g.e.*, s. 82.

²⁹⁴ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da* s. 167'den, Antoanetta Pavlova, *İstoriya na Turските Uçilista v Bulgaria (1878-1959)*, Magistır, M., Sofia, kn.2, s. 44–45.

²⁹⁵ Stoyanov, *a.g.m.*, s. 271.

Türk çocuklarından 20.534'ünün yani yaklaşık üçte bire yakın bir kısmının okula gidemediği anlaşılmaktadır.²⁹⁶

1928 yılının Bulgaristan Türk Eğitimi açısından en önemli olayı Anavatan Türkiye'de Latin alfabesinin kabul edilmesi oldu. Bulgaristan'daki Türk aydınları Türkiye'deki okullarla aynı anda yeni yazı ile öğretime geçilmesini arzu ediyorlardı. Ancak burada bir sorun çıkıyordu.

Bulgaristan'da Türklere ait iki temel örgüt vardı. Bunlardan ilki yenilikçi **Türk Öğretmenler Birliği** ve bu örgütü destekleyen en önemli bir diğer örgüt de **Turan Cemiyeti**di. Bahis konusu temel iki kurumdan diğeri ise artık Bulgar İdaresinin kontrolüne girmiş olan ve Türkiye'deki devrimlere genellikle muhalif tutum sergileyen Müftülük Teşkilatıydı.²⁹⁷ Bu sırada Bulgaristan Başmüftülüğüne naip olarak atanan Hüseyin Hüsnü çok tutucu ve Atatürk'e düşmanlığıyla tanınan bir mollaydı. Türkiye'den kaçan 150'likler diye bilinen rejim düşmanlarına Bulgaristan yönetimi ve bu molla kucak açmıştı²⁹⁸ ve beraberce "İntibah" isimli Türkiye'deki yönetimin düşmanı bir gazete çıkarıyorlardı. Oysa Türk Öğretmenler Birliğinin sesi olan "Türk Muallimler Mecmuası" 1926 yılında yayına son vermek zorunda kalmıştı.²⁹⁹

16 Temmuz 1928'de Lom kasabasında icra edilen 19. Türk Muallimler Birliği Kongresinde Türk harf devrimini müteakiben Türk okullarında yeni Türk alfabesiyle öğretime başlanması kararı alındı.³⁰⁰ Alınan karara uygun olarak 1928-1929 eğitim yılına hazırlıklı girebilmek maksadıyla Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığında konuyla ilgili kursları açabilmek için izin istenmiş, Bakanlıktan cevap beklenmeden tüm muallim havzalarından yeni yazı ile ilgili kursların ivedilikle açılması istenmiştir. Ayrıca Türkiye'den ders kitabı getirmek yasak olduğu için yeni yazıyla yazılmış kitapların Bulgaristan'da hazırlanıp basılması kararı alınmıştır.³⁰¹

Bu arada Bulgaristan Başmüftüsü de boş durmadı ve yeni yazı ile eğitime dört seneden önce geçmenin mevcut yasalar göz önüne alındığında mümkün olmadığını Eğitim Bakanlığı'na bildirerek bu girişimin engellenmesini

²⁹⁶ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 167.

²⁹⁷ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 129.

²⁹⁸ Höpken, *a.g.m.*, s.62.

²⁹⁹ Keskiöğlu, *a.g.e.*, s. 108-109.

³⁰⁰ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 129.

³⁰¹ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 172-173.

istedi. Bakanlık da hemen harekete geçerek yeni harflerle eğitimin dört yıl süreyle geçici olarak yasaklandığını ilan etti. Bu gelişme üzerine Bulgaristan Türk aydınları Türkiye Cumhuriyetini devreye soktu. Türkiye de Sofya Elçiliği olayın çözümü için görevlendirildi. Yapılan görüşmelerden sonra 14 Ocak 1929 tarihli Eğitim Bakanlığı genelgesiyle Türk okullarında yeni yazıya geçilebileceğini emretti. Böylelikle Bulgaristan Türkleri yaklaşık iki aylık bir gecikmeyle yeni yazıya geçmiş oldu.³⁰²

Okullarda yeni yazıya süratle geçilirken yazılı basın büyük kısmı yeni harflerle yayınlanmak üzere hazırlıklar başlattı. Yaşanan baskılar sebebiyle anavatana göç eden aydın ve imkânlı kesimden Bulgaristan'da arta kalan Türkler arasında %90'lara ulaşan cehalet oranı sebebiyle Türk azınlığın kültürel faaliyetleri tamamen durmuş, entelektüel açıdan geri kalmış, ekonomik açıdan zayıf düşmüş ve içinde yaşadıkları toplumdan farklılaşmışlardı.³⁰³ Bu durumun farkında olan Türk Muallimler Birliğinin önderliğinde Türkiye'de başlatılan okuma yazma seferberliğinin bir benzeri organize edilerek, okuma yazma bilmeyen yetişkinler için "Millet Mektepleri" açıldı.³⁰⁴

Bulgaristan'daki gerici gazeteler başta olmak üzere bir kısım gazete ise eski yazıyla basın hayatına ve okullardan da bir kısmı eski yazıyla tedrisata devam etmekteydi. Bu rahatsızlık veren durum karşısında Sofya Elçiliği tekrar devreye girdi.1930 yılında Bulgar Eğitim Bakanlığı, Türk okullarında eski yazıyla eğitimin tamamen yasaklandığını bildiren bir genelge yayınlamak zorunda kaldı.

Bulgar Hükümeti bir taraftan Türkiye'nin baskısıyla Türk toplumunun yeni yazıya geçmesi konusunda taviz verirken, diğer taraftan da Türk Eğitimini yıkmaya yönelik faaliyetlerine devam ediyordu.

Türk ortaokullarının temel öğretmen kaynağı ve toplumsal bilinçlenmenin önderlerini yetiştiren Şumnu Türk Öğretmen Okulu 1928 yılında kapatıldı. Bu okulun kapatılması ileride doğacak olan öğretmen açığı sebebiyle birçok okulun kapanmasına da neden olacaktı. Öğretmen açığının

³⁰² Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 136-137.

³⁰³ Stoyanov, *a.g.m.*, s. 272.

³⁰⁴ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 185.

Nüvvab Okulu mezunlarıyla kapatılmaya çalışıldığı için bu okulun müfredatında mecburi değişiklikler yapıldı.³⁰⁵

1927–1928 eğitim yılında Hükümet tarafından Türk okulları için 2 milyon Leva ayrılırken, bu miktar 1928–1929 yılında bir milyon iki yüz bin Levaya, 1930–1931 yılında ise beş yüz bin Levaya düşürüldü.³⁰⁶ Türk halkı yaşadıkları yerdeki özel statüdeki okulları için normalin üç ila dört katı fazla vergi ödemek zorunda bırakıldı. Bu ise Türklerin istemeye istemeye okullarının kapanmasına ya da Bulgar Okulu şekline dönüştürülmesine göz yummasına ve çocuklarını Bulgar okullarına göndermelerine ya da bu ailelerin Türkiye'ye göç etmesine neden oldu. Bu yıllarda Türk okulları Eğitim Bakanlığı müfettişlerinin yıllık denetlemeleri sonrasında değişik hususlarda yetersiz görülerek Milli okul haline dönüştürülmeye başlandı.³⁰⁷ Türk okullarına verilen tarlalar daha önceki yıllarda geri alındığı için Türk okulları maddi yönden sıkıntıdaydı üstelik belediyelerin yaptığı maddi yardımdan da istifade ettirilmiyorlardı. Tüm bunlar yetmiyormuş gibi Türk okul encümenlerine bütçelerine gelir olarak kaydettikleri paranın %25'ini Bulgar okulları inşa fonuna aktarılması mecburiyeti getirildi.³⁰⁸ Mevcut kanunlarla çalışmasına rağmen Türk okullarına Bulgar yönetici ve öğretmenler Bakanlıkça atandırıldılar ve çıkarılan bir tamimle de Bulgar öğretmenlerin ve yöneticilerin maaşlarının-Türk öğretmenlerin iki ila üç katı olacak şekilde-Türk ahali tarafından ödenmesi emredildi. 1929 yılına gelindiğinde okul müdürü Bulgar olmayan Türk okulları Türk azınlığın elinden alınarak milli okul haline dönüştürülmeye başlandı. Kapatılan Türk okullarının yeniden açılması için yönetime dilekçe verenler 400 ila 500 Leva para cezasına çarptırıldı.³⁰⁹

Dönem içinde Pomaklara ait tüm okullar millileştirilerek yeni özel okul açma yasağı getirildi. Millileştirilen Pomak okullarının müfredatları hemen değiştirildi. Bu kapsamda Türkçe dersi tamamen müfredattan kaldırıldı; din dersinin süresi haftada 40 dakikaya kadar düşürüldü. Kısa süre sonra da tüm din öğretmenlerin işine son verildi.³¹⁰

³⁰⁵ Keskiöglü, a.g.e., s. 80.

³⁰⁶ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s.186.

³⁰⁷ Lütem, a.g.e., s. 69.

³⁰⁸ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s.187.

³⁰⁹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 148.

³¹⁰ Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 58.

1929 yılında Hükümet, özel statüdeki okullardaki Bulgarca derslerinin birinci sınıftan başlayarak haftada dokuz saat olarak icra edilmesini ve buna göre de mevcut müfredat programlarına değişiklik yapılmasını emretti. Ayrıca, çocuklarını Bulgar okuluna gönderecek olan ailelerden eğitim vergisinin alınmayacağını ilan etti. Aslında tüm bu yapılanlar kültürel soykırımın birer basamağıydı.

Uygulanan bu kültürel yok etme kampanyasına karşı Türk Toplumuna tepkisiz kalamadı ve 31 Ekim–3 Kasım 1929 tarihleri arasında Sofya'da 450 delegenin katılımıyla "Bulgaristan Türkleri Birinci Milli Kongresi" icra edildi.³¹¹ Eğitim ve Türk okullarının mevcut durumu üç ana başlıktan biriydi. Diğer iki konu ise Türk Dini kurumlarının durumu ve Hayır derneklerinin durumuydu.³¹² Yapılan kongre sonrasında bir takım kararlar alınarak Hükümete bildirilmiştir. Bu kararlar:

- Türk halkına yüklenen okul vergilerinin hafifletilmesi,
- Okullar için fazla vergi toplanması gerektiğinde bunu halkın onayı ile yapmak,
- Hükümetçe belirlenen okullara ait mecburi harcama kalemlerinin özellikle şişirilmemesi,
- Okullara daha önceden tahsis edilmiş tarlaların geri verilmesi,
- Encümenlerce hazırlanan okul bütçelerinin mahalli müftülüklerce kontrol edilmesi ve onaylanması,
- Türk okullarında takip edilen tedrisatın ve Bulgarca dersinin ağırlığının Türkler tarafından oluşturulacak bir komisyon vasıtasıyla tespit edilmesi,
- Türk okullarına Bakanlıkça Bulgar yönetici ve öğretmen atamasının durdurulması,
- Türk öğretmenlerin maddi ve sosyal durumlarının düzeltilmesi,
- Kapatılan okulların yeniden açılması, bu konuda belediyelerin maddi yardımda bulunmasının sağlanması,
- Öğretimin Yeni Türk Alfabetisiyle yapılması,

³¹¹ Börklü, a.g.m. <http://www.Turan.tc/kalem/bilimsel/bul-mak.htm>

³¹² Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 108.

- Okula devam etmeyen çocukların ailelerinden alınan para cezasının Türk okullarına kaynak olarak aktarılması,
- Yeniden Türk Öğretmen Okulunun açılması,
- Nüvvab Okulunun üçüncü yılını seçmeli öğretmen okulu haline getirilmesi,
- Okulların yönetiminin Başmüftülük altında oluşturulacak bir birimle Eğitim Bakanlığı koordinesinde yürütülmesi.³¹³

Yukarda bahsi geçen hususlarda Bulgar Meclisi'ndeki Türk Milletvekilleri tarafından da Eğitim Bakanına bir rahatsızlık olarak iletildi. Ancak Bulgar Hükümetinin olaylara bakışında bir değişiklik olmadı. Aslında Bulgar Hükümeti böyle bir kongreye hiç de sıcak bakmamakta; fakat içinde bulunulan siyasi durumun hassasiyeti sebebiyle bu gelişmeyi sadece yakından takip etmekle yetinmekteydi.³¹⁴ Daha sonraları başa gelecek diğer iktidarlar bu kongreyi unutmayacak ve kongreyi tertip edenlerin elebaşlarını bir şekilde infaz edecekti.³¹⁵

Bulgar Yönetiminden umduğunu bulamayan Türk Halkı 21 Haziran 1931 tarihinde yapılan seçimlerde Demokrat Birliğine oy vermedi. Yapılan seçimler sonunda "*Milli Blok Koalisyonu*" işbaşına geldi.³¹⁶

Milli Blok koalisyonu seçimler öncesinde Türk azınlığın sorunlarına çözüm getirmek hususunda vaatlerde bulunmuştu. Bundan güç alan Türkler, 20-21 Temmuz 1931 tarihleri arasında Sofya'da bir konferans tertip ederek sorunlarını tekrar gözden geçirdiler ve geçen dönemlerdeki yönetimlere sunulanın benzeri bir belgeyi Yeni Hükümete sundular. Ağustos Ayında Türk Muallimler Birliği İdari Merkezi de benzer bir bildirme hazırlayarak Başbakanlık ve Eğitim Bakanlığına sundu. Ayrıca 1932 yılında Demokrat ve Çiftçi Partilerinin kongrelerine katılan Türk delegeler de bir önceki hükümet zamanında gasp edilen haklarının geri iadesi için talepte bulundular.

Bulgaristan Türklerinin yürüttüğü mücadeleye destek vermek amacıyla; Türkiye Cumhuriyeti de Ankara'daki Bulgar elçiliğine bir muhtıra

³¹³ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 193., Milli Kongrede alınan kararların tam metni için bkz. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 116-128.

³¹⁴ Lüttem, a.g.e., s. 65.

³¹⁵ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s.115.

³¹⁶ Şimşir, a.g.e., s. 145.

vererek geçmiş dönemde yapılan haksız uygulamalara örnekler vererek bunların telafisini talep etti.³¹⁷ Türk Öğretmenler Birliği de 1933 yılında Rusçuk'ta tertiplenen 23. kongresinde aynı doğrultuda kararlar aldı. Ancak Bulgar Hükümetlerinin hepsi tarafından her zaman tehlikeli bir kurum olarak görülen Türk Öğretmenler Birliği bu kongreden hemen sonra kapatıldı.³¹⁸

Ancak Türklere kaybettikleri hakların iadesi konusunda Yeni Hükümet de istekli davranmadı ve yaptığı uygulamalarla Çiftçi Partisi Döneminin kapanışıyla başlayan sürecin bir parçası olduğu mesajını vermekteydi. Türklerin daha da etkisiz hale getirilmesi maksadıyla bu toplumun liderliğini yapan Türk Öğretmenler Birliği'ni 1933 yılında gerçekleştirdiği son kongresinin ardından kapattı.³¹⁹ Aslında Bulgar Yönetiminin böyle bir karar almasında her türlü yeniliğin düşmanı ve Bulgar Yönetiminin Türk toplumu içindeki anteni durumunda olan Başmüftü Hüseyin Hüsnü'nün gayretleri oldukça etkili oldu. Zira Hüseyin Hüsnü 1933 yılında Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığına yazdığı bir raporla, şehirlerde yaşayan Türklerin büyük kısmının, bilhassa gençlerin, öğretmenlerin Türkiye'deki reformları benimsediklerini, hemen hemen bütün kentler ve bazı köylerde İslam Cemiyetlerinin ve okul encümenliklerinin devrimcilerin eline geçtiğini, müftülerin bazıları, Şer'iyye kâtiplerinin tümünün "*Kemalist Reformların Uygulayıcıları*" olduğunu bildirerek bunlara karşı ciddi önlemler alınmasını talep etmekteydi.³²⁰

1931'de başlayan Milli Blok Hükümeti, 19 Mayıs 1934 tarihinde yapılan darbe ile devrildi. Darbeden sonra kurulan hükümet faşist diktatörlük sistemini ülkede kurdu.

Yeni Hükümet iktidara gelir gelmez Tırnova Anayasasını rafa kaldırdı ve ülkede her türlü hak ve özgürlüğü kısıtladı. Hal böyle olmasına rağmen Türk azınlığın temsilcileri yeni yönetime eskisini şikâyet ederek gasp edilen eski haklarını talep ettiler. Hazırlanan dilekçede şu ana başlıklar mevcuttu:

- Dini ve milli bir makam olan Başmüftülük ve müftülüklerin partizanların elinden kurtarılması,

³¹⁷ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 148

³¹⁸ Keskiöğlü, a.g.e., s. 107.

³¹⁹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 98.

³²⁰ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 201.

- Okul ve camilerin idaresini elinde tutan vakıfların başından partizanların uzaklaştırılması,
- Partizanlar tarafından kapatılan Türk okullarının tekrar açılması,
- Türk okullarının özel statüde olduğunun tekrar teyit edilerek bu okullara devlet yardımının sağlanması,
- Partizan davranışları sebebiyle Türk azınlığın güvenini kaybeden Başmüftü Hüseyin Hüsnü ve kadrosunun tasfiye edilerek bu kadroya tarafsız hukukçu bilim adamlarının atandırılması.³²¹

Gerçek bir Türk ve İslam karşıtı olan Hükümet³²² kendine arz edilen bu dilekçeyi hiç ciddiye almadığı gibi, Bulgar toplumunda Osmanlı ve Türk düşmanlığını tahrik etmeye, Bulgaristan Türkleri üzerinde görülen Atatürk Devrimlerinin etkisini yok etmeye çalıştı.

Yeni Bulgar yöneticileri Türklerle baş etmenin yolunun onları okulsuz ve cahil bırakmaktan geçtiğini biliyordu. Nitekim İI ve Hudut Boyları Müfettişlerinin 1937 yılında icra ettikleri toplantıya ait sonuç tutanağı bu görüşümüzü desteklemektedir. Bahse konu tutanak özet olarak şu şekildedir:

- Krallık idaresindeki Türklerin eğitimini mümkün olan en aşağı seviyede bırakmak için bütün kanuni tedbirler alınmalıdır,
- Türk azınlığı gençliğine bilgilerin en basiti verilmeli, Türk okullarında dini eğitime daha ağırlıkla yer verilmesine dikkat edilmelidir,
- Türk okullarına Bulgar öğretmenleri pedagojik amaçla değil, istihbarat amacıyla atanmalıdır.³²³

Türkler hakkındaki niyetini belli etmiş olan yönetim bu amacına ulaşabilmek için öncelikle Atatürkçü çizgideki Türk okul encümenliklerini dağıttı ve yerlerine Başmüftülükçe uygun görülen tutucu kişiler atandırıldı. Böylece okulların yönetimi Başmüftülüğün kontrolüne geçti.

Başmüftülüğün Türk toplumuna daha iyi nüfuz edebilmesi için 1934 yılında "*Dini İslam Müdafileri Cemiyeti*" kuruldu. 1933 yılında Arap harfleriyle

³²¹ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 198-199.

³²² Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 51.

³²³ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s.160.

yayınlanmaya başlayan “Medeniyet” isimli gazete ise 1 Eylül 1934 tarihinden itibaren bahse konu gerici organizasyonun sesi oldu.³²⁴

Atatürk Devrimlerine karşı mücadele etmek ve Türkiye'nin etkilerini Bulgaristan Türk toplumu üzerinden kaldırmak amacıyla Başmüftülüğe bağlı olarak faaliyet gösteren bahse konu teşkilat bu haliyle Devletin resmi bir kurumu hüviyetini taşımaktaydı.³²⁵

Bulgaristan Eğitim Bakanlığı tarafından 5 Nisan 1934 tarihinde çıkartılan yeni bir talimatname ile Türk okullarında okunacak kitapların Eğitim Bakanlığından sonra Başmüftülüğün de onayını alması gerektiği emredildi.

Dini İslam Müdafileri Cemiyeti'nin girişimleriyle Türk okullarında yeni yazının kullanılması tekrar yasaklandı ve 1934–1935 ders yılından itibaren Arap alfabesiyle tedrisat zorunlu hale getirildi. Yeni tedrisat milli değerlere değinmeyen ve milli geçmişe önem vermeyen ve yalnızca dini öğreten bir yapıya sahipti. Bunun amacı Bulgaristan Türklerini Türkiye'den uzaklaştırmaktı.³²⁶

Bulgar Yönetimi Başmüftü Hüseyin Hüsnü'nün kendi toplumuna karşı hainliklerinden pek memnundu. Bulgar Hükümeti, Türk okullarını daha yakın kontrol altına alabilmek için 1936'da oluşturulan “Din Eğitimi Müfettişliği” kadrosuna bu şahsı atadı. Ayrıca gericilerden teşekkür etmiş bir komisyon oluşturularak Türk okullarının ders kitapları eski yazıyla yeniden hazırlatıldı.

Hüseyin Hüsnü de yeni “Din Eğitimi Müfettişi” sıfatıyla Türk okullarını hemen denetlemeye başladı ve yeni yazı ile eğitim yapan okulları tespit ederek kapattı.³²⁷

Gelişmelere Türkiye seyirci kalmadı.24 Eylül 1936 tarihinde Sofya Büyükelçiliği kanalıyla uygulamalardan duyulan rahatsızlık dile getirildi. Bulgar Yönetimi de çok geçmeden Din Eğitimi Müfettişliği teşkilatını lağvetti ve Hüseyin Hüsnü ile ekibini yönetimden uzaklaştırarak Eğitim Bakanlığına bağlı “Türk Mektepleri Müfettişliği” teşkilatını kurdu ve başına da Türkiye'de uzun süre eğitim görmüş ve çalışmış olan Dimitr Naşefi atadı.

³²⁴ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 155.

³²⁵ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 205.

³²⁶ Lütem, *a.g.e.*, s. 69.

³²⁷ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 209.

Türkiye'nin baskısıyla yeni bir teşkilat kurulmuş, eski Türk Devrimi düşmanı kadrolar da yönetimden uzaklaştırılmıştı. Ancak 1937–1938 yılına bakıldığında Türklere karşı uygulanan politikada bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Müfredat yine eski yazıyla veriliyordu. Bulgarca ile Bulgar tarihi ve coğrafyası dersleri yine yoğundu. Üstelik oklardaki aydın öğretmen ve encümenler basit sebeplerle işten atılıyor, yerlerine öğretmenlik kabiliyetini yitirmiş yaşlı Bulgarlar veya tutucu fanatikler yerleştiriliyordu.³²⁸

1938 yılında Sofya Büyükelçimiz Şevki Berker bu defa Türk okullarının öğretmen, encümen ve eski yazıyla ilgili sıkıntılarını Bulgar Başbakanına ilettiler. Türkiye'nin yoğun baskısı ve Balkan Paktı Devletleriyle bir saldırmazlık anlaşması imzalamaya peşindeki³²⁹ Bulgar Yönetimi bu konuyu halletme sözü verdi. Bulgar Eğitim Bakanlığı 12 Nisan 1938 tarihinde bir genelge yayınlamakla, Türk okullarında bundan böyle yeni yazı ile eğitim yapılacağı, eski yazı eğitiminin haftada iki saati geçemeyeceği buna göre hazırlık ve önlem alınmasını istedi.

Son yayınlanan genelgeyle her şey yolunda gibi görünüyordu. 1938 yılından sonra Bulgaristan Türk okullarında öğretim, prensip olarak yeni yazıyla yapılmaya başlandı. Türk öğrenciler aynı zamanda Bulgarca da öğreniyorlar din eğitimi dersleri için de Arapça bilmeleri gerekiyordu. Daha ilköğretim çağındaki bu çocukların üç ayrı alfabede üç ayrı dili öğrenmesi ise büyük yükü. Ayrıca 1938'den itibaren 1944'e kadar olan dönemde baskılar devam etti. Okul çağına gelen çocukların büyük kısmı okula gidemedi. Türk okulları her türlü maddi destekten yoksun hale getirildi.³³⁰ Diktatör idarenin başta bulunduğu yıllarda okul, öğretmen ve öğrenci sayısı incelendiğinde Bulgaristan'daki Türk Eğitiminin can çekiştiği rahatlıkla müşahade edilebilmektedir.

³²⁸ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 212.

³²⁹ Lütem, *a.g.e.*, s. 70.

³³⁰ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 166.

Tablo 2: 1936–1944 Yılları Arasında Bulgaristan’da Türk Eğitime Ait İstatistikler

Ders yılı	Okullar			Öğretmenler			Öğrenciler		
	İlk	Orta	Top.	İlk	Orta	Top.	İlk	Orta	Top.
1936–1937	585	20	605	1372	66	1438	51457	1878	53335
1937–1938	572	20	592	1325	60	1385	49089	2130	51219
1938–1939	508	21	529	1139	69	1208	44674	2298	46972
1939–1940	483	20	503	1102	62	1164	41589	2263	43852
1940–1941	448	19	467	1041	59	1100	39132	2115	41247
1941–1942	440	20	460	1040	68	1108	39846	2128	41974
1942–1943	398	20	418	909	64	973	39643	1888	41531
1943–1944	344	23	367	779	72	851	32808	2059	34867

(Kaynak: Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan’da*, s. 217–218.)

1.4.3.1.2. Dönem İçinde Türk Basını

1923 yılında Demokrat Birliğin bir darbeyle işbaşına gelmesi ve 1944 yılında ülkede idare sistemin değişmesiyle son bulan süreç, Bulgaristan’daki Türk basını açısından çok hareketli geçmiştir.

Başlangıçta Türkiye’deki önemli sosyal, siyasi ve ekonomik gelişmeler, Bulgaristan’daki Türk basınına da etki etmiştir.

Bu dönemde sayıları altmışı bulan gazete ve dergi çıkarılmış olup, bu gazetelerin tamamı dört grup tarafından yayınlanmıştır:

- Bulgarlar,
- Bulgaristan Türkleri,
- Kemalist Türk politikacılar,
- Kemalizm düşmanları ve çeşitli Hıristiyan misyoner gruplar.³³¹

Atatürk’ün çeşitli alanlarda yaptığı devrimlerin basın aracılığıyla tüm Bulgaristan Türklerine aktarılması, politikacıları telaşlandırarak sert tedbirler almalarına neden olmuştur.³³²

Türkiye’de harf devriminin yapılmasını müteakiben Bulgaristan’daki gazetelerin de çoğu yeni yazı ile çıkmaya başlamış, bu gazeteler halkın yeni yazıyla tanışıp okuryazar olabilmeleri için seferber olmuşlardır. Türklerin aydınlanmasını istemeyen Bulgar yönetimleri bu gazetelere karşı tavır almış,

³³¹ Popoviç, a.g.e., s. 81-82.

³³² Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 309–311.

özellikle 1934'ten itibaren iktidara gelen Faşist yönetim gazete yöneticilerini sudan sebeplerle mahkemelere çıkararak onları mahkûm ettirmiş, yıldırılmış ya da Türkiye'ye kaçırmaya zorlamıştır.³³³ Bu dönemde Bulgaristan'da çıkan gazete ve dergiler şunlardır:

Altın Kalem (Dergi; Rahova; 1924–1924), Başlangıç- Naçalo (Kırcaali; 1924–1924), Rumeli (Eskicuma; 1924–1925), Genç Mektebi (Şumnu; 1924–1924), Koca Balkan (Sofya; 1925–1925), Rumeli (Kırcaali; 1925–1925), Yeni Söz (Şumnu; 1925–1929), Dostluk (Sofya; 1925–1935), Bulgaristan (Sofya; 1926–1926), Mücadele (Plevne; 1926–1926), Tuna Boyu (Razgrad; 1926–1926), Başlangıç (Kızanlık; 1927–1927), Deli Orman (Razgrad; 1927–1929), Tuna Boyu (Plevne; 1927–1927), Yeni Başlangıç (Kırcaali; 1927–1928), İntibah, (Osmanpazar; 1927–1928), Rehber (Sofya; 1927–1938), Turan (Kırcaali; 1928–1932), Yeni Başlangıç (Kızanlık; 1928–1929), Yenilik (Yanbolu; 1928–1929), Rodop Sesi (Kırcaali; 1929–1929), Savaş (Şumnu; 1929–1929), Tebligat (Sofya; 1929–1929), Rodop (Kırcaali; 1929–1930), Çiçek (Dergi; Sofya; 1929–1929), İkbâl (Lom; 1929–1929), Halk Sesi (Sofya; 1929–1934), Deli Orman (Sofya; 1929–1934), Birlik (Eğridere; 1929–1930), İntibah (Şumnu; 1930–1931), Yenyol (Kırcaali; 1930–1931), Açıksöz (Filibe; 1931–1937), Sada-i İslam (Şumnu; 1931–1931), Birlik (Kızanlık; 1931–1931), Birlik (Kırcaali; 1931–1931), İrfan (Dergi; Filibe; 1931–1932), Özdilek (Kırcaali; 1931–1934), İstikbal (Vidin; 1931–1934), Rodop (Filibe; 1931–1934), İtisam (Dergi; Filibe; 1932–1933), Karadeniz (Razgrad; 1932–1934), Birlik (Yanbolu; 1930–1934), Turan (Vidin; 1930–1932), Turan (Varna; 1932–1934), Çocuk Sevinci (Dergi; Sofya; 1930–1933), İleri (Kırcaali; 1933–1933), Şahid-ül Hakaik (Dergi; Razgrad; 1933–1935), Birlik (Eğridere; 1933–1933), Yarın (Dergi; Sofya; 1933–1933), Terbiye (Sofya; 1933–1933), Medeniyet (Filibe; 1933–1933), Çiftçi Kurtuluşu (Sofya; 1934–1934), Yarın (Şumnu; 1934–1934), Balkan Postası (Filibe; 1934–1935), Medeniyet (Anti-Kemalist yayın; Sofya; 1934–1943), Yeni Gün (Sofya; 1934–1934), Doğru Yol (Sofya; 1935–1939), Yıldırım (Sofya; 1935–

³³³ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 312.

1935), Hakikat-i Şahidi (Dergi; Kızanlık; 1936–1944) ve Havadis (Şumnu; 1936–1941).³³⁴

Yukarıda verilen listenin çok uzun olduğu görülmektedir. Ancak adı geçen gazetelerin bir kısmını sadece gazete çıkarma teşebbüsü olarak görmek daha doğru olacaktır. Zira örneğin, Şumnu'da 1928 yılında çıkan Savaş Gazetesi sadece dört sayısı, Sofya ve Vidin'de 1928 yılında çıkan Turan Gazeteleri sadece ikişer sayısı, Vidin'de 1929 yılında çıkan İkbâl Gazetesi sadece bir sayısı yayınlanabilmiş, daha sonra ya kapatılmış ya da kapanmak zorunda bırakılmışlardır.³³⁵ 1934 yılından itibaren Türklere ait gazetelerin büyük kısmı kapanmaya başlamıştı. Bu yayınlardan yeni yazı ile yayınlanıp ilerici bir çizgide olan son gazete olan "Havadis" 1941'in Şubat ayında yoğun baskılar sonucu kapandı.³³⁶ Bulgaristan Başmüftüsü Hüseyin Hüsnü ve anti-Kemalist yandaşlarının yayın organı olan Medeniyet Gazetesi Bulgar Yönetiminden aldığı maddi destek sayesinde yayınlanmaya devam etmiştir.³³⁷

1.4.3.1.3. Dini Yaşamla İlgili Gelişmeler

1919 tarihli Neuilly Barış Antlaşmasının 50/2. maddesi Bulgaristan'da yaşayan herkesin kamu düzeni ve genel ahlaka ters düşmediği takdirde din ve inançlarını, özel veya aleni olarak yerine getirme hakkı olduğu belirtilmekteydi. Söz konusu hukuki düzenlemelere rağmen Bulgar Yönetimleri din ve vicdan özgürlüğüne karşı saldırılarda bulundular ya da en azından yapılan saldırıları görmezden geldiler.³³⁸

Stambolyski Hükümetinin 1923 yılında iktidardan uzaklaştırılmasından sonra başta Pomaklar olmak üzere tüm azınlıklara karşı olumsuz uygulamalar tekrar gündeme geldi. Pomak okulları millileştirilerek bu okullarda din dersleri haftada 40 dakikaya kadar düşürüldü. Üstelik artık din derslerinin Arap harfleriyle yapılması da yasaklanarak bu eğitimde Bulgarca Kuran kullanılmaya başlandı. Bu okullarda görev yapan Türk din öğretmenleri

³³⁴ Hakkı, a.g.e. s. 3-5., Popoviç, a.g.e., s. 81-82., Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 310-311.

³³⁵ Popoviç, a.g.e., s. 82.

³³⁶ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 36-37.

³³⁷ Höpken, a.g.m., s. 63.

³³⁸ Çoğu araştırmacıdan farklı olarak, Eminov Türk ve Müslüman kimliğine yapılan saldırıların sistematik olmadığını, bunun sadece bazı İslam ve Türk düşmanı Bulgar politikacılarının duygularını yansıttığını ileri sürmektedir. Bkz: Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 50.

ise işlerinden uzaklaştırıldı.³³⁹ Bulgarların her zaman bir numaralı hedefi olan Pomaklar 1912 yılından itibaren Bulgarlaştırılmaya ve Hıristiyanlaştırılmaya çalışıldı. 1916–1936 yılları arasında büyük çoğunluğu Pomaklar olmak üzere yaklaşık 20.000 Müslüman zorla vaftiz edilerek Hıristiyanlaştırıldı.³⁴⁰

Nüvvab Okulunun 1922 yılında Türkiye’de laiklik kabul edilip, Halifelğe son verildiği ve tarikat, tekke, medrese gibi dini kurumların kanundışı ilan edildiği bir dönemde açılması başlangıçta ilerici Bulgaristan Türk aydınlarının kafasında soru işaretlerine sebep olmuştu. Gerçekten de bu tarihten başlayarak iktidara gelen tüm Bulgar yönetimleri ülkedeki Türklerin Türkiye’ye daha da yakınlaştıracak modern eğitimini mümkün olduğu kadar baltalayıp dini eğitimi ön plana çıkarmaya çalıştıkları görüldü.³⁴¹ Ancak tüm beklentilerin aksine olmak üzere bu okul gün geçtikçe laikleşerek, mezun olanlar Bulgaristan Türklerinin modern din adamı ihtiyacını sağlamaktan başka, 1928’de Türk Öğretmen Okulu’nun kapatılmasından sonra Türk ortaokullarının öğretmen ihtiyacına da cevap vermeye çalıştı.³⁴²

1934 yılına kadar vicdani özgürlükler bakımından sadece Pomaklar tecavüze uğrarken, bu tarihten itibaren başta Türkler olmak üzere tüm azınlıklar Bulgarların hedefi haline geldi. Bu dönem içinde camiler bombalandı yakıldı ve yıkıldı. Bulgarların diğer bir hedefi de Müslüman mezarlıkları oldu. Birçok yerde mezarlıklar, mezar taşları tahrip edilerek cenazeler dışarı çıkarıldı. Bu tip olaylar yöneticiler tarafından genellikle birkaç çapulcunun işi gibi gösterildi. Ancak zaman zaman günlerce devam eden bu tip olaylara hiçbir güvenlik görevlisinin müdahale etmemiş olması bu Bulgar yöneticilerinin olanlara onay vermesi şeklinde değerlendirilmelidir.

1920’li yılların sonunda Bulgarlar arasında azınlıklara karşı düşmanlık artarken ve yükselen bu kin politikacılar tarafından da körüklenirken; Müslüman cemaatinin en üstündeki makam olan ve Bulgar idaresi tarafından atanan Bulgaristan Başmüftüsü ile Bulgar idarecilerinin arası hep iyi kaldı.³⁴³ Birinci Dünya Savaşının ardından 1919 yılında yapılan Başmüftülük

³³⁹ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan’da*, s. 57–58.

³⁴⁰ Nabi, *a.g.e.*, s. 29.

³⁴¹ Lütem, *a.g.e.*, s. 64.

³⁴² Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 65.

³⁴³ Lütem., *a.g.m.* s. 48.

seçimlerini Süleyman Faik Efendi kazandı. Bu şahıs Başmüftülük görevini 1928 yılına kadar sürdürdü. Süleyman Faik Efendi, 1928 yılında yapılan seçimi üçüncü kez kazanmasına rağmen bir süre sonra Başmüftülükten çekildiğini açıkladı. Boşalan bu makama da Başmüftü seçimlerine girmiş ancak Bulgarlarla işbirliği içinde olması sebebiyle seçimi kazanamamış olan Hüseyin Hüsnü başkaca bir seçime müsaade edilmeden Bulgar Hükümeti tarafından atandırıldı.³⁴⁴

1927 yılında Müslüman azınlık mensupları Bulgaristan Yönetimine topluca dilekçeler vererek, tarafsız olduklarına inanmadıkları Müftülerin görev yaptığı Şer'iyye Mahkemelerinin elinden veraset davalarına bakma yetkisinin alınmasını ve bu yetkinin Devlet Mahkemelerine verilmesini istediler. Hatta bu yönde talepler 1929 yılında yapılan Milli Kongrede de dile getirildi. Ancak bu talepler Bulgaristan Yönetimi tarafından kabul görmeyecekti.³⁴⁵ Bulgaristan'da Şer-iyye Mahkemeleri 1938 yılına kadar faaliyetlerini sürdürdü. Bu tarihten sonra sadece nikâh kıyma yetkisi kalan bu mahkemeler 1945 yılında ülkede medeni nikâh usulünün kabulünü müteakiben kapandılar.³⁴⁶

1928–1936 yılları arasında Başmüftülük yapan Hüseyin Hüsnü daha önce de anlatıldığı gibi Türkiye'deki rejime ve devrimlere cephe alması, Bulgaristan'daki Türk azınlığı ile Türkiye arasındaki bağları koparmaya çalışması, yeni yazıya karşı mücadele etmesi ve Türkiye'den kaçan Kemalizm düşmanlarına kucak açmasıyla³⁴⁷ Bulgar Yöneticilerinin tam istedikleri adamdı. Örneğin, Türk azınlıktan bir kısmı Türkiye'deki Kıyafet Devrimine paralel olarak feslerini çıkararak şapka giydiklerinde bu kişiler Başmüftülükçe müşrik ilan edilmişler, camilerde de şapka kesinlikle giyilmemesi yönünde vaazlar verilmişti.³⁴⁸ Bu kişi ve ekibi bu halleriyle Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'nin tepkisini üzerine çekmekteydi. Bu şahıs Türkiye'nin yaptığı baskılar sonucunda 1936 yılında görevinden alındı. Hüseyin Hüsnü'nün boşalttığı makam için yine seçime izin verilmedi ve

³⁴⁴ Keskiöglü, a.g.e., s. 43.

³⁴⁵ Nabi, a.g.e., s. 29.

³⁴⁶ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 85.

³⁴⁷ Höpken, a.g.m., s. 62.

³⁴⁸ Popoviç, a.g.e., s. 83.

Abdullah Sıtkı bu göreve getirildi. Abdullah Sıtkı bu görevine 1945 yılına kadar devam etti.

Bulgaristan'da Türklerin elinde bulunan vakıf mallarının korunması ve yönetimiyle ilgili olarak yapılan hukuki düzenlemelerden sonra "*Müessesat-ı Diniye ve Vakfiye Müdürlüğü*" Başmüftülüğe bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmekteydi. Ancak bu dönemde vakıf mallarının bir kısmı merkezi veya yerel Bulgar yönetimleri tarafından yasal olmayan şekilde ele geçirilmeye ve çok düşük fiyatlarla kamulaştırılmaya başlandı. 1916 yılında Bulgaristan sınırları içindeki Türk Vakıflarının değeri bir milyar Leva olarak ifade edilmekteydi. 1936 yılında ise tüm vakıfların parasal değerinin üç yüz elli Milyon Leva olduğu açıklandı.³⁴⁹ Bu rakamlar bile yağmanın boyutunu ortaya koyması açısından yeterlidir. Ancak bu yağmanın sadece Bulgarlar tarafından yapılmadığı, Başmüftülük ve Vakıflarda çalışan bir kısım insanların da bu yağmaya ortak olduğu unutulmamalıdır.³⁵⁰

Vakıflara ilişkin şikâyetler ile bu kurumun ıslahına yönelik teklifler 1929 tarihli Milli Kongrede de gündeme geldi. Bu kapsamda Başmüftülüğe bağlı olarak çalışan Müessesat-ı Diniye ve Vakfiye Müdürlüğü'nün bağımsız hale dönüştürülmesi ve bu bağımsız birimin başına geçecek ismin seçimle belirlenmesi talep edildi. Ancak bu talep de diğerleri gibi Bulgar Yönetimince dikkate alınmayacaktı.³⁵¹

³⁴⁹ Nabi, a.g.e., s. 28.

³⁵⁰ Nabi, a.g.e., s. 45.

³⁵¹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 121-123.

2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE BULGARİSTAN VE BULGARİSTAN TÜRKLERİ

2.1. Todor Jivkov Öncesi Dönemde Bulgaristan

2.1.1. Siyasi Gelişmeler

Bulgaristan, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde Sovyetler Birliği egemenliğine giren diğer devletler gibi bir değişim sürecine girmişti. Doğu Avrupa'da ve Balkanlarda Sovyetler Birliği rejimine benzer rejimlerin kurulmasıyla ilgili standart senaryo dört aşamada gerçekleştirilmekteydi. Yaşanan aşamalar kısaca şöyle gerçekleşti:

-“Kurtarma” Aşaması: Sovyetler Birliği askerleri bir kurtarıcı rolünü üstlenerek bu ülkelere girdiler. Bu ülkelerde savaş esnasında kurulan direniş örgütleriyle irtibat ve işbirliği sağlandı. Ayrıca Almanların işgali sırasında Moskova'ya kaçan bazı liderler, Moskova'da ileriki tarihlerde görevlendirilmek üzere korunup, doktrine edildiler ve 1945 yılında Sovyetler Birliği askerleriyle birlikte ülkelerine geri döndüler.

-1946 Yılındaki “Koalisyonlar Dönemi”: Bu ülkelerde *“Vatan Cephesi”* *“Demokratik Cephe”* ve *“Ulusal Cephe”* gibi adlar altında koalisyon hükümetleri kuruldu. Koalisyon oluşturan partiler toprak reformu gibi konularda vaatlerde bulundular. Böylelikle daha ilk günden itibaren geniş halk kitleleri tarafından destek gördüler. Koalisyon hükümetlerinin programlarında temel hak ve özgürlükler teması çok kuvvetli olarak işlendi ve Sovyetler Birliği ile sıkı işbirliği oluşturma esaslarına yer verildi.

-Bazı Parti Lider ve Yöneticilerinin Görevlerinden Uzaklaştırılması: 1947 yılında kilit bakanlıkları ellerine geçiren komünistler, ilerleyen yıllarda hükümetlerin tamamına hakim oldular. Muhalif siyasi parti lider ve yöneticileri Hitler'le işbirliği yapmak, Batının casusu olmak gibi suçlamalarla saf dışı bırakıldılar. Doğu Avrupa'da bu zamana kadar demokrasi geleneği olmadığından, tek parti düzeninin yerleşmesi zor olmadı.

-Son Aşama, Bütün İşleri Yapan Yerli Komünistlerin Tasfiyesi: Bu tasfiye işlemi 1948 yılında başladı. Bunun bir sebebi de, Stalin'in yerli komünistlerin milliyetçi tutum ve davranışlarından şüpheye düşmesiydi. O'na göre Doğu Avrupa ve Balkanlar bütünüyle Sovyetler Birliği'nin etki alanı içine sokulacaksa bu ülkelerde Moskova'nın istediği şekilde hareket edecek

kadroların yönetimde bulunması lazımdı. Yerli komünistlerin yerine idarenin tamamıyla Moskova'ya şükran borcu olan kişilerden oluşması daha uygun olacaktı. Eski yöneticilerin kiminin eceliyle ölmesi, kimilerinin idam edilmesi, kimilerinin iktidardan uzaklaştırılması ile Moskova yandaşı kişiler iktidarlara oturtuldular.³⁵²

Yukarıda anlatılan senaryo Bulgaristan'da da aynen oynandı.

16 Mart 1945'te Georgi Dimitrov Sovyetler Birliğinden Bulgaristan'a döndü. Bu kişinin ülkeye dönüşüyle Vatan Cephesi içindeki ayrılıklar daha da belirgin hale geldi. Sovyetler Birliği'nin desteğini arkasına alan Komünist Partisi ülkede etkinliğini iyice artırmaya başladı. 8 Eylül 1946'da yapılan bir referandumda halkın yüzde 92.7'si Bulgaristan'ın cumhuriyet olması yönünde oy kullandı. 15 Eylül'de cumhuriyetin ilanını müteakiben Kral II.Simeon ve Ana Kraliçe 16 Eylül'de Bulgaristan'ı terk etmek zorunda kaldı.³⁵³ Bu olayları müteakiben 27 Ekim 1946'da yapılan seçimlerde oyların %70.8'ini alan Vatan Cephesi Bulgaristan Meclisinin 465 sandalyesinden 364'ünü elde etmeyi başardı.³⁵⁴ Vatan Cephesini oluşturan unsurlardan Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) ise 277 sandalye kazanarak meclisteki en büyük grup haline geldi. Seçimlerden sonra Vatan Cephesince kurulan hükümette Dimitrov başbakan olurken, Komünistler kabinedeki İç İşleri ve Adalet Bakanlıkları gibi tüm önemli bakanlıkları ellerine geçirdiler diğer bakanlıklar da komünist sempatizanlara verildi.³⁵⁵ Meclisteki 101 muhalif sandalyenin 69'unu ise Nikolay Petkov'un başkanı olduğu Çiftçi Partisi almıştı. Müttefik Devletlerle 10 Şubat 1947'de herhangi bir toprak kaybına uğramadan Paris Barış Antlaşmasını imzalayan Bulgaristan böylelikle uluslararası platformda da kendi durumunu güvence altına almış oldu.³⁵⁶ Bahse konu Antlaşmanın ardından önce İngiltere Şubat 1947'de, ardından da ABD Mart 1947'de Bulgaristan'ı resmen tanıdıklarını ilan ettiler. Paris Barış Antlaşmasının ardından diğer yeni komünist rejimlerle aynı anda

³⁵² Sükan, a.g.e., s. 183-184.

³⁵³ Nikolay Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, çev. Veysel Atayman, Öncü Kitabevi, İstanbul, 1979, s.123.

³⁵⁴ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*, Ankara, 1983, s. 216.

³⁵⁵ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 167.

³⁵⁶ Richard Crampton, *A Short History of Modern Bulgaria*, Cambridge University Press, London, 1987, s.160.

olmak üzere muhalefet partilerinin tasfiye süreci başladı. Zira bu, Kızıl Ordunun işgal altında tuttuğu ülkeleri terk etmeden uygulanması gereken bir süreçti. Bu süreci uygulayan Bulgar Hükümeti iç kamuoyu ve Batı Dünyasının tepkisine aldırılmadan daha önceki seçimlerde kendileriyle ittifak oluşturmayan Çiftçi Partisi Lideri Nikolay Petkov'u vatana ihanet suçundan 1947 yılının Eylül ayında idam ettirdi. Böylelikle ülke içi muhalefet tamamen etkisiz hale getirildi.³⁵⁷ 4 Aralık'ta Bulgaristan'ın Komünist esaslara dayalı yeni anayasası yürürlüğe konuldu.³⁵⁸ Aynı yılın sonunda ülkede istediği sistemin temellerini oturtan Sovyetler Birliği, işgal birliklerini Bulgaristan'dan çekti.

Ülke içinde ve dışında istediği ortamı bulan Bulgar Yöneticileri 23 Aralık 1947 tarihinde ülkedeki tüm madenleri, bankaları, ticari kuruluş ve endüstri tesislerini millileştirdi. Dış ticarete ve toptan ticarete özel sektör kaldırıldı.³⁵⁹ Dobruca Bölgesinde 300 dekar, ülkenin geri kalanında ise 200 dekardan fazla olan özel araziler devletleştirildi.³⁶⁰ 1958 yılında *kollektivizasyon* hareketi tamamlandığında ülke çapında tarımsal üretim kooperatiflerince işlenen alan tüm ekilebilir arazinin %92'sine ulaşmıştı.³⁶¹

1947 yılından itibaren ülkeyi "*Halk Cumhuriyeti*" ilan eden anayasanın onaylanmasıyla, Sovyetler Birliği'nin bir uydusu durumuna gelen Bulgaristan 1949 yılında kurulan COMECON (Council for Mutual Economic Assistance: Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi)'un ve 1955 yılında kurulan Varşova Paketi'nin kurucu üyeleri arasında yer aldı. 1945-1947 yılları arasında Türkiye ile oluşan kısa süreli işbirliği ve iyi ilişki devri 1948'de Bulgar teröristlerce Türk hedeflere yönelik olarak yapılan saldırılar, Bulgar hava sahasında uçan iki Türk uçağına ateş açılması, Filibe Konsoloslughuna ve Lalapaşa yakınındaki Türk sınır karakoluna³⁶² saldırı düzenlenmesi ve casusluk faaliyetinde bulunduğu gerekçesiyle Türk askeri ataşesinin sınır dışı edilmesi gibi üst üste gelen olaylar nedeniyle sona erdi.³⁶³

³⁵⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 433-434.

³⁵⁸ Lütem, a.g.e., s.26.

³⁵⁹ Todorov, a.g.e., s. 125.

³⁶⁰ "Bulgaristan", *İslam Ansiklopedisi*.

³⁶¹ Todorov, a.g.e., s.126.

³⁶² Ecer, a.g.e., s. 54.

³⁶³ Tuğlacı, a.g.e., s. 133.

Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin de teşvikiyle Bulgaristan ve Yugoslavya birbirine yakınlaşmaya başladı ve 2 Ağustos 1947 tarihinde imzalanan Bled Anlaşması ile iki ülke arasında vize uygulaması karşılıklı olarak kaldırılarak gümrük birliği ve bilahare ekonomik birlik kurulması yönünde ilk adımlar atıldı. Benzer anlaşmalar dönem içinde Arnavutluk ve Romanya arasında da imzalandı. Ancak müteakip yıllarda Sovyet lider Stalin ile Yugoslav lider Tito arasında çıkan anlaşmazlık Yugoslavya'nın Comintern'den ihracına ve dolayısıyla Yugoslav-Bulgar ilişkilerine darbe vurdu.³⁶⁴

Bulgaristan'da toplum yapısını sosyalist modele göre yeniden biçimlendirme faaliyetleri kapsamında Bulgaristan Komünist Partisi Beşinci Kongresinde bir takım yeni kararlar alındı. Alınan kararlara paralel olarak ülkede hızla kolektivizasyona ve merkezi idare sistemine geçildi. Yeniden yapılandırılan Bulgar ekonomisi başlangıçta önemli ilerlemeler kaydetti. Fakat Bulgaristan bir süre sonra dış ticaret de dâhil olmak üzere her konuda Sovyetler Birliği'ne bağımlı hale gelmeye başlayacaktı.³⁶⁵

Başbakan Dimitrov Temmuz 1949'da, yerine geçen Vasil Kolarov da 1950 başlarında öldü. Komünist Parti merkez komitesi başkanı Vulko Çervenkov başbakan oldu. Her yönü ile Sovyet diktatörü Stalin'i taklit etmeye çalışan ve komünist sistemin kök salmasını sağlamak için gayet sert uygulamalardan kaçınmayan bu kişi ve ekibinin iktidarı sırasında dış politikada da sert davranışlar görüldü. Uygulanan sert dış politikanın sonucu olarak Şubat 1950'de ABD Bulgaristan'la diplomatik ilişkilerini kestiğini ilan etti. Komünist gerillalara yapılan yardım nedeniyle Yunanistan'la diplomatik ilişkileri kopmuş olan ve Yugoslavya ile aralarında gerginlik devam eden Bulgaristan, ülkesindeki Türk azınlığı Türkiye'ye göçe zorlanması sebebiyle Türkiye ile de siyasi bunalım yaşadı.³⁶⁶ 1950–1951 yıllarında Türkiye Bulgaristan'ın Türk azınlığı dış politika malzemesi olarak kullanmasından

³⁶⁴ Demirtaş-Coşkun, a.g.e., s. 15.

³⁶⁵ Ecer, a.g.e., s. 30.

³⁶⁶ Lütem, a.g.e., s. 28.

çekinirken, Bulgaristan'da Türkiye'nin azınlık meselesini kendine karşı bir silah olarak kullanmasından çekiniyordu.³⁶⁷

Stalin'in 1953 yılında ölmesine kadar devam eden iktidarı süresince Balkanlardaki yoğun Sovyet baskısı, Türkiye, Yunanistan ve Komünist Bloktan ihraç edilmesini müteakiben Yugoslavya'nın birbirine yakınlaşmasına ve nihayet 28 Şubat 1953'de Balkan Pakti'nin imzalanmasına neden oldu. Balkan Pakti'nin esas ruhunu ise, söz konusu üç ülkenin Sovyet tehdidine karşı güvenlik konusunda işbirliğini tesis etme düşüncesi oluşturuyordu. Bu üç ülke, aynı zamanda Komünist Emperyalizme karşı oluşturdukları emniyet kuşağı sayesinde ABD'den askeri ve ekonomik menfaat sağlamayı da düşünüyordu. 1954 yılında imzalanan Bled Andlaşması, bu ortaklığı ittifak mahiyetine dönüştürmüştü.³⁶⁸

Sovyetler Birliği'nde 1953 yılında Stalin'in ölümü ile bu kadroya Nikita Kruşçev getirilmişti. Bu dönemde Sovyetler Birliği ve onun güdümünde iç ve dış politika izleyen tüm Doğu Bloku ülkeleri "*Destalinizasyon*" sürecine girdiler. Buna paralel olarak Bulgaristan'da da Komünist Partisinin Merkez Komitesi yeniden oluşturuldu Tchervenkov Parti Birinci Sekreterliği görevini Todor Jivkov'a bırakarak Başbakanlığı muhafaza etti. Ancak Tchervenkov ile Jivkov arasındaki siyasi çekişme 1961 yılında Tchervenkov'un Politbürodan da istifa etmesine kadar devam edecekti.³⁶⁹ Yeni dönemle birlikte Bulgar yönetimi içte ve dışta ılımlı politikalar oluşturmaya başladı. Bu kapsamda 1956 yılında, bazı devlet görevlilerinin ihanetle suçlandığı 1949 yargılamaları gözden geçirilerek siyasal hava yumuşatılmaya çalışıldı; bu yargılamalar sonucunda idam edilmiş olan eski başbakan yardımcısı Kostov'un itibarı iade edildi. Sovyetler Birliği'nde yaşanmakta olan iç politik senaryolar Bulgaristan'da da cereyan etti. Kruşçev'in Malenkov ve kadrosunu tasfiye etmesine paralel olarak Jivkov da 1956 yılında Çervenkov ve kadrosunu tasfiye etti.³⁷⁰ Dışta da Türkiye dâhil olmak üzere Batı Dünyası ile olan münasebetler normalleştirilmeye çalışıldı. Aralık 1955'te ise, Bulgaristan

³⁶⁷ İlhan Uzgel, "Balkanlarla İlişkiler", Baskın Oran(ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 177.

³⁶⁸ Demirtaş-Coşkun, a.g.e., s. 17.

³⁶⁹ Gürün, a.g.e., s. 217.

³⁷⁰ Lütem, a.g.e. s. 28.

Birleşmiş Milletler'e üye oldu. Mart 1959'da ABD ile ilişkiler yeniden kuruldu.³⁷¹ Kruşçev'le birlikte başlayan yeni dönemde Sovyetler Birliği'nin Yugoslavya ile tekrardan yakınlaşma sürecine girmesine ilaveten³⁷² Kıbrıs'ta yaşayan Rumlar ve Türkler arasında meydana gelen olaylar nedeniyle Yunanistan ile Türkiye'nin arasının açılmaya başlaması, 1953 yılında Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında oluşturulan Balkan Paktının kısa sürede işlevini yitirmesine sebep oldu.³⁷³

2.1.2. Yaşanan Gelişmelerin Türk Toplumuna Etkileri

9 Eylül 1944 tarihinde iktidarı eline geçiren Vatan Cephesi, Krallık Devrinde eziyet ve haksızlıklara uğramış insanları bir arada toplamıştı. Bu yüzden de Krallık Döneminde yapılan her şeyi eleştiren bu insanlar, bu tutumlarına paralel olarak Krallık Döneminde Türklere yapılan haksızlıkları da eleştirmekteydi. Bu durum Türkler tarafından bir fırsat olarak görüldü ve yeni iktidar Türkler tarafından desteklenmeye başladı.³⁷⁴ Türk azınlığın Vatan Cephesini desteklemesinin başlıca iki sebebi vardı. Bunlardan birincisi, 1923 ve 1934 darbelerinden sonra uğranılan yoğun baskılar İkinci Dünya Savaşının yoğun ekonomik baskılarıyla birleşince Türk azınlık mevcut yönetim yerine kim gelirse gelsin destekleme niyetini belli etmişti. İkinci sebep ise, Vatan Cephesi iktidara geldiğinde toplumun diğer kesimlerinin yanı sıra, azınlıkların da taleplerinin yerine getirileceği sözünü vermişti. Kısa bir süre sonra Vatan Cephesi içinde "*Vatan Cephesi Komitesi Türk Azınlığı Komisyonu*" teşkil edilerek değişik zaman ve şehirlerde düzenlenen toplantılarla Türk azınlığın talepleri görüşülmeye başlandı. Bu kapsamda azınlığın haklarını kısıtlayan yasaların yürürlükten kaldırılması, kapatılmış olan Türk okullarını yeniden açılması, yeni okulların inşa edilmesi ve Türkçe gazetelerin yayınlanmasına izin verilmesi gibi bir dizi iyileştirmeler yapılması için kararlar alındı³⁷⁵ ve alınan bu kararlar yönetime raporlar halinde iletildi.

Bulgar Hükümetinin Türklerden gelen taleplerin bir kısmına olumlu yaklaşmasına karşın, geleneksel "Büyük Bulgaristan" hayalini sürdürdüğü iş

³⁷¹ Sükan, a.g.e., s. 175.

³⁷² Aleksandr Petkov, "Bulgaristan-Türkiye İlişkileri", (Basılmamış Mezuniyet Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı), 2002, s. 14

³⁷³ Demirtaş-Coşkun, a.g.e., s. 15-16.

³⁷⁴ Lütem, a.g.e., s. 72.

³⁷⁵ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 174-176.

başına geçtikten hemen sonraki faaliyetlerinden anlaşılmaktaydı. Zira bu amaca yönelik olarak Bulgar Politikacıları önce Edina Natsiya “*Tek Millet*” teorisini ortaya atmış; Türklere, Makedonlara, Çingenele, Arnavutlara ve Sırlara karşı Priobštavane “*Kaynaşma*” tezi adı altında bir politika uygulayarak şeklen tek bir Bulgar Ulusunu hedeflediklerini belli etmişlerdi.³⁷⁶ Bu tezle Türk azınlığa kendilerinin Türkiye ile hiçbir alakalarının olmadığı, bunu düşünmek yerine sınıf mücadelesi içinde yer almaları önerilmekteydi.³⁷⁷ Dönem içinde Türk Azınlık Komisyonunun hazırladığı raporlar Parti ideolojisine uygun olarak değerlendirilerek, başta Türkler olmak üzere tüm azınlıkların yeni ideoloji taraftarları haline gelmesi için yönetimin görüşlerini yansıtan Türkçe gazete ve dergilere ilaveten anaokulları ve pedagoji enstitüleri açıldı.³⁷⁸

İkinci Dünya Savaşından sonra 10 Şubat 1947 tarihinde Bulgaristan'ın Müttefik Devletlerle imzaladığı Paris Barış Antlaşmasıyla, bir taraftan Bulgaristan'ın uluslararası konumu yeniden şekillendirilirken, diğer taraftan da insan hakları konusunun ülkenin iç hukukuna dahil edilmesi şartı ilk kez gündeme gelmişti. Böylelikle Bulgaristan'ın insan haklarına yönelik iç hukuk düzenlemeleri ve uygulamaları Antlaşmaya taraf ülkelerin denetimine açılmış oluyordu.

Bahse konu Antlaşmanın 2. maddesi “Bulgaristan, ırk, cinsiyet, dil ya da din farkı gözetmeksizin yetkisi altındaki herkesin söz, basın ve yayın, ibadet, düşünce ve toplantı özgürlükleri dahil, tüm insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanmasını sağlayacak bütün gerekli tedbirleri alacaktır.”, 3. maddesi ise “Ayrımcı nitelikteki mevzuatını kaldırmak için tedbirler almış olan Bulgaristan, bu tedbirleri tamamlamayı ve ileride de bu maddede açıklanmış olan amaçlarla bağdaşmayacak hiçbir tedbir almamayı veya hiçbir yasa çıkarmamayı taahhüt eder.” hükümlerini içermekteydi.³⁷⁹

Ülkede komünist sistemin temellerini atan Bulgar yöneticileri Sovyetler Birliği ve Yugoslavya Anayasalarını örnek alarak hazırladığı yeni

³⁷⁶ Alp, a.g.e., s. 181.

³⁷⁷ Höpken, a.g.m., s.67-68.

³⁷⁸ Nurcan Özgür, *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi*, Der Yayınları, İstanbul, 1999, s. 71.

³⁷⁹ Pazarcı, a.g.m., s. 19-20.

Anayasasını 4 Aralık 1947 tarihinde Millet Meclisinde onaylayarak hayata geçirdiler. Yeni Bulgar Anayasasınının 71. maddesi "Bulgaristan Halk Cumhuriyetinin bütün vatandaşları kanun önünde eşittir." ve 78. maddesi "Tüm Bulgar vatandaşlarının din ve vicdan özgürlüğü tamdır ve herkes inandığı ibadetin gereklerini yerine getirmede özgürdür." Hükümlerini getirmişti. Ayrıca Anayasanın değişik maddeleriyle "Tüm etnik azınlıkların kendi ana dillerinde öğrenim haklarının olduğu, kendi milli kültürlerini geliştirme hakkına sahip olduğu ve tüm bu hususların Anayasanın güvencesinde olduğu" ifade edilmekteydi.

Döneme hukuki yönden bakıldığında Bulgaristan'da yaşayan başta Türkler olmak üzere tüm azınlıkların hak ve özgürlüklerinin tam olduğu görülmektedir. Ancak yaşanmaya başlayan Soğuk Savaş'ın yarattığı ortam sebebiyle Doğu ve Batı Blokları arasında yaşanmaya başlanan gerginlik Sovyetler Birliği'nin en sadık müttefiki sıfatını elinde bulunduran Bulgaristan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin de bozulmasına yol açtı. Bulgaristan'a has bir özellik olarak Bulgar tarihi boyunca sol çizgideki partilerin her zaman daha milliyetçi bir çizgide bulunmaları gerçeği de³⁸⁰ bu olumsuz sürece katkıda bulundu. İki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi ise Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığının yeniden sıkıntılı günlere dönmesine sebep oldu.

Komünist Bulgaristan'ın ilk Başbakanı olan Georgi Dimitrov, yeni rejimin planladığı asimilasyon politikasını 16 Şubat 1946 tarihinde yaptığı konuşma ile ele vermişti. Dimitrov konuşmasında: "*Balkanların yalnızca Balkanlılara ait olmasını ve Slavların Balkanlarda başrolü oynamasını sağlamalıyız. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlara hükmettiği geçmiş zamanın nişanelerini tamamen silinmelidir.*" demekteydi.³⁸¹

³⁸⁰ Vassil Penev, "Political Parties and Religious Tolerance in Bulgaria", ", Antonina Zhelyazkova (ed.), *Relations of Compatibility and Incompatibility Between Christians and Muslims in Bulgaria*, International Centre for Minority Rights and Intercultural Relations Foundation, Sofia, 1998, s. 364.

³⁸¹ Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 62.

Başbakan Dimitrov 1947 yılının Aralık ayında yaptığı bir konuşmada “Ülkede yaşayan Türk azınlığın İstanbul veya Ankara yerine Sofya’ya doğru bakmaları ve Bulgaristan’ın düşmanlarının ajanları olarak davranmamaları gerektiği” şeklinde sert bir uyarıda bulundu.³⁸²

Hemen ardından 4 Ocak 1948 tarihinde BKP Merkez Komitesinde alınan bir kararla Türk azınlık “ülkenin bir kısmından kurtarılması gereken verimsiz ve potansiyel güvensiz bir unsur” olarak ilan edildi. Alınan bu kararın hemen ardından Başbakan Dimitrov BKP Plenumunda yaptığı konuşmada Bulgar olmayan unsurları “toplumun kanayan yarası” olarak tanımladı ve tüm azınlıklar için komisyon kurulmasına karar verildi.³⁸³

Prenslük ve Krallık dönemlerinde uygulanan asimilasyon taktiklerinin aksine olarak Komünist Bulgar Yönetimi Türk azınlığı ülkenin üniter yapısı önünde büyük bir engel olmaktan çıkarmak için, bu toplumu komünist sisteme uygun olarak eğitip kültürel yönden geliştirmeye karar verdi. Bu plan sayesinde Türkler etnik kimliklerinden sıyrılarak emekçi kesimin sınıfsal çıkarları için mücadele edecek, dolayısıyla da Bulgar Sosyalist Kimliğine hizmet etmiş olacaktı.³⁸⁴ Bu amaçla komünizmin ilk yıllarında Türk azınlık içinde komünist kültürle yoğrulmuş bir entelektüel zümre yaratma çabaları artırıldı. Türk eğitimine yönelik Pedagoji Enstitülerine ilaveten Sofya Üniversitesinin Tarih ve Felsefe Fakültesi ile Fizik ve Matematik Fakültesinde Türkçe kısımlar açıldı.³⁸⁵ Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Türk azınlık anaokulları açılarak komünist bilinç küçük yaştan itibaren yerleştirilmeye çalışıldı.³⁸⁶ Özel statüdeki Türk azınlık okulları devlet yardımı alarak içinde bulunduğu harap halden kurtarılacağı savıyla resmi idarenin kontrolüne devredildi. Kısa bir süre sonra Türkçe dersleri tedricen azaltılmaya ve genç zihinlere Türkiye’nin düşman bir ülke olduğu fikri aşılana başlandı.

Komünist ilkelere sadık kalmak ve bu ilkelerin benimsenmesine çalışmak kaydıyla Türkçe gazete, dergi ve kitap çıkarmanın sorun olmadığı

³⁸² Lilia Petkova, “The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgarian-Turkish Relations, 1947–2000”, *The Global Review of Ethnopolitics*, Vol I, No. 4, (June 2002), s. 44.

³⁸³ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 72.

³⁸⁴ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 5.

³⁸⁵ Hristova, a.g.m. s. 249.

³⁸⁶ Hakkı Abdullah Meçik, *Bulgaristan Türklerinin Kültür Hayatı*, Hepileri Matbaası, İzmir, 1977, s. 72.

ve 1956'ya kadar devam eden süreçte³⁸⁷ bir taraftan Türk azınlığı kazanılmaya çalışılırken diğer taraftan da Türkçe medya organları kullanılarak yeni rejimin Türklerin tek kurtuluşu olduğu fikri beyinlere kazındı.³⁸⁸

Bulgar idarecilerinin ülke içinde yaşayan azınlıklara karşı sistemli bir şekilde yürüttüğü asimilasyon gayreti öncelikle Hıristiyan azınlık üzerinde uygulandı. Zira Balkan coğrafyasına dahil bir ülkedeki aynı dine mensup olan azınlıkları asimile etmek-özellikle de bu Ortodoksluk ise- en kolay ve yaygın hareket tarzıydı.³⁸⁹ Sistemli asimilasyon kampanyası Hıristiyan azınlıkların tersine Türkler ve Pomaklar başta olmak üzere Müslüman azınlıkların direnç göstermelerine ve bu toplumlarda dini ve etnik kimliklerin beklenenin aksine daha da güçlenmesine neden oldu. Üstelik Pomaklar, Müslüman Çingenele ve Tatarlar kendilerini Türk olarak tanımlamaya başlamışlardı. BKP, bu durum karşısında Pomaklardan başlamak üzere önlemlerini sıkılaştırma kararı aldı. 1947 yılında eski Müslüman adlarını yeniden kullanma hakkını elde eden bu toplum, 1948 yılından başlayarak asimilasyon kampanyalarının yeniden bir numaralı hedefi oldu. 1952 yılına kadar devam eden bu süreçte, Pomaklar ülkenin değişik bölgelerine küçük gruplar halinde sürülerek yok edilmeye çalışıldı.³⁹⁰

Bulgaristan'da Türkler daha ziyade kırsal kesimde yaşamakta ve tarımla uğraşmaktaydı. Daha önceki dönemlerde yaşanan olaylar sırasında ise topraklarının büyük kısmına Bulgar idareciler tarafından el konulmuştu. Bu dönemde de aynı şeyler yaşanmaya başlandı. Yeni rejimin tarım ürünlerini ucuza alması çoğunluğu Türk olan üreticileri zor durumda bırakmaktaydı. 1949'dan itibaren Türk köylülerin ellerinden toprakları kooperatifleştirme gerekçesiyle halkın elinden alındı.³⁹¹ 1958 yılında tamamlanan Kolektifleştirme sürecinde köylülere sadece her evde yaşayan birey başına yarım hektarın %20 ila %50'si kadar bir toprak parçası

³⁸⁷ Lütem, a.g.m., s. 52.

³⁸⁸ Alp, a.g.e., s. 183.

³⁸⁹ Hugh Poulton, "Islam, Ethnicity and State in Contemporary Balkans", Hugh Poulton, Suha Taji-Farouki (ed.), *Muslim Identity and The Balkan State*, C. Hurst & Co., London, 1998, s. 28.

³⁹⁰ Hugh Poulton, *The Balkans, Minorities and States in Conflict*, Minority Rights Publication, London, 1991, s. 111.

³⁹¹ Lütem, a.g.e., s. 74.

bırakılmıştı.³⁹² Sahip oldukları topraklar "Tarım Emek Kooperatif İşletmeleri (TKZS:Trudova Kooperativini Zemedelski Stopanstov)"ne devredilen Türkler kendi topraklarında işçi olarak çalışmak zorunda kaldılar. Karar verme sürecine hiçbir şekilde dâhil edilmeyen Türkler Bulgar akranlarına göre daha az maaşla ve daha fazla çalışma durumunda bırakıldılar.³⁹³ Tarlaları kooperatifleştirme adıyla, Okulları daha iyi eğitim verecek gerekçesiyle ellerinden alınan, dinsel yaşamına ve geleneksel giysilerini giymelerine müdahalede bulunulan, Türkler bir süre sonra yeniden Türkiye'ye göç etme fikrini gündemlerine aldılar.³⁹⁴ Kollektivizasyon ya da diğer adıyla kooperatifleştirme, yarattığı ekonomik problemler bir kenara bırakılsa bile Türk-Müslüman azınlık için sosyolojik yönüyle de büyük bir problemdi. Zira kooperatif çiftliklerinde oluşturulan kadınlı erkekli çalışma birlikleri İslam yaşam tarzındaki kadının yeriyile bağdaşmıyordu. Bu dönem içinde Bulgar Yöneticilerinin "dini fanatizm"i kırmak maksadıyla bu konunun üzerine gerektiğinden fazla eğilerek Müslüman azınlıkları maksatlı olarak sıkıştırdığı ve kışkırttığı görülmektedir.³⁹⁵ Topraklarını kaybeden Türk azınlık daha çok madenler ile kara ve demiryolu inşaatlarında çalıştırılıyorlardı. Buna karşın kamu sektöründe çalışan ya da yönetici olarak görev yapabilen Türk hemen hemen hiç yoktu. Orduda mecburi askerlik görevini yapan Türkler ise silahsız olarak acemi eğitimlerini tamamladıktan sonra askerliklerinin geri kalanını ırgat birliklerinde tamamlıyorlardı.³⁹⁶ 1946–1952 yılları arasında Tuna kıyılarındaki bataklıkların ıslahı ise askerlik hizmetini yapan Türk gençlerine yaptırılmıştı. Hatta İbrahim Efendioğlu kendisinin de Eski Zağra'daki taş ocaklarında yirmi dört ay taş kırdığını beyan etmektedir.³⁹⁷

Faşist Rejimin tasfiyesi sürecinde kurulan yeni politik sistemi umutla karşılayan Türk azınlık kısa süre içinde ister komünist, isterse faşist olsun Bulgarların Türklere yönelik ırkçılıkla bezenmiş düşüncelerinin birbirinden

³⁹² Tuğlacı, a.g.e., s. 13.

³⁹³ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. S. 21.

³⁹⁴ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu*, s. 57.

³⁹⁵ Höpken, a.g.m., s. 66.

³⁹⁶ Poulton, a.g.e., s. 121.

³⁹⁷ Korkud, *Komünist Bulgaristan'ın*, s. 32.

farklı olmadığını görmüş oldu.³⁹⁸ Bu durum Türklerin iç siyasete, Komünist Parti ve onun uzantısı sosyal kurumlara karşı soğuk durmasına neden oldu. 1940'lı yılların sonu ve 1950'li yılların başında BKP tarafından başlatılan azınlıkları politikaya çekme kampanyası da isteneni veremedi. Sayının en yüksek olduğu dönemde bile Türklerin BKP içindeki üye sayısı %5'i ancak bulmaktaydı ki, bu yüzde Türklerin genel nüfusa olan oranının çok altındaydı.³⁹⁹

Bulgaristan'da yaşayan Türkler arasında Türkiye'ye göç etme fikri özellikle 1947 yılından itibaren yaygınlaştı ve bu konuda Türk resmi makamlarına yapılan müracaatların sayısında önemli artışlar gözlemlendi. Türk Hükümeti de bu talepleri değerlendirerek İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet işgalinden kaçarak değişik Avrupa ülkelerine sığınan Türklerle Bulgaristan'dan serbest göçmen statüsünde gelmek isteyen Türkleri toplu olarak almayacağını, ancak göçmen vizesi alarak ve kişisel müracaatta bulunanları ülkeye kabul edeceğini 31 Mayıs 1947 tarihinde ilan etti. Alınan bu karara uygun olarak 1947–1949 yılları arasında her yıl ortalama 1.000 ila 2.000 göçmen ülkeye kabul edildi.⁴⁰⁰

1945 ile 1949 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçler ve göçmen sayısı şu şekilde olmuştur:

Tablo 3: Yıllara Göre Göçmen Sayısı (1945–1949)

Yıllar	Göçmen Sayısı
1945	631
1946	706
1947	1.763
1948	1.514
1949	1.670
Toplam	6284

(Kaynak: Şimşir, **Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu**, s. 57.)

Bulgaristan'da Komünist rejime geçişle yaşanan kamulaştırma ve sanayileşme politikalarının bir sonucu olarak kalifiye olmayan insan gücüne

³⁹⁸ Korkud, **Komünist Bulgaristan'ın**, s. 29–30.

³⁹⁹ Höpken, **a.g.m.**, s. 66-67.

⁴⁰⁰ Şimşek, **a.g.e.**, s. 110-112.

olan ihtiyaç sona ermiş ve Bunun sonucunda da ülkede işsizlik sorunu başlamıştı. Topraklarının büyük kısmı "kolektifleştirme Projesi" kapsamında ellerinden alınan ve sadece çiftçilikten anlayan Türkler yaşanan bu işsizlikten en fazla etkilenen grubu oluşturmaktaydı.⁴⁰¹

Diğer taraftan çok partili sisteme yeni geçen Türkiye'de yeni iktidar olan Adnan Menderes Hükümeti içinde bulunan uluslararası dengeler nedeniyle Batı'ya yakın politikalar izlemekteydi. Türkiye'nin Batı Dünyasının yanında Kore'ye asker göndermesi ise Sovyetler Birliği yöneticilerinin daha fazla katlanamayacağı bir durumdu. Bu gelişme üzerine Sovyet yöneticileri Türkiye'yi ekonomisini bozarak cezalandırmak için en yakın müttefikleri durumundaki Bulgaristan'ı kullanmaya karar verdiler.⁴⁰²

Yukarıda bahsedilen muhtemel iki olgunun da katkısıyla,⁴⁰³ 10 Ağustos 1950 tarihinde Bulgaristan Hükümeti aniden Türkiye'ye bir nota vererek üç ay içinde çoğunluğunu Kuzeydoğu Bulgaristan'da yaşayanların oluşturduğu 250.000 Türkün Türkiye'ye göçmen olarak alınmasını talep etti. Türkiye ile hiçbir koordinasyona girmeden ve müzakere yapmadan verilen bu nota zaten bozuk olan iki ülke arasındaki ilişkileri daha da kötüleştirdi. Bulgar Yönetimi bu sırada Türklere baskı yapmaya ve verilen pasaport sayısını bu yolla artırmaya çalıştı. Diğer taraftan da Türkiye'yi 1925 tarihinde imzalanan Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması ile İkamet Sözleşmesi'nin isteğe bağlı göçlere hiçbir engel çıkartılmayacağı hakkındaki hükmüne uymamakla suçladı.⁴⁰⁴ İki ülke arasında suçlamalar devam ederken bir yandan da göç olanca hızıyla devam etmekteydi. Ancak Bulgaristan'dan gelen göçmenler arasında vizesiz kişilerin, Çingeneler gibi değişik azınlıkların ve hatta komünist casusların tespit edilmesi üzerine⁴⁰⁵ 7 Ekim 1950'de sınır kapatıldı. Bu gelişme üzerine Bulgar Hükümeti bundan sonra hassas davranılacağı konusunda söz verdi. Bulgar Hükümetinin bu açıklamasından sonra sınır

⁴⁰¹ Şimşek, a.g.e., s. 112.

⁴⁰² Lütem, a.g.e., s. 75., Popoviç, a.g.e., s. 91., Tuncer Can and Martin Stilyanov Todorov, "Turks of Bulgaria: Assimilation Policy and Linguistic Oppression", www.ingilish.com/turksobulgaria.htm.

⁴⁰³ Türklerin 1950-1951 yılları arasında Türkiye'ye göçe zorlanmalarının komünizmin Türkiye'ye ihracının kolaylaştırılması amacıyla tertip edildiği şeklinde görüşler de mevcuttur.

Bkz: Petkova, a.g.m., s. 42.

⁴⁰⁴ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu**, s. 60.

⁴⁰⁵ Uzgel, a.g.m., s. 177.

tekrar açıldı. Türk Hükümeti, 1951 Nisan ayında aldığı bir kararla 1950 Ocak ayından beri Türkiye'ye göç etmiş olanların statüsünü değiştirerek bunları "iskânlı göçmen" statüsüne aldı. Bir süre sonra gelen göçmenler arasında değişik azınlıkların tekrar tespit edilmesi üzerine Türkiye, gelen göçmenler konusunda Bulgar tarafının kötü niyetli davrandığına kanaat getirerek 8 Kasım 1951 tarihinde sınırı ikinci kez kapattı. Bulgaristan da 30 Kasım 1951 tarihinde Türkiye'ye göçü kesin olarak yasaklayan bir kanun çıkarmak zorunda kaldı. Aslında Bulgar Yönetiminin aldığı bu karar Türklerin kararına karşı alınmış bir karar değildi. Zira Sovyetler Birliği, bütün dünyanın gözü önünde gelişen bu olayın Komünist Devrim'in imajını zedeleyeceği endişesiyle Bulgar Hükümetini bu yönde bir karara zorlamıştı. Bulgaristan'ın neden olduğu bu tehcir (göçe zorlama) Türkiye'ye 1950 yılında 52.185 ve 1951 yılında 102.208 olmak üzere toplam 154.393 kişinin geride mallarını bırakarak ya da değerinin çok altında elden çıkararak göçmen olarak gelmesine sebep oldu.⁴⁰⁶ Çünkü Türklere göç edebilmeleri için ellerindeki taşınmazları satma mecburiyeti getirilmişti.

Göçün resmen kesildiği tarihten 22 Mart 1968 tarihinde imzalanan Türk-Bulgar Göç Anlaşması'na kadar geçen sürede Türkiye'ye göç tamamen durdu ve Bulgar Yöneticileri tarafından ülkede kalanlar üzerinde psikolojik bir baskı kampanyası yürütülmeye başlandı. Bulgaristan Hükümeti iç politika olarak da Türkiye'deki şartların çok zor olduğunu, vaktiyle Türkiye'ye göç etmiş olanların ise imkân tanınsa ülkelerine dönmek için can attıklarını vurgulayarak hem Türkiye'yi kötüledi ve hem de Komünist Bulgar Rejiminin propagandasını yapmaya devam etti.⁴⁰⁷

1950–1951 yılları arasında Bulgaristan'dan gelen göçmenlerden 9446 aile reisine düzenlenen bir anket ilginç sonuçları ortaya koydu. Bu ankete göre göçmenlerin %11.1'i kendi arzularıyla, %3'ü ise göçe zorlandıkları için, %85.3'ü Bulgaristan'da yaşamak imkansız hale geldiği için göç ettiklerini beyan etmişlerdi. Aynı ankette bir başka soruda da Bulgaristan'dan gelirken taşınmazlarını değerinde satıp satamadıkları sorulmaktaydı. Türkiye'ye gelenlerden %2.6'sı mallarını değerinde, %63.4'ü

⁴⁰⁶ Şimşek, a.g.e., s. 114

⁴⁰⁷ Şimşek, a.g.e., s. 70.

değerinden çok aşağıda fiyata satabildikleri, %27.3'ünün ise mallarını hiç satamadıkları tespit edilmişti.⁴⁰⁸ Göç süresince ve göçten sonra Türkiye göçmenlerin taşınmaz mallarını değerlendirebilmeleri için Bulgaristan'a 1925 tarihli İkamet Sözleşmesine uygun önlemler alması yönünde defalarca teklif götürdü. Ancak bu çağrılara Bulgar İdarecileri hiçbir zaman cevap vermediler.

1949–1951 yılları arasında Türkiye'ye gelen 156.063 kişinin tamamı iskânlı göçmen statüsünde yurdun çeşitli yerlerine yerleştirildiler. Ankara'da Varlık Mahallesi, İstanbul'da Gazi Osman Paşa Mahallesi, Bursa'da Hürriyet Mahallesi bu insanlar için kurulmuş yeni yerleşim yerlerine örnek olarak gösterilebilir.⁴⁰⁹

Türkiye'yi ekonomik bakımdan zor duruma düşürmek maksadıyla Bulgaristan'ı kullanan Stalin Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçün kesilmesi emrini verdikten sonra bir kez daha taktik değiştirerek, Bulgaristan Türklerinin ileride Türkiye'de yapılacak olan Sosyalist Devrimin öncüleri olarak yetiştirilmeleri emrini verdi.⁴¹⁰

Yeni plana uygun olarak kapatılmış Türk okullarının tekrar açılması ilk akla gelen husus oldu. Ancak 1950–1951 yıllarında yaşanan büyük göç sırasında yetişmiş öğretmenlerin büyük kısmının Türkiye'ye göç etmiş olmaları sebebiyle bu okulların açılmasının mümkün olmadığı anlaşıldı. Yetişmiş öğretmen açığını kapatmak maksadıyla 1952 yılında Azerbaycan'dan çok sayıda Azeri eğitim uzmanı ve danışmanı Bulgaristan'a getirtildi. Türklerin istenen modelde bir kültüre sahip olabilmeleri için değişik merkezlerde tiyatrolar oluşturuldu; kütüphaneler açıldı. Komünist ideolojiye uygun olan Nazım Hikmet gibi Türk şairlerinin kitapları basıldı.⁴¹¹ Bu yıllarda ilkokullara devam eden Türk çocuklarının oranı %97'yi bulmuştu.⁴¹²

Bulgaristan'da Türklere karşı yumuşak asimilasyon taktikleri kullanılırken, diğer azınlıklara ise daha sert politikalar izlenmeye başlandı.

⁴⁰⁸ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu*, s. 61–62.

⁴⁰⁹ Bilal Şimşir, "Türkiye ve Balkanlar", Erhan Türbedar (der.), *Balkan Türkleri, Balkanlar'da Türk Varlığı*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 2003, s. 334.

⁴¹⁰ Ömer Turan, "Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri", Erhan Türbedar (der.), *Balkan Türkleri, Balkanlar'da Türk Varlığı*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 2003, s. 24.

⁴¹¹ Höpken, *a.g.m.*, s. 64–65.

⁴¹² Hristova, *a.g.m.*, s. 249.

Müslüman oldukları için kendilerini Türklere yakın bulan ve hatta Türk olarak tanıtan Müslüman Çingenelelere karşı 1953–1954 döneminde isim değiştirme yöntemiyle asimilasyon uygulanmaya başlandı. Bu tip dar kapsamlı sert asimilasyon politikaları değişik azınlıklara karşı 1956 yılına kadar devam etti. BKP'nin Nisan 1956 Plenumunda azınlıklara karşı uygulamaya konulması gereken esas plan görüşülerek kabul edildi. Bu çerçevede başta Müslümanlar olmak üzere ülkede yaşayan tüm azınlıkların isimlerinin süratle Bulgar isimleriyle değiştirilmesi kararlaştırıldı.⁴¹³

1950–1951 döneminde yaşanan göçten sonra Bulgaristan'daki ilk nüfus sayımı 1 Aralık 1956 yılında yapılmıştı. Bu nüfus sayımının sonuçlarına göre Bulgaristan'ın genel nüfusu 7.613.709 olarak açıklandı. Seçimle ilgili önemli noktalardan birisi, sayımda azınlıkların milliyetlerinin belirtilmiş olmasıydı. Ancak bahse konu dönemde sayıları 250.000 dolayında olduğu tahmin edilen Pomaklar Bulgar olarak sayıldılar. Dikkat çeken diğer bir nokta ise Çingene azınlığının nüfusunun umulanın üzerinde çıkmasıydı. Türk azınlık ise yaklaşık 100.000 kişinin nüfus memurları tarafından Türk değil de Çingene olarak kaydedildiğini iddia etmekteydi. Yapılan sayımda ortaya çıkan diğer önemli husus ise Türklerin tam anlamıyla cahil bırakıldıklarıydı. Zira sekiz yaş üstündeki Türk nüfusunun üçte birinin hiç okuma ve yazma bilmediği tespit edilmişti.⁴¹⁴ Ancak Bulgar idareciler açısından daha fazla önem arz eden gerçek, Bulgaristan'da 6.506.541 nüfuslu Bulgarlardan sonra Türklerin 656.025 kişi ile ülkenin ikinci büyük etnik grubunu oluşturduğuydu.⁴¹⁵ Yaşanan göç ve asimilasyon süreçlerine rağmen ülkede yaşayan Türk nüfusu Bulgar Yöneticileri tarafından yüksek bulunmaktaydı. Üstelik diğer Müslüman azınlıklara mensup kişilerin kendilerini Türk olarak ifade etmeye çalışması ise bir başka endişe verici husustu. Artık Todor Jivkov'un BKP içinde ağırlığını iyice hissettirmeye başladığı Plenumda alınan karar doğrultusunda 1960 yılında Nüfus Yasasında yapılan bir değişiklikle Bulgar soyundan olmayan vatandaşların isteğine bağlı olarak ad ve soyadlarını değiştirebilmeleri kabul edildi. İsim değişikliği için bir dilekçe

⁴¹³ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 6.

⁴¹⁴ Ali Eminov, "Bulgaristan'da Türkler", *Balkanlarda Türk Kültürü Dergisi*, sayı: 47. http://www.balgoc.org.tr/2003dergi/dergi_47html

⁴¹⁵ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 263–264.

yeterli olacaktı. İşte Nüfus Yasasında yapılan bu değişiklik, 1960 yılından 1984 yılına kadar isim değiştirmek için tek Türkün dahi müracaat etmemesine rağmen daha sonraki yıllarda ülkedeki azınlıklara karşı zorla isim değiştirme uygulamasının yasal dayanağını hazırlamış oluyordu.⁴¹⁶

BKP'nin Nisan 1956 Plenumunda aldığı karar öncelikle Ülkenin Güneybatısında Pirin Dağları Bölgesinde yaşayan ve iki yüz bine yakın nüfuslarına rağmen ulusal azınlık olarak kabul edilmeyen Makedonlarla, Rodop Dağları Bölgesinde yaşayan ve zorla Müslümanlaştırılmış Bulgarlar olarak kabul gören Pomaklara yönelik olarak uygulandı.⁴¹⁷ Bu uygulama ile Makedonlara 1956 yılında yeni kimlikleri dağıtıldı. Ancak Makedonlar yeni kimliklerinde Bulgar olarak belirtilmekteydi. 1965 yılında yayınlanan Bulgar resmi istatistiklerine göre ülkede yaşayan Makedon nüfusu 8.700 olarak gösterilmekteydi.⁴¹⁸ Bulgar Hükümeti bir süre sonra da kendilerini Türklükle özdeşleştiren Müslüman Çingenelele karşı uygulamalar başlattı. BKP, 1958 yılında yayınladığı bir kararname ile Çingenelerin yerleşik düzene geçmeleri için çalışmalar başlattı; Müslüman Çingenelerin isimleri Bulgar isimleriyle değiştirildi; Çingenelele ait tiyatrolar kapatıldı ve Çingene dilinde ve Bulgarca olarak çıkan yegâne gazete de sadece Bulgar dilinde yayınlanmaya başladı.⁴¹⁹

Bulgar yönetimi Müslüman azınlıkları bir arada tutan en önemli şeyin din faktörü olduğunun farkındaydı. Bu maksatla dönem içinde din kurumunu denetim altına almak maksadıyla bir takım uygulamalar başlatıldı. Bu uygulamalar kısa başlıklar olarak:

- Kuran kurslarının yasaklanması,
- Din derslerinin müfredattan çıkarılması,
- Din dersi öğretmenlerinin işlerine bir şekilde son verilmesi,
- Dini nikahın yasaklanması,
- İnsan sağlığına zararlı olduğu gerekçesiyle sünnetin engellenmesi,
- Ramazan aylarında oruç ibadetinin yasaklanması,
- Dini Bayramların kutlanmasının engellenmesi,

⁴¹⁶ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 14 ve 346.

⁴¹⁷ Poulton, *a.g.e.*, s. 119.

⁴¹⁸ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 6.

⁴¹⁹ Zhelyazkova, *a.g.m.* <http://www.omda.bg/imir/studies/nostalgia.htm/>.

- Milli ve İslami tema içeren kıyafetlerin yasaklanması,
- Türk ve Müslüman adlarının Bulgar adlarıyla değiştirilmesi şeklinde sayılabilir.

“Sosyalist Bulgar-Slav Toplumu” yaratma ideali peşinde sürekli yeni planlar yapan Bulgar Yönetimi, yukarıda sayılan önlem ve yasakların yanında geliştirdiği “Parçala ve Yut” politikasıyla Müslüman toplulukları Türk, Pomak, Çingene, Tatar, Alevi, Arnavut diye dilimlere ayırmaya ve bu küçük parçaları yutmaya başladı.⁴²⁰1962 yılının Nisan ayında Politbüro “Türk Olmayan Müslüman Azınlıkların Kendilerini Türk Olarak Tanımlamalarına Karşı Alınacak Önlemler” başlıklı bir kararla Türklerin Türk olmayan diğer azınlık unsurlar üzerindeki etkilerini sona erdirebilmek maksadıyla bahse konu toplulukların Türk-Müslüman isimlerini bırakarak Bulgar isimleri almaları ve Bulgar etnik kimliğini benimsemeleri için geniş ölçekli bir ikna kampanyası başlatılması yönünde bir direktif yayınladı. Aynı direktifle yerel yöneticilerden Pomak ve Çingenelerin Türklerin yoğun olarak bulunduğu yerleşim birimlerine gitmelerinin engellenmesi istenirken; Halk Konseyleri ve Eğitim Bakanlığından da Pomak, Çingene ve Tatar öğrencilerin okullarda Türkçe dersi yerine Bulgarca dersi almaları, bahse konu azınlıkların okullarına hiçbir şekilde Türk öğretmen atandırılmaması; bahse konu azınlıklardan öğrencilerin Türk öğrencilerle aynı yurtlarda barındırılmamaları ve aynı eğitime tabi tutulmamaları ve söz konusu azınlıklara ait yerleşim birimlerindeki camilere Türk din adamlarının atandırılmaması istenmekteydi.⁴²¹

Diğer yandan tamamen Bulgar idarecilerin kontrolündeki Türkçe yayınlarda Bulgarca kelime ve deyimlerin miktarı günden güne artış göstermeye başladı.⁴²²

Türk dilini Türk azınlığın asimile edilmesinin önündeki en büyük engel olarak gören BKP 1958 yılında aldığı bir diğer kararla 1958–1959 eğitim öğretim yılından itibaren Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi ve eğitimin tamamen Bulgarca olması kararını aldı.⁴²³ Alınan

⁴²⁰ Memişoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri*, s. 63.

⁴²¹ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 105–106, 117–118 ve 191–194.

⁴²² Lütem, *a.g.m.*, s. 52.

⁴²³ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 252–254.

kararların uygulanmasına karşı koyan Türk öğretmen ve okul yöneticileri ise çalışma kamplarına gönderildiler.⁴²⁴ 1960 yılında Bulgaristan çapında Türk okullarının tamamının Bulgarlaştırılması tamamlandı.⁴²⁵

2.1.2.1. Eğitim Konusunda Yaşanan Değişiklikler

Komünist Rejim süresince Bulgaristan'da yaşayan Türklerin eğitimi, 1944–1958 arasındaki devre, 1958 ile Türkçe eğitimin tamamen müfredattan çıkarıldığı 1970'li yılların ilk yarısını kapsayan devre ve bu tarihten başlayıp ülkedeki Türk kimliğinin tamamen inkâr edildiği 1985-1989'a kadar süren devre olmak üzere üç ayrı dönemde incelenebilir.⁴²⁶

Faşist Rejimler süresince temel hak ve özgürlüklerinin yanında uluslararası ve ikili anlaşmalarla sağlanmış hakları gasp edilen ve çeşitli haksızlıklara uğrayan Türkler Yeni Rejimi büyük beklentiler ve sevinçle desteklemişlerdi. Yeni oluşturulan sistemde aktif olarak çalışan Türkler kısa sürede Vatan Cephesi içinde "Vatan Cephesi Komitesi Türk Azınlığı Komisyonu"nu oluşturarak değişik zaman ve şehirlerde düzenlenen toplantılarda Türk azınlığın sorunlarını ve taleplerini ortaya koydu. 27–28 Aralık 1944 tarihinde Sofya'da yapılan toplantı sonunda da Hükümete iletmek üzere eğitim, vakıflar ve dini konular başlıklı üç bölümden oluşan bir rapor hazırlandı. Eğitim ana başlığı altında Yeni Hükümetten beklentiler şu şekilde ifade edilmişti:

- Mecburi öğretimin Türk erkek ve kız çocuklarına da yaygınlaştırılması ve uygulanması,
- Bulgarca okutulan dersler dışında Türk ilk ve orta okullarında eğitim ve öğretimin Türkçe olması,
- Türk okullarında müdür ve başöğretmenlerin Türk olmaları,
- Türk öğretmenlerin maaşlarının hükümet tarafından ödenmesi ve bu öğretmenlere de emeklilik hakkının tanınması,
- Türk öğretmenlerin Bulgar meslektaşlarının faydalandığı sosyal haklardan faydalandırılması,

⁴²⁴ Meçik, *Bulgaristan Türklerinin Kültür Hayatı*, s. 73

⁴²⁵ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 256.

⁴²⁶ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 128.

- Türk okulunu bitiren öğrencilerin daha yüksek seviyedeki Bulgar okullarına sınavsız olarak kabul edilmeleri,
- Bahse konu bu hakkın 9 Eylül 1944'ten önce mezun olanlara da tanınması,
- Bütün Türk okullarında eğitim ve öğretimin yeni Türk alfabesiyle yapılması,
- Haftada bir saat din dersi verilmesi,
- Eski faşist hükümetler tarafından Türk azınlığın elinden alınan okul binalarının, okul tarlalarının vesair malların Türk azınlığına geri verilmesi,
- Türklerin yaşadığı yerleşim birimlerinde sağlık şartlarına uygun yeni okul binalarının yapılması,
- Ellerinden hakları alınmış Türk öğretmenlere haklarının iade edilmesi,
- Türk öğretmenlerin mesleki bilgilerini artırmak için yaz tatillerinde pedagoji kurslarının açılması,
- Türk okullarına öğretmen yetiştirilmesi için Kuzey ve Güney Bulgaristan'da pedagoji okulları açılması ve bunların hükümetçe yönetilmesi,
- Şumnu'daki Nüvvab Okulunun tam bir Türk Lisesine (gimnazya) dönüştürülmesi ve Bulgar Liselerinin yararlandığı bütün haklardan yararlanmasının sağlanması; Nüvvab Okulunun âli kısmının ise Yüksek Pedagoji Enstitüsü haline getirilmesi,
- Vatan Cephesi nezdinde Türk gençleri için eğitim örgütleri kurulması.⁴²⁷

Yapılan talepler aslında 1929 yılında düzenlenen Milli Kongre kararlarına çok benzemekteydi. 1944 yılından sonra da değişik şehirlerde ve değişik tarihlerde toplantılar düzenlendi. Bu toplantılar sonucu ortaya çıkan istekler de hemen hemen hep aynıydı.⁴²⁸ Türk azınlığın istekleri ise aslında Bulgaristan'ın o tarihe kadar imzaladığı ve geçerliliği devam eden çok taraflı

⁴²⁷ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 222–223.

⁴²⁸ Bulgaristan Türklerinin düzenledikleri toplantılar ve alınan kararların detayı için bkz. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 178–185.

ve ikili anlaşmalarda zaten mevcuttu. Bulgaristan'ın taraf olduğu Uluslararası belgelerde eğitime ilişkin düzenlemeler aşağıda arz edilmiştir:

Bulgaristan'daki Türk azınlığın eğitim hakkına ilişkin ilk düzenlemeler 1919 tarihli Neuilly Antlaşmasıyla yapılmıştı. Bahse konu Antlaşmanın 54. ve 55. maddeleri daha önce de değinildiği gibi azınlıkların eğitim hakkıyla ilgiliydi.

1925 tarihli Türkiye-Bulgaristan Dostluk Anlaşmasına Ek Protokolün A maddesinin 1. paragrafı ise her iki ülkedeki azınlıkların Lozan ve Neuilly Antlaşmalarında belirtilen haklardan karşılıklı olarak yararlandırılmasını öngörmekteydi.

10 Şubat 1947 tarihli Paris Antlaşması azınlıkların eğitim hakkına ilişkin bir düzenleme içermemekle birlikte, Antlaşmanın Siyasi Hükümler başlığını taşıyan 2. bölümünde yer alan ilgili maddesi, Bulgar devletini vatandaşları arasında bir ayırım yapmadan, herkesin tüm insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanmalarını sağlayacağı şekilde gerekli bütün önlemleri almakla yükümlü kılıyordu.⁴²⁹

Bahse konu ikili ve çok taraflı anlaşmalara ilaveten Bulgar iç hukukunda da şu değişiklikler yapıldı:

12 Şubat 1945 tarihli bir kararname ile Türk okullarının mali desteğin, devletin uygun gördüğü müfredata uyulmak şartıyla devlet tarafından karşılanması kabul edildi. Aynı kararnameyle özel statüdeki azınlık okullarının yönetim kurullarının atama ile değil seçimle iş başına getirilmesi uygulamasına azınlık taleplerine uygun olarak geri dönüldü. 26 Haziran 1945 tarihli bir başka Bakanlar Kurulu Kararıyla da ülke çapında, hangi etnik kimliğe tabi olursa olsun 7–15 yaş arasındaki tüm kız ve erkek çocuklar için zorunlu eğitim uygulaması getirildi.⁴³⁰

15 Eylül 1946 tarihinde Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin ilanını müteakiben 12 Ekim 1946 tarihinde Bulgaristan Milli Eğitim Yasasına Ek Yasa kabul edildi. Bahse konu Yasanın 154. maddesinde, azınlıkların eğitim ihtiyaçlarını karşılamak ve kendi dilleriyle öğrenimlerini sağlamak hususunda devlet ve belediyelerin görülen ihtiyaca göre her derecede azınlık okulları

⁴²⁹ Şimşir, Bulgaristan Türkleri, s. 374–381.

⁴³⁰ Memişoğlu, Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da, s. 226.

açabilecekleri ve bu okulların maddi giderlerinin ilgili belediyelerce, öğretmen ve idari personelin maaşının ise devlet tarafından karşılanacağı belirtilmekteydi. Yeni Bulgar Yönetiminin Türklerin azınlık kimliğine ilk saldırısı olarak kabul edilen⁴³¹ bu yasa ile Neuilly Antlaşmasının 54. maddesi işlevini yitirmiş oldu ve okul açma inisiyatifi azınlıkların elinden alındı. Tüm bunlara ek olarak özel okul statülerini yitirerek devletleştirilen okullarda okul encümenlerinin de misyonu sona ermiş oluyordu.

Ek Yasanın 155. maddesinde ise azınlık okullarının yeniden tanımı yapılmakta ve kimlerin azınlık olduğunun Milli Eğitim Bakanlığının talebi ile Bakanlar Kurulunca belirleneceği hükmü yer almaktaydı. Bu madde ile de azınlıkların tanımının yapıldığı Neuilly ve Paris Antlaşmaları ihlal edilmekteydi.

Aynı Yasanın 160. maddesinde ise Türk azınlığa ait ilkokul ve ortaokullarda Bulgar Dili, Bulgar Tarihi, Bulgaristan Coğrafyası ve fen bilimleri derslerinin Bulgarca, diğer derslerin Türkçe icra edileceği belirtilmekteydi.

Müteakiben 163. maddede Türk okullarında kullanılacak kitapların Türkçe olarak hazırlanması ve basılması görevi Milli Eğitim Bakanlığı'na verilmekteydi.

Nihayet 164. maddede Türk okullarının idareci ve öğretmenlerinin Türk olacağı; bu okullara öğretmen yetiştirmek üzere gerekli önlemlerin Milli Eğitim Bakanlığınca alınacağı; azınlık okullarının ihtiyaçlarını karşılamak zorunluluğu getirilen belediyelere mali yönden yardımcı olabilmek maksadıyla azınlık okullarına ait tüm mal varlıklarının karşılıksız olarak belediyelere devredilmesi gerektiği hükmünü getirmekteydi.⁴³²

4 Aralık 1947 tarihli Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Anayasasının 79. maddesinde ise ulusal azınlıkların zorunlu Bulgarca eğitimi yanında kendi ana dillerinde eğitim görme ve kendi ulusal kültürlerini geliştirme hakkının olduğu hükmüne yer verilmekteydi.

Aslında Bulgar İdareciler Türk okullarının tekrar faaliyete geçmesine ve bu okullarda eğitim dilinin Türkçe olmasına karar verirken bu kararının kısa vadeli olmasını düşünüyordu. Savaş sonrası dönemde iyice cahil

⁴³¹ Lütem, a.g.e., s. 73.

⁴³² Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 128-129.

birakılan Türklerin Türkçe'yi yalnızca konuşabilmesi Bulgar Devletinin sosyalist değerleri benimsetmeye yönelik eğitim modelinin uygulanmasını engellemekteydi. Oysa yeni eğitim modeli azınlıkların etnik ve dini bilinçlerinin aşındırılarak asimile olmalarını amaçlamaktaydı.⁴³³ Bu nedenle eğitim seferberliği ilan eden Bulgar Hükümetinin ilk hedefi statüleri 1909 İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi ile 1913 tarihli Müftülüklerle ilgili Sözleşmelerde belirlenmiş Türk azınlık okullarını devlet okuluna dönüştürmek oldu.

Bulgar Yöneticileri Türk azınlık okullarının devlet okulu haline dönüştürülmesi durumunda Türk azınlığın sağlayacağı menfaatler olacağı şeklinde çok inandırıcı olmayan tez ve fikirler ileri sürmekteydi. Bu teze göre; devlet okulu haline gelen Türk okullarının masrafları tamamen yerel yönetimler ve devlet tarafından ödeneceği için bu durum ekonomik koşulları zaten bozuk olan Türk azınlığa belli bir rahatlama getirecekti. Üstelik sağlanacak maddi destek sayesinde okullarda eğitim kalitesi yükselecekti. Artan eğitim kalitesi ise Türk okullarını Bulgar okullarına denk hale getirecekti. Böylelikle Türk gençleri devlet kademelerinde çeşitli memuriyet görevlerine müracaat edebilecekti. Türkçe ders kitaplarının hazırlama ve basımı devletçe karşılanacağı için de bu Türk azınlığı ekonomik olarak daha da rahatlayacaktı. Türk öğretmenlerin ve idarecilerin maaşları devlet tarafından ödenecek ve sosyal haklar bakımından Bulgar meslektaşlarıyla eşit seviyeye getirilecekti.⁴³⁴

Aslında yukarıda değinilen okulların denkliği sorunu uzun yıllardan beri devam etmekteydi ve Türk azınlığın bu konuda yeni yönetimden beklentileri vardı. Krallık Döneminde herhangi bir işyeri açabilmek için en az rüştiye mezunu olma mecburiyeti vardı. Yeni Bulgar Yönetimi kendinden beklenenin tersine 11 Mayıs 1945 tarihinde bir kararname çıkardı. Bu kararnameye göre Türk azınlığın rüştiyelerden aldığı diplomaların geçerli olabilmesi için diploma sahiplerine Bulgar ortaokullarında okutulan tüm dersler için fark sınavlarına girme zorunluluğu getirildi. Bu kararnamenin en kötü yanı fark sınavlarına girme mecburiyetinin geriye doğru da işletilecek

⁴³³ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 135–136.

⁴³⁴ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 187–189.

olmasıydı. Böylelikle yıllar önce rüştiyeden mezun olup işyeri açmış olan kişiler iş yerlerinin kapanması tehlikesiyle karşı karşıya bırakıldı.⁴³⁵

1944 yılında 344'ü ilkokul ve 23'ü ortaokul olmak üzere toplam sayıları 367'ye düşen Türk azınlık okulları Faşist Rejimin tasfiye edilmesinin hemen ardından yeniden açılma sürecine; 1946–1947 eğitim öğretim yılından itibaren de devletleştirilme sürecine girdiler. Okulların sayısında 1954–1955 dönemine kadar ciddi artışlar görüldü.⁴³⁶ Bu gelişmeyi sayısal değerlerle ifade etmek gerekirse:

1944 yılından itibaren alınan önlemlerle 53 ilkokul ve 4 ortaokul açılarak toplam okul sayısı 397'si ilkokul ve 27'si ortaokul olmak üzere 424'e, bu okullarda görev yapan öğretmen sayısı 871'e ve okuyan öğrenci sayısı da 37.335'e yükseldi.

1947–1948 eğitim öğretim yılında ise toplam sayısı 886'sı ilkokul ve 97'si ortaokul olmak üzere 983 olan okullarda 2.437 öğretmen görev yapmakta, 9.214'ü ortaokullarda olmak üzere 88.600 öğrenci de öğrenim görmekteydi.

1949–1950 eğitim öğretim yılında 1.018'i ilkokul, 157'si ortaokul, 20'si anaokulu, birer adet lise ve pedagoji (öğretmen) okulu ve iki gece okulu ile beraber Türklerin toplam 1.199 okulu olmuştu. Bu okullarda görevli öğretmen sayısı 3.037 ve okuyan öğrenci sayısı ise 105.376'ya ulaşmıştı.

1954–1955 eğitim öğretim yılında 784'ü ilkokul, 324'ü temel eğitim okulu, 4'ü ortaokul, 5'i lise ve 3'ü öğretmen okulu ve 130'u anaokulu olmak üzere Türklere ait toplam 1.112 okul mevcuttu.⁴³⁷

Bu dönemde dikkat çeken bir diğer önemli husus da Nüvvab Okulunun 1947 yılından itibaren normal liseye (jimnazya) çevrilmesiydi. Zira bu okulun var oluş amacı komünist ideolojiye ters düşmekteydi.⁴³⁸

1939 yılına ait resmi istatistiklerde Türk çocuklarından okul çağında olanların sadece %15'i okula devam ederken, bu oranın 1952 yılında %97'lere ulaşması Komünist Rejimin Türk okullarındaki eğitim durumunu çok

⁴³⁵ Şimşir, *Bulgaristan'da Kapatılmış*, s. 110–111.

⁴³⁶ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 230–231.

⁴³⁷ Bahse konu yıllara ait sayısal verilerle ilgili olarak mehzazlar arasında küçük farklılıklar mevcuttur.

Bu konuda detaylar için bkz: Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 231–244., Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 196–199.

⁴³⁸ Çiçek, a.g.e., s. 203.

yakından takip ettiğinin bir göstergesiydi. BKP Merkez Komitesi 26 Nisan 1951 tarihinde aldığı bir kararla Milli Eğitim Bakanlığını yeni Türk okulları açmak, okulların eğitim yardımcılarını ihtiyacını karşılamak, yeni kitaplar hazırlamak, zamanında öğretmen atamalarını yapmak ve Kuran ve din derslerini tedricen müfredattan kaldırarak yerine yeni müfredat hazırlamakla görevlendirdi. Bakanlar Kurulunun da bu yönde karar almasını ardından, Milli Eğitim Bakanlığı kendi bünyesinde “*Türk Okulları Şubesi*” açtı ve Türk okullarının sorunlarını daha yakından takip edebilmek maksadıyla Bulgaristan’ın çeşitli merkezlerine 10 Türk müfettiş atadı. Türkler de bu konudaki çabaları yakından takip ediyor ve ellerinden gelen desteklerini esirgemiyorlardı. Çoğu zaman okul inşaatlarında gönüllü olarak çalışıyorlardı. 1951–1954 döneminde bu usulle sadece Hasköy Sancağında 71 yeni okul inşa edilmişti.⁴³⁹

Bulgaristan Türklerinin eğitim yönünden yeni dönem başındaki en büyük sıkıntılarının birisi de ders kitaplarının olmaması sorunuydu. 1930’lu yıllardan sonra ülkede Türkçe ders kitabı basılmamıştı. Yeni Yönetim ise 10 Aralık 1945 tarihinde “Özel Okullarda Ders Kitaplarının Onaylanması ile ilgili Talimatname” yayınlamıştı. Bu talimatnameye göre ders kitabı hazırlayanlar ilkokul kitapları için on beş bin, ortaokul ders kitapları için on sekiz bin Lev harç yatırdıktan sonra bu kitapları Milli Eğitim Bakanlığının onayına en geç 31 Ocak tarihine kadar sunabilecekti. Ancak sürenin darlığı yüzünden kitapların yazılması mümkün değildi. Sadece 1945 yılının Ağustos ayında Bakanlık onayına sunulan üç adet Türkçe okuma kitabının onayı alınabilmişti. Ancak onayı alınan kitabı basacak para temin edilemeyince Türk azınlıktan ileri gelenler Türkiye’nin Sofya Elçiliğine maddi yardım için başvurular. Türk Hükümeti istenen miktarda maddi yardımı yapacağını açıkladı ancak çıkarılan bürokratik engeller sebebiyle o yıl kitaplar bastırılmadı. Bu okulların kitap problemi ancak 1946 yılında devletleştirme faaliyeti tamamlandıktan sonra çözülebildi. 1947 yılında okutulması planlanan Türkçe ders kitapları bir yarışmaya tabi tutularak belirlendi. 1947–1948 eğitim öğretim yılından itibaren ders kitabı sıkıntısı tamamen sona erdi. Ancak kitaplarda başlangıçta pek fark edilemeyen Komünist propaganda yıllar

⁴³⁹ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan*’da, s. 238–239.

geçtikçe daha belirgin hale geldi. Bu durum 1958–1959 eğitim öğretim yılında Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesine kadar devam etti.⁴⁴⁰

1952 -1953 eğitim yılından itibaren Kuran ve din dersi müfredattan tamamen kaldırıldı. Bu uygulama nedeniyle Kuran ve din dersleri okullarda ders saatlerinin bitiminde verilmeye başlandı. Ancak kısa süre sonra bu uygulamanın yasal olmadığı gerekçesiyle kaldırılması için Bulgar yöneticilerinin baskı yapması üzerine din eğitimleri çocuklara gizli yollardan verilmeye başlandı.⁴⁴¹

1950'li yılların ortalarından itibaren "Okul Bahçeleri" adı verilen anaokullarının sayısında artışlar görülmeye başlandı. Aslında sayıları artan anaokulları, Bulgar idarecilerin Türk toplumunun geleceğine yönelik fikirlerine yönelik ipuçları taşımaktaydı. Zira bu okullarda Marksist-Leninist esaslara uygun olarak Bulgarca eğitim verilmekteydi. İlkokul ve ortaokullarda ise Komünist ideolojiyi daha iyi anlatabilmek için eğitim dilinin Türkçe olmasına karşın, tıpkı Türkçe gazetelerde olduğu gibi Bulgarca veya Rusça kökenli kelimeler de sürekli olarak kullanılıyordu. Biçerdöver yerine kombayn, baraj yerine yazovir, fabrika yerine zavot gibi kelimeler Türk çocuklarının günlük konuşma dillerine başarıyla sokulmuştu. Ayrıca Bulgaristan Türklerinin Bulgaristan'ın esas kurucu halklarından biri olduğu, bu insanların gerici ve yobaz Türkiye ile bir alakalarının olmadığı, Sovyetler Birliğinin ise "Anavatan" olduğu gibi hususlar da sürekli olarak işlenmekteydi.⁴⁴²

Türkleri her yönüyle komünizme sadık bir toplum haline getirmek isteyen Komünist idarecilerin resmi yayın organı durumundaki Sofya Radyosu'nun günde ortalama dört-beş saate varan Türkçe yayını ve ülkede Türkçe yayınlanan gazeteler Bulgaristan Türk azınlığını edebiyata ve güzel sanatlara yönelmeleri konusunda cesaretlendirmekteydi.⁴⁴³ Dönem içinde dünya edebiyatının seçkin örneklerinden Bulgar resmi ideolojisine ters düşmeyenler Türkçeye çevrildi. Bu dönemde Bulgaristan Türk edebiyatı da kısa hikâyeler ve şiir dallarında önemli gelişmeler gösterdi. Birçok Türk tiyatro

⁴⁴⁰ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 182–198.

⁴⁴¹ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 130.

⁴⁴² Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 235–236.

⁴⁴³ Mehmet Çavuş, "Ölümün Pençesinde Mücadele", *Balkanların Sesi Dergisi*, Sayı:2, Ocak-Mart 1989, s. 6.

eseri ise Türk tiyatrolarında Türk oyuncular tarafından oynandı. Tüm bunlar Türk azınlığın kendi devletine güvenini daha da artıran önlemlerdi. Ancak bu "Lale Devri" kısa ömürlü oldu ve 1958 yılında sona erdi.⁴⁴⁴ Çoğunluğu bu dönem içinde olmak üzere Komünist Bulgaristan'da toplam 198 adet Türkçe kitap basıldı. Bahse konu kitaplardan 112'sinin yazarı ise Bulgaristan'daki Türk sanatçılarıydı. Bulgar idarecilerin güdümündeki okullarda eğitimini almış bu yazarlar eserlerine milli bir hava yerine sistemin bakış açısı damgasını vurmuştu. Türk yazarlarının bu dönem içinde yazdıkları eserlerde genellikle: Vatanı kapitalist düşmanlardan savunma, Komünist Partisine minnettarlık, Sosyalist ülkelerin önderlerine sevgi, bu ülkenin çocukları arasında dostluk, kardeşlik, tanrıtanımazlık, fabrika ve tarım kooperatiflerinde emek kahramanları ve faşizm aleyhtarlığı gibi temalar işlenmekteydi.⁴⁴⁵

Dönem içinde Bulgaristan Türklerinin eğitime ilişkin en büyük sıkıntılarında birini de yetişmiş öğretmen ihtiyacı oluşturmaktaydı. 1928 yılında kapatılan Türk Öğretmen Okulu'nda açıldığı tarihten kapanana kadar geçen on yıllık süre içinde dört yüze yakın öğretmen yetişmişti. Ancak bu öğretmenler de daha önce değinildiği gibi yaşanan baskılar sonucunda Türkiye'ye kaçmışlardı. Yeni dönemde ise Türk okullarında öğretmenlik yapanların büyük kısmını rüştiye mezunları ile Şumnu'daki Nüvvab Okulunun tali ve âli kısımlarından mezun olanlar oluşturmaktaydı. Bu okuldan 1947 yılına kadar mezun olanların sayısı ise 744 kadardı ancak bu mezunların tamamının dönem içinde öğretmenlik yapmadığı da bilinen bir husustur.⁴⁴⁶ Daha önce de değinildiği gibi, Çervenkov Hükümeti yeni devlet ideolojisine sahip genç Türk neslini yaratabilmek için Sovyetler Birliğinin de desteklediği fikre uygun olarak Bulgaristan Türklerinin konuştuğu dile en yakın dili konuşan iyi eğitilmiş Azeri uzmanları ülkeye davet etmişti. Bulgaristan'a gelen Azeri uzmanlar, hazırladıkları raporda Türklerin eğitim açısından çok geri bir durumda olduklarını belirterek bir dizi önlem alınmasını tavsiye ettiler. Bulgar Hükümeti de, tavsiyelere paralel olarak 5 Ağustos 1952 tarihinde Kırcaali, Razgrad ve Sofya'da olmak üzere Türk Pedagoji (öğretmen) okulları,

⁴⁴⁴ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 130-133.

⁴⁴⁵ İsen, *a.g.m.*, s. 240-241.

⁴⁴⁶ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 249-250.

Ruşçuk'ta Türk Kız Ortaokul ve Lisesi açılması, Türkçe ders kitapları basılması, Türk öğrencilere çeşitli konularda burslar verilmesi ve ayrıca Sofya Üniversitesi'nde Türkler için yeni bölümler açılmasını karara bağladı.⁴⁴⁷

Sofya Üniversitesi bünyesinde açılan ve Türkçe eğitim veren Felsefe-Tarih, Filoloji ve Fizik-Matematik Fakültelerinde 1953–1954 akademik yılında toplam 180 öğrenci eğitim görürken, bu rakam 1957–1958 akademik yılında 375'e ulaştı. Buna ek olarak aynı yıl içinde yüz elli genç Yüksek Öğretmen Enstitülerinde okumaya devam ederken, otuz öğrenci de Azerbaycan'daki Bakü Üniversitesine gönderildi.⁴⁴⁸

Bu dönem içinde Türk öğretmenlerin genel koşullarına baktığımızda, Türk okullarının devlet okulu haline dönüşmesinin ardından sosyal haklarda iyileştirmeler yapılarak Bulgar öğretmenlere sağlanan hakların hepsinin Türk öğretmenlere de sağlandığı görülmektedir. Bu bağlamda, Türk öğretmenlere düzenli maaşın yanında bedava lojman olanağı ve ekip biçmeleri için 2.5 dekar tarla verilmeye başlanmıştı.⁴⁴⁹ Ancak 1958–1959 yılında yaşanan Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi süreci 1947 yılından beri atamaları Bulgar Devletinin kontrolündeki⁴⁵⁰ Türk öğretmenleri de etkiledi. Öğretmenlerin büyük bir kısmı Bulgar Hükümetinin okulların birleştirilmesi yönündeki kararına direniş gösterince görevden alındılar ya da daha başka kötü muamelelere maruz bırakıldılar.

Dönem içinde Türklerin kendilerine eğitim konusunda sunulan fırsatı çok iyi değerlendirdikleri söylenebilir. Türk gençlerinin eğitim standartlarının yükseltilmesine ilaveten açılan kurslar sayesinde yetişkinler arasında da okuma yazma oranı önemli bir artış gösterdi.

⁴⁴⁷ Börklü, a.g.m., <http://www.Turan.tc/kalem/bilimsel/bul-mak.htm>, Çiçek, a.g.e., s. 196.

⁴⁴⁸ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan*'da, s. 259.

⁴⁴⁹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 247.

⁴⁵⁰ Meçik, *Bulgaristan Türklerinin Kültür Hayatı*, s. 72.

1956 yılında yapılan nüfus sayımı verilerine göre Bulgaristan Türklerinin eğitim düzeyi Tablo 4'te arz edilmiştir.

Tablo 4: Bulgaristan Türklerinin Eğitim Durumu (1956)

Eğitim Düzeyi	Erkek	Kadın	Toplam
Okuryazar olmayan	69.129	113.952	183.081
Yarım ilkokul tahsilli	69.031	50.069	110.100
İlkokul mezunu (I-IV. Sınıf)	96.586	72.569	169.155
Ortaokul mezunu (I-VII. Sınıf)	29.169	9.912	39.108
Lise Mezunu (I-XI. Sınıf)	2.699	679	3.378
Yarı Yüksek Öğrenim Mezunu	180	33	213
Yüksekokul Mezunu	159	33	192
8 Yaş Üstü Nüfus Toplamı	257.980	247.247	505.227

(Kaynak: Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 248.)

Bulgar Yöneticileri 1956 yılından itibaren Türk azınlığın entelektüel seviyesinin yükseltilmesinden beklenen faydaların tamamen gerçekleşmediğini, üstelik ulusal bilincin daha da kuvvetlenmeye başladığını müşahade etmeye başladılar. Bu tarihten itibaren Türk okulları "*Milliyetçilik Yuvası*", aydınlar da "*Türk Milliyetçisi*" olarak nitelendirildiler.⁴⁵¹ Aslında 1953 yılında Sovyet diktatör Stalin öldükten sonra Sovyetler Birliği'nin politikalarına paralel olarak Bulgaristan'da da tüm iç ve dış politikalar revizyona uğramıştı. Bu kapsamda Türkiye'de bir sosyalist devrimin mümkün olamayacağına kanaat getirilerek Türk azınlığa yönelik politikalar da yeniden tadil edilmişti. Yeni politikaların hayata geçirilmesiyle ilk önce okullardaki Türkçe ders saatleri tedricen azaltılmaya başlanmıştı. 1955-1956 eğitim öğretim yılından itibaren Bulgar liselerinde açılan Türk sınıfları diğer sınıflarla birleştirildi. 1956 yılından itibaren Türk azınlıkta milli şuurun oluşmasına katkıları ortaya çıkan Azeri eğitim uzmanları ülkelerine geri gönderildi. Türk öğretmen okulları ve liselerindeki eğitim dili tekrar Bulgarca oldu. Ayrıca yüksekokul mezunu Türk gençlerine uzmanlık alanlarında görev verilmemeye başlandı.⁴⁵² Türk azınlığının eğitim hakkının kısıtlanmasına yönelik gayretler 4 Ekim 1958

⁴⁵¹ Çiçek, a.g.e., s. 196-197.

⁴⁵² Hayriye Yenisoy, "Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültür Tarihinden Sayfalar", *Yeni Türkiye*, Sayı 16, Temmuz-Ağustos 1997, s.1787-1788.

tarihinde BKP'nin Merkez Komitesi Birleşik oturumunda alınan “*Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi*” kararı ile taçlandırıldı.⁴⁵³

1958–1959 ders yılında Türk Liseleri ve öğretmen okulları Bulgar okullarıyla birleştirildi. Ertesi yıl da tüm ilk ve ortaokullar aynı akıbeti paylaştı. 1959–1960 ders yılında bütün dersler Bulgarca oldu. Türkçe dersi ise ilkökul birinci sınıfın ilk yarıyılında haftada dört saat, ikinci yarıyılında altı saat, ikinci sınıfta haftada beş saat ve üçüncü ile yedinci sınıflar arasında ise haftada dörder saat okutulmaya başlandı. Ancak aynı yıl Türk velilerden zorla çocuklarının Türkçe dersi okumak istemediğine ilişkin dilekçeler toplandı. Böylece Türkçe dersi Kırcalı ve çevresi haricindeki yerleşim merkezlerinde müfredattan çıkarıldı. Ancak Türklerin yıllar sürececek tepkileri sonunda Türkçe dersi yönetim tarafından 1964–1965 eğitim öğretim yılından itibaren tekrar müfredata dâhil edilecekti.⁴⁵⁴

2.1.2.2. Dönem İçinde Türk Basını

Krallık Döneminin son on yılında faşist idarecilerin baskıları nedeniyle yok olma sürecine giren Türk Basını, 1944 yılından itibaren tekrar canlanmaya başladı. Ancak bu canlılık daha önceki dönemlerde yaşanan kadar hiçbir zaman olamadı. Yeni dönemde ülkedeki basın özgürlüğünün çizgilerini belirleyen hukuki belgeler, 1919 tarihli Neuilly ve 1947 tarihli Paris Barış Antlaşmaları'nın ilgili maddeleri oldu. 1947 yılında yapılan yeni Bulgar Anayasası'nda ise basın özgürlüğü hususuna değinilmemekteydi. Başlangıçta her konuda özgürlükler vadeden yeni rejimin rengi ise kısa sürede belli olmuştu. Bunun doğal bir sonu olarak yeni dönemde faaliyet gösterebilen gazeteler Türk azınlığın hislerine tercüman olmak ve sorunlarıyla ilgilenmek yerine yeni rejimin propagandasını yapıp, ideolojisini desteklediği sürece var olabildiler.⁴⁵⁵

Dönem içinde yayınlanan ilk gazete *Vatan Gazetesi* oldu. Yeni rejimin Türk taraftarlarınca çıkarılan bu gazetenin sadece birkaç aylık ömrü oldu ve 1945 yılının Şubat ayında yayına başlayan gazete, aynı yılın Nisan ayında yayın hayatını bitirdi. Sofya'da Türkçe ve Bulgarca olarak çıkarılan bu

⁴⁵³ Poulton, a.g.e., s. 121.

⁴⁵⁴ Çiçek, a.g.e., s. 197.

⁴⁵⁵ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 312–314.

gazetenin sorumlu müdürü 1929–1930 yıllarında Kırcaali Rüştüyesinde müdürlük yapan Cevad Şemi Beydi.⁴⁵⁶ Bu gazetenin kapandığı günlerde açılan bir başka gazete yeni rejimin Türk azınlık içindeki sesi olacaktı. 1 Nisan 1945 tarihinde Sofya'da *Işık* adıyla çıkmaya başlayan gazetenin başlık logosunun hemen altında "Milli Vatan Cephesi Türk Azınlığı Komisyonu'nun Yayın Organı" olduğu açık olarak yazılıydı ve görevi Türk azınlığı içinde komünist rejime karşı bir sempati yaratmaktı. Bu gazete küçük bir ad değişikliğiyle 1947 yılından itibaren *Yeşil Işık* adıyla 1985 yılının Ocak Ayına kadar çıkmaya devam etti.

Yeni rejim, ideolojisini aşılacak için sadece yetişkinleri hedef almamıştı. Türk çocuklarına yönelik *Eylülcü Çocuk* adlı bir başka gazete daha çıkarıldı. Çocuklara yönelik olarak çıkan bu gazete de 1946 yılından itibaren Bulgar izci kuruluşu "Septemvriyçe"nin Türkçe yayın organı durumundaydı. Haftalık olarak çıkan bu gazetenin yayın kurulu başlangıçta tamamen Bulgarlardan oluşurken daha sonra kadroya Türkler de dâhil edildi. 1953 yılından itibaren gazete logosunun altına "Bulgaristan'daki Türk Çocuk Piyonerleri İçin Merkez Komitesince Çıkarılır" kaydı ilave edildi. Bahse konu gazetenin tirajı 1960 yılında kapandığında 32 bine ulaşmıştı.

1947 yılından itibaren Bulgaristan Türk gençliğine yönelik *Halk Gençliği* adlı bir diğer gazete de "Bulgaristan Halk Gençliği (Komsomol) Birliği Merkez Komitesi Yayın Organı" sıfatıyla yayınlanmaya başladı. Sofya'da basılan bu gazete kapandığı 1969 yılına kadar 15 günde bir olarak yayınlandı.

Türk azınlığa yönelik olarak çıkarılan diğer bir gazete ise, *Yeni Işık*'tı. Bu gazete "Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesinin Türk Azınlığı Yayın Organı" sıfatını taşımaktaydı. Bahse konu gazete Bulgaristan'daki son Türk gazetesi olarak 29 Ocak 1985 tarihinde kapandı.

Yukarıda bahsi geçen gazetelerden başka Türk azınlığa yönelik olarak çıkarılmış bir de dergi vardı. 1954 yılının Ocak Ayından itibaren Sofya'da yayınlanmaya başlayan *Yeni Hayat* adlı bu dergi ise, içeriğinde siyasetin yanında sosyal konular ile sanat ve edebiyata da yer vermekteydi.

⁴⁵⁶ Tuğlacı, a.g.e., s. 230.

Yönetimden gelen baskılar nedeniyle zaman içinde içeriğinin %70'i Bulgarca olmak zorunda kalan dergi 1985 yılının başında kapatılacaktı.⁴⁵⁷

Yukarıda bahis konusu gazete ve dergiler dışında 1951–1956 dönemi içinde Bulgaristan Türk azınlığına yönelik olarak çıkarılmış başka gazete ve dergiler de olmuştur. Ancak bu gazete ve dergilerle ilgili olarak isimlerinden başka bir husus tespit edilememiştir. Bahse konu yayınlardan bazıları: *Stalin Bayrağı*, *Rodop Mücadelesi*, *Tuna Gerçeği*,⁴⁵⁸ *Dostluk*, *Emek Davası*, *Piyoner*'dir.⁴⁵⁹ Bulgaristan'da dönem içinde ayrıca Türklerin yoğun olarak yaşadığı şehirlere mahsus olmak üzere Bulgar Gazeteleri bir ya da iki sayfalarını Türkçe olarak çıkarmaya çalışmışlardı.

Dönem içine Türkçe basının sayısında ve çeşitliliğinde görülen azlığa karşın daha önce de değinildiği gibi edebiyat ve Tiyatro gibi dallarda önemli mesafeler kat edilmişti. 1944 yılına kadar Bulgaristan'da bir elin parmakları kadar Türkçe kitap basılmış olmasına karşın, bu tarihten itibaren bu kitapların sayısında önemli artışlar görüldü. 1947 yılında Mehmet Fikri'nin Türk Gençlerine Güzel Şiirler adlı kitabı dönemin ilk Türkçe kitabı olmasının yanı sıra yeni Türk alfabesi ile basılması açısından da önem arz etmektedir. Dönem içinde Türk yazarlarının Bulgaristan'da Türkçe olarak basılan yapıtları tarih sırasına göre şöyledir:

1950 yılında, *Zoya* (Nazım Hikmet),

1951 yılında, *Kapitalist Türkiye'de Çocuklar* (Fahri Erdinç), *Bizim Köy: Bir Köy Öğretmeninin Notları* (Mahmut Makal), *Seçilmiş Hikâyeler* (Sabahattin Ali),

1952 yılında, *Akrepler: Bugünkü Türkiye'den Hikâyeler* (Fahri Erdinç), *Göç* (Fahri Erdinç), *Nasreddin Hoca Fıkraları* (Fahri Erdinç), *Cemal* (H. Muhtar), *Moskova Senfonisi* (Nazım Hikmet), *Düşman* (Sabahattin Ali), *Sovyet Diyarının Bahtiyar Çocukları* (A. A. Zekeriya),

1953 yılında *Kuyucaklı Yusuf* (Sabahattin Ali), *Gürleşen Sesler* (Fahri Erdinç), *Halk Masalları* (Hasan ve Süleyman Hafızoğlu), *Bir Aşk Masalı* (Nazım Hikmet), *Hikâyeler* (Sabahattin Ali), *Kırk Beş Gün Sovyetler Birliği'nde* (M. Zekeriya Sertel),

⁴⁵⁷ Acaroğlu, a.g.e., s. 217-219.

⁴⁵⁸ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 72-73.

1955 yılında, *Nazım Hikmet* (Ekber Babaev), *Nazım Hikmet Bulgaristan'da* (Blaga Dimitrova), *Asi: Bugünkü Türkiye'den Hikâyeler* (Fahri Erdiñç), *İşitilmedik Bir Vaka* (Hüseyin Rahmi Gürpınar), *Çocuklara Şiirler* (Niyazi Hüseyinov ve Mehmet Çavuşev), *Nazım Hikmet, Hürriyet ve Barış Şarkıcısı* (H. Kamilev), *Türk Atasözleri ve Özlü Sözler* (Yusuf Kerimov ve Beytullah Şişman oğlu), *Bulgaristan'da Gördüklerim* (M. Zekeriya Sertel), *Barış ve Saadet İçin* (Sıtkı Tuzcu),

1956 yılında, *İşte Böyle* (Fahri Erdiñç), *Çalığışu* (Reşat Nuri Güntekin), *Âşık Garip* (Anonim), *Kerem ile Aslı* (Anonim), *Leyla ile Mecnun* (Anonim), *Türk Hikâyeleri* (Rıza Mollov ve Ziya Yamaç), *İçimizdeki Şeytan* (Sabahattin Ali), *Mehmet* (Ziya Yamaç),

1957 yılında, *Say ve Şarkı Söyle* (Fahri Erdiñç), *Murtaza* (Orhan Kemal), *Türk Masalları* (Şekibe Yamaç ve Slaveyko Martinov),

1958 yılında, *Arzu ile Kamber* (Anonim), *Elif ile Mahmut* (Anonim), *Ali'nin Biri* (Fahri Erdiñç), *İnce Memed* (Yaşar Kemal), *Beklenen Gün Gelecek* (Mirza İbrahimov), *İnsan Manzaraları* (Nazım Hikmet), *Piyesler* (Nazım Hikmet), *Şermin* (Tevfik Fikret), *İnci Irmağı* (S. Üstüngel), *Savaş Yolu: Bir Türk Komünistin Notları* (S. Üstüngel),

1959 yılında, *Ferhat ile Şirin* (Anonim), *Hikâyeler* (İshak Raşidov), *Şiirler* (Ahmet Şerifov),

1960 yılında, *Memleketimi Anlatıyorum* (Fahri Erdiñç), *Bir Varmış Bir Yokmuş* (Eflatun Cem Güney), *Orkestra Adam* (Aziz Nesin), *Kürk Mantolu Madonna* (Sabahattin Ali).⁴⁶⁰

Yukarıdaki listeye ek olarak dönem içinde Nazım Hikmet, Sabahattin Ali ve Yaşar Kemal'in eserleri Bulgarca olarak yayınlanmıştır.⁴⁶¹

2.1.2.3. Dini Yaşamla İlgili Gelişmeler

Daha önce de değinildiği gibi Bulgaristan'da yaşayan Türk-Müslüman azınlığın din ve vicdan özgürlüğü 1919 tarihli Neuilly ve 1947 tarihli Paris Barış Antlaşmaları ile garanti altına alınmıştı.

⁴⁵⁹ İsen, a.g.m., s. 240.

⁴⁶⁰ Acaroğlu, a.g.e., s. 142-143.

⁴⁶¹ Sosyalizm Döneminde Bulgaristan'daki Türk Edebiyatındaki gelişmeler için bkz: Mehmet Çavuş, *Bulgaristan Türkleri Edebiyatı*, s. 581-585.

Bahse konu uluslararası hukuki düzenlemelere ilave olarak 1947 tarihli Bulgar Anayasası'nın 78. maddesi ile de din ve vicdan hürriyetlerinin kullanımı ile ilgili düzenleme yapılmıştı.

Geçmişteki rejimler sırasında sahip oldukları hakların çoğunu kaybeden Türk azınlığın oluşturduğu "*Bulgaristan Türkleri Vatan Cephesi Komiteleri*" daha önceden de arz edildiği gibi 27-28 Aralık 1944 tarihleri arasında Sofya'da bir toplantı yapmışlar; toplantı sonunda da eğitim, vakıflar ve dini sorunlar başlıkları altında isteklerini Yeni Bulgar Yönetimine iletmişlerdi. Bu isteklerden vakıflar ve dini sorunlar ile ilgili istek ve beklentiler aşağıdadır:

Vakıf Sorunları:

- “Bulgaristan Müslümanlarının Dini Teşkilat ve İdareleri Hakkında Nizamname”nin bazı maddelerinin kaldırılması, bazı maddelerinin değiştirilmesi ve yapılacak bu değişikliklerle yeni demokratik Vatan Cephesi yönetiminin yeni ruhunun dikkate alınması,
- Vakıf malları adına devlet borçlanma senetleri alma zorunluluğu konulmaması,
- Başmüftülüğe verilen yüzde on vakıf gelirinin iptal edilmesi,
- İstimlak edilmiş olan vakıf taşınmazlarının geri verilmesi veya maddi bedelinin ödenmesi,
- Vakıf heyetlerinin maliye müfettişlerince teftişe tabi tutulması ve suiistimali tespit edilenlerin cezalandırılmaları,
- Müslüman Çingenelerin seçim hakkına sahip olmakla beraber vakıf heyetlerine seçilememeleri.

Dini Sorunlar:

- 9 Eylül tarihine kadar faşist hükümetlere alet olmuş ve Bulgaristan Müslümanlarının sevgi ve güvenlerini kazanamamış olan Başmüftü ve yandaşlarının görevden tasfiye ettirilmesi,
- Başmüftülük görevine gelecek kişinin yüksek kültür sahibi olması ve Müslüman azınlığın sevgi ve güvenini kazanmış olması,
- Başmüftünün sadece dini işlerle uğraşmasının sağlanması,

-Faşist hükümetlere alet olarak Türk halkını kültür ve eğitimden mahrum bırakılanların acımasızca cezalandırılmaları.⁴⁶²

Türk azınlığının isteklerine bakıldığında en dikkat çekici husus, faşist yönetimler tarafından iş başına getirilerek yönetimin kuklası durumuna düşmüş Başmüftü ve müftülerin temsil etmeleri gereken toplum tarafından reddedilmeleri idi. Türk azınlık kendi liderliğini yapacak kişileri seçimle başa getirmek istiyordu. Bulgar idareciler yukarıda sıralanmış birçok talepten sadece birine olumlu yanıt vererek 1936 yılından beri Başmüftü olan Abdullah Sıtkı'yı 1945 yılında görevden aldı. Ancak beklenenin aksine Başmüftülük için bir seçim yapılmadı ve boşalan makama atama yoluyla Süleyman Ömer getirildi. Süleyman Ömer'in 1947 yılında boşalan yerine ise Akif Osman atandırıldı ve 1965 yılına kadar bu makamda kaldı.⁴⁶³ Bu dönem içinde de Başmüftü ve müftülerin Türk azınlığın seçimi ile belirlenmeyip, Bulgar idareciler tarafından atandırıldıkları ve bu kişilerin din konusundaki bilgilerinin yeterli ya da yetersiz bulunmasından daha ziyade komünist rejime hizmet ediyor olmaları nedeniyle toplum tarafından kabul edilmedikleri görülmüştür.⁴⁶⁴

Bahse konu uluslararası ve anayasal düzenlemelere rağmen ülke yönetimine hükmeden Komünist idarecilerin dönem içinde Müslüman azınlıklar üzerinde İslam'ın etkisini azaltabilmek maksadıyla yukarıda açıklananlar dışında da bir takım hukuk dışı uygulamalara yöneldikleri görüldü. Dini reddeden Marksist-Leninist ideolojinin gereği olarak Bulgar idareciler ateizmi Müslüman azınlıklara benimsetebilmek için 1946 yılında Türk azınlık okullarının devletleştirilmesinin hemen ardından din derslerinin müfredattaki payını azalttılar. 1949 yılının sonunda ise artık ülkede açık Kuran kursu ve medrese kalmamıştı.⁴⁶⁵ Bu tarihten itibaren ülkedeki camiler de kapatılmaya başlandı ve bu camilerin önemli bir kısmı bakımsızlık ve ihmal yüzünden harabe haline gelirken diğer bir kısmı ise müze, kütüphane, depo, dükkân ya da lokanta olarak tadil edildi. 1952 yılından itibaren din

⁴⁶² Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 175-176.

⁴⁶³ Keskiöglü, a.g.e., s. 43.

⁴⁶⁴ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 61.

⁴⁶⁵ Küçükcan, a.g.e., s. 55.

dersleri tamamen müfredattan kaldırılarak bu derslerin okul dışında dahi olsa herhangi bir şekilde verilmesi suç sayıldı.⁴⁶⁶

Cemaat İdare Heyetleri Bulgaristan Türklerinin toplumsal örgütlenmesinin ahengini sağlayan önemli sosyal kurumlardan bir tanesiydi. Bu kurumun statüsü ise ilk kez 1919 tarihli Neuilly Antlaşması ve 1919 tarihli "Bulgaristan Müslümanları Müessesat-ı Diniye İdare ve Teşkilat Nizamnamesi" ile belirlenmişti. 1919 tarihli Nizamname esas alınarak 1951 yılında yeni bir Diyanet İşleri Tüzüğü hazırlandı. Bu tüzüğe göre en az elli Müslüman ailenin yaşadığı her yerleşim biriminde oluşturulmuş cami cemaatleri tarafından üç ila beş kişilik bir idare heyetinin seçimle başa getirilerek cami ve varsa buna bağlı vakıfların idaresinin bu heyet tarafından temini sağlanacaktı. 1951 yılındaki bir sayıma göre Bulgaristan genelinde Müslümanlara ait toplam 1.460 cami ve mescitte müftülüklerce atandırılmış 1.850 kişi görev yapmaktaydı. Bahis konusu camilerden sorumlu 1.050 cemaat idare heyetinden 951'ni Türkler oluşturmaktaydı.⁴⁶⁷ Türklerden arta kalan yaklaşık yüz adet cemaat idare heyeti ise Pomaklar tarafından oluşturulmaktaydı. Aslında ortaya çıkan bu durum da Bulgarlar tarafından İslam'a karşı yürütülen "parçala yönet" taktığının sonucuydu. Zira Yeni Bulgar İdaresi 1947 yılında Pomaklar için ayrı bir müftülük teşkilatı kurmuştu.

Yürütülen ateist faaliyetlere rağmen 1950'li yılların ortalarına gelindiğinde Komünist Parti ileri gelenleri İslam'ın Müslüman azınlık üzerindeki etkilerini mevcut politikalarla azaltamadıklarını tespit ettiler. BKP'nin 1956 yılında düzenlediği Plenumda İstenilen sonuçları elde edebilmek maksadıyla etkin ve sert önlemler alınmasının yanında daha sistemli bir yaklaşımla İslam karşıtı propagandanın yapılması kabul edildi. 1958 yılında ise BKP Merkez Komitesi düzenlediği bir toplantı sonunda "Türk Nüfus Üzerinde Yapılacak Çalışmalara Yönelik Öneriler" başlıklı bir karar aldı. Bu kararın özündeki fikir ise, oluşturulacak anti-İslam propaganda gruplarının buldukları bölgelerde sahip oldukları ateist fikirlerinin konferans ve toplantı gibi etkinliklerle Müslüman azınlığa kabul ettirilmesinin

⁴⁶⁶ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 52-83.

⁴⁶⁷ Popoviç, *a.g.e.*, s. 91.

sağlanmasıydı. İslam'a karşı başlatılan bu kampanyanın bir kaç temel argümanı mevcuttu. Bunları kısa başlıklar olarak sayacak olursak:

- İslam, Bulgarlara zorla kabul ettirilmiş yabancı bir dindi,
- 1878 yılında Bulgaristan'ın kuruluşuna kadar İslam ülkenin ilerleme ve kalkınması ve Bulgar kültürünün gelişmesinde en önemli engel olmuştu,
- İslam Dini Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren dış güçler (Türkiye gibi) tarafından ülkedeki Müslümanlar arasında kentsoylu milliyetçiliği ile dini fanatizmin yayılmasında bir araç olarak kullanılmaktaydı,
- İslam, Müslümanların Sosyalist Bulgar Milletine kaynaşmasında bir engeldi.⁴⁶⁸

Bulgaristan'daki kapatılan camilerin bir sonucu olarak din adamlarının da sayısında azalmalar görülmekteydi. Bulgaristan'da II. Dünya Savaşı öncesi dönemde Türk ve Pomaklara ait her köyde ortalama sekiz din görevlisi vardı. Savaş sonrasında 1956'ya kadar olan dönemde köylerdeki din görevlilerinin sayılarında küçük bir düşüş görülmekteydi. 1956 yılında yapılan bir sayıma göre, Türk azınlığın 2.393 din görevlisi vardı bu da her 170 kişiye bir din görevlisini ifade etmekteydi. Aynı sayımda Bulgaristan'da 322 Pomak din görevlisi vardı ki, bu da her 430 kişi için bir din görevlisini ifade etmekteydi. BKP'nin Nisan1956 Plenumunda İslam'a karşı ortaya konan kararlılık bir süre sonra etkisini göstermeye başladı. 1961 yılında yapılan bir çalışmadan alınan sonuçlara göre ülkede 460 Türk din adamı kalmıştı. Bu da her 1.397 Türk'e bir din görevlisi düştüğüne işaret etmekteydi.⁴⁶⁹

2.2. Todor Jivkov Döneminde Bulgaristan

2.2.1. Todor Jivkov ve Genel Siyaseti⁴⁷⁰

Todor Jivkov, 1911 yılında Sofya'nın Kuzeyinde Orhaniye'nin Pratevs köyünde fakir bir ailenin çocuğu olarak doğmuştu ve II. Dünya Savaşı başlamadan önce Sofya'da matbaa işçisi olarak çalışmaktaydı ve aynı

⁴⁶⁸ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s.52-54.

⁴⁶⁹ Höpken, *a.g.m.*, s. 68.

⁴⁷⁰ "Zhivkov Takes Control", The Library of Congress, Country Studies.
<http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/qery/r?/frd/cstyd>

zamanda Komünist Partisinin ilk militanlarından. II. Dünya Savaşı sırasında Sofya Bölgesi Komutan Yardımcılığı yapan Jivkov, işgal sırasında Sovyet komutanları ve sivil idarecileriyle kurduğu olumlu diyalogun sonucu olarak 1948 yılında Komünist Parti Merkez Komite Sekreterliğine ve ardından Sofya Belediye Başkanlığı görevine getirildi. 1951 yılında Politbüroya girdi.⁴⁷¹ 1954 yılında ise Çervenkov'un yerine Komünist Parti Genel Sekreterliğine getirildi. Böylelikle Jivkov, bu tarihten itibaren Komünist Sistemin yıkıldığı 1989 yılına kadar Bulgaristan'ın iç ve dış siyasetini belirleyen baş aktör olacaktı.⁴⁷²

Stalin'in ölümünden sonra BKP içindeki durumunu daha da güçlendiren Jivkov 1960 yılından itibaren partinin içindeki çok yaşlı ve çağ dışı kalmış yöneticileri sistematik bir şekilde devre dışı bırakmaya başladı. Sadece genç ve dinamik kadroların Bulgaristan'ı ileriye götürebileceğine inanan Jivkov bu sebeple, içlerinde daha sonraki dönemlerde Komünist Partinin başına geçecek olan Aleksandr Lilov ve kızı Liudmila Jivkova gibi isimlerin bulunduğu genç kadroları parti içinde kuvvetli ve kilit mevkilere getirmeye çalıştı. Aynı zamanda ilerde birilerinin kendine rakip olarak çıkmaması için sürekli olarak siyasi manevralar yapıp entrikalar çevirdi. Çervenkov'dan daha fazla Stalinist çizgide olan Jivkov, toplum önünde bir halk adamı imajını vermeye çalıştı. Diğer Komünist liderlerin aksine konuşmalarını esprilerle süsledi yarattığı bu imaj ona tüm iktidarı boyunca yardımcı oldu.

1961 yılında Stalin'in halefi Kruşçev selevinin yaptığı eski uygulamalarını kötülüyor ve bunu uydu ülkelerin başkanlarının da yapmasını istiyordu. Aynı yılın Kasım ayında Komünist Partide hatırı sayılır bir güce sahip olan Çervenkov, uslanmaz bir Stalinci ve ekonomik gelişmelerin önündeki engel şahıs olarak gösterilerek Bulgar Politbürosu üyeliğinden azledildi. Kruşçev 1962 yılında Bulgaristan'a geldiğinde Çervenkov'un yeri için Jivkov'u desteklediğini resmen açıkladı. 1962 yılının Kasım ayında başbakanlığı Anton Yugov'dan alan Jivkov kısa bir süre sonra da hem Komünist Partisi Sekreterliği, hem de Başbakan sıfatıyla ülkedeki tek lider

⁴⁷¹ Lütem, a.g.e., s. 28.

⁴⁷² "The Zhivkov Era", The Library of Congress, Country Studies.
<http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/qery/r?/frd/csttdy>

konumuna geldi ve kısa bir süre sonra Çervenkov ve yandaşlarını Komünist Partiden ihraç etti.⁴⁷³

1971 yılında Bulgaristan Anayasası bir takım değişikliklere uğrayarak yenilendi. Yeni Bulgar Anayasası ile güçlü yetkileri olan Devlet Konseyi Başkanlığı makamı oluşturuldu. Hemen ardından Jivkov bu makama geçerek Başbakanlık görevini Stanko Todorov'a devretti. Ancak Komünist Partisi Sekreterliği görevini bırakmayan Jivkov aynı zamanda hükümeti de yakından kontrole devam etti ve istediği kişileri başbakan olarak göreve getirmeyi bildi. 1981 yılına kadar başbakanlığa devam eden Stankov bu görevi Grişa Filipov'a devretti. Grişa Filipov ise bu görevi 1990 yılına kadar sürdürmek üzere Georgi Atanasov'a 1986 yılında devretti. Jivkov ise 1976, 1981 ve 1986 yıllarında yapılan seçimlerde de Devlet Konseyi Başkanlığına seçilmeyi bildi.

Jivkov başbakan olduktan sonra oluşturduğu yönetim tarzı ve kadroları ülke politikasına o güne kadar eşi görülmemiş bir denge getirdi. Sovyetler Birliği'nin politikaları bir Slav mantığı ile taklit edilerek oluşturulan siyasetin yanında tutarlı ekonomik faaliyetler de yürütülmeye başlandı. 1971 tarihli Bulgar Anayasası BKP ile devleti özdeşleştirmekteydi. Devlet Konseyi Başkanı ve Başbakanın yanında Savunma Bakanı, Dışişleri Bakanı gibi önemli bakanlar aynı zamanda politbüro üyesiydiler. İlave bir tedbir olarak diğer bakanlar, bakan yardımcıları ile genel müdürlük gibi önemli görevlerdeki bürokratların tamamı ise aynı zamanda parti ileri gelenleri arasından seçildi.⁴⁷⁴

Bulgaristan Parlamentosunda BKP haricinde bir de Çiftçi Partisi vardı. Aslında II. Dünya Savaşı sonrasında bu parti çok büyük bir tabanda halktan destek görmekteydi. Gerek Jivkov iktidarı sırasında ve gerekse daha öncesinde Komünistler bu gücü karşılıklarına almak istemediler ve bu partiyle sürekli koalisyon oluşturdular. Ülkede Çiftçi Partisinin varlığı Batı Dünyasındaki Hıristiyan Demokrat ve Liberal Partilerle diyalog kurulması açısından yönetime devamlı faydalı oldu.

⁴⁷³ Gürün, a.g.e., s. 217.

⁴⁷⁴ Lüttem, a.g.e., s. 29-32.

2.2.1.1. 1960'lı ve 1970'li Yıllarda Jivkov'un Dış Siyaseti⁴⁷⁵

Bulgaristan'ın dönem içinde oluşturduğu dış politika Sovyetler Birliği ile ittifak ilişkisi temeline oturtulmuştu. 14 Mayıs 1955 tarihinde oluşturulan Varşova Paketi'ne derhal dâhil olan Bulgaristan'ı diğer müttefik ülkelerden ayıran en önemli özelliği ise 1944 yılından itibaren Sovyetler Birliği ile en yakın müttefiklik bağlantısı içinde olmasıydı. Bu durum 1 Nisan 1991'de Paketin dağılmasına kadar devam etti. Dönem içinde Sovyetler Birliği'nin 16. Cumhuriyeti şeklinde tanımlanan Bulgaristan'ın 1963 ve 1973 yıllarında Sovyetler Birliği'ne bağlanması için Jivkov tarafından öneride bulunduğu, ancak uluslararası camiadan gelebilecek ters tepkiler sebebiyle bu önerinin kabul edilmediği de bilinen gerçeklerdendir.⁴⁷⁶

Jivkov döneminin ilk on yılındaki Bulgar dış politikasının odak noktasını Balkan Ülkeleriyle ilişkiler ve mükemmel ilişkiler içinde bulunan Sovyetler Birliği oluşturdu. Dış politikalarını tamamen Sovyetler Birliğinin politikalarına paralel olarak üreten Bulgaristan 1950–1960 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin Balkanlar Bölgesine gösterdiği ilginin nispeten düşük seviyede kalması sebebiyle, komşularıyla olan ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. 1962 yılında meydana gelen Küba Krizinin ardından ABD'nin Türkiye'ye konuşlandıracağı füzeleri geri çekmesi ise bölgedeki gerilimi azaltan diğer bir unsurdur.⁴⁷⁷ Üstelik Türk tarihine "Johnson Mektubu Vakası" olarak geçen olay Türkiye ABD ilişkilerini gerginleştirirken; Türkiye'nin Başta Komünist Bulgaristan olmak üzere Balkan Ülkeleri ile iyi ilişki kurmasına vesile olmuştu.

Yunanistan'ın NATO'ya girmesi yüzünden Yunan-Bulgar ilişkilerinde yaşanan tıkanıklık ise 1964 yılında iki ülke arasında imzalanan bir anlaşmayla aşıldı. Bu dönemde iki ülke arasında ticaret, kültür, haberleşme konularında ortak projeler yürütüldü. Bu yıllarda Türk-Bulgar ilişkileri ise Bulgaristan'daki Türk azınlığı meselesinin gölgesinde kalarak istenen seviyeye gelememi.⁴⁷⁸ İki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi ancak 1960'lı yılların sonunda Türk azınlığa uygulanan baskının azalmaya

⁴⁷⁵ "The Foreign Affairs in the 1960's and 1970's", The Library of Congress, Country Studies.

<http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/qery/r?/frd/cstdy>

⁴⁷⁶ "Asimilasyoncu Komünist Öldü", Cumhuriyet, 7 Ağustos 1998.

⁴⁷⁷ Demirtaş-Coşkun, a.g.e., s.18.

⁴⁷⁸ Petkov, a.g.e., s. 20.

başlaması ve 1964 yılında Türk-Sovyet ilişkilerinin yeniden gelişmesi ile mümkün oldu. Bu kapsamda Bulgaristan'la 1965 yılında Ticaret Anlaşması, 1966 yılında Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ve yine aynı yıl Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi imzalandı.⁴⁷⁹ 1968 yılında imzalanan Türk-Bulgar Göç Anlaşmasının ardından iki ülkenin dışişleri bakanları ve devlet bakanları arasında ilişkiler yeniden eski canlılığına ulaşarak ekonomi ve ticaret alanında bir takım anlaşmalar imzalandı. Bu tarihten itibaren Bulgaristan, Batı Almanya'ya çalışmaya giden Türk işçileri için bir geçiş yolu haline geldi. Ayrıca her iki ülke de karayolu taşımacılığı konusunda karşılıklı olarak birbirini gözetmeye başladı. İki ülke arasındaki ilişkiler özellikle 1975 yılından itibaren büyük bir ivme gösterdi.⁴⁸⁰ 1975 yılının Aralık ayında Bulgaristan Devlet Konseyi Başkanının davetlisi olarak Bulgaristan'a resmi ziyarette bulunan Dönemin Türk Başbakanı, Bulgar Radyo ve Televizyonuna verdiği demeçte; Bulgaristan'ın resmi makamlarıyla yapılan görüşmelerin fevkalade yararlı olduğunu, iki ülke arasındaki iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerindeki ilerlemenin sağlıklı olduğunu, yapılan anlaşmaların her iki memleket bakımından karşılıklı çıkarlara dayanmasını ve ilişkileri daha çok geliştirme istek ve amacı içinde bulunduğunu belirtmekteydi.⁴⁸¹

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Bulgaristan'ın Yugoslavya ile ilişkileri oldukça gerginleşmişti. İki ülke arasındaki en önemli sorun ise Makedonya Sorunuydu. 1960'ların ortalarına gelindiğinde Tito ve Jivkov karşılıklı ziyaretlerde bulunmalarına karşın 1967 yılında bir Bulgar yetkilinin yaptığı resmi açıklamada Yugoslav Makedonyası'nda yaşayan Bulgar nüfusunun bölgede çoğunluğu oluşturduğunu vurgulaması karşılıklı sert açıklamalar ve propagandaların yapıldığı yeni bir dönemi başlattı. Makedonya konusundaki polemik 1980'li yıllar boyunca da devam etti. Ancak bu polemik önemli ölçüde bir iç siyaset malzemesi olmaktan öteye gitmediği gibi, Yugoslavya'nın yumuşak karnını oluşturan Kosova gibi sorunların ortaya çıktığı dönemlerde dahi Bulgaristan bunu uluslararası ortamda siyaset malzemesi yapmaktan kaçındı. 1980'lerin ilk yıllarında Bulgaristan'ın

⁴⁷⁹ Beğlan Toğrol, *112 Yıllık Göç (1878–1989)*, Boğaziçi Üniversitesi Matbası, İstanbul, 1989, s. 74–75.

⁴⁸⁰ Tuğlacı, a.g.e., s. 134–135.

⁴⁸¹ Erendil, a.g.e., s. 110.

Yugoslavya'ya karşı geliştirdiği anti propagandanın ana temasını Yugoslavya'nın Makedonya Bölgesinde uyguladığı yetersiz ekonomik politikalar oluşturmaktaydı.

1981 yılında Jivkov, Romanya, Yunanistan, Türkiye ve Yugoslavya'ya Balkanlarda nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge oluşturulması çağrısında bulundu. Yapılan bu öneri uygulanabilirliği açısından ziyade Yunanistan ve Türkiye'ye konuşlandırılmış nükleer NATO silahlarının tasfiye edilmesi maksadıyla oluşturulmuş bir Sovyet düşünçesi olarak görülmesi açısından ilgi çekiciydi.

Jivkov, ülkedeki tutucu komünistlerin karşı koymasına rağmen 1970'li yıllarda Batı Dünyası ile daha iyi ilişkiler kurabilmek için gayret sarf etti. 1970'lerde başlayan Sovyet yumuşama politikası sayesinde Bulgaristan Batı teknolojisi ile tanışmaya başladı, Batı ile kültürel ilişkiler kuruldu ve yabancı yatırımcılar ülkeye çekildi.

1966–1975 yılları arasında Jivkov, Charles de Gaulle'ü ve Papa II. Jean Paul'ü ziyaret etti, Batı Almanya ile diplomatik ilişki kuruldu.⁴⁸²

1979 yılında Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal ettiğinde Sovyetler Birliği'nin en ateşli taraftarı oldu. Bu davranış Bulgaristan'ın Batı ile olan ilişkilerini tekrar gerginleştirdi.

1981 yılında Papa II. Jean Paul'e yapılan suikastın arkasında Bulgaristan'ın olduğu tezleri Batı ile ilişkilerin tamamen buzdolabına kaldırılması anlamına geliyordu.

Bulgaristan aynı dönemde Sovyetler Birliği'nin Üçüncü Dünya Ülkelerinde "Batının sömürücü emperyalist düzenine karşı verilen savaşlarda uyguladığı politikanın bir kopyasını" uygulamaya koydu. Bu bağlamda 1960'lı yıllarda Üçüncü Dünya Ülkeleri ile öğrenci değişim programları çok yaygın olarak uygulandı ayrıca Afrika, Asya ve Latin Amerika'ya çok sayıda teknik personel ve doktor yollandı. Kültürel değişim programlarının hedef kitlesini ise bu ülkelerdeki genç nüfus teşkil etmekteydi.

⁴⁸² Tuğlacı, a.g.e., s. 111-115.

1978–1983 yılları arasında Jivkov, toplam 17 ülkeye dış ziyarette bulunmuş, en az bir o kadar sayıda yabancı devlet adamını da ülkesinde konuk etmişti.

Bulgaristan 1960-1970'li yıllar boyunca başta Kuzey Vietnam, Endonezya, Libya, Angola Afganistan ve Orta Doğu ülkeleri olmak üzere birçok ülkeye resmi askeri yardımda bulundu. 1984 yılına gelindiğinde Libya, bu konuda Bulgaristan'ın en iyi müşterisi konumuna gelmişti. Bu dönemde Libya'da 9.000 civarında Bulgar danışman görev yapmaktaydı.

Bulgaristan Devleti tarafından 2004 yılı içinde özelleştirilmesine karar verilen⁴⁸³ Bulgaristan'ın dev silah imal ve ihraç şirketi olan Kintex, müşteri ülkelere sadece silah satmakla yetinmemiş; aynı zamanda bir takım gizli askeri operasyonlara da iştirak etmiştir.

1970–1980 döneminde Türkiye'de yaşanan anarşik ortama Bulgaristan'ın yasadışı yollardan terörist gruplara temin ettiği silahlarla dolaylı yollardan katkısı olduğu söylenebilir.

2.2.1.2. Dönem İçinde Ekonomik Gelişmeler

II. Dünya Savaşının hemen ardından Sovyetler Birliği'nin etkisiyle Bulgaristan'da Komünist Rejim kurulmuş ve ülkenin resmi adı Bulgaristan Halk Cumhuriyeti olarak değiştirilerek ve yeni politik sisteme uygun bir Anayasa kabul edilmişti. 1947 yılında yeni rejim oluşturduğu hukuk sistemiyle ilk olarak özel sanayiye millileştirmiş ve hızlı sanayileşme modelini uygulamaya koymuştu. 1949 yılında COMECON'un kurulmasının ardından Ekonomik gelişmenin ana hedefleri COMECON yapısı çerçevesinde öncelikle tarım sektöründe ihtisaslaşma temeline dayandırılmış ve özel çiftlikler kooperatifler bünyesinde toplanarak, tarımsal sanayi tesislerine yönelik üretim yeniden organize edilmişti. Ayrıca sanayi sektörünün hızlı gelişimine yönelik güçlü bir merkezi ekonomik sistem oluşturulmuştu.

İzlenen politikalar sonucu 1948 yılında % 26 olan net maddi üretim artışı 1970 yılında % 49'a yükselmiş, yıllık büyüme hızı % 7–8 oranında gerçekleşmeye başlamıştı. Ancak, Bulgar ekonomisinin bu dönemde gerçekleştirdiği hızlı ekonomik büyümenin temel dayanağını, Sovyetler Birliği'nden uluslararası piyasaların çok altında fiyatlara temin edilmiş

⁴⁸³ Hürriyet, 13 Mart 2004

hammadelerin karşılığının üretimden ödenmesi teşkil etmişti. COMECON pazarı çerçevesinde, serbest döviz olmadan girdi temin edebilme ve nispeten yüksek maliyetli ürünleri pazarlama sorununun olmaması, Bulgar ekonomisinde önemli gelişmelere yol açtı.

Hızlı ancak dengesiz ve verimsiz büyümenin ilk olumsuz sonuçları 1970'li yıllarda görülmeye başlandı. Bu dönemde verim artışı düşmeye başladı. Sanayide kullanılan teknolojinin geriliği maliyet-fiyat ilişkisindeki aksaklıkları ortaya çıkarmaya başladı. Bu yıllarda tüm dünyada etkisini gösteren petrol krizi, Bulgaristan'da mevcut kötü gidişi hızlandırdı. Üstelik dönem içinde sanayileşmeye geçilirken konunun sosyal boyutu fazla düşünülmemişti. Bu yüzden işsiz kalan insanlar köylerden şehirlere akmıştı. Kollektivizasyon ise başlangıçta olumlu sonuçlar vermesine karşın daha sonraları tarımsal üretimde verimsizliğe sebep olmuştu. Verimsizlik ise dış pazarlara kaliteli ürün satışını sona erdirdi.⁴⁸⁴ Ülkede çalışan nüfusun %38'inin hizmet sektöründe çalışması da dikkat çeken diğer bir husustur. 1878 yılında kurulduğu günden beri ağır bir bürokrasi ile yönetilen ülkede 1977 yılına gelindiğinde toplam işgücünün %13,5'i devlet bürokrasisi içinde yer alıyordu. Zaman zaman rüşvet ve yolsuzluğa karşı başlatılan kampanyalar ise ancak kendi süresince etkili olabiliyordu. Bulgaristan'da BKP üyesi olmak bir yaşam tarzı haline gelmişti. Parti üyesi bir kişi partiye üye olmayan bir diğeriyle aynı işi yapsa bile daha fazla para alır ve mesleğinde ilerleme imkânına daha fazla sahip olurdu. Yine Parti üyelerinin bir kısmı ise sadece parti işleri ile uğraştıkları için maaş alırdı. Parti üyesi olmak çok zor olsa da Bulgaristan nüfusunun onda biri parti üyesi durumundaydı.⁴⁸⁵ Tüm bu hususların ekonomiye menfi yönde tesir ettiğini söylemek ise gereksizdir.

1980 yılına gelindiğinde ülkede ekonomik büyüme durmuş vaziyetteydi. Bu dönemde Bulgar sanayi mallarının kalite ve miktarının artırılması maksadıyla başlatılan "Yeni Ekonomik Model" de kısa sürede başarısız oldu.⁴⁸⁶

1984 yılında yaşanan büyük kuraklık sebebiyle üretim potansiyelleri zaten düşük olan hidro-elektrik santrallerin kapasiteleri iyice düşmüştü. Buna bir

⁴⁸⁴ Börklü, a.g.m., <http://www.Turan.tc/kalem/bilimsel/bul-mak.htm>

⁴⁸⁵ Lütem, a.g.e., s. 32.

⁴⁸⁶ "The Economic Structure and Control Mechanisms", The Library of Congress, Country Studies. <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/qery/r?/frd/cstd>

de eski Sovyet teknolojisi kullanılarak inşa edilmiş olan Kozluduy Nükleer Santralinde yaşanan arızalar eklenince ülkede büyük bir enerji krizi baş gösterdi. Yaşanan bu enerji krizi tüm sanayi kollarını olumsuz şekilde etkiledi.

1980'li yıllar boyunca üretilen en kaliteli mallar artan dış borç açığını kapatabilmek için yurt dışına ihraç edilmek zorunda kalındı. 1989 yılında tüm Komünist ülkelerde yaşanan değişim rüzgârları ve ülkede 1984'den beri yaşanmakta olan ve atlatılamayan ekonomik kriz toplumsal ve siyasi hareketlerin başlamasına neden oldu. Bu gelişmeler sonunda 1956 yılından itibaren iktidarda bulunan Jivkov yönetiminin tasfiye süreci yaşandı. Bahse konu ekonomik kriz sebebiyle 1989 yılında halkın yaşam standardı %40 oranında düşüş gösterdi.

2.2.1.3. 1980'lerde Bulgaristan⁴⁸⁷

1970'lerde yaşanan petrol krizine bağlı ekonomik krizin ardından 1980'lere girilirken Bulgaristan daha önceden aldığı uzun vadeli mali önlemlere güvenmekteydi. Dönemin Kültür Bakanı Liudmila Jivkova, büyük paralar harcayarak ülkenin kültür hayatına canlılık getirdi ve Batı ile sıkı kültürel ilişkiler kuruldu. Bu dönemde ülkenin kültürel bakımdan uluslararası prestiji üst sınırlara geldi. Yönetim kademesindekilerin sahip oldukları aşırı milliyetçilik duyguları ülkede çok gösterişli ama genellikle atıl durumda bulunan yapıların inşa edilmesine de sebep oldu.⁴⁸⁸ Bulgaristan'da yaşayan Katoliklere yapılan zulüm ve sürdürülmekte olan Ortodoks Kilisesini karalama kampanyası durduruldu. Bulgaristan'ın 1300. kuruluş yılı törenleri çok görkemli icra edildi. Bu kutlamalar sırasında Ortodoks Kilisesi'nin ileri gelenlerinin üst protokolde yer almaları ise dikkat çekmekteydi. 1981 yılında uzaya fırlatılan bir Sovyet uzay aracının yapımı için sağlanan teknolojik katkı ülke kamuoyunda ve medyasında uzunca bir süre gündemde kaldı.

Liudmila Jivkova'nın 1981'de ölümü Bulgaristan'da kültürel alanda yapılan faaliyetleri azalttı ve kültürel özgürlük hareketi de ciddi şekilde yara

⁴⁸⁷ "Bulgaria in the 1980's", The Library of Congress, Country Studies.

<http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/qery/r?/frd/cstdy>

⁴⁸⁸ Lütem, a.g.e., s. 31.

aldı. 1984 yılında Bulgar Yazarlar Birliği düzenlenen konferansın ardından Bulgar yazılı edebiyatına ideolojik içerik katılabilmesine izin verilmesi için bildiri sundu. Bu durum ülkenin aydın kesiminin içine düştüğü durum açısından ilgi çekiciydi.

1981 yılında yürürlüğe giren ve çok umut bağlanan “Yeni Ekonomik Model”, Bulgar sanayi ürünlerinin kalite ve miktarını artırmada çoktan yetersiz kalmaya başlamıştı.

1981 yılında Papa II. Jean Paul’e yapılan suikast ve uluslararası uyuşturucu ve silah kaçakçılığına Bulgaristan’ın adının karışması ülkenin uluslararası arenada prestijini çok düşürdü ve bu durum Batı ile olan siyasi ilişkilerinin yanında ticari ilişkilerine de olumsuz şekilde yansdı.

Bulgar Hükümetinin ülkede yaşayan ve Türk azınlığa uyguladığı baskı, yıldırma, asimilasyon kampanyası Batı Dünyası ile olan tüm ilişkilerin kopmasına neden oldu. 1982 yılında Kenan Evren’in ülkeye yaptığı ziyaret sonrası düzelme eğilimi gösteren ilişkiler kısa bir süre sonra daha kötü bir hal aldı.⁴⁸⁹

Bulgaristan’ın sırtını Sovyetler Birliği’ne dayayarak yürüttüğü politikalar 1980’lere kadar devam ettiyse de artık iki ülke siyasetinde bir takım farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştı. Uzun yıllar boyunca Jivkov’a en büyük destek aynı zamanda yakın arkadaşı olan Sovyet lider Leonid Brejnev’den gelmişti. Ancak Jivkov, Brejnev’den sonra iktidara gelen Yuri Andropov döneminde kendini o kadar rahat hissedemiyordu. Çünkü Jivkov Brejnev zamanında halef olarak Andropov’un siyasi rakibi Konstantin Çernenko’ya destek vermişti.

1985 yılında Sovyet Komünist Partisi başkanlığına Mikhail Gorbaçov’un gelmesi Sovyet ve Bulgar liderler arasında kuşak çatışmasını ortaya çıkarmıştı. Gorbaçov’un iktidara gelmesinin ardından “iyi ilişkiler sürdürülmek isteniyorsa Sovyetler Birliği’nin uyguladığı tüm siyasi reformların aynen uygulanması gerektiği” mesajı verildi. Bu dönemde Bulgar Komünist Partisi yaşlı kadrosu sebebiyle ülke içinde de eleştiriliyordu (Örneğin, Jivkov o dönemde 74 yaşındaydı.)

⁴⁸⁹ Demirtaş-Coşkun, a.g.e., s. 23.

Bulgar Komünist Partisine karşı ülke içinde ciddi sayılabilecek bir muhalefet olmamasına rağmen özellikle gençleri Parti içine çekebilme için geçmiş dönemlerin aksine yoğun çabalar sarf edilmeye başlanmıştı. Ancak harcanan bunca çabaya rağmen halkın siyasete ilgi duyması sağlanamadı. 1980'lerin sonuna gelindiğinde gerek ulusal ve gerekse uluslararası veriler Jivkov Yönetiminin yolun sonuna geldiğini gösteriyordu.

1980'li yılların sonunda SSCB lideri Gorbaçov'un başlattığı "glasnost" ve "perestroyka" politikalarının ilk yansımaları Bulgaristan'ı da etkisi altına aldı. 1988 yılının Mart ayında yapılan yerel seçimlerde BKP tarafından önerilen adaylar yerine, ilk kez bağımsız halk örgütleri ve işçi birliklerince önerilen adaylar da seçime katıldılar. Ancak bu hareket siyasi reformlara başlanması için gerekli siyasi zemini hazırlayamadığı gibi, 1998 yılının Temmuz ayında yapılan BKP birleşik oturumunda reform yanlısı kişiler partiden ihraç edildiler.

Reform yanlısı kişilerin partiden ihraç edilmesi ülkedeki reform yanlılarının yeni örgütlenmelere gitmelerine ve gün geçtikçe güçlenmelerine engel olamadı. 16 Ekim 1989 tarihinde Sofya'da düzenlenen AĞK Çevre Konferansı sırasında başta Bulgaristan Bağımsız İnsan Hakları Derneği olmak üzere ülkenin önde gelen sivil toplum kuruluşları hükümet karşıtı gösteriler düzenledi. Aynı ayın sonunda çevreci bir örgüt olan Ekoglasnost'un üyelerinin hükümete iletilmek üzere hazırladığı çevre ile ilgili bir dilekçe için halktan imza topladıkları sırada polis tarafından tartaklanarak tutuklanmaları ülke içindeki gerilimi iyice artırdı. 3 Kasım 1989 tarihinde Ekoglasnost örgütünün dokuz bin civarındaki üyesi bahse konu dilekçeyi Hükümete sunmak için Parlamento binasına doğru yürüyüş gerçekleştirdi. Ancak bu sefer Bulgar idaresi geri adım atmıştı. Bu yüzden göstericilere müdahalede bulunulmadı. Ülke içinde artan reform yanlısı gösteriler üzerine Jivkov ülkede glasnost politikalarının uygulamaya konulacağı ve parti ile devletin birbirinden ayrılacağı sözünü vermek zorunda kaldı.⁴⁹⁰

⁴⁹⁰ Ecer, a.g.e., ss. 79–80.

2.2.2. Yaşanan Gelişmelerin Türk Toplumuna Etkileri

Bulgaristan'daki Türk azınlığı komünistlerin iktidara gelmesini takip eden ilk on yıllık süreçte kooperatifleşme gibi sosyal ve mali uygulamalar ile 1951 yılında yaşanan zorunlu göç sebebiyle maddi ve sosyal yönden sıkıntıya düşmelerine rağmen, tarihlerinde ilk kez okuryazarlık oranını bu kadar yukarıya çıkarmışlar ve başta edebiyat olmak üzere güzel sanatların değişik dallarında eserler vermeye başlamışlardı. Türklere her ne kadar Komünist ilkelere sıkı sıkıya bağlı bir eğitim programı uygulandıysa da, bir aydınlanma ve milli bilinci tekrar keşfetme sürecini yeniden başlatmıştı. Ancak 1956 yılından itibaren yönetime gelen ve bu konumunu yıllar geçtikçe kuvvetlendirmesini bilen Jivkov'un aklında azınlıksız tek bir sosyalist Bulgar milleti yaratma düşüncesi vardı. Jivkov ve ekibi bu maksatla yönetime geldikleri tarihten itibaren ülkedeki azınlıkların hak ve özgürlüklerini kısıtlamaya başladılar.⁴⁹¹

Oysa ülkedeki Türk azınlığının hakları ulusal ve uluslar arası birçok hukuksal belge ile garanti altına alınmaktaydı. Daha önceki bölümlerde bahsedilen İkili ve çok taraflı uluslararası anlaşmalar ile Bulgar iç hukukunun temelini oluşturan 1947 tarihli Bulgar Anayasası ülkedeki Türk azınlığının hukuki statüsünü belirlemekteydi.⁴⁹² Bulgaristan 1955 yılının Aralık ayında Birleşmiş Milletlere üye olmasının ardından konuya ilişkin olarak bir takım yeni siyasi ve hukuki metinleri de imzaladı. Bahse konu hukuki belgeler ve azınlıkların haklarıyla ilgili maddelerinin kısa içerikleri aşağıda arz edilmiştir:

Türkiye'nin de taraf olduğu *Birleşmiş Milletler Antlaşması*'nın çeşitli maddeleri insan haklarına yönetimler tarafından saygı gösterilmesini dikte etmekteydi. Bu çerçevede Antlaşmanın birinci maddesinde "İrk, cinsiyet, dil ya da din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel Özgürlüklerine saygının geliştirilmesi" bir düstur olarak belirlenmişti. Aynı Antlaşmanın 13. maddesinde ise "...söz konusu farklılıkları gözetmeksizin herkesin insan haklarından ve temel özgürlüklerden faydalandırılması için

⁴⁹¹ Turan, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri*, s. 24.

⁴⁹² 1925 tarihli Türk-Bulgar Dostluk Andlaşması süresiz olduğu ve Anlaşmada belirlenen ilkelerin ihlali halinde Türkiye Bulgaristan'a karşı Milletlerarası Adalet Divanı'nda dava açabilir. Bu konunun detayları için bkz: Sevin Toluner, *Milletlerarası Hukuk Bakımından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları*, Beta Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2000, s. 243-252.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun incelemeler yaptıracağını ve tavsiye kararları alabileceğini" öngörmekteydi. 62. maddede ise "Birleşmiş Milletlerin ana organlarından birini oluşturan Ekonomik ve Sosyal Komite'nin görev ve yetkileri arasında insan haklarına ve temel özgürlüklere bilfiil saygı gösterilmesini sağlamak üzere tavsiyelerde bulunabileceği" kabul edilmekteydi.⁴⁹³

Türkiye ile Bulgaristan'ın imzaladığı bir diğer uluslararası belge de Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 10 Aralık 1948 tarihinde kabul ettiği *İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*'dir. Bildirinin 2. maddesinde "Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi görüş, milli ve sosyal köken, mal ve doğum gibi sebeplerle herhangi bir ayırım gözetilmeksizin Bildiride belirtilen tüm hak ve hürriyetlere sahiptir." denilmekteydi. Ayrıca 18. madde ile de "Her şahsın fikir, vicdan ve din hürriyeti vardır; bu hak, din ve kanaat değiştirmek hürriyetini, dinini ve kanaatini tek başına veya topluca, açık olarak veya özel surette, öğretim, tatbikat, ibadet ve ayinlerle açıklama hürriyetini gerektirir." ibaresiyle din ve vicdan hürriyeti garanti altına alınmaktaydı.⁴⁹⁴

Aynı şekilde hem Türkiye ve hem de Bulgaristan'ın taraf devletler arasında bulunduğu *Jenosit Sözleşmesi* de "Bir etnik, dini veya milli grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak maksadıyla işlenen öldürme, cismani veya zihni zarar verme, fiziki tahribata yol açabilecek hayat şartlarına kasten maruz bırakma..." hareketlerini soykırım olarak kabul etmekteydi. Sözleşmenin 8. maddesinde ise soykırım suçunun önlenmesi maksadıyla sözleşmeye taraf tüm ülkelerin Birleşmiş Milletler'in ilgili organlarına başvurabileceği belirtilmekteydi.

1971 tarihli Bulgar Anayasası'nda azınlıklarla ilgili hiçbir hükmün bulunmamasına karşın,⁴⁹⁵ Bulgar Yönetimi 1975 tarihli *Helsinki Nihai Senedi*'ne de imza koymuştur. Helsinki Nihai Senedi'nin 7. maddesi "Ülkesinde azınlıklar bulunan iştirakçi devletler, bu azınlıklardan olan kişilere yasa önünde eşitlik hakkını tanırlar, bu kişilere insan haklarından ve temel

⁴⁹³ Kamuran Özbir, *Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez*, Başkent Gazetecilik ve Matbaacılık, İstanbul, 1986, s. 37.

⁴⁹⁴ Pazarıcı, a.g.m., s. 18.

⁴⁹⁵ Turan, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri*, s. 25.

özgürlüklerden etkin olarak yararlanma imkânını sağlarlar ve yasal haklarını korurlar.” hükmüne haviydi.

Bulgaristan, yukarıda kısaca değinilen uluslar arası anlaşmalardan başka Birleşmiş Milletler çerçevesinde *Irk Ayırımının Bütün Şekillerinin Ortadan Kaldırılması Hakkında Sözleşme*'ye 8 Ağustos 1966 tarihinde,⁴⁹⁶ Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesine de 21 Eylül 1970 tarihinde taraf olarak imza koymuştu.⁴⁹⁷

1944 yılından itibaren yukarıda bahsi geçen hukuki metinler ve anlaşmaları tamamen göz ardı eden Bulgar idarecileri, Türk azınlığın asimile edilerek yok edilmesi düşüncesine bağlı kalmışlar ve sadece uygulamalarda zaman zaman bir takım değişikliklere gitmişlerdir. Bulgar yöneticiler ilk zamanlar etnik kimliğe itiraz etmemişler ve gizliden gizliye dini kimlikleri ortadan kaldırmak için mücadele vermişlerdi. Daha sonraları ise *“hem Türk ve hem de Sosyalist Bulgar Ulusunun bir üyesi”* şeklinde çifte kimlikli azınlık vatandaşı fikri kabul görmüştü. 1960'lı yıllarda kabul edilen bu fikir 1980'li yıllarda başlatılan ve ülkede Türk nüfusunun bulunmadığını kabul eden *“Yeniden Doğuş”* kampanyasına bir geçiş süreci oluşturacaktı.⁴⁹⁸

Yukarıda bahsedilen evrelere uygun olarak Bulgar yöneticiler 1951–1956 yılları arasında Türk azınlık sorununu *“Çok Uluslu Sovyet Modeli”* içinde değerlendirmişler ve bu değerlendirmeye uygun olarak tüm azınlık gençliğini komünist ideallere uygun olarak yetiştirebilmek için eğitime çok önem vermişlerdi.⁴⁹⁹

1956 nüfus sayımının sonuçları ve BKP'nin 1956 Nisan Plenumu, Bulgar Yönetiminin başta Türkler olmak üzere azınlıklara bakışındaki değişikliği ortaya koyması bakımından önemli olmuştu.⁵⁰⁰ Plenum sonunda Bulgaristan'da *“Nasyonal Komünizm”*e kademeli geçiş için mevcut azınlık politikasının revize edilmesi gereği ortaya çıkmıştı. Hazırlanan yeni plana uygun olarak Müslüman azınlıkların din sebebiyle aralarında oluşan

⁴⁹⁶ Özbir, a.g.e., s. 38-39.

⁴⁹⁷ Pazarcı, a.g.m., s. 20.

⁴⁹⁸ Höpken, a.g.m., s. 70-71.

⁴⁹⁹ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 72-73.

⁵⁰⁰ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 55.

yakınlığın ve daha da önemlisi Türk olmayan Müslüman azınlıkların da kendini Türk olarak tanıtmalarının önüne geçebilmek için Müslüman azınlıklar arasında etnik kimliği öne çıkaracak uygulamalar yapılmaya başlamıştı.⁵⁰¹ Türklerden sonra en kalabalık nüfus Çingenerler olmakla beraber yönetime fazla problem çıkarmıyorlardı. Üçüncü büyük azınlığı oluşturan Pomaklar ise yönetim tarafından gözaltında tutuluyor; kendilerine Osmanlılar tarafından milli ve dini değerleri zorla değiştirilmiş Bulgarlar olduğu fikri aşılınmaya çalışılıyordu. Faşist rejimler sırasında Pomakları Bulgarlaştırmayı kendine gaye edinen Rodina Cemiyeti ise gelinen dönem içinde yasa dışı ilan edilmiş olmasına rağmen çalışmalarına devam ediyordu. Üstelik de cemiyetin ileri gelenleri aynı zamanda BKP'nin de önde gelen isimlerindendi. Bu cemiyet Bulgar idarecilerle eşgüdüm içinde çalışarak Pomak azınlığı zaman zaman sert ve zaman zaman da ikna edici politikalar uygulayarak Bulgarlaştırma misyonuna dönem içinde devam etmişti.⁵⁰² Yönetim ayrıca aldığı kararlarla Türk okullarını Bulgar okullarıyla birleştirmiş, komünist propaganda dışında Türkçe kitap basımını yasaklamış ve Türkçe radyo yayına son vermişti.⁵⁰³ Üstelik ülkede dini (aslında sadece Müslümanlık) inanç da yasaklanmıştı. 1950'li yılların sonunda başlayan bu olumsuzluklar Bulgaristan'da yaşayan Türkler arasında yeniden anavatana göç fikrinin tartışılmasına neden olmaktadır.

Bulgaristan İçişleri Bakanlığına bağlı olarak görev yapan Din ve Mezhep İşleri Komitesi, BKP'nin oluşturduğu politikalara paralel olarak 1 Ocak 1959 tarihinde başlayıp 31 Aralık 1961 tarihinde son bulan bir süreci başlattı. Bu kapsamda ilk iş olarak Başmüftülük teşkilatı yeniden yapılandırılarak içinde 530 çalışanın olduğu ve 504 birimden oluşan yeni model oluşturuldu. Yeni terminolojide birim kelimesi cami, medrese gibi herhangi bir dini yapıyı ifade etmekteydi. Yeni teşkilatlanma ile sadece tarihi, mimari ve sanatsal değeri olan ve turizm için değer ifade eden camilerin açık kalmasına izin verilerek diğer camiler kapatıldı ve başka kullanımlara tahsis

⁵⁰¹ Höpken, a.g.e., s. 67.

⁵⁰² 1960'lı yıllar boyunca Pomaklara uygulanan asimilatif politikaların detayı için bkz: Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 57-61., Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 64.

⁵⁰³ Yenisoy, a.g.m., s. 1787-1788.

edildi. Başmüftülükte çalışanlar da dâhil olmak üzere Müslüman azınlığın dini teşkilatında çalışan görevlilerin çoğu güvenilir bulunmadıkları için işten atıldılar. Kırcaali, Smolyan ve Filibe'ye atandırılacak din görevlileri için on gün süren güvenlik soruşturmaları yapıldı. Yeni teşkilatlanma sürecinde ilave olarak Rodoplar Bölgesinde daha önce teşkil edilen Pomak Başmüftülüğünün dört olan bağlı sayısı bire; Türk Başmüftülüğüne bağlı on sekiz müftülük de sekize düşürüldü. Bu yıllarda her şeye rağmen Türklerin sahip oldukları camilere ait toplam sekiz yüz civarında cemaat encümenliği vardı. Aynı tarihlerde yapılan düzenlemeyle bu sayı da iki yüze düşürüldü. 11 Temmuz 1959 tarihinde Ulusal Azınlıklar Çalışma Daire Başkanlığı yaptığı bir açıklamayla "Toplam 2400 gibi korkunç miktarda ve gereksiz Müslüman din adamı sayısının beş yüzü Türk ve sekseni Pomak olmak üzere toplam beş yüz seksene düşürüldüğü"nü bildirdi.⁵⁰⁴

Daha önce de değinildiği gibi Bulgaristan'da 1956 yılında yapılan sayımlarda Türk olmayan bazı Müslüman azınlık mensuplarının kendilerini Türk olarak tanımladığı tespit edilmişti. Örneğin nüfus artış hızı yüksek olan Tatarların daha 1910 yılında on sekiz bin civarında olan nüfusu 1956 sayımlarında bu sayının en az iki katı olması beklenirken sadece altı bin olduğu görüldü. Türk olmayan azınlıkları kendilerini Bulgar olarak tanımlama yerine Türk olarak tanımlaması ise Bulgar yönetiminin kabul edebileceği bir şey değildi. Üstelik 1965 yılında yapılması planlanan sayımlara da az zaman kalmıştı. İşte bu üzücü olayın tekrarını önleyebilmek amacıyla 1962 yılının Nisan ayında BKP tarafından "*Pomak, Tatar ve Çingenerin kendilerini Türk Olarak Nitelendirmelerinden ve İslam Dininin Etkisinden Koruma Tedbirleri*" adı altında bir toplantı yapıldı ve toplantı sonunda aynı ad altında alınacak önlem paketi kararlaştırıldı. Alınan kararlar kısa başlıklar olarak şunlardı:

-Bulgar İlimler Akademisi Türk olmayan azınlıkların kendilerini Türk olarak tanımlamalarının sebeplerini dini, tarihi, etnografik ve sosyolojik boyutlarıyla inceleyecekti;

-İçişleri Bakanlığı Türk azınlığa mensup olmadıkları halde kendilerini Türk olarak tanıtan başka azınlık mensuplarını takibe alacak ve kendilerini Türk olarak tanıtmalarını bir şekilde önleyecekti;

⁵⁰⁴ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 55-56.

-Eğitim ve Kültür Bakanlığı ile Milli Savunma Bakanlığı ise bünyelerinde öğrenci ya da asker olarak bulunan Pomak, Tatar ve Çingene azınlığa mensup kişilerin Türk azınlık mensupları ile bir araya gelmelerine ve konuşmalarına mani olacaktı;

-BKP'nin Bölge Komiteleri de Merkez Komitenin bu konuda alacağı önlemleri hızla uygulamaya koyacaktı.⁵⁰⁵

1962 yılında Bulgar İlimler Akademisi'nin yaptığı bir sosyolojik araştırma ise, Bulgar idarecilerinin o ana kadar aldıkları tüm önlemlerin Türk azınlığının dini inançları üzerinde ne ölçüde etkili olabildiğini göstermesi bakımından ilgi çekiciydi. Araştırma sonucunda Türk köylüleri, Türk olmayan köylülere göre hala bir buçuk misli daha dindarlardı. Keza Türk işçiler Türk olmayanlara göre 2.2 kez daha dindarlardı. Memurlarda da durum farklı değildi. Türk memurlar Türk olmayanlara göre 1.7 kez daha fazla dindarlardı. Tablo 5, 1962 senesi itibarı ile Türk azınlığının mesleklere göre dini eğilimini göstermektedir.

Tablo 5: Türklerde Mesleklere Göre Dini Eğilim

	Köylüler	İşçiler	Memurlar
Dindar	51.3	71.6	22.2
Dindar değil	48.4	28.4	77.8
Cevap yok	0.3	---	---

(Kaynak: Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 55.)

Dikkati çeken diğer bir husus da on sekiz ile yirmi üç yaş arasında Türk gençlerinde dindarlığın %32'lere kadar düştüğü, buna karşın bu oranın yetmiş yaş ve üzerinde ise %98.4 seviyelerinde olduğu; okuryazar olmayanlar arasında %88.5'lere ulaşan dindarlığın üniversite okuyan Türk gençleri arasında %7.7'lere kadar düşmesiydi. Türk ve Bulgarların dini inançları kadın erkek olarak değerlendirildiğinde de Türkler daha dindar çıkıyordu.

⁵⁰⁵ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 61-62.

Tablo 6: Etnisite ve Cinsiyete Göre Dini Eğilim

	Bulgar		Türk	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Dindar	42	32.1	75.3	58.3
Dindar değil	57.9	76.8	24.2	41.6
Cevap yok	0.1	0.1	---	0.1

(Kaynak: Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 56.)

Yapılan araştırmanın sonuçları Bulgar idarecilerini memnun etmemişti. Bu maksatla dini konularda ek tedbirler alınmaya başlandı. Aynı yıl içinde Müslüman adetlerine göre cenaze töreni yasaklanarak “sosyalist cenaze törenleri”nin yapılması zorunlu hale getirildi. Ezanlar ise minarelerden okunmak yerine camilerin içinde okunabildi. Dolayısıyla ezanın esas fonksiyonu olan cemaati namaza toplama işi gerçekleşemedi.⁵⁰⁶ Zaten faal camilerin ülke içindeki sayıları iyice azaltılmıştı ve açık olan camiler ise genellikle Türk azınlığın oturduğu yerleşim merkezlerinden çok uzaktaydı.

Komünist idarecilerin Müslüman inancına karşı dönem içindeki saldırıları 1963 yılının Ekim ayında Smolyan’da yerel yöneticilerin uygulamaya koyduğu kararlarla doruk noktasına ulaştı. Getirilen yeni uygulamayla Müslümanlığın emarelerini taşıyan kıyafetleri giyen erkek, çocuk veya kadın kim olursa olsun dükkânlardan yiyecek alışverişi yapamayacaktı. Böylelikle ailesinin temel beslenme ihtiyacını karşılayacak Müslüman kadını geleneksel giysilerini çıkarmak zorunda kalacaktı. Kayıtlara giren diğer kötü muamele şekilleri ise şunlardı: Elbise değiştirme kampanyasına direniş gösterenler işlerinden atıldılar; Müslüman kadınları sık sık belediye binalarında toplanarak geleneksel kıyafetlerini terk etmeleri konusunda doktrine edildiler; geleneksel kıyafetlerinden vazgeçmek istemeyen kadınlara ise dayak ve toplum önünde çıplak olarak bırakmak da dahil olmak üzere insanlık dışı muameleler tatbik edildi. Köylerde tarlalarda şalvarla çalışmak isteyenlere izin verilmedi; bu tip köylere giriş çıkış yasaklandı; şalvarlar ve feraceler toplanarak imha edildi. Yönetimin isteğine uygun olarak adlarını

⁵⁰⁶ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 54–57.

Bulgar adlarıyla değiştirenler ise çocuklarını iyi okullara gönderebildiler, üniversitelerde yüksek tahsil yapabildiler ve iyi işlerde çalışabildiler. Dönem içinde Pomaklar, Tatarlar ve Çingeneler adlarını değiştirme konusunda yoğun baskılara maruz kaldılar.⁵⁰⁷

Böylelikle alınan yeni tedbirler sayesinde Türkler arasında dini inanış yıldıan yıla zayıflamaya başladı. Tablo 7, yapılan bir araştırmaya göre Türk azınlığın yıllar içinde azalan dini inancını göstermektedir.

Tablo 7: Türk Azınlığın Yıllara Göre Namaz Alışkanlığı

	1946	1956	1962	1967	1973
Düzenli Namaz Kılan	100	56.3	32.2	15.8	9.1
Cuma Namazı Kılan	100	73	42.6	31.6	---

(Kaynak: Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s.57)

Jivkov, 28 Mayıs 1962 tarihinde Değiorman Bölgesinin Razgrad Vilayetinde yaptığı konuşmada: “... Şimdi Bulgar ve Türk çocukları beraber eğitim görüyorlar, sosyalizm ve komünizmin iyi koruyucuları olmak için beraberce hazırlanıyorlar. Genç, ihtiyar bütün Türkler Bulgarca öğreniyor Herkes bilmelidir ki Bulgaristan çok uluslu bir devlet değildir...” şeklinde konuşarak⁵⁰⁸ yakın bir gelecek içinde Türklerin Bulgarlaştırılacağı mesajını vermekteydi. Bu mesajın hemen ardından yaşanan ve yukarıda kısaca bahsedilen olaylar sonunda daha da umutsuzluğa kapılan Türk azınlığı, 1963 yılında Türkiye’ye göç izni almak için Türkiye’nin Sofya Büyükelçiliği ile Filibe ve Burgaz Başkonsolosluklarına akın etti.⁵⁰⁹

Dilekçeler kısa sürede çığ gibi büyüdü. İlk göç dilekçelerinin verilmeye başladığı 1963 yılının Mart ayından başlayıp, dilekçe verenlere karşı çok sert tedbirlerin uygulanmaya başladığı 1964 yılının Mart ayına kadar geçen bir yıllık süre içinde yapılan göç başvuruları ile ilgili sayılar Tablo 8’de sunulmuştur:

⁵⁰⁷ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 64–65.

⁵⁰⁸ Refik Korkud, *Bulgar Yönetimi ve Tarihi Yalan*, Türkiye Fikir Ajansı Matbaası, Ankara, 1986, s. 9.

⁵⁰⁹ Özbir, *a.g.e.*, s. 33.

Tablo 8: 1963–1964 Döneminde Göç Başvurusu Miktarı

Başvurulan makam	Başvuranların sayısı
Doğrudan T.C. Dışişleri Bakanlığına	140 kişi
T.C. Burgaz Başkonsolosluğuna	8.322 kişi
T.C. Filibe Başkonsolosluğuna	51.442 kişi
T.C. Sofya Btyükelçiliğine	323.454 kişi
Toplam	383.358 kişi

(Kaynak: Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 268.)

1963 yılının Mart ayından itibaren göç dilekçesi vermek isteyenlere karşı Bulgar makamları çok sert önlemler uygulamaya başladılar. Ülkede göçten söz etmek dahi suç sayıldı. Örneğin, 18 Kasım 1963 tarihinde Koşukavak ilçesinde kurulan halk mahkemesi Hüseyin Feyzullof Tırnazof isimli bir kişiyi göçten bahsettiği gerekçesiyle dört buçuk yıl ağır hapis cezasına mahkûm etmişti. Yaşanan olaylar üzerine Jivkov 1 Ekim 1963 tarihinde bir basın açıklaması yaparak *“ülkede Türklerin göç etmesi gibi bir meselenin olmadığını, bu tip söylentilerin Türk azınlığa değil, yabancı menfaatlere hizmet eden kimselerin işine yarayacağını”* ilan etti.⁵¹⁰ Aslında hiçbir inandırıcılığı kalmamasına rağmen Jivkov, bu tarihten itibaren Parti Kongrelerinde sürekli olarak Türk azınlığın haklarından bahsetmeye devam ederek, Türk azınlığı uyutma politikasını kullandı. Türklere karşı uyutma politikasını kullanan Jivkov yönetimi tarafından 1963 yılı içinde Pirin Makedonyası'nın Yukarıcuma, Petriç, Simitli, Melnik ve Svetivrač ilçelerinde yaşayan Makedonların adları zor kullanılarak Bulgar adlarıyla değiştirildi

1956 yılından itibaren Bulgaristan'da Türk azınlığa karşı uygulanan olumsuz kampanya sürecinde yaşananları en iyi olarak 1963 yılında Türk Büyükelçiliğine verilen ve bugün Dışişleri Bakanlığı'nın arşivlerinde bulunan bir göç dilekçesi özetlemekteydi. Dilekçede yapılmış tespitler kısa başlıklarla şunlardı: Bulgaristan'da Türk okulları ve anaokulları kapatılmıştı, Türk öğretmenler işten atılmıştı, Türkçe konuşmak yasaklanmıştı, ülkede Türk gençlerine yönelik Komünizm propagandası yapan kurslar açılmakta ve Türk kimliği unutturulmaya çalışılmaktaydı, önceleri din dersi yasaklamış, daha

⁵¹⁰ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri** s. 270–271.

sonradan oruç gibi dini ibadetler de yasak kapsamına alınmıştı. Dini bayramların yasaklanmasına karşın, Hıristiyan bayramları ve milli bayramları kutlamak mecburi hale getirilmişti. Basın ve yayın yoluyla Türkçeye binlerce Bulgarca kelime katılmıştı. Ülkede Müslüman erkeklerin sünnet olmaları yasaklanmıştı. Bulgar nüfusunun artması ve Türk nüfusunun azalması için bir takım önlemler alınmıştı. Tatar, Pomak ve Çingenelerin pasaportlarından Türk kelimesi silinmişti. Resmi daireler ve kurumlarda çalışan idareci, uzman ve diğer çalışanların sayısının 1956 yılında yapılan sayım sonuçları doğru olarak kabul edildiğinde bile sekiz Bulgar'a bir Türk oranında olması gerekirken bu oran seksene bir nispetinde; sayıları elli bin civarında olan üniversite öğrencilerinin üç bin iki yüzü Türk olması gerekirken mevcut üniversiteli Türk öğrenci sayısı da bu sayının yirmide biri kadardı. Türk azınlığa kendilerinin Osmanlı Devleti zamanında zorla Türkleştirilmiş Bulgarlar olduğu empoze ediliyordu. Türk olduğunu ısrarla beyan edenler ise hapse atılıyordu. Bu tip kişilerin ihbarcıları ise parti üyesi Türklerdi. Türklüğü tamamen ortadan kaldırmaya niyetli Bulgarlar tüm bunlara ek olarak Türk kızlarının Bulgar gençleriyle evlenmeleri için baskı uyguluyordu.⁵¹¹

Yukarıda özetlenen dilekçeden de anlaşıldığı gibi Bulgaristan'daki Türk azınlığın durumu tamamen içler acısıydı. Ancak 1964 yılında BKP'nin Türkçe yayın organı niteliğindeki Yeni Hayat Dergisi'nin onuncu yıldönümü dolayısıyla dergiye demeç veren Jivkov ise sanki olanlardan tamamen habersiz gibiydi. Jivkov şöyle diyordu:

*"Türk nüfusunun kendi dilini ve kültürünü özgürce geliştirebilmesi için mümkün olan her şey yapılmıştır... Türk nüfusun çocukları kendi ana dillerini öğrenmeli ve onu en iyi şekilde kullanmalıdırlar. Bu sonuca ulaşmak için, okullarda verilen Türkçe dil öğretimini daha iyi düzeye getirmek gerekir. Türk nüfus bugün olduğu gibi gelecekte de kendi ana dilini konuşacaktır; kendi çağdaş edebî eserlerini (Türkçe) yazacaktır; o güzel türkülerini (Türkçe) söyleyecektir... Bu ülkede, Türkiye'deki ilerici yazarların en seçkin ürünleri dâhil, çok daha fazla kitap basılmalıdır."*⁵¹² Todor Jivkov'un bu vaadine

⁵¹¹ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 269–270.

⁵¹² Eminov, **Turkish and Other Muslim**, s. 133.

rağmen artık Türk eğitiminde bir düzelme olmayacak ve kapatılmış okullar açılmayacaktı.

1962 yılında Politbüro'nun Yukarıcuma Bölgesindeki Pomakların adlarını değiştirmek ve gelenekleriyle dini inançlarından vazgeçirmek için verdiği emir üzerine harekete geçen yerel yöneticilerin Pomakların direniş göstermeleri yüzünden aşırı güç kullanmaları üzerine şiddetli çatışmalar olmuştu. Bu gelişme üzerine Politbüro 12 Mayıs 1964 tarihinde "Yukarıcuma Bölgesinde Bulgar Müslümanları İle İlgili Olarak Yapılan Çalışma ve Bunun Suiistimali" başlıklı bir kararname hazırlandı. Buna göre, Pomakların adlarının değiştirilmesi kampanyası sırasında yerel parti yöneticilerinin şiddet kullanmaları eleştirildi ve ad değiştirme uygulamasından vazgeçilerek Pomaklara eski isimlerinin iade edileceği bildirildi.⁵¹³ Ancak yöneticiler bu konuda aldıkları kararı unutarak 1965 yılının hemen başında bu sefer de Çingenele karşı isim değiştirme kampanyası başlattılar. Uygulanan baskılar sonucu 1956 yılındaki sayımlarda kendini Türk olarak tanımlayan yüz bin civarında Müslüman Çingenenin isimleri Bulgar isimleriyle değiştirildi.⁵¹⁴

Bulgar yönetimi daha sonraki yıllarda da azınlıklarına karşı asimilatif kampanyalar yürütecekti. 1964 yılının Bulgaristan'daki Türk azınlığı açısından önemi ise Bulgaristan Hükümetinin bu yıl içinde "*Türklü Bölgelerin İktisadi Kalkınması*" başlıklı kararı almasıydı. Buna göre, Türklerin çoğunluk olarak yaşadığı bölgelerin sözde iktisadi, içtimai ve sosyo-kültürel bakımdan kalkınması planlanmıştı. Olayın aslına bakıldığında ise Türk azınlığın adet ve geleneklerinin, dilinin, dininin ve milli şuurunun o zamana kadar yapılan tüm baskılara rağmen fazla erozyona uğramadan ayakta duruyor olması Bulgar idarecileri tedirgin etmekteydi. Uygulamaya konulacak yeni karar ile Türk azınlığın Bulgar toplumu içinde eritilmesi planlanıyordu. Bu amaçla Türk azınlığa cehaletten süratle kurtulmaları ve ilerici birer vatandaş olmaları için Bulgarca konuşmaları, Bulgar adlarını kabul etmeleri ve Bulgar geleneklerine göre yaşamaları gerektiği tarzında yoğun propaganda kampanyaları yürütüldü, ancak bu uygulamalar başarılı olamadı.⁵¹⁵

⁵¹³ Zhelyazkova, a.g.m. <http://www.omda.bg/imir/studies/nostalgia.htm/>, Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 7.

⁵¹⁴ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 118.

⁵¹⁵ Alp, a.g.e., s. 183.

1964 yılında yaşanan diğer bir olay ise 6 Ağustos'ta "Türk Müslüman azınlık içinde ortaya çıkan huzursuzluk ve husumetin giderilmesine yönelik olarak" 1947'den beri Başmüftülük görevinde bulunan Akif Osman bu görevinden alındı. Geçmişte de hep yaşadığı gibi, yeni Başmüftü de Türk azınlığın seçimiyle belirlenmedi. Bulgar resmi makamları bu göreve Hasan Âdem'i atama yoluyla getirdiler.⁵¹⁶

Bulgaristan'da tüm bunlar yaşanırken ülkedeki azınlığın "Anavatan" olarak gördüğü Türkiye kendi iç sorunlarına dalmıştı. 27 Mayıs 1960 İhtilalinin öncesinde ve sonrasında yaşanan iç siyasi çalkantılar, bunalımlı koalisyon hükümetleri, Yunanistan'la yaşanan Kıbrıs gerginliği gibi olaylar Bulgaristan'da yaşanan olaylara Türkiye'nin gerekli ilgi ve alaka göstermesine mani olmakla beraber,⁵¹⁷ o güne kadar yapılmış anlaşmalara aykırı gelişen olaylar üzerine 1961 yılında Türkiye-Bulgaristan ilişkileri yeniden gerginleşti. Türk Hükümeti aynı yılın Eylül ayında Bulgaristan'da yaşayan Türklerin uluslararası anlaşmalarla garanti altına alınmış haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle Bulgaristan'a bir nota verdi.⁵¹⁸

Türkiye'nin verdiği notaya Bulgar Hükümeti cevap vermedi. Ortaya çıkan bu husus 7 Temmuz 1962 tarihinde TBMM'ne sunulan İkinci Koalisyon Hükümeti Programında ve 30 Aralık 1963 tarihinde TBMM'ne sunulan Üçüncü Koalisyon Hükümeti Programında da yer almaktaydı. Konu defalarca Türk idarecileri tarafından gündeme getirilmiş olmasına rağmen Bulgar yetkililerden 1966 yılına kadar resmi bir cevap alınamayacaktı.⁵¹⁹

1965 yılında yapılan sayımların açıklanan sonuçlarına göre Türk azınlığın nüfusu 780.928 kişiydi ve bu sayı, toplam nüfusun %9.5'ine tekabül ediyordu. Ülkede 1951 göçü sonrasında yakın akrabalarının bir kısmı Türkiye'ye göç etmiş olan Türk azınlık mensuplarının huzursuzluğunun giderek artması ve bu insanların göç etme arzusu taşıyor olmaları, Bulgar yöneticilerine ulusal direnci yüksek bu azınlık mensuplarının göçüne izin verilmesi stratejisini hayata geçirilmesi konusunda bir fırsat vermiş oldu.⁵²⁰

⁵¹⁶ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 56.

⁵¹⁷ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 262.

⁵¹⁸ Toğrol, a.g.e., s. 74.

⁵¹⁹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu*, s. 63-64.

⁵²⁰ Şimşir, a.g.m., s. 314-339.

Bu sayımlarla ilgili dikkat çeken diğer bir husus da tıpkı eski sayımlarda olduğu gibi Türk azınlığın nüfusunun toplam nüfusa oranının yüzde on barajının üzerine çıkamamış olmasıydı. Çünkü Balkan coğrafyasında yüzde on civarındaki azınlıklar ülkesel güvenliğe bir tehdit olarak algılanmaktaydı.⁵²¹ Ayrıca Türk azınlık nüfusunun Bulgaristan'ın komünist sisteme dâhil olmasından beri hep bir milyonun altında çıkmış olması da enteresandır. Zira Bulgar Anayasası'na ilham kaynağı olan Bolşevik Anayasası'na göre, bir milyonu aşan azınlıklara kültür bakımından muhtariyet tanınması zorunluydu.⁵²²

Bulgaristan Dışişleri Bakanı Emil Başev'in 16–21 Ağustos 1966 tarihleri arasında Türkiye'ye resmi bir ziyaret yaptı. Bu ziyaret süresince Türk-Bulgar ilişkilerinin çok yönlü olarak geliştirilmesi üzerinde duruldu ve çeşitli anlaşmaların imzalanması karara bağlandı. Görüşmeler sırasında Bulgaristan'daki Türk azınlığın göç talepleri de on beş yıllık bir gecikmeyle masaya yatırılmıştı. İkili görüşmeler sonunda hazırlanan ortak bildiriye konuya ilişkin olarak şu açıklama yapılmıştı:

*"Her iki (Dışişleri) Bakan, yakın akrabaları daha önce Türkiye'ye göç etmiş bulunan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının gönüllü olarak Türkiye'ye göçleri problemini en kısa zamanda makul bir çözüme bağlamak konusunda anlaşmaya varmışlar ve uzmanlarını konunun yöntemini belirleme konusunda görevlendirmişlerdir."*⁵²³

Böylelikle on beş yıldan beri Türk tarafının yaptığı sayısız girişimleri meyvelerini vermiş oluyordu. Türk ve Bulgar uzmanlar 1966 yılının Aralık ayı ile 1967 yılının Ocak ayı arasında Sofya'da görüşmeler yaptılar. Ama bu görüşmeler sonucunda kesin bir sonuca ulaşamadı. Sorun göçmen olarak Türkiye'ye kabul edileceklerin taşınmazları ve yanlarında getirebilecekleri malların miktarı konusundan çıkmaktaydı. Bir süre ara verilen görüşmelere 1967 yılının Kasım ayı içinde Ankara'da yeniden başlandı. Ancak bu görüşmeler de sonuçsuz kaldı. Bu arada Türkiye'deki göçmen dernekleri de

⁵²¹ Nurcan Özgür, "Balkan Devletlerinin Dış Politika Uygulamalarında Etnik Sorunların Rolü (1989–1997)", *Uluslararası Politika: Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar*, Faruk Sönmezoğlu (der.), Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 209.

⁵²² Toğrol, a.g.e., s. 76.

⁵²³ Petkov, a.g.e., s. 14-15.

gelecek göçmenlerin haklarının en iyi şekilde gözetilmesi için hükümet üzerinde baskı uyguluyordu.⁵²⁴

Bulgaristan ile Türkiye arasında bu konular görüşülürken Bulgaristan'da Müslüman azınlıklar arasında bir hareketlenme başlamıştı. Göçün gündeme geldiği günden itibaren ülkede yaşayan Pomak nüfusun Türkiye'ye göç konusunda takındığı istekli ve ısrarcı tutum, Bulgar yöneticilerinin Pomakları göçten vazgeçirmek ve göç taleplerine olumsuz yanıt vermek konusunda tüm çabalarını yoğun olarak kullanmasına neden oldu. BKP Merkez Komitesi 24 Aralık 1966 tarihinde yaptığı açıklamayla Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılan göçe ilişkin görüşmelerde Pomak nüfusun hiçbir şekilde gündeme gelmediği bildirildi. Merkez Komitesinin bu konuda aldığı karar özetle şöyleydi:

-Komünist Parti Propaganda Şubesi tarafından Pomakların Türkiye'ye göçüne izin verilmesinin hiçbir şekilde gündemde olmadığı bu azınlığa anlatılmalı ve bu azınlık mensuplarına etnik orijinlerinin temeli tekrar hatırlatılmalıdır.

-Bakanlar Kurulu, mahalli yönetimlerin icra organlarını karışık azınlıkların yaşadığı bölgelerde Pomakların Türk olarak kayda geçirilmemeleri hususunda uyarmalıdır.

-Bakanlar Kurulu, Turizm Komitesi ile diğer ilgili organları Pomakların yaşadıkları bölgelere Türk turistlerin (provokasyon ve propaganda yapabilecekleri göz önüne alınarak) girmelerinin engellenmesi ile ilgili tedbirleri almaları konusunda uyarmalıdır.

-Pomakları göç fikrinden caydırırken kesinlikle kibar ve ikna edici davranılacak ve hiçbir şekilde olayların tırmanmasına neden olacak harekette bulunulmayacaktır.⁵²⁵

Nihayet 24 Şubat 1968 tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı aşağıdaki bildiri yayımladı.

"Türkiye Cumhuriyeti ve Bulgaristan Halk Cumhuriyeti arasında, Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçleri konusunda bir müddetten beri yapılmakta olan müzakereler sona ermiştir.

⁵²⁴ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 320-323.

⁵²⁵ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 66-67.

Karşılıklı anlayış havası içinde cereyan eden müzakereler, bir anlaşma parafe edilmesiyle sona ermiştir.

Bu anlaşma hükümleri gereğince, 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşları ile ailevi ve akrabalık bağları aşağıda gösterilen Türk asıllı Bulgar vatandaşları Türkiye'ye göç edebileceklerdir:

1. *Karı ve koca,*
2. *Ana, baba, büyük ana, büyükbaba ve bunların ana ve babaları,*
3. *Çocuklar ve torunlar ile bunların eş ve çocukları,*
4. *İşbu anlaşma yürürlüğe girinceye kadar evli olmayan kız ve erkek kardeşlerle ölü kız ve erkek kardeşlerin bekâr, reşit ve gayri reşit çocukları.*

Bu kategorilere dâhil kimselerin tamamının Türkiye'ye göçü, Nisan-Kasım ayları arasında vuku bulacak ve bunların pasaport ve vize işlemleri için müracaat usulü ve sürelerinin teferruatı her iki memlekette bilahare ilan edilecektir.

Göçmenler ev ve zati eşyalarıyla, ihracı yasak olmayan meslek ve sanat araç ve gereçlerini herhangi bir ihraç vergisine tabi tutulmaksızın getirebileceklerdir.

Göçmenler göç etmeden önce gayrimenkulleriyle hayvanlarını serbestçe tasfiye edebileceklerdir. Gayrimenkul tasfiyesinin gerçekleşmesine, yetkili Bulgar makamları yardım edecektir.

Göçmenler bahis konusu tasfiyeden mütevellit paralarla, Bulgaristan'dan ihracı ve Türkiye'ye ithali yasak olmayan malları satın alıp getirebileceklerdir.

Bu anlaşmanın hükümleri sadece tespit edilen kategorilere dâhil şahıslara tatbik olunacaktır.

*Anlaşma, tasdiknamelerin teatisinden sonra yürürlüğe girecek ve bu hususta her iki taraf bildiri yayımlayacaktır.*⁵²⁶

⁵²⁶ Bu Anlaşmanın resmi adı "Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye'ye Göçetmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Göçetmeleri Hakkında Anlaşma" idi. Bahse konu Anlaşmanın tam metni için bkz: *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 66, 1968, s. 342-347., Kamil, a.g.e., s. 56-59.

Bahse konu anlaşma 19 Ağustos 1969 tarihinde yürürlüğe girdi. Aslında bu Anlaşma, Türk tarafının istediğinden daha dar kapsamda tutulmuştu. Örneğin, Türkiye'ye 1952 yılına kadar göç ederek yerleşmiş bir kişi Bulgaristan'daki evli kardeşini Türkiye'ye getiremeyecekti. Oysa 1952 yılından 1968 yılına kadar olan süre çok uzun bir süreydi ve kardeşlerin evlenmiş olma ihtimali çok yüksekti. Keza hala, dayı, amca, teyze gibi ikinci derece akrabalar da Anlaşma ile kapsam dışı bırakılmışlardı. Tüm bu hususlar göz önüne alındığında bu dar kapsamlı Anlaşma Türkler ve Türkiye açısından tatminkârlıktan uzaktı.

1968 tarihli Göç Anlaşmasını 1951 yılında yaşanan Toplu Göçten ayıran en büyük farklılık ise; yeni Anlaşmaya göre göç edeceklerin "*serbest göçmen*" statüsünde kabul edilecek olmalarına karşın, 1951 yılında Türkiye'ye göç edenlerin "*iskânlı göçmen*" statüsünde kabul edilmiş olmalarıydı. Dolayısıyla bu sefer yaşanacak göçte insanlar akrabalarının yanına gideceklerinden, ilk etapta Türk Hükümetine bir mali yük getirmeyecekti.⁵²⁷ Oysa Bulgar yöneticileri esas korkutan şey, göç sonunda oluşacak işgücü kaybının ekonomik bir zafiyete sebep olma ihtimalinin varlığıydı. Türk azınlık, tarlaları bahçeleri ellerinden alınmış olmasına rağmen TKZS (Trudova Kooperativini Zemedelski Stopanstov) diye bilinen kolektif çiftliklerin bel kemiğini oluşturmaktaydı ve yaşanacak göç tarım sektöründe bir zafiyete neden olabilirdi. İşte bu nedenle ağır bir ekonomik fatura ödemek istemeyen Bulgar Hükümeti Göç Anlaşmasını dar tutmaya gayret etmişti. Ancak hal böyle olmasına karşın, Bulgar idarecileri Anlaşmanın dar kapsamlı tutulmasının nedeninin Türk Hükümeti olduğunu; Türk Hükümetinin aslında göçmen istemediğini bir iç siyaset malzemesi olarak kullandılar.

Bu dar kapsamlı Anlaşmada dikkat çeken bazı eksiklikler ise şunlardı: Anlaşmada "göçmenlerin taşınmaz mallarını serbestçe tasfiye edeceği" belirtilmişti. Ancak yıllar süren olaylar sonunda aslında Türk azınlığın elinde oturdukları evler dışında taşınmaz mal kalmamıştı. Aynı anda birçok evin satılacak olması ise bu evlerin değerlerinin çok altında satılacağı anlamına geliyordu. Ancak evlerin satışından elde edilecek para ise Türkiye'ye getirilemeyecekti. Türk Göçmenleri bu parayı eşya olarak

⁵²⁷ Kamil, a.g.e., s. 60-61.

yanlarında getirebilecekti. Diğer bir sıkıntı ise Göç Anlaşmasının 12. maddesinde belirtilmiş olmasına rağmen⁵²⁸ yıllarca Bulgaristan'da çalışmış insanların bugüne kadar edindikleri emeklilik maaşı gibi sosyal haklarına kavuşamayacak olmalarıydı. Aslında Türk tarafından bakıldığında, sayılan tüm eksikliklere rağmen Anlaşmanın yıllardır kopuk olan Türk-Bulgar diyalogunun yeniden teminine zemin hazırlaması bile yeterli başarı olarak görülmekteydi.⁵²⁹

Anlaşma ile belirlenen son müracaat tarihi 19 Şubat 1970 olarak belirlenmişti. Türk ve Bulgar tarafları müracaatların hala sürmesi karşısında süreyi birkaç kez uzatmak konusunda mutabık kaldılar. Sonunda Anlaşmanın uygulanmasının 30 Kasım 1978 tarihinde durdurulması kararlaştırıldı. Başlangıçta otuz bin civarında kişiyi kapsayacağı düşünülen bu Anlaşmanın yürürlükte kaldığı süre içinde Türkiye'ye yüz otuz bin kişi göçmen olarak giriş yaptı. Bu sayının yüksek çıkmasının nedeni ise Anlaşmada belirlenen şartları sağlayamadığı halde göç etmek isteyenlere Türk ve Bulgar yetkililerinin göz yummuş olabilecekleri şeklinde açıklanabilir.⁵³⁰ Ancak BKP Merkez Komitesi'nin 1974 yılının Şubat ayında düzenlediği Birleşik Oturumunda "göçün ulusal sorunların çözümünde temel etken olduğu fikri"nden vazgeçilmesinin de yarattığı etki göz ardı edilmemelidir. Zira bu tarihten itibaren Bulgar Yönetimi Anlaşmanın sınırlarının daha da daraltılması gerektiğini Türk Hükümetine bildirerek; 1976 yılının Nisan ayından itibaren yalnızca göç talepleri daha önceden kabul edilmiş kişilerin göç edebileceklerini ilan etti.

İç siyasetinde Türkler istemediği için Göç Anlaşmasının sınırlarının dar tutulduğunu söyleyen Bulgar Hükümeti, 1968 Anlaşmasının üzerinden henüz bir yıl geçmişken Priobštavane "bütünleşme, birleşme" kararı alarak uygulamaya koydu. Alınan karara göre "eğer ülkede Türkler, Makedonlar, Romenler, Arnavutlar ve diğer azınlıklar kendi başlarına bırakılırsa istenilen birlik sağlanamayacak, sosyalizm ile komünizm zedelenecek ve bu ilerici sistemin getirdiği haklardan eşit olarak yararlanamayacaktı." İşte bu yüzden

⁵²⁸ Lütem, a.g.e., s. 155.

⁵²⁹ Şimşir, Bulgaristan Türkleri, s. 324-325.

⁵³⁰ Lütem, a.g.e., s. 81.

insanlar Bulgarlaşmayı kabul ettiği takdirde komünizmin sağladığı bütün hürriyetlerden istifade ederek arzu ettiği gibi yaşayacaktı. Bulgar Hükümetinin almış olduğu bu karar ile Bulgarlaştırma faaliyetleri ilk kez resmi ağızlar tarafından telaffuz edilmiş oluyordu.⁵³¹ Bulgarlaştırma faaliyetleri çıkış noktasını, yıllar önce Ruslar tarafından Bulgar ideologlarının zihnine kazınan "Romantik Bulgar Milliyetçiliği"nden almaktaydı. Bu ideolojiye göre:

"millet = dil = sınır = devlet" denklemi bir dogma olarak kabul edilmekteydi. Bu denklemin açıklaması ise, "mademki mevcut sınırlar Bulgar sınırındır, o zaman bu sınırlar içinde yaşayan millet Bulgarlardır. Bu insanlar Bulgar olduklarına göre Bulgarca konuşmak zorundadır. Bu durumda insanlar tek milletli bir devlette yaşarlar." şeklindeydi.⁵³² Yine bu ideolojiye göre ancak ülkede kültürel yönden bir homojenlik sağlanabildiği takdirde egemenlikten bahsedilebilirdi.⁵³³

BKP yöneticileri 11 Aralık 1969 tarihinde Merkez Komitesini toplayarak Müslüman azınlıklar arasındaki göç isteklerinin önüne geçebilmek ve bu azınlıkları Bulgarlaştırmak maksadıyla alınacak yeni önlemleri görüştü. Bu kapsamda Pomak nüfusunun çoğunluğu teşkil ettiği Smolyan'da ekonomik, sosyal ve kültürel hayattaki gelişmeyi sağlamak üzere beş yıllık süre içinde elektronik ve kimya sanayisi ile ilgili fabrikalar ile bahse konu fabrikalarda çalışacak idareci kadroları yetiştirmek üzere bölgede yüksek okulların açılması kararlaştırıldı.

BKP, 16 Haziran 1970 tarihinde aynı amaçla yaptığı toplantı sonucunda Türk azınlığın ekonomik, kültürel ve sosyal bakımdan gelişmesine yönelik olarak alınacak tedbirleri ortaya koydu. Buna göre Türk azınlığın yoğun olarak yaşadığı Kırcaali, Silistre, Razgrad, Şumen (Şumnu) ve Tırговиşte (Eskicuma)'de toplam 38.750 kişiye istihdam yaratmak üzere değirmenler, fabrikalar ve endüstriyel kurumlar inşa edilecekti. Ayrıca kültürel kalkınmaya yönelik olarak yeni okulların açılması planlanıyordu. Açılacak yeni ve modern okullar sayesinde Türk azınlığına mensup gençlere içinde doğup yaşadıkları Bulgaristan'a yönelik sevginin oluşması sağlanırken, diğer

⁵³¹ Alp, a.g.e., s. 184.

⁵³² Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 4.

⁵³³ Ali Eminov, "Nationality Policy in the USSR and in Bulgaria: Some Observations", http://condor.depaul.edu/~rottenbe/aecer9_htm.#Articles

tarafından da gizlice Türkiye düşmanlığı aşılması planlanıyordu. Hazırlanan plana göre 1971–1975 yılları arasında Türklere yönelik olarak inşa edilecek okul, yurt gibi eğitime yönelik bina sayısının bölgelere göre dağılımı şu şekildeydi: Burgaz 52, Varna 64, Kırcaali 692, Razgrad 643, Russe (Ruşçuk) 105, Silistre 143, Sliven 46, Stara Zagora(Eski Zağra) 327, Tolbuhin (Dobriç) 176, Tırговиşte 248, Haskovo (Hasköy) 239, Şumen 225. Ayrıca Türk azınlığın yoğun olarak yaşadığı yerlerde *Çitalista* adı verilen ve içinde kütüphane, sinema gibi sosyal tesislerin yer aldığı merkezlerin açılması ile Türk azınlığın yaşadığı yerleşim birimlerine su, kanalizasyon, elektrifikasyon ve haberleşme imkânlarının kazandırılması ya da iyileştirilmesi gibi projeler 1971–1975 kalkınma planına dâhil edildi.⁵³⁴

Bulgar yöneticileri, ülkelerindeki azınlıkları eriterek yok edebilmek amacıyla her türlü yolu denemekte kararlıydılar. Alınan bunca iyileştirici tedbire rağmen Rodoplar Bölgesinde ağırlıklı nüfusu oluşturan Pomaklar 1972–1974 yılları arasında Komünist Bulgaristan tarihindeki en vahşi ve kapsamlı asimilasyona tabi tutuldular. Bu kampanyaya son bulduğunda tüm Bulgaristan'da Bulgar ismi almamış, Bulgar Pasaportu taşımayan Pomak kalmayacaktı.⁵³⁵

Alınan bu karardan çok kısa bir süre sonra Politbüro yetkilileri ve BKP Merkez Komitesi ülkede yaşayan azınlıkların Bulgarlaştırılması hususunda yeni taktikler belirlemek üzere bir toplantı gerçekleştirdi. 17 Temmuz 1970 tarihinde ise 549 sayılı "*Gizli Tedhiş ile Milliyet ve Din Değiştirme Kararı*" alındı.⁵³⁶ Bahse konu kararlar 3 Ağustos 1970 tarihinde Paşmaklı II Parti Konferansına getirilerek Pirin Makedonyası ve Rodoplar Bölgesinde yaşayan azınlıkların Bulgarlaştırılması için gerekli hareket planı tespit edildi.⁵³⁷

Bulgar Hükümeti alınan kararların ilk olarak uygulanacağı bölge olarak Blagoevgrad (Cuma-i Bala), Pazardık (Tatarpazardık) ve Smolyan (Paşmaklı)'ı içine alan Rodoplar'ı seçti. Bu bölgede ağırlıklı olarak Pomaklar yaşamaktaydı. Pomaklar Müslüman olmalarına karşın, konuştukları Slavik

⁵³⁴ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 67–68.

⁵³⁵ Bulgarian Helsinki Committee, a.g.e., s. 69.

⁵³⁶ Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 64.

⁵³⁷ Alp, a.g.e., s. 185.

dilin içinde çok miktarda Bulgarca kelimeler mevcuttu ve konuşulan bu dil insanlara ilk izlenim olarak Bulgarca'yı çağırıyordu. Bu durum Pomakların ilk kurban olarak seçilmesine neden olmuştu. Bulgar Hükümetinin almış olduğu bu karar 6 Ağustos 1970 tarihinde BKP'nin Paşmaklı'daki resmi yayın organı olan "*Rodopski Ustrem*" adlı gazetede yayınlanarak aleniyet kazandı.

Aslında 1968 yılından beri bahse konu bölgede asimilatif faaliyetler devam etmekteydi. 1970 yılından itibaren uygulamalarda zor kullanma iyice artış göstermeye başlamıştı. Sık sık güvenlik güçleriyle azınlıklar arasında çatışmalar oluyordu. 1971 yılına gelindiğinde ise, isim değiştirme uygulamasına direnenlerin toplum önünde idam edilmeye başladığı, bir kısmının ise toplum önünde yedikleri dayaktan sonra güvenlik güçlerince bilinmeyen yerlere götürüldükleri ve bu şahıslardan bir daha haber alınamadığı bildirilmekteydi.

Mevzi olarak uygulanmaya çalışılan isim değiştirme kampanyaları esnasında Bulgar güvenlik güçlerinin sürekli olarak şiddetli direnişle karşılaşması üzerine Bulgar Hükümeti olayı ele alarak; bu konuda BKP Merkez Komitesi Sekreteri Venelin Kotsev ile İçişleri Bakanı Angel Sanev'i görevlendirdi. Bu şahısların liderliğinde 13-14 Mart 1972 gecesinden başlayarak Rodoplar Bölgesinde çok büyük bir soykırım gerçekleştirildi. Bulgarlaşmayı kabul ettiğine dair matbu formu imzalamayanlar kimi yerlerde öldürüldüler. Topluca direnen köyler ise ateşe verildi. Zulümlerden kaçarak ormanlara sığınan halk ise zehirli gazlarla katledildi. Aynı anda başka yerlerde yürütülen kampanya sırasında ise isim değiştirmeye direnenler apar topar kurulmuş Halk Mahkemelerinde toplumun önünde on ila yirmi yıl hapis cezalarına mahkûm edildiler.⁵³⁸ Meriç baraj gölünde toplu halde bin kişinin cesedinin bulunması ise olayın boyutları hakkında bir fikir vermekteydi. Bahse konu olay dünya kamuoyuna Yugoslav Radyo Televizyonu tarafından duyurulmuştu.⁵³⁹

⁵³⁸ İsim değiştirme kampanyası sırasında Pomaklara karşı uygulanan mezalimin detayı için bkz: Memişoğlu, **Balkanlarda Pomak Türkleri**, s. 65-70.

⁵³⁹ M. Haluk Çay, "Bulgaristan Olayları ve Türk Meselesi", **Türk Kültürü Dergisi, Bulgaristan Türkleri Özel Sayısı**, sayı: 263, 1985, s. 154., Alp, a.g.e., s. 187-193., "Pomaks", The Library of Congress, Country Studies. <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/qery/r?/frd/cstdy>

Bulgaristan'da Türk asıllı veya en azından kendini Türk olarak hisseden azınlıklara karşı böylesine bir vahşet sürüp giderken Türkiye olayları dünya kamuoyu ile birlikte öğreniyor ve olanlara sessiz kalıyordu. Aslında Bulgaristan bu kampanya ile daha sonraki yıllarda yapmayı planladığı daha büyük çaptaki insanlık suçları ve katliamların provasını yapmaktaydı. Türkiye'nin olup bitene karşı tepkisiz kalması ise Bulgar yönetimine gelecekte uygulayacağı planlar konusunda cesaret veriyordu.⁵⁴⁰ Oysa daha önce de değinildiği gibi İslam ülkeleri arasında Bulgaristan'la en ileri düzeye çıkarmış olan Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriye'si, yaşananlar karşısında derhal tepki göstererek katliamları kınamıştı. Üstelik Libya lideri Albay Muammer Kaddafi Libya'da çalışan tüm Bulgar teknisyenlerin derhal sınır dışı edilmesi emrini vermişti. Sonuç olarak tek başına Libya'nın Bulgaristan'ı protesto etmesi bile katliamın durdurulmasında önemli rol oynamıştı.⁵⁴¹

Dünya kamuoyundan alınan tepkiler üzerine Pomak nüfusu Bulgarlaştırma konusunda kararlı olan idareciler bu sefer daha farklı metotlar uygulamaya başladılar. Kullanılan metotların bazıları şunlardı: toplum içinde küçük düşürmek ve aşağılamak, tehdit etmek, işten ve okuldan atmak, dayak atmak, özel hayata tecavüzde bulunmak, herhangi bir sebepten mahkemeye çıkartarak mahkûm etmek, hapse atmak için herhangi bir şekilde zemin oluşturmak, hapistekilere dayak atmak ve ırzlarına kastetmek. Tüm bu uygulamalara rağmen isimlerini değiştirmeyen ve yeni isimlerine düzenlenmiş kimliklerini almayan Pomakların maaş almaları, bankalarda bulunan paralarını çekmeleri, kamu kurum ve kuruluşlarında işlem yapmaları yasaklandı.⁵⁴² Bulgar yöneticileri metotlarını çeşitlendirirken, bir süre sonra oluşturdukları kampanyanın hedeflerini de genişlettiler. Bu çerçevede öncelikle Müslüman giysilerini giymek suç sayıldı. Sünnet ise insana her seferinde kendinin Bulgar (aslında Hıristiyanlık kastediliyor) olmadığını hatırlatacağı bir iz bıraktığı için yasaklandı. Yasağın uygulamaya girdiği 1974

⁵⁴⁰ Alp, a.g.e., s.186.

⁵⁴¹ Ergun Göze, "Bulgaristan Türkleri, Kaddafi, Özal Vesaire", *Türk Kültürü Dergisi, Bulgaristan Türkleri Özel Sayısı*, sayı: 263, 1985, s. 186.

⁵⁴² Amnesty International, *Bulgaria: Imprisonment of Ethnic Turks, Human Rights Abuses During The Forced Assimilation of Ethnic Turkish Minority*, Amnesty International Publications, London, 1986, s. 27-28.

yılından önce sünnetin yüzde yüz olarak uygulandığı Pomak toplumunda bahse konu yıl yeni doğan çocuklardan sadece yüzde on beşi sünnet olabildi. Bulgar yöneticilerinin sonraki hedefini ise Müslüman adetleri oluşturdu. Pomakların Müslüman adetlerine göre dini nikâh yapmaları, ölü gömmeleri ve yeni doğan çocuklarına adetlere uygun olarak Müslüman ismi koymaları yasaklandı. Böylelikle Bulgaristan Hükümeti bir anlamda 1919 tarihli “Bulgaristan Müslümanları Müessesat-ı Diniye Idare ve Teşkilat Nizamnamesi” esas alınarak 1951 yılında hazırlanan yeni Diyanet İşleri Tüzüğü’nü de rafa kaldırmış oluyordu.⁵⁴³

1971–1974 yılları arasında Pomak azınlığına uygulanan asimilasyon kampanyası süresince binlerce ailenin evleri yakılıp yıkılmış, ülkenin başka yerlerine sürgüne gönderilmişti. 1975 yılında Belene Toplama Kampında bulunan Pomak sayısı beş yüz civarındaydı.⁵⁴⁴ Stara-Zagora hapisanesinde ise elli Pomak bulunmaktaydı.⁵⁴⁵ Değişik kaynaklarda farklı ifade edilmekle birlikte, tüm kampanya boyunca 200 bin Pomak’ın isimlerinin değiştirildiği⁵⁴⁶ ve 8–10 bin kişinin katledildiği⁵⁴⁷ tahmin edilmektedir.

2.2.3. Türk Azınlığa Uygulanacak Asimilasyon İçin Zemin Yaratma Faaliyetleri

1980’li yıllarda Türk azınlığa uygulanan asimilasyonun kökleri aslında çok gerilere gitmekle beraber, 1969 yılının Aralık ayından itibaren İrgat Birliklerinde çalışan askerlere yönelik olarak Bulgarca olarak çıkan *Truvo Delo* gazetesinin Türkçe ekinin yayınının Türk azınlığa mensup askerler arasında milliyetçilik duygularının oluşmasına neden olduğu gerekçesiyle iptal edilmesi çoğu çevrelerce Türk azınlığa yönelik asimilasyonun başlangıcı olarak görülmektedir.⁵⁴⁸

Daha önce de değinildiği gibi, Türk azınlık okulların Bulgar okullarıyla birleştirilmesi 1960 yılında tamamlanmıştı. Dolayısıyla Türk çocukları o tarihten itibaren derslerini Bulgar çocuklarıyla beraber görmeye

⁵⁴³ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 69–70.

⁵⁴⁴ Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, s. 69–70.

⁵⁴⁵ Pomaks”, The Library of Congress, Country Studies.

<http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/qery/r?/frd/cstyd>

⁵⁴⁶ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 73.

⁵⁴⁷ Çay, *a.g.m.*, s. 154

⁵⁴⁸ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 70.

başlamışlardı. Nüfusu tamamıyla Türk olan köyler ve mahallelerdeki okullar ise diğer okullarla aynı milli müfredatı takip etmek zorunda olduklarından, dersler Bulgarca olarak işlenmekteydi. Sadece Türk çocuklarının devam ettiği okulların diğerlerinden tek farkı haftada dört saat süreyle yapılan Türkçe dersleriydi. Ancak 1970 yılının başlarında alınan bir kararla bu ders müfredattan kaldırıldı. Sofya Üniversitesi'nin Türkçe eğitim veren ve öğrencilerinin %70'ten fazlasını Türk azınlığa mensup gençlerin oluşturduğu bölümlere 1970 yılından itibaren öğrenci alımı durdurularak eğitim 1974 yılında tamamen durduruldu. Türkçenin tamamen müfredattan kaldırılması sonrasında ise Türkçe kitaplar okullardan toplatıldı. 1970'li yılların başından itibaren ülkedeki Türk kütüphaneleri, profesyonel ve amatör statüdeki Türk tiyatroları, koroları, dans ve müzik toplulukları yavaş yavaş faaliyetlerine son verdiler. 1980'lerin başında günde üç saat yayın yapan Sofya Radyosu'nun yayınları da 1985 yılına geldiğinde sona erecek ve Bulgaristan'da Türk kültürü adına hiçbir şey kalmayacaktı.⁵⁴⁹

Asimilasyonun başlangıcının diğer bir habercisi de 11 Ekim 1974 tarihinde yürürlüğe giren "*Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgarca Öğrenmelerine Yönelik Kanun*" oldu. Daha ilk bakışta "Türk Azınlığı" tanımlaması yerine "Türk Asıllı Bulgar Vatandaşı" tabirinin kullanılıyor olması dikkat çekmekteydi. Bahse konu bu kanunla Türk azınlık mensubu 16–45 yaş arasındaki kadınlarla, 16–50 yaş arasındaki erkeklerin açılacak kurslarda Bulgarca'yı öğrenmeleri amaçlanıyordu. Düzenlenecek kurslar üç yıl süreli olacaktı ve çalışanların iş hayatını aksatmayacak şekilde gerekli tedbirler yetkililerce alınacaktı. Askerlik görevini icra eden Türk gençleri ise Bulgarca'yı iki yıl süren kurslarla öğreneceklerdi. Kurslara katılanlara 50 Leva, kurs öğretmenlerine de ders başına iki Leva verilerek kursların gönüllülük esasına göre açıldığı izlenimi verilecekti.

Aynı Kanuna konulan bir ek sayesinde de "Vatan Cephesi" ne üye Türk ve Çingene kadınlarının (siyasi) eğitimleri maksadıyla Filibe, Burgaz, Dobriç ve Rusçuk'da yüzer kişi kapasiteli, Plevne ve Sliven (İslimiye)'de de altmışar kişi kapasiteli okulların 1976 yılından itibaren faaliyete geçirilmesi

⁵⁴⁹ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 261–263.

öngörülmekteydi. Bahse konu kurslardaki müfredat her dönem için 105 gün olarak belirlenmişti.⁵⁵⁰

1970'li yıllarda uygulanmaya başlayan bir diğer asimilasyon yöntemi ise nüfus kâğıtlarının tabiiyeti tanımlayan bölümlerinde yanlış ifadeler yazılmış olduğu gerekçesiyle yenilenmesiydi. Yenilenen nüfus kâğıtlarında milliyeti tanımlayan "Türk, Çingene" gibi ifadeler kaldırılarak bunun yerine sadece "Bulgaristan Halk Cumhuriyeti" ibaresi standart olarak yazılmıştı.

1970'li yılların sonuna yaklaşırken, "ülkede Türk azınlığı diye bir mevhum olmadığı, Türk diye bilinen kişilerin Osmanlı idaresi zamanında Müslümanlaştırılıp Türkleştirilmiş safkan Bulgarlar" olduğunu kanıtlamaya çalışan sözde bilimsel araştırmalar başlatılmıştı.⁵⁵¹ Bu çalışmalardan biri de Bulgar Bilimler Akademisi Morfoloji Enstitüsü tarafından Kırcaali ve Smolyan'da yapılmış ve bu çalışmalar sonunda bölgede yaşayan ve azınlık nüfusuna dâhil edilmiş bu insanların aslında Bulgar oldukları ilan edilmişti.⁵⁵² 1977 yılına gelindiğinde BKP'nin resmi yayın organı olan *Rabotnichesko Delo* gazetesi, "*Bulgaristan'ın hemen hemen tek bir etnik topluluktan oluştuğunu ve gerçek homojen bir devlet olma yolunda yürüdüğünü*" yazıyordu.⁵⁵³ Oysa daha birkaç yıl öncesine kadar aynı kişiler konuşmalarında ülkedeki Türk varlığından bahsetmekteydiler ve ülkede Türk varlığından bahseden birçok eser basılmıştı.⁵⁵⁴

1970'li yılların başından itibaren Bulgaristan'da Türk azınlığa ait basın, asimilasyona yönelik müdahale ve sınırlamalarla karşılaşmaya başladı. Mevcut Türk Basını her ne kadar içerik olarak Türk azınlığın beynini komünist ideolojiye uygun fikirlerle yıkayan yazılarla dolu olsa da, bu gazeteler Faşist Dönem sonrasında Türk azınlık tarafından büyük destek görmüşlerdi.

⁵⁵⁰ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 71-72.

⁵⁵¹ Mutafoçieva, Bulgar Hristiyanlarının bir kısmının vergi vermemek, askeri, idari ve mali teşkilatlarda görev almak ve Müslümanlara tanınan diğer ayrıcalıklardan istifade edebilmek için din değiştirdiği görüşündedir. Bkz: V. Mutafoçieva, "The Turks', The Jews' and The Gypsies' Character", Antonina Zhelyazkova (ed.), *Relations of Compatibility and Incompatibility Between Christians and Muslims in Bulgaria*, International Centre for Minority Rights and Intercultural Relations Foundation, Sofia, 1998, s. 12.

⁵⁵² Poulton, a.g.e., s. 150.

⁵⁵³ Can, a.g.m., www.ingilish.com/turksofbulgaria.htm.

⁵⁵⁴ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 8-9.

Türk Basını ile ilgili yaşanan ilk olay 1 Nisan 1970 yılında meydana geldi. Komünist Partinin önde gelen yöneticilerinde Stoyan Mihailov, hazırladığı bir raporla *Yeni Işık* Gazetesinin Türk yöneticilerinin rejim düşmanlarıyla yeterli mücadeleye girmedikleri ve ilerici Türk aydınlarıyla işbirliği içinde çalışıp Türkiye karşıtı politikalar üretmediğini BKP Merkez Komitesine rapor etmişti. Bu gelişme üzerine Bulgar idareciler bahse konu gazetenin bundan böyle hem Bulgarca ve hem de Türkçe basılmasını karar verdi. İlave tedbir olarak da gazetenin yöneticileri sorgulanmalarını müteakiben işlerinden atıldı ve yerlerine komünist yönetimce uygun görülen kişiler atandırıldı.

Bu olayın ardından kısa bir süre sonra diğer Türk gazeteleri de aynı akıbeti yaşadı. 1980 yılına gelindiğinde ise ülkede sadece *Yeni Hayat* Dergisi ve *Yeni Işık* Gazetesi yayınlarına devam edebilmekteydi.

Yeni Hayat Dergisi 1981 yılında Bulgar idareciler tarafından kapatıldı. Son gazete olan *Yeni Işık* ise, 29 Ocak 1985 tarihinde son kez yayınlandı.⁵⁵⁵

1981 yılının Mart ayında Bulgar Resmi Gazetesinde çıkan bir Bakanlar Kurulu Kararıyla ülkedeki tüm Türkçe köy ve mahalle isimleri Bulgarca isimlerle değiştirildi.⁵⁵⁶

Bulgar idareciler 11 Şubat 1982 tarihinde "*Bulgaristan'ın Etnik Birliğini Sağlamaştırmada Bir Faktör Olarak Manevi Değerler*" başlıklı yeni bir plan ortaya koydu. Bu plan Bulgaristan'da sosyal ve etnik bakımdan homojen bir yapı oluşturmak için hedeflenmiş bir ana planın ilk parçasını oluşturmaktaydı ve üniter yapıda bir sosyalist devlet yaratabilmek için kültürde, dilde ve hayat tarzında yapılacak değişikliklerle ilgiliydi. Planın içeriği incelendiğinde dikkati çeken ve asimilasyonu çağrıştıran bir madde şu şekildeydi: "*Maksadın sağlanması için aile bireylerinin kendi aralarındaki konuşmaları da dâhil olmak üzere toplum içindeki tüm konuşmaların Bulgarca olmasının sağlanması gerekir. Bu maksatla; Türkçe ve diğer azınlık dillerinin konuşulması cezalandırılması gereken bir suç olmalıdır.*" Ancak bu tarihlerde Türklere yönelik asimilasyon kampanyası henüz başlatılmamış

⁵⁵⁵ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 73

⁵⁵⁶ Ecer, a.g.e., s. 71.

olduğundan bu karar en kısa zamanda uygulamaya alınmak üzere ertelendi.⁵⁵⁷

Yaşanan asimilasyon kampanyasının kökenine bakıldığında bunun aslında Türk ve Müslümanlara duyulan nefretten kaynaklandığını ve bu nefretin temelini de, Bulgaristan Prensiğinin kuruluşu öncesinde sıcak denizlere açılma sevdalısı Ruslar tarafından Bulgar Komitacılar arasında atıldığını söyleyebiliriz. Bağımsızlığını kazandığı günden itibaren Rusya ile hep iyi ilişkiler içinde olmaya gayret sarf eden Bulgaristan, komünist sisteme geçişle beraber siyasetlerini Sovyetler Birliği'nin on altıncı devleti olarak oluşturmuştur. 1980'li yılların başında Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal ederken Bulgaristan en ateşli destekçisi olmuştu. Yaşanan bu işgal Sovyetler Birliği başta olmak üzere tüm Demir Perde ülkelerinin Müslüman ülkelerle olan ilişkilerinin zayıflamasına neden olmuştu. Aynı yıllarda İran'da yaşanan İslam Devrimi sırasında TUDEH Partisinin ortadan kaldırılmasını Ayetullah Humeyni'nin "İslamiyet Komünizmi yendi" şeklinde yorumlaması da bu iki kutup arasındaki husumeti gözler önüne sermekteydi. İki kutup arasında oluşan gerginliği Paris Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Prof. Alexandre Beningsen şu şekilde açıklamaktaydı: *"İki kutup arasında özellikle 1980'lerde tırmanmaya başlayan gerilim neticesinde Sovyetler Birliği Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan gibi uydu Müslüman devletlerde Müslümanlık aleyhtarı politikalara ağırlık vermeye başlamış ve bu kapsamda, örneğin Taşkent'te İlmî Din Aleyhtarlığı Enstitüsü kurularak bütün il ve kasabalara da şubeleri açılmış ve böylece İran'a gereken cevap verilmişti."* Ancak ulaşılan süreçte dünyada herkes nerede neyin olduğunun farkındaydı ve bu gerçek Sovyetler Birliğini uyguladığı politikalar konusunda tedirgin etmekteydi.⁵⁵⁸ Bu noktada Sovyetler Birliği'nin anti-İslam kampanyasını sürdürmek için "on altıncı devlet" Bulgaristan'ı seçtiği ve Bulgaristan'daki Müslüman azınlıklara uygulanan asimilasyonu Humeyni Rejimine bir cevap vermek maksadıyla desteklediği düşünülebilir. Zaten tarih sahnesine çıktıktan sonra önce Bizans ve daha sonra da Türkler olmak üzere

⁵⁵⁷ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 75.

⁵⁵⁸ Nuri Eren, "Bulgaristan Türklerinin Geleceği", *Türk Kültürü Dergisi Bulgaristan Özel Sayısı*, sayı: 263., 1985, s. 208-210.

yaklaşık bin yıl boyunduruk altında kalan Bulgarlar, "Büyük Bulgaristan" hayaline kavuşabilmek için bağımsızlıklarını kazandıkları günden itibaren çabalamaktaydılar. Hayallerine ulaşmak için savaşları bir fırsat olarak gören Bulgarlar Balkan Savaşları ve her iki Dünya Savaşında da yenilmişler ve bunun sorumluluğunu beş yüz yıl egemenlikleri altında yaşadıkları Türklere yüklemişlerdi. Bundan sonra da ülkede yaşanan her başarısızlığın sebebinin kendilerinden din, dil ve kültür olarak farklı Türkler olarak bulunması bir gelenek haline gelmişti. İşte bu Türklerin azınlık durumundaki torunlarının ve kendilerini Türk olarak gören diğer azınlıkların kaderleri artık kendi ellerindeydi.⁵⁵⁹

1970'li yıllar boyunca Pomak azınlığa karşı yürütülen asimilasyon kampanyasına paralel olarak Çingenele karşı da kampanya yürütülmüştü. Bu kampanyanın sonunda 298 bin Müslüman Çingene ismini değiştirmek zorunda kalmıştı.⁵⁶⁰ 1984 yılına girerken Pomak ve Çingenelerin ardından nispi olarak daha küçük Müslüman azınlık gruplarını oluşturan Tatarlar ve Arnavutlar da baskı yoluyla isimlerini değiştirmişlerdi.⁵⁶¹ Başta Pomak ve Çingeneler olmak üzere Müslüman azınlıklara karşı yürütülen asimilasyon kampanyası Türk azınlığı huzursuz etmeye başlamıştı. Bu huzursuzluk ise tekrar göç olgusunu gündeme taşımaktaydı.

Türk azınlığının yaşadığı huzursuzluğun ciddi boyutlara ulaşmaya başladığını hisseden Bulgar yöneticiler ise 1980'li yılların ortalarına doğru bu nüfusa uygulanması gereken taktiğin neler olması gerektiği konusunu tartışmaya başlamışlardı. Bu konuda iki fikir ön plana çıkmaktaydı. Birinci fikir Türklere son bir kez çok büyük kapsamlı asimilasyon kampanyasının düzenlenmesiydi. İkinci fikir ise sınırların açılarak bu nüfusun ülkeden çekip gitmesinin sağlanmasıydı. İlk fikir, böyle bir kampanya düzenlendiği takdirde başta Sovyetler Birliği olmak üzere tüm Demir Perde ülkeleri ile dünya kamuoyunun tepkisiyle karşılaşılabilirdi için kabul edilmedi. Diğer taraftan, resmen açıklanmasa da Türkler son sayımlarda ülke nüfusunun %10'undan daha fazlasını oluşturmaktaydı. Bu durumda, Türklerin ülkeden çekip

⁵⁵⁹ Eminov, *Nationality Policy*, http://condor.depaul.edu/~rottenbe/aecer9_htm.#Articles

⁵⁶⁰ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 74.

⁵⁶¹ Hasan Şenyurt, "Bulgarlaştırma Kampanyası Nasıl Uygulanıyor?", *Milliyet*, 23 Şubat 1985.

gitmesine göz yumulduğu taktirdeyse ülkede ciddi ekonomik kayıplar yaşanabileceği yönünde endişeler vardı.⁵⁶² Üstelik Hükümet göç yoluyla Türk nüfusunda bir azalmanın uzun vadeli olmadığına da farkındaydı. Mevcut sonuçlar açısından ikinci hal tarzı da tek başına uygun bulunmamıştı. Sonuçta iki yöntemin beraberce uygulanmasına karar verildi. Bu model ile Türkler bir yandan toplu göçe zorlanırken, ülkede kalanlar ise asimile edilecekti.⁵⁶³

2.2.4. Bulgar Yönetimince Türklere Uygulanan Asimilasyon Yöntemleri

1983 yılının sonbaharına doğru, Kırcaali Bölgesinden Türk azınlık mensuplarının isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmeye başladığı duyumu alınmıştı. Türkiye alınan duyumlar üzerine diplomatik kanalları kullanarak Bulgar yönetiminden isim değiştirme faaliyetine son vermesini talep etti. Ancak Bulgar tarafı böyle bir şeyin olmadığını, olsa bile Türkiye'nin Bulgaristan'ın içişlerine müdahale hakkının olmadığını bildirmişti.⁵⁶⁴

BKP Merkez Komitesinin Şubat ayında düzenlediği 1984 Plenumunda "Bütün ülke çapında yürütülen Bulgarlaştırma kampanyasının hızlandırılarak sonuçlandırılması"na yönelik bir karar alındı. Alınan bu karar Türk azınlığa karşı başlatılacak kampanyanın habercisiydi.⁵⁶⁵

Alınan karardan sonra bölgesel çapta ilk uygulama Haskovo (Hasköy) Valiliği tarafından yapıldı. Valilik emriyle bölgede şalvar giyilmesi, kamuya ait kurum ve kuruluşlarda Türkçe konuşulması yasaklandı.⁵⁶⁶ Bu uygulamaya ilave olarak Türkçe konuşanlara mal satışı yapılmayacak ve anaokullarında sadece Bulgarca konuşulacaktı.⁵⁶⁷

1984 yılında buna benzer küçük çapta bölgesel önlemler Türk azınlığın yaşadığı merkezlerde sıklıkla görüldü. Ayrıca Bulgar yönetimi bu sırada Türklerin çoğunluğu oluşturduğu yerleşim merkezlerini Bulgarların

⁵⁶² Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 74.

⁵⁶³ Hasan Şenyurt, "Türklerin Çoğalmasında Bulgarları Kaygılandırdı", *Türk Kültürü Dergisi* **Bulgaristan Özel Sayısı**, sayı: 263., 1985, s. 225.

⁵⁶⁴ Lütem, a.g.e., s. 157.

⁵⁶⁵ Alp, a.g.e., s. 227.

⁵⁶⁶ Valiliğin emrini ilk uygulayan Stanbolovo Belediyesi olmuştu. Bahse konu yasağa ilişkin olarak Gledka Köyü Muhtarının orijinal emrinin Türkçesi için bkz: Korkud, *Bulgar Yönetimi ve Tarihi*, s. 15.

⁵⁶⁷ Amnesty International, a.g.e., s. 7.

çoğunluğu oluşturduğu daha büyük yerleşim merkezlerine bağlayarak bir noktada idari asimilasyon gerçekleştirdi.

1984 yılının Haziran ayında BKP Merkez Komitesi Türklerin dini, kültürel ve politik haklarını kısıtlayan bir kararı görüştüktan hemen sonra bu karara uygun olarak hazırlanmış planı yürürlüğe sokuyordu.

Alınan kararlar Türkleri tamamen asimile etmeye yönelikti ve o ana kadar hazırlananların en kapsamlısıydı. Kararda dikkati çeken ana başlıklar şunlardı:

Bulgar vatandaşıyla bir etnik Türk evlenecek olursa devlet bu aileye bir defaya mahsus olmak üzere beş bin Leva (yaklaşık beş bin Amerikan Doları) mali yardımda bulunacaktı. Ayrıca devlet bu tip ailelere ev edinmeleri için arsa desteği ile mali yardım da yapacaktı. Ancak bu şekilde oluşmuş ailelerde tüm fertler Bulgar ismine sahip olmak zorundaydı.

Türk öğretmenler Türkiye ve İslam karşıtı eğitimler tabi tutulacaklardı. Öğretmenlerin eğitimde bulunduğu süre zarfında Bulgar öğretmenler Türk öğrencilerin dersine gireceklerdi.

Yeni uygulamayla Müslüman din adamları Türk azınlığın asimile edilmesinde yönetime yardımcı olacaklardı. Bu maksatla din adamları eğitim ve doktrinasyona tabi tutulacaklardı. Din adamlarından sadece devlete olan sadakatine inanılan, vatansever, Bulgaristan ile iftihar eden, iyi Bulgarca konuşabilen ve askerliğini Bulgaristan Halk Ordusunda yapmış olanlar görevlerinde kalabilecek, diğerleri ise işten atılacaktı. Ayrıca kanunlara karşı geldiği tespit edilen din adamları da derhal görevden alınacak ve cezalandırılacaklardı. Ülkede cami yapımı yasaklandığı gibi, Türklerin boşalttığı köylere yerleşen Çingenerlerin Türklerden kalan camileri kullanmalarına kesinlikle müsaade edilmeyecekti. Camilerde Türklüğü hatırlatan İslami semboller sökülecek, bunların yerine Bulgaristan'ı hatırlatan objeler konulacaktı.

Cemaat encümenliği kurumu kaldırıldığı için müftülüklerin mali işlerini sadece etnik Bulgar vatandaşları yürütecekti.

Ayrıca getirilen yeni düzenlemeyle Müslüman dini liderlerin uluslararası kurumlarla gireceği ilişkinin boyutu yeniden şekillendirilerek en aza indirildi.

Yeni düzenlemeler ülkede etnik temele dayalı her türlü sosyal organizasyonu da suç saymaktaydı. Tüm bunlara ek olarak azınlıkların anadillerini kendi aralarında ya da toplu ortamda kullanmaları suç sayıldı. Bu yasağın gerektiği şekilde yürütülmesi konusunda yerel makamlara tam yetki verildi. Dil yasağı ile ilgili olarak, Razgrad, Şumnu ve Kırcaali'deki Türkçeyi kullanan azınlık tiyatroları, folklor ekipleri ve benzer kültürel yapılanmalar derhal kapatıldı. Yeni Işık Gazetesinin Türkçe sayfaları kaldırıldı. Türkçe konuşanlara beş Levadan başlayan ve Belene'de hapse kadar uzayan cezalar verildi.

Bulgaristan İçişleri ve Haberleşme Bakanlıkları, Türkiye veya başka ülkelerden yapılacak olan radyo ve televizyon yayın sinyallerinin Bulgaristan'da izlenmesini önleyici tedbirleri almakla görevlendirildi.⁵⁶⁸ Bu tarihten itibaren "Türk" sözcüğü Bulgar yöneticiler tarafından hiç kullanılmadı. Bunun yerine resmi tabir olarak "Müslüman Bulgar vatandaşı", "İsimleri değiştirilmiş Bulgarlar" gibi ifadeler kullanılmaya başlandı.⁵⁶⁹

1984 Sonbaharında Uluslararası Af Örgütü'nün insan haklarını konu alan raporunda Ülkede Türk azınlığa karşı baskı yapıldığı belirtilmekteydi. Açıklanan bu rapor üzerine yabancı gazeteci ve gözlemciler Türk azınlığın yoğun olarak yaşadığı bölgeleri ziyaret etmek istediler. Ancak Bulgar Hükümeti ağır hava koşullarını bahane ederek bu bölgelere girişe izin vermedi.⁵⁷⁰ Gazeteci ve gözlemcilerden kurtulan Bulgar idareciler Rodoplar Bölgesindeki Hasköy, Kırcaali, Mestanlı, Eğridere, Koşukavak, Ortaköy, Darıdere, Paşmaklı, Filibe, Eskizağra, Yanbolu, ve İslimiye ile bunlara bağlı Türk köylerine silahlı baskınlar düzenleyerek isim değiştirme kampanyasını başlattılar. Bahse konu faaliyet ilk kez 9–10 Kasım gecesi Koşukavak'ta uygulanmaya başladı. Müteakip uygulama Kırcaali'de 11–12 Kasım gecesi oldu. 26–28 Aralık 1984 tarihinde Hasköy'e düzenlenen baskında ise direniş gösteren Türklerin üzerine makineli tüfeklerle ateş açılarak çok kişinin ölmesine neden olunmuş; kaçmak isteyenlerin üzerine ise köpekler salınmıştı. Güney ve Güneydoğu Bulgaristan'daki diğer yerleşim

⁵⁶⁸ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 75–77.

⁵⁶⁹ Can, a.g.m., www.ingilish.com/turksofbulgaria.htm.

⁵⁷⁰ Amnesty International, a.g.e., s. 7.

merkezlerinde de isim değiştirme faaliyeti kanlı geçmişti. Bulgaristan'ın bu kısmında yürütülen bu soykırım sırasında yüzlerce kişi dövülmüş, öldürülmüş ya da tutuklanarak Belene, Lofça, Sofya ve Pernik'teki toplama kamplarına ve hapishanelere sürülmüşlerdi.

Olaylara Türkiye'nin tepkisi dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından Bulgar Devlet Başkanı Todor Jivkov'a gönderilen bir mesajla dile getirildi.⁵⁷¹ Ancak Bulgar yönetimi cevaben, Türkleri asimile etmeye ve baskı altında tutmaya yönelik politikalarının olmadığını, ancak bazı Müslüman Bulgarların isimlerinin değiştirilmesi için resmi makamlara başvuruda buldukları, Türkiye'nin gerçek dışı iddialar ile konuyu çarpıttığını ve bu yüzden bu konuda Türk tarafı ile grşmeyeceklerini bildirdi.⁵⁷² Bulgar tarafının bu cevabından sonra kanlı ad değiştirme operasyonuna ülkenin Kuzey kesimlerinde devam edilmeye başlandı. 14–30 Ocak 1985 tarihleri arasında toplam nüfusun %70'ini Türklerin oluşturduğu Plevne, Rusçuk, Hezargrad, Eskicuma, şumnu, Varna, Hacıoğlu Pazarcığı, Silistre ve Osmanpazarı'nda isim değiştirme faaliyeti yürütüldü.⁵⁷³

İsim değiştirme kampanyası sırasında Bulgarlar etin kişi koşullarından da faydalanarak Türklerin yaşadığı yerlerin dış dünyayla irtibatını kesmek için gerekli her türlü tedbiri almışlardı. Türklerin yoğun olarak yaşadığı yerlerin telefonları şehirlerarası ve milletlerarası görüşmelere kapatılmış, telgraf ve mektup irtibatı kesilmışti. Yürütülen faaliyetle ilgili olarak hemen her bölgede standart bir uygulama yapılmıştı. Buna göre:

Türklerin çoğunlukta olduğu yerleşim birimleri, genelde sabahın çok erken saatlerinde zırlı birlikler ve eğitilmış köpekleri olan polisler tarafından kuşatmaya alınmaktaydılar. Ellerinde yeni nüfus kâğıtları ya da resmi isim listesi bulunan memurlar ev ev dolaşarak Türk ahaliyi yeni kimlik belgelerini kabule ya da yeni isimler için istek formunu imzalamaya zorluyorlardı. Nüfusunun yüzde ellisini Türklerin oluşturduğu Harmanlı'nın Praslavest Kasabası rneğinde olduğu gibi karışık nüfuslu yerleşim merkezlerinde de yukarıda arz edilen usul uygulanmaktaydı. Türk nüfusun küçük bir azınlığı

⁵⁷¹ "Evren Jivkov'dan zlm İstedı", *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1985., Alp, a.g.e., s. 226.

⁵⁷² Demirtaş-Coşkun, a.g.e., s. 25.

⁵⁷³ Alp, a.g.e., s. 226.

teşkil ettiği yerleşim birimlerindeyse, daha farklı bir yol izlenerek, Türk azınlığa yeni nüfus belgeleri çalıştıkları yerlerde verilmişti, kabul etmek istemeyenlere ise işini kaybetme tehdidinde bulunulmaktaydı.⁵⁷⁴ İsim değiştirme kampanyası sırasında daha önceden Türkiye'ye göç edenlerin ve hatta uzun zaman önce ölmüş kişilerin adları bile değiştirilmekteydi.⁵⁷⁵ İsim değiştirme kampanyasına topluca direnenler ise katliama maruz kalmaktaydılar. Birbirlerine, yeni Bulgar isimleri ile hitap etmeyenler cezalandırılıyor, sürgün ediliyor, Belene'deki toplama kampına gönderiliyorlardı. Yeni isimler verilirken kardeşlerin ayrı soyadlarının olmasına özel dikkat gösterilerek, ailelerin bir süre sonra parçalanması hedefleniyordu.⁵⁷⁶ Yeni Bulgar kimliğine sahip olmayan emekliler hiçbir hakka sahip olamıyor ve emekli maaşı alamıyor

1985 yılının Mart ayına gelindiğinde isim değiştirme kampanyası sonlandırıldı. *Dunavska Pravda* Gazetesi 16 Mart 1985 tarihli sayısında Başbakan Yardımcısı Todor Bozhinov'un, "*Bulgar adlarına kavuşan vatandaşlarımız gerçek Bulgarlardır. Onlar, Bulgar halkının eti ve kanıdır. Yakın zamana kadar milli bilinçleri bulandırılmış olsalar bile damarlarında Bulgar kanı dolaşmaktadır.*" şeklinde Rusçuk'ta yaptığı açıklamaya yer vermektedir.⁵⁷⁷

Bu kampanya sırasında isimleri değiştirilen Türklerin sayısı hakkında özellikle Türkçe belgelerde abartı olduğu düşünülmektedir. Zira BKP Merkez Komitesinin 13 Temmuz 1985 tarihinde düzenlemiş olduğu oturum sırasında sunulan bir rapor, isimleri değiştirilen Türklerin sayısını 315 bin olarak açıklamaktaydı.⁵⁷⁸ Oysa bu sayı bazı Türk kaynaklarında iki milyon olarak

⁵⁷⁴ Amnesty International, a.g.e., s. 9.

⁵⁷⁵ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 80.

⁵⁷⁶ Eminov, *Bulgaristan'da Türkler*, http://www.balgoc.org.tr/2003dergi/dergi_47html

⁵⁷⁷ Eminov, *Nationality Policy*, http://condor.depaul.edu/~rottenbe/acer9_htm.#Articles

⁵⁷⁸ Bu rapora göre Kırcaali'de 214.000, Hasköy'de 41.000, Filibe'de 22.000, Pazardık'da 5.000, Silistre'de 35.000, Eskizağra'da 11.000, Burgaz'da 9.000 ve Cuma-i Bala'da 3.000 kişinin isimleri Bulgar isimleriyle değiştirilmişti. Bkz: Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 80.

verilmektedir.⁵⁷⁹ Katledilen Türk sayısı değişik kaynaklara göre 800–2.500 arasında bir sayıya ulaşmıştı.

Böylelikle, Türk azınlığın Bulgarlaştırılması Projesinin ilk etabı son bulmuş oluyordu.

Türklerin Bulgarlaştırılması için ilk adımı oluşturan isimlerin değiştirilmesinin ardından Planın diğer etaplarına geçildi. 1989 yılına kadar devam edecek bu süreçte Türklerin temel insan hak ve hürriyetleri tamamen çiğnenecekti. Asimilasyon kampanyası sırasında Türk azınlığa karşı yapılan uygulamalar kısa başlıklarla şunlar olmuştu:

Türkçe konuşmak aile arasında bile yasaklandı. Yasaklara uymayanlara başlangıçta beş ila elli Leva arasında cezalar verilirken, Azınlık mensuplarının Türkçe konuşmakta ısrar etmeleri üzerine bu ceza 160 Levaya kadar çıkartıldı ki, bu miktar yüksek derecedeki bir işçinin bir aylık maaşına denk gelmekteydi.⁵⁸⁰

Türkçeye yönelik olarak yürütülen kampanya kapsamında daha önce başlatılmış uygulamalara ek olarak, her türlü Türkçe gazete ve derginin basımına son verilmiş, tiyatroların Türkçe programları kaldırılmış, Türk hanelerine dış ülke kaynaklı Türkçe dergi ve gazete girmesi suç sayılmış, Taşıtlarda Türkçe konuşmak yasaklanmış, tüm emekli Türklere Bulgarca gazete ve dergilere abone olma mecburiyeti getirilmiş, Türkçe radyo yayını dinlemek suç sayılmış,⁵⁸¹ Türk azınlık mensubu yazarlara sadece Bulgarca ve rejimi öven kitap yazma hakkı tanınmış,⁵⁸² Türk yazarlarınca yazılanların dışında Sovyet ya da Batılı yazarların Türkçeye çevrilmiş kitapları kütüphanelerden toplatılarak imha edilmiş, Türkçe kitap bulundurmamak suç olarak kabul edilmiş,⁵⁸³ Türkçe konuşanlar sağlık ve diğer hizmetlerden mahrum bırakılmış ve Türkçe plaklar ve kasetler de yasak kapsamına dâhil

⁵⁷⁹ Bulgaristan'da 1975 yılında yapılan nüfus sayımında Türklerin sayısı açıklanmamakla birlikte, devlet kayıtlarına 731.856 kişi olarak geçmişti. Oysa Todor Jivkov, Politbüro'nun 8 Mayıs 1934 tarihli toplantısında ülkedeki Türklerin sayısını bir milyon olarak açıklamaktaydı.

Bkz: Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 80.

⁵⁸⁰ Toğrol, a.g.e., s. 78.

⁵⁸¹ Mehmet Çavuş, *Bulgaristan'da Soykırımı*, 1. cilt, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1984, s. 18–19.

⁵⁸² Dönem içinde Türk azınlık mensubu gazetecilere, ilim adamlarına, öğretmenlere, yazar ve şairlere karşı bir kıyım düzenlenmişti. Bahse konu olaylara maruz kalmış bu şahıslar ve akıbetleri için bkz: Çavuş, *Bulgaristan'da Soykırım*, s. 60–66.

⁵⁸³ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 135.

edilmişti.⁵⁸⁴ Ayrıca, düşün gibi kutlamalar ile herhangi bir şekilde halkoyunu oynamak ve Türkçe şarkı söylemek yasaklanmıştı.⁵⁸⁵

Asimilasyon politikasının bir diğer uygulaması olarak, dönem içinde ülkenin her tarafına çok sayıda kreşler açıldı. 2 yaşından 16 yaşına kadar olan Türk çocukları, mahkeme kararı ile “özel bakım”a alındıkları gerekçesi ile ailelerinin yanından uzaklaştırılarak bu kreşlere yerleştirildiler. Yatılı olan bu kreşlere bırakılan çocuklara tamamen Bulgar dili, kültürü verilmekteydi. Böylelikle, çocuklarını bazı belgelere göre haftada bir bazı belgelere ise ayda bir hafta sonu yanlarına alabilen Türk ebeveynlerin Türk dili, örf ve adetleri ile İslam dininin gereklerini anlatabilmeleri imkânsız hale getirilmiş oluyordu.⁵⁸⁶

Kampanya içinde diğer bir plan ise İslam dininin yok edilmesine yönelikti. Daha önce de belirtildiği gibi, Müslüman azınlıklar kendilerine din konusunda verilmiş anayasal hak ve özgürlükleri 1974 yılında zaten kaybetmişlerdi. 1984 yılından itibaren de Türk gençlerinin birbirleriyle evlenmelerine mümkün mertebede engel olunmaya başlanmış, evlenme ve cenaze törenlerinin Müslüman ve Türk adetlerine göre yapılması yasaklanmış,⁵⁸⁷ hatta Müslüman cenazeleri herhangi bir dini tören yapılamadan Bulgar mezarlıklarına defnedilmişti. Daha sonraları saldırılar Türk-Müslüman mezarlıklarına yöneltilerek bu mezarlıkların bir kısmı park veya oyun bahçesi gibi yeşil alanlar oluşturmak gibi gerekçelerle tahrip edilmiş, diğer mezarlıklarda ise mezar taşlarında tahrifat yapılarak ölülerin isimleri dahi Bulgar isimleriyle değiştirilmiş ve mezar taşları üzerindeki Türklük ve Müslümanlıkla ilgili her türlü işaret tahrip edilmişti.⁵⁸⁸ Aynı dönem içinde Kuran-ı Kerim’in ülkeye ithali ve evlerde bulundurulması da suç kapsamına alındı. Turistlerin ziyaretine açık olan yerleşim merkezlerinde tarihi değeri olan camiler dışında ülkedeki camiler çeşitli gerekçelerle yıkılmıştı. 12 Şubat 1985 tarihinde Bulgar Hükümetinin aldığı bir kararla, açık olan camilerde ibadet edilmesine ancak Cuma günleri 12.00–14.00 arasında ve hükümetçe görevlendirilmiş kişilerin gözetiminde izin verileceği

⁵⁸⁴ Konuya ilişkin emir ve yasaklar ile yasaklara uymayanlara verilecek cezaların detayı için bkz.

Poulton, a.g.e., 129–130., Özbir, a.g.e., s. 47-51, 58.

⁵⁸⁵ Nazif Karaçam, “Bulgarlar’dan Son Darbe”, *Milliyet*, 6 Temmuz 1985.

⁵⁸⁶ Toğrol, a.g.e., s. 85.

⁵⁸⁷ Alp, a.g.e., s. 229.

⁵⁸⁸ Toğrol, a.g.e., s. 81.

belirtilmekteydi.⁵⁸⁹ Belirtilen zamanın dışında camiye gidenler ise güvenlik birimlerinin takibine alınıyor, tehdit ediliyor, dayak yiyor ya da hapse atılıyordu. Bu yüzden, bir süre sonra camiler açık olmasına rağmen ibadete giden cemaat kalmamıştı. Ülkede Müslüman Bayramlarının kutlanması yasaklanarak, tüm azınlıkların Bulgar milli ve dini bayramlarına iştiraki mecbur hale getirilmişti. Dini ibadetlere getirilen kısıtlamalar kapsamında sünnet yasaklandığı için, Türklere çocuklarını sünnet ettirmemeleri konusunda resmi tebligat belgeleri imzalatılmış,⁵⁹⁰ Bulgar görevlilerce Türk evlerine düzenli olarak gidilerek erkek çocukların sünnetli olup olmadığı kontrol edilmiş, sünnet edilen çocuğun sünnetçisi, annesi, babası, büyük anne ve babaları tutuklanmaya başlanmış ve insan hayatına bilerek kastetmekle suçlanarak beş yıla kadar hapis ile cezalandırılmışlardı.⁵⁹¹ Ayrıca sünnet uygulamasının nasıl zararlı bir adet olduğu konusunda sözde Türk aydınlarına yazılar hazırlattırılmıştı.⁵⁹² Oruç tutmak ise insan sağlığı açısından olumsuz bulunduğu için yasaklara dâhil edilmişti.⁵⁹³ Kurban Bayramı esnasında ev ev dolaşarak kontrollerde bulunan görevlilerin Kırcaali şehrinde bir evde kurban kesildiğini anlamaları üzerine, evde oturan kişi tutuklanmış ve bilahare bir yıl hapis ile cezalandırılmıştı.⁵⁹⁴

Dönem içinde Bulgaristan'ı ziyaret etme şansına sahip olan bir gazetecinin verdiği habere göre, kendi istekleriyle isimlerinin değiştirilmesini kabul eden Müslüman din adamlarının maaşları elli Leva artışla iki yüz Leva olmuştu.⁵⁹⁵ Devletten maaş alan din adamlarının ise sisteme hizmet etmesi normaldi. Bu yıllar süresince Bulgaristan'da iki tip Müslüman din adamı vardı. Bunlardan biri resmi din adamı tipi, diğeri ise resmi olmayanlardı. Resmi din adamları devlet tarafından açık bırakılmış camilerde görev yapmakta ve büyük çoğunluğu asimilasyon konusunda Bulgar idarecilere yardımcı olmaktaydı. Hatta Bulgar yetkililer kontrolünde Müslüman bölgelerini gezen tek tük yabancı gözlemcilere din özgürlüğüyle ilgili herhangi bir sıkıntı

⁵⁸⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 968.

⁵⁹⁰ Özbir, a.g.e., s. 44.

⁵⁹¹ Poulton, a.g.e., s. 131-136.

⁵⁹² Bu konuda hazırlanmış bir broşürün tam metni için bkz: Korkud, *Komünist Bulgaristan'ın*, s. 18-19.

⁵⁹³ Küçükcan, a.g.m., s. 57.

⁵⁹⁴ Poulton, a.g.e., s.136.

⁵⁹⁵ Poulton, a.g.e., s. 130.

yaşanmadığı mesajı veriyorlardı. 6 Mart 1985 tarihinde Müslüman din adamlarının önde gelenleri yeni Bulgar isimleriyle ülkede İslami ibadetin hiçbir şekilde engellenmediği yönünde bir bildiri yayınladılar. Ancak Başmüftülük görevini 1982 yılından beri yürüten Mehmet Topçu (Mirian Topçiyev) yeterince başarılı bulunmadığı için 1988 yılının Temmuz ayında Başmüftülük görevinden alındı ve daha sonraki dönemlerde karşımıza Türk azınlık oylarını bölen siyasetçi olarak çıkacak olan Nedyo Gendzev (Nedim Gencev) getirildi.⁵⁹⁶ Yeni müftü uzun yıllar süresince Bulgaristan İçişleri Bakanlığında çalışmış ve herhangi bir dini eğitimi de yoktu. 1986 yılında Kırcaali müftülüğüne atandıktan sonra Devlet tarafından Suriye'ye gönderilerek altı aylık bir dini eğitim aldı. İşte aldığı bu kısa eğitim onun Başmüftü olması için yeterli bulunmuştu.⁵⁹⁷ Bahse konu şahıs 1989 sonrasında oluşan demokratik ortamda Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin lideri Ahmet Doğan'ı ajanlıkla suçlarken, kendisinin de bir zamanlar ajanlık yaptığını itiraf edecekti.⁵⁹⁸

Yukarıda bahsedilen Türk diline ve dinine karşı yürütülen faaliyetlerin yanında örf, adet ve geleneklere karşı da bir saldırı devam etmekteydi ve geleneklere uygun olarak giyinmek bir suçtu. Bu uygulamada esas hedef alınan ise şalvar ve başörtüsüydü. Ancak, bahse konu dönemde Bulgaristan'ın ticari ve askeri ilişki ve işbirliği içinde olduğu çok sayıda Müslüman ülkenin bulunması ve bu ülkelerin gösterebilecekleri muhtemel tepkiler yönetime başörtüsü konusunda geri adım attırdı. Böylelikle başörtüsü, Türk kadınlarını diğerlerinden ayıran bir unsur olarak kalmış oldu.⁵⁹⁹

Türk azınlığının bulunduğu yerleşim bölgeleri, 1984 yılından itibaren kontrollü bölge olarak ilan edilmiş ve dönem içinde bu bölgeler sürekli olarak asker ve milislerin ablukası altında kalmıştı. Dönem içinde Türklerin yaşadığı bölgelere yabancı girişine izin verilmediği gibi, Bulgaristan'dan karayoluyla transit geçiş yapanlar güzergâh ve zaman konusunda verilen kısıtlamalara çok dikkat etmek zorunda bırakılmışlardı. Türklerin yaşadığı bölgelerin

⁵⁹⁶ Poulton, a.g.e., s. 132-134.

⁵⁹⁷ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 61.

⁵⁹⁸ Arslan Tekin, *Balkan Volkanı*, İstanbul, 1993, s.84.

⁵⁹⁹ Lütem, a.g.e., s. 441.

Bulgaristan içindeki diğer bölgeler ve dış dünyayla telefon bağlantısı kesilmiş ve mektuplar yeni Bulgar isimlerine yazılmadığı sürece sahiplerine ulaşamamıştı. Bahse konu bölgelerde sık sık elektrik kesintisi, su kesintisi ve suni yiyecek kıtlığı yaratılarak Türk azınlık yıldırılmaya ve sindirilmeye çalışılmıştı. Uygulanan elektronik tedbirler nedeniyle azınlıkların dış dünya ile de radyo bağlantısı kalmamıştı. Tüm bunlara ek olarak Dönem içinde Türk azınlıktan zorla *“Türkiye’de yakınım yoktur.”*, *“Bulgaristan’dan göç etmek istemiyorum.”* İfadelerini içeren dilekçeler toplanmıştı.⁶⁰⁰

2.2.5. Asimilasyona Karşı Tepkiler

Daha önce de belirtildiği gibi, Bulgaristan’da asimilasyona ilişkin ilk duyumlar alındığı andan itibaren Türkiye, en üst düzeyde girişimlerde bulunarak yaşanan trajedinin durdurulmasına çalışmıştı. Ancak Bulgar yetkililer bu isteğe ülkede Türk azınlık diye bir azınlık olmadığı için böyle bir sorunun da olamayacağını; eğer Türkiye’nin elinde böyle bilgi varsa bunun tamamen yanlış ve eksik istihbarattan kaynaklanmış olabileceği şeklinde cevap vermekteydi. Bu sırada Türkiye’de bütün gazeteler Bulgaristan’da yaşanan trajediden bahsetmekteydi. Halk ise okuduklarından dolayı galeyana gelmişti ve yurdun her köşesinde soykırımı lanetleyen gösteriler yapılmaktaydı. Türkiye başlangıçta mevcut ilişkiler çok iyi durumda olduğu için Bulgaristan tarafından böylesine düşmanca bir politikanın izlenmesine ihtimal vermediği için nasıl bir politik tepki göstermesi gerektiğinde tereddüt yaşadı.⁶⁰¹ Ancak kısa bir süre sonra konu Türkiye tarafından tüm uluslararası platformlara taşınmaya başladı. Türkiye’nin bu konuyu uluslararası her ortamda ve her fırsatta konuşmaya başlamasının uluslararası kamuoyunun dikkatini Bulgaristan’da yaşananlara çevireceğinden korkan Bulgar yöneticileri ise dâhice bir taktikle *“1915 yılında Türklerin Ermenilere uyguladığı sözde soykırımı ve Türkiye’deki sözde Kürt sorunu”*nu dünya kamuoyuna sunmaya karar verdi.⁶⁰² Bulgaristan kendisine çevrilen bakışlardan kurtulabilmek için kısa süre içinde benzer manevralara sık sık başvurdu. 22 Şubat 1985 tarihinde Türkiye Dışişleri Bakanlığı kanalıyla

⁶⁰⁰ Alp, a.g.e., s. 230.

⁶⁰¹ Lütem, a.g.e., s. 192.

⁶⁰² Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 81’den Todor Jivkov’un 30 Mart 1985 tarihinde BKP Merkez Komitesi toplantısında yaptığı konuşma.

Bulgaristan'ın Ankara Büyükelçisine bir nota vererek mevcut durumun geniş kapsamlı bir göç anlaşması da dâhil olmak üzere dışişleri bakanları düzeyinde ele alınmasını teklif etti.⁶⁰³ Dönemin Başbakanı Turgut Özal BM'nin 40. kuruluş yıldönümü dolayısıyla, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Bulgaristan'ı kınayan bir konuşma yaptı. Buna karşılık olarak Bulgaristan'ın o tarihteki Birleşmiş Milletler Daimi Temsilcisi Valentin Bozilov, 26 Ağustos 1985 tarihinde toplanan Azınlıkların Korunması ve Kötü Muamelenin Önlenmesi Alt Komisyonu'na Mithat Paşa'nın 1878 tarihinde bir Fransız gazetesinde yayınlanan mülakatını bir delil olarak sundu. Mithat Paşa özetle *"Bulgaristan'da sayıları bir milyondan fazla Müslüman vardır. Bu kadar çok Müslüman Asya'dan göç ederek burada toplanmadı. Bulgarlar fetih ve bunu takip eden yıllarda Müslümanlaştırdılar. Aslında bu insanlar tek bir kökenden ve ırktan gelen bir ulusun evlatlarıdır."* demekteydi.⁶⁰⁴ Aynı yıl içinde dönemin Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Nihai Senedi'nin imzalanmasının onuncu yıldönümü dolayısıyla Helsinki'de düzenlenen konferansta Bulgaristan Türklerinin içinde bulunduğu durumla ilgili bir konuşma yaptı.

Türkiye'nin Batı Dünyasını harekete geçirme çabalarına karşılık Bulgar yetkilileri Türkiye Aleyhinde hazırladıkları *"Türkiye'deki İnsan Haklarının Açık İhlalleri Hakkında Yorum Gerektirmeyen Gerekçeler"* başlıklı bir metni Konferansa katılanlara dağıttılar. Metinde geçen ve Türkiye'yi itham eden başlıklar şunlardı:

- Bir buçuk milyon Ermeni'ye 1915 yılında uygulanan soykırım,
- Kıbrıs topraklarının %38'inin 1974'ten beri işgal altında olması,
- 1934 yılında zorunlu olarak Soyadı Kanunu ile etnik grupların asimilasyonu,
- Türk Kürdistanı'nda on beş yıldır uygulanan örfi idare,
- Zorla ilhak edilmiş Hatay'daki Arap halkın asimilasyonu,
- Türk Anayasası'nda etnik gruplara kendi dillerinde eğitim imkanının tanınmaması ve bu dillerin yasaklanması,

⁶⁰³ Lütem, a.g.e., s. 239-240.

⁶⁰⁴ Can, a.g.m., www.ingilish.com/turksofbulgaria.htm.

- Türkiye'deki çocuk ve gençlerin yarısından fazlasının eğitimsiz bırakılmış olması,
- Ülkenin işgücünün beşte birini oluşturan beş milyon kişiye çalışma hakkının verilmemesi,
- Tarım işçilerine ve endüstri işçilerinin büyük çoğunluğuna sosyal sigorta hakkının verilmemesi,
- Devlet memurlarına sendika ve siyasi partilere üye olma hakkı tanınmaması,
- Askeri rejimin reddettiği siyasi ideolojilere sahip iki yüz bin kişinin tutuklanarak uzun süreli hapis cezalarına çarptırılmış olması ve verilmiş dört yüz idam cezasından otuzunun infaz edilmiş olması,
- Türk hapishanelerinde ortaçağdan kalma usullerin yanında çok modern işkence metotlarının tutuklulara ve gözaltındakilere uygulanıyor olması,
- DİSK'in sekiz yüz bin üyesine sendika hakkı tanınmaması, liderlerinin mahkemeye verilmesi ve yetmiş sekizi için ölüm cezasının isteniyor olması,
- Barış Derneği üyelerine hukuki baskı yapılıyor olması,
- Türk demokrat yazarlarına baskı yapılıyor olması,
- Demokrat inançlara sahip iki bin üniversite öğretim üyesinin ve aydınının işten çıkarılması,
- Demokrasi ve insan haklarının sağlanması konusunda Cumhurbaşkanı'na dilekçe veren 1260 aydının cezalandırılması,
- Polisin yetkilerini genişleten yasanın kabulü.⁶⁰⁵

Bulgaristan gösterdiği bunca çabaya karşın, Türk azınlığa karşı uyguladığı politikaları sebebiyle Batı Dünyasından ilk resmi tepkiyi 1985 yılında Avrupa Konseyi'nden aldı. Avrupa Konseyi, hazırlanan raporla Bulgaristan'dan uyguladığı politikaya derhal son vermesi ve Bulgar Hükümetinin Müslüman azınlığa (Türlere değil!) eski adlarını derhal iade etmesini ve Bulgar Hükümetinin derhal Türk Hükümeti ile görüşmelere başlamasını istedi. Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu takip eden süreçte 9 Ekim 1985 günü Newyork'ta düzenlenen İslam Konferansı Teşkilatı Dışişleri

⁶⁰⁵ Lütem, a.g.e., s. 545-546.

Bakanları Koordinasyon toplantısında Bulgaristan'daki Türk azınlığın içinde bulunduğu durumu tekrar dile getirdi ve bu konunun 1986 yılı Ocak ayı içinde Fas'ta yapılacak İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları toplantısına da götürüleceğini açıkladı.⁶⁰⁶ Tüm bu gelişmelerden rahatsız olan Bulgaristan sonunda Türkiye ile masaya oturmayı kabul etti.

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilk görüşme 1986 yılını sonunda Cenevre'de yapıldı. Ancak kısa geçen görüşmelerin ardından toplantının başarısızlıkla sonuçlandığı açıklaması yapıldı. Taraflar 16–17 Ocak 1987 tarihleri arasında Cenevre'de tekrar bir araya geldi. Türkiye'nin Bulgaristan'dan istekleri kısa başlıklar olarak şunlardı:

- Bulgaristan, ülkesindeki Türk-Müslüman azınlığı tanımalı ve ülkeden göç etmek isteyen Türk ve Müslümanların ülkeyi serbestçe terk etmesini sağlayacak bir göç anlaşmasını imzalamalıdır.
- Ayrıca Birinci Cenevre Görüşmeleri'nde gündeme gelen konulardan olan:
  - Aileleri Türkiye'de olan çocukların ailelerine kavuşturulması,
  - İki ülke arasındaki telefon görüşmelerinin ve vatandaşların karşılıklı ziyaretlerinin engellenmemesi,
  - Eski Türk ve Müslüman isimlerini tekrar almak isteyenlere bu imkanın sağlanması,
  - Türkçenin konuşulmasının ve öğrenilmesinin serbest bırakılması,
  - Dini özgürlüklerin Müslüman halka geri iade edilmesi,
  - Türk radyo yayınlarına uygulanan parazitleme (Jamming)'nin durdurulması,
  - Uluslararası basın ve sivil izleme örgütlerinin Bulgaristan'a girişine izin verilmesi,
  - “Yeniden Doğu Hareketi” sırasında mahkûm edilen ve hapse atılanlar için af çıkarılması.

Ancak Bulgaristan yetkilileri Türkiye tarafından masaya konulan tekliflerden hiçbirini kabul etmesinin mümkün olmadığını bildirerek görüşmelerden çekildiler. Bunun üzerine Türkiye de 1974 yılında imzalanmış olan Türkiye-Bulgaristan İkili Ticaret Anlaşmasını tek taraflı olarak iptal

⁶⁰⁶ Şimşek, a.g.e., s. 176-178.

ettiğini ve Bulgaristan ile arasındaki tüm ticari ve ekonomik ilişkileri kestiğini açıkladı.⁶⁰⁷

1987 yılında düzenlenen 16. İslam Konferansı Dışişleri Bakanları toplantısı sonucunda Bulgaristan'daki durumdan endişe duyulduğu ve bölgeye bir inceleme heyetinin gönderileceği açıklaması yapıldı. 1989 yılının Mayıs ayında icra edilen NATO Zirvesinde dönemin Türkiye Başbakanı Turgut Özal, üye ülkeleri yaşananlara kayıtsız kalmakla suçlayarak, bir an önce önlem alınmasını istedi. Dönemin Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz da, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne bir mektup yazarak, Bulgaristan'da yaşanan olaylara ilgi gösterilmesini istedi.⁶⁰⁸ Aynı yıl içinde Türkiye'nin gösterdiği çabaların bir sonucu olarak Avrupa Topluluğu ülkeleri, Bulgaristan'la imzalanması planlanan Ekonomik ve Ticari İşbirliği Anlaşmasını iptal ettiklerini açıkladılar.⁶⁰⁹

1980'li yılların sonuna doğru Sovyetler Birliğinde esmeye başlayan demokrasi rüzgârları, Sovyet yöneticilerini sadece kendi ülkesi içindeki olaylarla ilgilenir hale getirmişti. Bu durum, Bulgar yöneticilerince üzerlerindeki güçlü Sovyet politik kalkanının yok olması şeklinde değerlendirilerek, ülkenin stratejik güvenlik mülahazaları tekrar değerlendirildi. Bu değerlendirme sonucunda Bulgar yöneticiler, Türkiye ile yaşanan gerilimin düşürülmesi kararını aldılar.⁶¹⁰ Üstelik Türkiye, Bulgaristan'ın yol açtığı bu duruma çözüm bulmak amacı ile bu ülkeyi sürekli olarak müzakerelere davet ediyordu. Çeşitli gelişmelerden sonra her iki taraf da 23 Şubat 1988' de Belgrat' ta imzalanan "İyi Komşuluk, Dostluk ve İşbirliği Protokolü" çerçevesinde diyalogun başlatılması konusunda anlaşmaya vardılar. Ancak Ankara ve Sofya ekseninde sürdürülen bu diyalog sürecinden netice almak mümkün olmadı. Bu gelişmelerin ardından Bulgar Devlet Başkanı Todor Jivkov Mayıs 1989' da Türkiye' ye göç etmek isteyenlere sınırı açtı. Bu tarihte başlayan büyük göç dalgası 21 Ağustos 1989 tarihinde

⁶⁰⁷ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 81–82.

⁶⁰⁸ Ecer, a.g.e., s. 73-76.

⁶⁰⁹ Demirtaş-Coşkun, a.g.e., s. 34.

⁶¹⁰ Nuray Ekici, "The Diaspora of The Turks of Bulgaria in Turkey", www.emz-berlin.de/projekte_e/pj41_pdf/ekici.pdf

Türkiye'nin serbest göçü durdurup, sınır kapılarını kapamasıyla sona erecekti.

Gittikçe ciddileşen sorun bilahare Türkiye tarafından 30 Mayıs–23 Haziran 1989 tarihlerinde Paris'te yapılan AGİK Birinci İnsani Boyut Toplantısı'na götürüldü. Bu toplantıda Bulgar delegeleri, Ankara'nın Bulgaristan'daki Türk azınlık meselesini, kendi ülkesindeki insan hakları ihlallerini saklamak için ortaya attığını öne sürdü.⁶¹¹ Ancak inandırıcı bulunmayan Bulgaristan Türk azınlığa yönelik politikası sebebiyle çok sert eleştirilere maruz kaldı. Yunanistan hariç tüm NATO Ülkeleri ve Avrupa Topluluğu Ülkeleri ile Avusturya, İsveç, İsviçre gibi tarafsız ve bağlantısız ülkeler Bulgaristan'ı kınadı.⁶¹² ABD Senatosu 18 Haziran 1989 tarihinde Bulgaristan'ı kınayan bir karar aldı ve Türkiye'ye göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla on milyon Dolar nakdi yardım yapacağını ilan etti. NATO yetkilileri 9 Ağustos 1989 tarihinde yaptıkları açıklamada: Bulgaristan'da çok ciddi bir durumun mevcut olduğunu, Türk asıllı Bulgar vatandaşlarına beş yıldan beri AGİK ruhuna ters düşen bir şekilde zoraki asimilasyon ve baskı politikaları uygulandığı için Bulgaristan'ın kınandığı belirtiliyordu.⁶¹³

Dönem içinde Yunanistan Hükümetinin Bulgaristan'da yaşanan mezalimle ilgili olarak Bulgar Hükümetine verdiği destek ve iki ülkenin azınlıklar ile ilgili olarak uluslararası arenada işbirliği yapma kararı alması ise üzerinde durulması ve asla unutulmaması gereken bir husustur.⁶¹⁴ Nitekim Bulgaristan'da Jivkov Rejimi yıkıldıktan sonra başa gelen yeni yöneticiler de Türkiye'ye karşı politikalar üretebilmek için Yunanistan'la işbirliği yapmaya devam edeceklerdi.⁶¹⁵

2.2.5.1. Diktatör Yönetime Karşı Muhalif Örgütlenmeler

Bulgaristan'ın Türk idaresinden kopmasından sonra bu coğrafyada azınlık olarak kalan Türkler, ilk yıllarda toplumdaki hak arayışlarını ağırlıklı olarak Müftülükler ve Türk Muallimler Birliği vasıtasıyla gerçekleştirmişlerdi.

⁶¹¹ Şimşek, a.g.e., s. 141.

⁶¹² Ecer, a.g.e., s. 77.

⁶¹³ Can a.g.m., www.ingilish.com/turksofbulgaria.htm.

⁶¹⁴ Lütem, a.g.e., s. 509.

⁶¹⁵ Gerald W.Creed, "The Bases of Bulgaria's Ethnic Policies", http://condor.depaul.edu/~rottenbe/aecer9_htm#Articles

Ancak zaman içinde Türk Muallimler Birliği kapatılmış, Müftülükler ise Bulgar yönetimince atandırılmış din adamlarından oluşturulmuştu. Bu durum, Müftülükleri zaman içinde kendi toplumuna yabancı ve hatta zararlı hale getirmişti. Türk azınlığı Müftülükler yoluyla kontrol etmeye başlayan Bulgar yöneticileri ise bu azınlığın hiçbir konuda kendi rızası dışında organize hale gelmesine göz yumuyordu. Baskıcı ve emredici BKP iktidarı döneminde kendilerine verilmiş ve Anayasa ile uluslararası hukuki metinlerle de garanti altına alınmış olan temel kişi hak ve özgürlüklerini kaybetmeye başlayan Türk azınlık ise bu hakların geri kazanımının sağlanması maksadıyla bir takım örgütlenmelere gitmişti. Bu örgütlenmeler genellikle yönetimce yasadışı olarak kabul edilmiş örgütlerdi ve bu örgütlerin sayısı özellikle Jivkov döneminde Türklere karşı uygulanan asimilasyon ve yıldırma programının uygulandığı dönemde artış göstermişti. 1985–1987 yılları arasında irili ufaklı toplam Bulgar yöneticiler tarafından yasadışı olarak ilan edilmiş 28 adet örgüt faaliyette bulunmuştu.⁶¹⁶ Bulgaristan Türkleri tarafından kurulan örgütlerin bir kısmı aşağıdadır:

- 1924–1934 yılları arasında faaliyet gösteren “Turan Gençlik ve Spor Cemiyetleri Birliği”,
- 1946–1948 yılları arasında faaliyet gösteren “Bulgaristan Türklerinin Benliğini Koruma Teşkilatı”,
- 1957–1961 yılları arasında faaliyet gösteren “Yeraltı Atatürkçüler Teşkilatı”,
- 1960–1966 yılları arasında faaliyet gösteren “Bulgaristan Türkleri Gençlik Teşkilatları Birliği”,
- 1984–1985 yılları arasında faaliyet gösteren “Mücadele Grubu”,
- 1985–1986 yılları arasında faaliyet gösteren “Uzunkış Örgütü”,
- 1985–1986 yılları arasında faaliyet gösteren “Özgürlük Örgütü”,
- 1985–1986 yılları arasında faaliyet gösteren “Bulgaristan Türkleri Milli Kurtuluş Hareketi”,
- 1988–1989 yılları arasında faaliyet gösteren “İnsan Haklarını Koruma-Demokratik Liga Örgütü”,

⁶¹⁶ Ahmet şerif şerefli, **Bulgaristan’daki Türkler (1879–1989)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s.212.

-1989 yılında kurulup sadece dört ay faaliyet gösterebilen "Viyana 89'a Destek Örgütü".

Yukarıda adları sayılan örgütlerden özellikle 1980'li yıllarda faaliyet gösterenler pek uzun ömürlü olamamıştı. Bu örgütler lider, yönetici ve üyelerinin tutuklanması, sürgün edilmesi veya öldürülmesi yüzünden faaliyetlerini bitirmek zorunda kalmışlardı.

1960–1966 yıllarında faaliyet gösteren Bulgaristan Türkleri Gençlik Teşkilatları Birliği Bulgaristan'da 1934 yılında faaliyetlerine son verilen Turan Gençlik ve Spor Cemiyetleri Birliği'nin devamı niteliğindedir. Kapatılmasına rağmen faaliyetlerine 1972 yılına kadar bölgesel ve gizli olarak devam eden bu teşkilat, daha sonra bugünkü Bulgaristan siyasi yaşamının önemli aktörlerinden olan Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin temelini teşkil eden Bulgaristan Türkleri Milli Kurtuluş Hareketi (BTMKH)'ne de ilham kaynağı olacaktır.⁶¹⁷

Uzun yıllar büyük zorlamalara maruz kalan Türkler arasındaki ilk örgütlenmelerden biri de, 1984–1985 kışında Varna ve Dobriç bölgelerinde "Bulgaristan Türkleri Milli Kurtuluş Hareketi" adındaki illegal ilan edilmiş örgütle başladı. Bu örgütlenme, kısa sürede Türklerin yaşadığı diğer bölgelere de yayılarak faaliyet göstermeye başladı. Bu genişleme süreci yaşanırken, teşkilat kurucularına nazaran çok daha eğitimli olan Ahmet Doğan 1985 yılının Eylül ayında gruba katıldı. Bundan sonraki aşamada birbirinden bağımsız olarak mücadele veren Türk gruplarını tek bir örgüt altında toplamak amacıyla faaliyetler başladı.⁶¹⁸

1986 yılının Ocak ayında Ahmet Doğan bir program belgesi ve örgüt tüzüğü hazırladı. Örgüt tarafından program ve tüzük onaylandı. Onaylanmış Örgüt Programı altı bölümden oluşmaktaydı.

Programın birinci bölümünde BTMHK'nin kuruluş nedenleri açıklanmaktaydı. Bu bölümde, Bulgar rejimi tarafından son yirmi yıldan beri sürdürülen asimilasyon faaliyetleri sonucunda Türk azınlığın milli şuurunun

⁶¹⁷ Bulgaristan'da Türk azınlığının oluşturduğu örgütlenmeler ve bu örgütlenmeler içinde yer alan kişilerin biyografileri için bkz: Şerefli, a.g.e., s. 44-323.

⁶¹⁸ Kasım Dal, "Birlik ve Beraberlik Bizim En Büyük Silahımızdır.", *Ümit Dergisi*, sayı:47, Sofya, Ocak 2002, s. 12-13.

erimeye başladığı, bunun engellenebilmesi için ülkede güvenli bir sosyal ve siyasal ortama ihtiyaç olduğu vurgulanmaktaydı.

İkinci bölümde ise tüm Bulgaristan çapında sürdürülen isim değiştirme kampanyasına son verecek gerekli tepkilerin gösterilmesi ve temel hak ve hürriyetleri yeniden kazanılması için bir mücadelenin başlatılması, eğer mücadelede başarı sağlanamazsa, son alternatif olarak Türkiye'ye göçün gündeme gelmesi vurgulanmaktaydı.

Programın üçüncü bölümünde ise örgütün amacına ulaşabilmek için belirlediği görevler ve stratejiler ortaya konuyor ve Bulgar yönetimine karşı verilecek mücadelede dini, ekonomik ve siyasi araçların kullanılması kararlaştırılıyordu. Amaca ulaşabilmek için milli kimliği koruyan ve destekleyen dinsel faaliyetlere özel bir önem verilmesi gerektiği ortaya konarak, siyasal mücadelenin kitlesel boyutta yapılması, Türklüğün sembolü olan Türkçenin eğitimler yoluyla geliştirilmesi, Türk köylerine atandırılmış Bulgar öğretmenlerin faaliyetlerinin engellenmesi, tutuklanarak hapisane ve toplama kamplarına yollanan kişilerin aileleri ile sosyal yardımlaşma ve dayanışma içine girilmesi, öldürülen kişiler ile ilgili bilgi toplanması, tutuklananların serbest bırakılması için kitlesel gösteriler düzenlenmesi, azınlığın faaliyetlerini engelleyenler ve kendi azınlığına ihanet edenlerin cezalandırılması gibi hususlar da alınacak önlem olarak kabul ediliyordu. Ekonomi alanında da silah olarak ülke çapında iş yavaşlatma eylemlerinin düzenlenmesi, gerekirse genel greve gidilmesi öngörülmekteydi.

Programın dördüncü bölümü ise BTMKH'nin örgüt yapısı ortaya konmaktaydı. Bu programa uygun olarak örgüt:

1. Dobruca : Varna, Dobriç, Silistre.
2. Rumeli : Kırcaali, Haskovo, Plovdiv, Burgaz, Sliven.
3. Deliorman : Razgrad, Şumnu, Tırgovişte, Ruse.

Şeklinde üç ana bölgede, merkez, il, ilçe bazında bölgesel ve yerel yönetimler olmak üzere organize oldu.

Programın beşinci bölümünde BTMKH'nin bir terör örgütü olmadığı vurgulandıktan sonra, altıncı ve son bölümde örgütün gelir kaynağı olarak üye aidatları ile bağışlar olacağı ifade edilmekteydi.⁶¹⁹

⁶¹⁹ Özgür, *Etnik Sorunların*, s.78-81.

Örgütün yayın organı vazifesi görecek olan bir gazetenin çıkarılması için çalışmalar başlatıldı. Program Deklarasyonu basılarak Bulgaristan Türklerine dağıtıldı.

Bir süre sonra örgüt, kendi yayın organı olan *Mücadele* gazetesini çıkarmaya başladı. Türk azınlığa bu gazete ile ulaşabilmeyi sağlayan teşkilat, Türk azınlığa hangi şartlar içinde olursa olsun resmi evrak imzalanmaması, şahsi ihtiyaçları karşılayacak kadar çalışılması, gerekli olandan fazla et ve süt üretilmemesi, üretilen ürünlerin kalitesiz olması, Bulgar yayınlarına abone olunmaması, BKP'nin düzenlediği kültürel faaliyetlere iştirak edilmemesi, parlamento seçimlerinde oy kullanılmaması, oy kullanılması mecburiyetinde ise geçersiz oy verilmesi gibi yeni eylemler önermekteydi.⁶²⁰

1986 yılının ilkbaharında BTMHK'nin faaliyeti ve teşkilat yapısı Bulgar Yönetimince anlaşılmıştı. 12 Haziran 1986 tarihinde Örgüt Lideri Ahmet Doğan ve 18 arkadaşı tutuklandı ve 2 ila 12 yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldılar. Dava daha sonra daha da genişletildi ve 299 kişi daha örgüt üyesi olmak, örgüte yardım ve yataklık etmek gerekçesiyle muhtelif cezalara çarptırıldılar.

Ahmet Doğan hapse girdikten sonra Todor Jivkov'un torununu öldürmeyi planlamakla suçlandı. Örgüt üyeleri şartların en ağır olduğu Stara Zagora ve Pazarcık hapishanelerinde toplanmıştı. Ancak bu, örgüt üyelerinin Hapishane ortamında da mücadele için çalışmalarına olanak verdi. Örgüt üyeleri 1989 yılının Mayıs ayında yaygınlaşan açlık grevleriyle barışçı protesto gösterilerini organize etmeye başladılar. Jivkov ve ekibinin ülke yönetiminden 10 Kasım 1989 tarihinde tasfiye edilmesinden sonra özgürlüklerine kavuşan örgüt üyeleri, 4 Ocak 1990 tarihinde "Hak ve Özgürlükler Hareketi Derneğini kurdular."⁶²¹

Jivkov'un asimilasyon kampanyasının sürüp gittiği dönem içinde BTMKH'nin haricinde düzenlediği faaliyetlerle etkili olan bir diğer teşkilat ise, Bulgaristan Bağımsız İnsan Hakları Derneği (BBİHD)'di. Bu dernek, 16 Ocak 1988 tarihinde Jivkov Rejimine muhalif Bulgar asıllı altı kişi tarafından kurulmuştu. Bu dernek dönem içinde ülkede süregelen asimilatif uygulamalar

⁶²⁰ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 81.

⁶²¹ İbrahim Tatarlı, *Hak ve Özgürlük Hareketi: Etütler*, Sofya, 2003, s. 9–11.

başta olmak üzere, insan haklarını ilgilendiren her hususta çalışmalarını sürdürdü. Derneğin insan hakları konusundaki hassasiyeti ve iktidara muhalif bir politika izlemesi Türk azınlığın da bu derneğe üye olmasına sebep oldu. Dernek 31 Ocak 1989 tarihinde, isimlerinin açıklanmasında sakınca görmeyen otuz altı yeni ve faal üyeden oluşan listeyi açıkladığında bunlardan yirmi üçünün yasadışı Türk-Müslüman isimler taşıması dikkatleri çekti. Türk azınlığın gösterdiği yoğun ilgi sonucunda 1989 yılının Haziran ayına gelindiğinde Türk üye sayısı Bulgar üyelerinkini geçmişti.

1988 yılının sonlarına doğru, Bulgaristan'da bir başka teşkilat daha kurulmuştu. Adı İnsan Haklarını Koruma-Demokratik Liga Örgütü (İnsan Hakları Demokratik Birliği) olan bu teşkilatın ana amacı Türk azınlığın medeni haklarının savunulması, ikincil amacı ise asimilasyon kampanyası ve İslam'ın baskı altına alınmasına karşı çıkmaktı. Başkanı Bulgar asıllı olan örgütün çok sayıda Türk üyesi vardı. Örgüt dönem içinde yasal olarak tanınmak için birçok kez başarısız girişimde bulundu.

Türkler tarafından dönem içinde kurulmuş bir başka dernek de daha önce ismen bahsedilen Viyana 89'a Destek Derneği oldu. Bu dernek 30 Ocak 1989 tarihinde kurulmuştu. Derneğin kurucusu Avni Veliyev ise, devlet karşıtı faaliyette bulunma suçundan yedi yıl hapiste yattıktan sonra 29 Aralık 1988 yılında hapisneden tahliye edildikten sonra bu faaliyeti başlatmıştı.

BTMKH haricinde kalan ve yukarıda kısaca bahsedilen örgütler kısa süre içinde büyük sayılarda üye ve sempatizan kazandılar ve birbirleriyle de koordineli faaliyetler içine girdiler. Bunlardan İnsan Haklarını Koruma-Demokratik Liga Örgütü ve Viyana 89'a destek derneği özellikle Türk azınlığın yoğun olarak yaşadığı yerleşim birimlerinin tamamında faaliyet gösterdiler. Viyana 89'a destek derneği, Bulgar yetkililerin British Broadcasting Company (BBC), Deutsche Welle (DW) ve Radio Free Europe (RFE)'nin yetkililerine uyguladıkları parazitlemeye son vermelerini bir fırsat olarak değerlendirerek özellikle RFE aracılığıyla Bulgaristan içindeki Türk azınlığa ulaşmayı ve onları örgütlemeyi bildi.⁶²²

⁶²² Poulton, a.g.e., s.153-155

2.2.6. Büyük Göç (1989)

Daha önce de belirtildiği gibi, Bulgar Hükümeti'nin 1984 yılından itibaren uygulamaya koyduğu asimilasyon politikaları, Türk azınlığın tepkisine neden olmaktaydı. 1984 yılında tamamlanan isim değiştirme kampanyasından sonra protesto ve direnişlerde azalma görülmekle beraber, Bulgar makamlarının istek ve kurallarına direnenler çalışma kamplarına ya da hapishanelere gönderiliyordu. Bulgaristan içinde yaşanan tüm bu olaylar ise artık dünyanın aşikârıydı ve yabancı haber kanalları, ülkede yaşanan gösterileri ve grevleri dünyaya duyurmaktaydılar.⁶²³

20 Mayıs 1989 tarihine kadar olaylar genellikle münferit ve küçük boyutlu olarak cereyan etmişti. Ancak bu tarihte Todor İkonomovo (Mahmuzlu) köyünde polis ile Türkler arasında yaşanan bir münakaşa sırasında polisin ateş açması üzerine bölgedeki diğer köylerde de gösteriler ve devamında çatışmalar çıkmış, bu olaylar sırasında yedi Türk ölmüştü. Olayların kısa sürede büyük boyutlara ulaşması ise, Bulgar yetkilileri tedirgin etmişti.⁶²⁴ Oysa Bulgar Hükümeti Türk azınlığı ülkeden atmanın yolları üzerinde daha önceden çalışmasını tamamlamıştı. 1989 Şubat ayında hükümet yetkilileri, isteyen kişilerin başka ülkelere göç edebileceğini duyurmuş, aynı yılın Mayıs ayının başında da bu konu, 1 Eylül 1989 tarihinde yürürlüğe girmek üzere yasal hale getirilmişti.⁶²⁵ Ancak yaşanan olaylar üzerine Bulgar yöneticileri göçün hemen başlatılmasına karar verdiler. Yaşanan olaylara milletlerarası tepkiler sürerken, Todor Jivkov 29 Mayıs 1989 tarihinde yaptığı bir televizyon konuşmasında Türkiye'ye seslenerek, Türkiye'ye göç etmek isteyen Bulgar Müslümanları için sınırları açmasını istedi.⁶²⁶ Bu sesleniş, ülkedeki Müslümanlar arasında büyük bir hareketlilik başlattı. Kısa sürede Bulgaristan-Türkiye sınırına toplam 369.839 kişi akın etti. Bunlardan 320 bini ise Türkiye'ye geçmeyi başardı. Ancak Türkiye göçe hazırlıksız yakalanmıştı. Zira o sıralarda tüm kaynaklarını İran'daki Molla

⁶²³ Poulton, a.g.e., s.155-156.

⁶²⁴ Lütem, a.g.m., s. 56.

⁶²⁵ Milliyet, 8 Temmuz 1989. Avrupa Konseyi'nce 31 Ağustos 1989 tarihinde konuya ilişkin olarak hazırlanan bir raporda, Göçün Eylül yerine Mayıs ayı içinde başlamasının sorumlusu olarak Türkiye gösterilmişti. Raporla göre Türkiye'nin Bulgaristan'daki Müslüman azınlığı radyo yayınları ile tedirgin ederek acele davranılması yönünde baskı yaptığı; oysa daha o tarihlerde belediyelere pasaportların dağıtılmadığı iddia edilmekteydi.

⁶²⁶ Cumhuriyet, 30. Mayıs 1989.

Rejiminden kaçanlar ile Irak'tan kaçan Kürt göçmenlere ayırmış durumdaydı.⁶²⁷ Bulgaristan'dan gelen göçmenler de hazırlıksız durumdaydı kendilerine pasaport verilen bu insanlara ülkeyi terk etmeleri için yirmi dört saat süre verilmiş, eşyalarını toplamalarına, bankadan paralarını çekmelerine, evlerini ve eşyalarını satmalarına müsaade etmemişlerdi.⁶²⁸ Bu sırada Bulgaristan da ekonomik açıdan zor durumda kalmıştı. Çünkü hasat zamanının geldiği o günlerde ülkede tarımla uğraşan insanların yarısı ülkeyi terk etmişti. Türkiye ise gelen göçmenleri içtenlikle karşılamasına rağmen mevcut durum yüzünden göçmenlere gerekli kolaylıkları sağlayamıyordu. O güne kadar yaşanmış diğer göçlerden farklı olarak, iki devlet arasında göçmenlerin haklarını düzenleyen hiçbir anlaşma mevcut değildi. Bu sefer Türkler Viyana Konvansiyonu'na uygun olarak hazırlanmış turist pasaportları ile Bulgaristan'ı terk ediyorlardı.⁶²⁹

Göçün başlangıcından 22 Ağustos tarihine kadar geçen süre içinde 154.937 kişi Türkiye'den umduğunu bulamadığı için Bulgaristan'a geri döndü. Bu da Türkiye'ye göç eden nüfusun yüzde kırk ikisine denk düşmekteydi.⁶³⁰ Türk azınlığın Bulgaristan'a geri dönme nedenleri incelendiğinde ise şu ana başlıklar ortaya çıkıyordu:

- Türkiye'deki yüksek işsizlik oranı,
- Yüksek enflasyon,
- Çözümsüz görünen barınma problemi,
- Yardım konusunda devlet kaynaklarının yetersizliği,
- Yerli halkın dostça olmayan davranışları (yerel boyutlarda olmuştur.)⁶³¹
- Bulgaristan'dakinden daha düşük hayat standartları,
- Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde esen değişim rüzgarları.⁶³²

⁶²⁷ Eminov, *Nationality Policy*, http://condor.depaul.edu/~rottenbe/aecer9_htm.#Articles

⁶²⁸ Hasan Pulur, "Komşi'nin Safsatası, Olaylar ve İnsanlar", *Milliyet*, 31 Mayıs 1989, Fuat Kozluklu, "Defolun Bunlar Devletin, İzlenimler.", *Cumhuriyet*, 14 Haziran 1989.

⁶²⁹ Ekici, a.g.m., www.emz-berlin.de/projekte_e/pj41_pdf/ekici.pdf

⁶³⁰ Can, a.g.m., www.ingilish.com/turksofbulgaria.htm.

⁶³¹ Bu tip olaylar genellikle Konya gibi dinsel taassubun yüksek olduğu şehirler ile işsizliğin yoğun olarak yaşandığı yerlerde meydana gelmişti.

Bkz: Ekici, a.g.m., www.emz-berlin.de/projekte_e/pj41_pdf/ekici.pdf

⁶³² Eminov, *Nationality Policy*, http://condor.depaul.edu/~rottenbe/aecer9_htm.#Articles

2.2.7. Türklere Karşı Uygulanan Asimilasyon ve Zorunlu Göçün Muhtemel Nedenleri

1983–1989 yılları arasında Bulgaristan’da Türkiye Büyükelçisi olarak bulunan Ömer E.Lütem Bulgar yetkililerin Türkleri Bulgarlaştırma kararının bir yanılığın zinciri olduğunu belirterek şu saptamalarda bulunmuştur.

Bulgar yöneticileri yıllardır din ve dil konusunda uyguladıkları politikalar sonucunda Türk azınlık arasında İslamiyet’in ve milli bilincin iyice zayıflatıldığını düşünüyorlardı. Türk azınlığın büyük kısmı tarımda çalışıyordu ve sağlanan sübvansiyonlar nedeniyle nispi bir ekonomik rahatlık yaşıyorlardı. Bu nedenle Türklerin Bulgarlaşmayı rahatlıkla kabul edebileceği düşünülüyordu. İkinci yanılığ ise uygulanacak asimilasyona Türkiye’nin başta itiraz etse de bunu uzun soluklu bir politik mesele haline dönüştürmeyeceği ve bir süre sonra gelişmeleri kabulleneceğiydi. Bulgar yöneticileri asimilasyon uyguladıkları takdirde kendilerine Başta Sovyetler Birliği olmak üzere tüm komünist ülkelerin destek vereceğini düşünüyorlardı. Oysa Bulgar yöneticileri bu ülkelerde yaşanmaya başlayan demokratikleşme sürecinin farkında değillerdi. Bu nedenle Bulgar yöneticiler müttefik olarak kabul edilen ülkelerin kendilerine destek vermemesini hayretle karşılamışlardı. Bulgar yöneticilerin Türkiye hakkındaki başka bir yanılığ ise, 1980 yılında Türkiye’de yaşanan askeri ihtilal dolayısıyla insan haklarının ihlal ediliyor olmasıydı. Bu konularda Türkiye’yi sürekli eleştiren Batılı devletlerin Bulgaristan’da yapılanları görmeyecekleri ve Türkiye’nin bu konuda yapacağı şikâyetleri değerlendirmeyecekleriydi. Diğer bir yanılığ ise, asimilasyona tabi kalacaklar Müslüman olduğu için Hıristiyan değerlere sahip Batı Dünyasının insan hakları ihlalleri konusunun üzerinde fazla durmayacakları düşüncesiydi. Tüm bu yanlışlıkların baş sorumlusu ise ülkeyi tek başına yönetmekte ısrar eden Jivkov ile çevresindeki birkaç kişilik yönetici takımıydı.⁶³³

Yukarıdaki satırlarda Bulgar yöneticilerini asimilasyon kararlarını alma konusunda yüreklendiren sebeplere değindik. Bu noktadan itibaren Bulgar yöneticilerinin ülkedeki azınlıklara ve özellikle de Türk azınlığa karşı uygulamaya koyduğu asimilasyonun muhtemel nedenleri değerlendirilecektir.

⁶³³ Lütem, a.g.m., s. 54-55.

Bulgaristan'da Bulgar nüfusunun sürekli azalmasına karşın, azınlıkların ve özellikle de Türklerin nüfusunun hızla artması Bulgar yöneticileri en tedirgin eden konuların başında geliyordu. 1980'li yılların sonuna yaklaşırken, nüfus artışının durduğu Bulgaristan'da Türk azınlığın nüfusu her yıl on beş bin kişi artmaktaydı.⁶³⁴ Bulgar yöneticiler ülke nüfusunda Bulgarlardan sonra en kalabalık grubu oluşturan Türklerin günün birinde daha da kalabalıklaşıp özerklik ya da bağımsızlık istemesinden korkuyorlardı. Nüfus konusundaki bir diğer korku ise, nüfusu hızla artan Türklerin gelecekte ülkenin toplam işgücünün büyük bölümünü ve muhtemelen de idari yönetimini ellerine geçirecek olmasıydı.⁶³⁵ Ayrıca ülkenin iki stratejik tarımsal ürününden tütünün Kırcaali'de ve buğdayın da Dobruca Bölgesinde üretilmesi Bulgar yöneticileri huzursuz ediyordu. Çünkü bu bölgelerde çok yoğun Türk nüfusu vardı ve bu iki stratejik tarımsal ürünün kaderi azınlıkların elindeydi.⁶³⁶

Ülkenin Güneyinde ve Kuzeydoğusunda büyük topluluklar halinde yaşayan Türklerin Bulgarlardan farklı dil, din ve kültürden ve nispeten eğitimsiz olması Bulgar yöneticileri tarafından ülkenin ileri gitmesindeki en büyük engel olarak görülüyordu. Tek bir kültür yaratmak isteyen yöneticiler bu maksatla Türkçe ve İslam'a karşı savaşmak zorunda olduklarını hissediyorlardı.⁶³⁷

Asimilasyon düşüncesinin bir diğer muhtemel sebebi ise, daha önceki yıllarda Makedonlara, Pomaklara ve Çingenele yapıldığı gibi yeni kimliklerini Türk azınlığa bir an önce vererek hiç olmazsa kâğıt üzerinde 1985 sayımlarında ülkedeki Türk sayısını az gösterme isteğidir.⁶³⁸

Daha önce de bahsedildiği gibi, komünizm ile İslam son yıllarda tüm dünyada rekabet halindeydi. İran'da İslam Devriminin yapılması ve bunun komünizme karşı kazanılmış bir savaş olarak gösterilmesi bu rekabeti artırmıştı. Afganistan Savaşı, Lübnan'daki iç savaş da hep aynı tema üzerine oturmuş senaryolardı. Sovyetler Birliği'nin en sadık müttefiki Bulgaristan ise

⁶³⁴ Ekici, a.g.m., www.emz-berlin.de/projekte_e/pj41_pdf/ekici.pdf

⁶³⁵ Creed, a.g.m., http://condor.depaul.edu/~rottenbe/aecer9_hm.#Articles

⁶³⁶ Amnesty International, a.g.e., s. 24.

⁶³⁷ Poulton, a.g.e., s. 126-127.

⁶³⁸ Amnesty International, a.g.e., s. 25.

bu yıllarda doğal olarak İslam'a karşı bir cephe almıştı. Kapitalist Türkiye'nin Bulgaristan'daki beşinci kolu olarak görülen bu azınlığa kentsoylu Türk propagandası ile aşılana Türk milliyetçiliği ve tutucu yaşam modeli ise komünizm ve Bulgaristan için gerçek bir tehlikeydi.⁶³⁹ 1980 yılında Türkiye'de yapılan askeri ihtilalin ardından iktidara gelen ANAP (Anavatan Partisi) zamanında "Türk-İslam sentezi" şeklinde bir ideolojinin ortaya çıkmış olması, Bulgaristan'daki en büyük azınlığı Teşkil eden Türklerin de etkilenmesine ve ülkede köktendinci akımların doğmasına neden olabilirdi işte bu durum da yöneticileri endişelendirmekteydi.⁶⁴⁰

Bulgaristan kurulduğu günden itibaren Rusların desteğini arkasında hissederek ülke içindeki Türk azınlığa karşı Osmanlı'nın öcünü almak için hoyrat davranılırken, diğer taraftan Türkiye sık sık Neo-Osmanlılıkla suçlanıyordu. 1974 yılında Türkiye'nin yaptığı müdahale ise Türkiye konusunda saplantılı fikirlere sahip Bulgarları endişelendirmişti. Literatüre Kıbrıs Sendromu adıyla giren bu olgu o kadar kuvvetliydi ki,⁶⁴¹ Jivkov o günlerde bu korkusunu "Bulgaristan 10-20 yıl içinde Kıbrıs'la aynı kaderi paylaşacaktır." şeklinde dile getiriyordu.⁶⁴²

Bulgaristan'daki Türk azınlığın önemli bir kısmı Güneyde Türkiye sınırına yakın bölgelerde oturuyordu. Bulgar yöneticileri sadakatsizliklerinden emin oldukları bu insanların muhtemel bir Türk işgalinde Türkiye'ye yardım edeceğine kesin gözüyle bakıyordu. Bu yüzden de Bulgar yöneticileri zaman içinde defalarca bu bölgelerde Bulgar kökenli vatandaşlarını iskân etmeye çalışmıştı ama nüfus artış hızı çok yüksek olan Türkler her zaman çoğunluk olmayı başarmışlardı. Bu bölgenin güvenlik probleminin zaman içinde yapılan iç göçlerle çözülememiş olması Bulgar yöneticilerin aklına asimilasyon ve göçe zorlama fikrini getirmekteydi.⁶⁴³

Daha önce de değinildiği gibi, Bulgaristan ekonomisi, 1970'li yıllarda itibaren bozulma eğilimine girmişti. 1980'li yıllarda yapılan iyileştirme çalışmaları da bir sonuç vermemişti. Bağımsızlığını kazandığı günden beri

⁶³⁹ Ekici, a.g.m., www.emz-berlin.de/projekte_e/pj41_pdf/ekici.pdf

⁶⁴⁰ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 95-96.

⁶⁴¹ Ekici, a.g.m., www.emz-berlin.de/projekte_e/pj41_pdf/ekici.pdf

⁶⁴² Poulton, a.g.e., s. 165.

⁶⁴³ Demirtaş-Coşkun, a.g.e., s. 38.

her başarısızlığın altında Türklerin izini arama saplantısındaki⁶⁴⁴ Bulgar yöneticiler kendilerinin sebep olduğu ekonomik ve sosyal başarısızlıkları halka unutturabilmek için Türk azınlığa karşı tutum takınmış olabilecekleri de akla gelebilecek sebepler arasındadır. Üstelik ülkedeki Türkler hiçbir sosyal ve ekonomik hak vermeden ülkeden yollanabilirse bu insanların geride bırakacakları mülk ile emeklilik gibi sosyal haklar devlet ekonomisini rahatlatılabildi.

---

⁶⁴⁴ 1989 yılında yaşanan Büyük Göçten sonra, Bulgaristan'da peynir kıtlığı baş gösterince Türkler bunun sorumlusu olarak ilan edilmişti.

Bkz: Creed, a.g.m., http://condor.depaul.edu/~rottenbe/aer9_hm.#Articles

3. SOĞUK SAVAŞIN SONU VE YENİ DÖNEMDE BULGARİSTAN TÜRKLERİ

3.1. Genel Siyasi Gelişmeler

1989 yılındaki Bulgaristan'a yakından bakıldığında Jivkov yönetiminin Sovyetler Birliği'ndeki Gorbaçov politikalarına ayak uyduramadığı görülmekteydi. Ülkede 1980'li yılların başından beri yaşanan ekonomik sıkıntı ise gün geçtikçe daha da artmaktaydı. Tüm bunlara ilave olarak ülkedeki Türk azınlığa karşı uygulanan asimilasyon faaliyetleri ve nihayetinde yaşanan kitlesel göç tüm dünya kamuoyunun tepkisine neden olmaktaydı. Üstelik büyük ağabey Sovyetler Birliği'nin de siyasi desteği yitirilmişti. Bu durum Bulgaristan'ı yalnız bir ülke durumuna sokmuştu. Ülke sınırları içindeyse yukarıda bahsedilen sivil örgütlerden başka irili ufaklı birçok yeni siyasi ve sosyal oluşumun tepkisi ve her geçen gün dozu artan gösterileri söz konusuydu.

Bulgaristan'da genel olarak karanlık ve kaotik bir tablonun hüküm sürdüğü günlerde Jivkov yaptığı bir konuşmada açıklık ve yeniden yapılanmanın Bulgaristan'da en kısa zamanda gerçekleştirileceğini ve parti ile devletin ayrılacağı sözünü vermek zorunda kalmıştı. Ancak o tarihlerde 78 yaşında olan Jivkov gibi BKP'nin ileri gelenleri de çok yaşlıydı ve halkta bu yaşlı kadronun yenilikleri uygulayamayacağı şeklinde kuvvetli bir kanaat mevcuttu. 8 Kasım 1989 tarihinde Çin'e yaptığı ziyaretten dönmekte olan Bulgar Dışişleri Bakanı Petar Mladenov'un Moskova'da program dışında Gorbaçov ile görüşmesi ise ilgi çekmişti. Zira 9 Kasım 1989 tarihinde yapılan Komünist Parti Merkez Komitesi toplantısında Jivkov istifaya zorlanmıştı. 10 Kasım 1989 tarihinde ise Jivkov 1954 yılından beri yürüttüğü BKP Genel Sekreterliği ile 1971 yılından beri sürdürdüğü Devlet Konseyi Başkanlığı görevlerinden ayrılmak zorunda bırakıldı.⁶⁴⁵

Jivkov'un siyasi halefi Mladenov, Bir reformist olmamasına rağmen, ülkedeki demokrasi yönündeki hareketler karşısında tutumunu değiştirme gereğini duydu ve yaptığı ilk konuşmada Bulgaristan'ı çağdaş, demokratik bir

⁶⁴⁵ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 39-40., "The Zhivkov Era", The Library of Congress, Country Studies. <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/qery/r?/frd/cstdy>

kanun ülkesi yapacağına dair söz verdi. 13 Kasım 1989 günü Politbüro toplantısında yaptığı konuşmada ise Gorbaçov'un Bulgaristan'da da "devrimci yeniden yapılanmayı" istediğini ve bu yönde gerekli tedbirlerin alınacağını açıkladı. Alınan ilk tedbir ise Jivkov döneminde Partiden ihraç edilmiş Glasnost ve Perestroyka yanlılarının partiye geri dönüşlerinin sağlanması oldu.⁶⁴⁶ 16 Kasım tarihinde toplanan Bulgaristan Komünist Partisi, 17 Kasım 1989 tarihinde Mladenov'u Devlet Konseyi Başkanı olarak seçti. Mladenov, Devlet Konseyi Başkanı sıfatıyla yaptığı ilk konuşmada "hür seçimler", "insancıl ve anayasal demokratik devlet" gibi olgulardan bahsetti ve ilk uygulama olarak da gizli polise eleştiride bulunanların tutuklanmasına imkân veren kanunu yürürlükten kaldırdı. 13 Aralık 1989 tarihinde ise BKP Merkez Komitesi, yönetimde kendi tekelini kaldırdı. Bu karar Parlamentonun 10 Ocak 1990 tarihli oturumunda onaylandı.⁶⁴⁷ Jivkov ise 18 Ocak 1990 tarihinde yasalara aykırı davranma, etnik gruplar arasında düşmanlık yaratma, görevini kötüye kullanma ve devlet mallarını zimmetine geçirme suçlarından tutuklandı. Uzun süren hukuk savaşından sonra sadece yetkilerini kötüye kullanmaktan suçlu bulunan Jivkov ömrünün geri kalanını torununun evinde göz hapsinde geçirmek zorunda kaldı ve 6 Ağustos 1998'de eceliyle öldü.⁶⁴⁸

Mevcut olumlu gelişmelere rağmen BKP yönetimine karşı toplumsal gösteri ve direnişlerin önü kesilemiyordu. Bu durum karşısında BKP, 30 Ocak-2 Şubat 1990 tarihleri arasında bir kongre düzenledi. Kongrede Mladenov'un Devlet Başkanlığı görevine devam etmesi ancak buna karşın partinin genel sekreterliğinden alınması ve boşalan makama ise reformcu Aleksandr Lilov'un getirilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca partinin Marksist-Leninist çizgisini korumaya devam edecek olmasına karşın ülkede kapsamlı siyasi ve ekonomik reformların uygulanacağı ve çok partili siyasi hayata geçileceği gibi hususlar da alınan kararlar arasındaydı.⁶⁴⁹

BKP Kongresinde alınan kararlar ve halka verilen vaatler Bulgaristan'da sürüp giden eylemleri durduramadı. Bu sıralarda adını

⁶⁴⁶ Ecer, a.g.e., s. 80.

⁶⁴⁷ "Türlere Verilen Haklar Resmileşti", *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1990.

⁶⁴⁸ Poulton, a.g.e., s. 165-166., "Asimilasyoncu Komünist Öldü", *Cumhuriyet*, 7 Ağustos 1998.

⁶⁴⁹ "Reformcu Lilov Parti Liderliğine Seçildi", *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1990.

Bulgaristan Sosyalist Partisi (BSP) olarak değiştiren BKP'nin yürüttüğü politikalara muhalif grupların oluşturduğu Demokratik Gçler Birliği (DGB)⁶⁵⁰ düzenlenen toplumsal hareketlerin liderliğini de eline almıştı. Devam eden gösteriler Bulgaristan Parlamentosunu 3 Nisan 1990 tarihli oturumunda siyasi parti kurma hakkının tanınması ve ülkede çok partili ve serbest seçimlerin yapılması konularında karar almaya zorladı. BSP, DGB'nin mücadelesi sonunda ülkede 10–17 Haziran 1990 tarihlerinde çok partili seçimlerin iki tur esasına göre yapılmasını kabul etti.

Dört yüz sandalyeli olarak kararlaştırılan Bulgar Meclisi için seçimler daha önce belirlenen tarihlerde icra edildi. Seçimlere kısa sürede hazırlanmak zorunda kalan BTMKH'nin devamı olan Hak ve zgrlkler Hareketi (HH) de katıldı. Yapılan seçimler sonunda Mecliste sandalye dağılımı şu şekilde oldu:

BSP: 211

DGB: 144

HH:23

Bulgar Tarım Halk Birliği (BTHB): 16

Vatan Birliği: 2

Bağımsızlar:2

Sosyal Demokrat Parti:1

Milli Işçi Partisi: 1⁶⁵¹

Seçimler yapılmıştı ve BSP oyların %47'sini almıştı. Ancak ülkede huzursuzluk devam etmekteydi. Zira dnn eski komünistleri ülkenin idaresini yeniden ellerine geirmışlerdi. Özellikle ğrencilerin grev ve gösterileri, seçimlerin dürüst yapılmadığı iddiasıyla seçimlerin hemen ertesi gününde başlamıştı. BSP, kendisine duyulan toplumsal kızgınlığı azaltarak barış ortamı tesis etmek için DGB'ye koalisyon önerdi. Ancak bu teklif DGB tarafından kabul edilmedi.

⁶⁵⁰ DGB'yi oluşturan muhalif örgüt ve birlikler şunlardı: Glasnost ve Demokrasi Kulübü, Ekoglasnost, Bağımsız İnsan Hakları Birliği, Bağımsız Emek Federasyonu "Dayanışma", Dinsel Hakları, Vicdan özgürlüğünü ve Manevi Değerleri Savunma Komitesi, Yurttaş İnisiyatifi Hareketi, 1945 Sonrası Yasal Olmayan şekilde Tutuklananlar Kulübü, Bağımsız niversiteliler Birliği, Bulgar Tarım Halk Birliği ve Bulgar Sosyal Demokrat Partisi

⁶⁵¹ zgr, Etnik Sorunların, s. 105.

Temmuz ayına gelindiğinde ülkede grev ve gösteriler devam ediyordu. Ancak o günlerde ortaya çıkan bir belge 14 Aralık 1989 tarihinde öğrencilerin Parlamento binası önünde yaptıkları gösteri sırasında Mladenov'un, göstericileri dağıtmak için tank kullanmak istediğini ortaya çıkarmıştı. Bu belge mevcut gergin ortamı daha gergin hale getirdi ve Mladenov 6 Temmuz 1990 tarihinde görevinden istifa etmek zorunda kaldı.⁶⁵²

Ancak Mladenov'un istifası da ülkedeki krizin sona ermesine yetmedi. Boşalan devlet başkanlığı için yapılan sonuçsuz seçimler krizin yeni sebebiydi. 20 Temmuz 1990 tarihinde yapılan seçimlerde BSP'nin adayı 211 oy almıştı oysa seçilebilmesi için en az 267 oy alması gerekiyordu. Bu arada ülke içinde HÖH'ün üçüncü parti durumuna gelmesini çekemeyen Bulgarlar "Milli Menfaatleri Savunma Komitesi" liderliğinde Türklere karşı gösteriler başlatmıştı. Oysa seçimi üçüncü parti olarak kazanan HÖH'ün yirmi üç milletvekillinden on yedisi Türk asıllıydı. Partide ayrıca dört Bulgar asıllı ve iki de Pomak asıllı milletvekili vardı.⁶⁵³ Tüm bu gelişmeler üzerine BSP siyasi tansiyonu düşürmek için HÖH tarafından da desteklenen DGB'nin adayı Jeliu Jelev'i destekleme kararı aldı 1 Ağustos 1990 tarihinde yapılan seçimleri Jeliu Jelev kazandı ve Bulgaristan'ın yeni devlet başkanı oldu.⁶⁵⁴

Sağlanan siyasi uzlaşma ortamı sokaktaki gerilimi düşürmeye yetmiyordu. Göstericiler BKP'nin devamı olan BSP'den ülkede eski dönemlere ait komünizmi çağrıştıran sembollerin ve işaretlerin kaldırılmasını talep ediyordu. BSP yönetimi bu isteklere cevap verebilmek maksadıyla 21 Ağustos 1990 tarihinde ülkedeki resmi daireler ve kamuya açık mahallerdeki komünizmle ilgili işaret ve sembollerin kaldırılması kararını aldı. Kasım ayı içinde de ülkenin adının Bulgaristan Cumhuriyeti olarak değiştirilmesi ve Bulgar bayrağındaki komünist sembolün kaldırılması hakkındaki kanunu onaylayarak yürürlüğe soktu. Ancak yapılan tüm bu sosyal iyileştirmeler ekonomik iyileştirmeyle taçlandırılmamıştı. Ülkede baş gösteren yiyecek ve akaryakıt sıkıntısı 29 Kasım 1990 tarihinde Lukanov'un başbakanı olduğu BSP hükümetini istifa etmek durumunda bıraktı. Yeni bir hükümetin koalisyon

⁶⁵² Cumhuriyet, 22 Temmuz 1990.

⁶⁵³ Uzgel, a.g.m., s. 485.

⁶⁵⁴ Ecer, a.g.e., s. 83.,

hükümeti olması konusunda anlaşan BSP, DGB, ve BTHB 1990 yılının Aralık ayında bağımsız milletvekili Dimitr Popov başbakanlığındaki yeni hükümete güvenoyu verdi. Kurulan yeni hükümet 13 Temmuz 1991 tarihinde yeni Bulgaristan Anayasasını meclise sunarak kabul ettirdi. Yeni Bulgar Anayasasının kabulünün ardından Parlamento kendini feshetti.⁶⁵⁵ Bu dönem içinde Bulgar Milliyetçileri, HÖH'ün etnik temellere oturtulmuş bir parti olduğu gerekçesiyle hukuki bir savaş başlattılar. Ancak bu savaşı HÖH kazandı ve 13 Ekim 1991 tarihinde ülkede yeniden seçimlere gidildi.⁶⁵⁶

Seçimler öncesi sandalye sayısı 240'a indirilen meclisteki partilere göre yeni dağılım ise şu şekildeydi:

DGB: 110

BSP: 106

HÖH: 24

Bu seçimlerle birlikte Bulgaristan'daki siyasi çalkantılılar azalmaya başladı ve demokrasi kurum ve kuruluşları çalışmaya başladı. Bulgaristan Türkleri açısından ise önemli olan nokta da Bulgaristan tarihinde ilk kez bir siyasi parti ile Bulgaristan siyasi hayatında "Balansör" rolü oynamaya başlanacak olmasıydı.⁶⁵⁷

Seçimler sonrası HÖH'ün dışardan desteğini alan DGB, Filip Dimitrov başbakanlığında yeni hükümeti kurdu.⁶⁵⁸

DGB Hükümetinin kurulmasının ardından Ekim ayı içinde ülkede yerel seçimler yapıldı. Bu seçimlerde HÖH listesinden 27 belediye başkanı,⁶⁵³ muhtar ve 1144 belediye meclis üyesi seçildi.⁶⁵⁹

20 Ocak 1992 tarihinde ise ülkede ilk kez halkoyuyla cumhurbaşkanı seçimi yapıldı. Oylama sonunda Jeleu bu göreve ikinci kez getirildi.

DGB Hükümeti'nin kurulmasını takip eden süreçte HÖH'ün de desteği ile serbest piyasa ekonomisine geçiş, demokratik hukuk devletine geçiş gibi önemli yasa değişiklikleri gerçekleştirildi. 1992 yılının Nisan ayından itibaren Uluslararası Para Fonu (IMF) ile ilk stand-by anlaşmasını

⁶⁵⁵ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 169-170.

⁶⁵⁶ Ecer, *a.g.e.*, s. 84-85.

⁶⁵⁷ Özgür, *Balkan Devletlerinin Dış Politika Uygulamalarında Etnik Sorunların Rolü*, s. 209.

⁶⁵⁸ Tatarlı, "HÖH'ün Devlet İdaresine Katılımı", *Ümit Dergisi*, sayı:47, Sofya, Ocak 2002, s. 6.

⁶⁵⁹ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 168-169.

imzalayan Bulgar hükümeti, özelleştirme, yeniden yapılanma, toprak kanunu ve yabancı yatırımlarla ilgili kanunları yürürlüğe koydu.⁶⁶⁰ Bu kapsamda ayrıca 1947–1962 döneminde devletleştirilen tüm özel mülklerin sahiplerine iade edilmesi ve devlet işletmelerinin özelleştirilmesine ilişkin yasalar da BSP'nin yoğun eleştiri ve muhalefetine rağmen mecliste kabul edildi.

Değişik nedenler ve muhtemel senaryolar yüzünden 1992 yılının Temmuz ayından itibaren HÖH'ün parlamento politikasını değiştirerek BSP ile aynı safta oylamalara katılması, Dimitrov başbakanlığındaki DGB hükümetini çalışamaz duruma getirdi. Bu durum DGB hükümetinin meclisten güvenoyu istemesine neden oldu. 28 Ekim 1992 tarihinde yapılan güven oylamasında ise katılan 231 milletvekilinin 120'sinin güvensizlik oyunu alan hükümet istifa etmek zorunda kaldı.⁶⁶¹

Yeni hükümeti kurma görevi cumhurbaşkanı tarafından önce DGB, sonra da BSP'ye verildi. Ancak her iki parti de hükümet kuramayınca, bu görevin yeni sahibi HÖH oldu. HÖH azınlık hükümeti kurmak için parlamento dışından Cumhurbaşkanı Jelev'in ekonomik danışmanı Luben Berov'un başbakanlığında bir teknokratlar hükümeti önerdi. Bu teklif DGB dışında parlamentoda grubu bulunan ve bulunmayan tüm partilerce uygun bulundu. Cumhurbaşkanı da yeni hükümeti desteklediğini açıkladı. Kurulan "Ulusal Sorumluluk Hükümeti"nde HÖH'ten Evgeni Matinçev Başbakan Yardımcılığı ve Çalışma ve Sosyal Kaynaklar Bakanı oldu. Ayrıca bakanlar kurulu sekreterliği görevi de HÖH milletvekilleri tarafından yürütüldü.⁶⁶²

Bahse konu hükümet, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sorunlara bir çözüm getiremedi. Ayrıca özelleştirme konusunda da başarısız oldu. Ayrıca çoğunluğu parlamento dışından üyelerle hükümet kurulurken BSP ile işbirliğine gidilmiş olması ise HÖH tabanında huzursuzluklara ve kopmalara neden oldu. Teknokratlar Hükümeti bir taraftan BSP'nin baskısına uğrarken, diğer taraftan da, başını DGB'nin çektiği meclis içinden ve dışından muhalefete daha fazla dayanamayarak güven oylaması istedi. Yapılan güven oylaması sonucunda da beklenen oldu ve hükümet görevden çekildiğini ilan

⁶⁶⁰ Tatarlı, a.g.e., s. 15.

⁶⁶¹ Özgür, Etnik Sorunların, s. 246.

⁶⁶² Tatarlı, a.g.m., s. 7.

etti. Cumhurbaşkanı Jelev de hiçbir partinin yeni bir kabine kurmaya gönüllü olmaması üzerine ülkeyi seçimlere götürecektir geçici hükümeti kurma görevini Reneta Incova 'ya verdi⁶⁶³

Bulgaristan'da bir sonraki seçimler 18 Aralık 1994 tarihinde yapıldı. Seçimler sonunda meclisteki yeni dağılım şöyle oldu:

İki küçük sol partiyle ittifak yapan BSP: 125,

DGB: 69,

Halk Birliği (BTHB ve Demokratik Parti koalisyonu): 18,

HÖH: 15,

Bulgar İşadamları Birliği (BİB)13.

Seçim sonuçlarından ortaya çıkan sonuç kısaca şuydu: DGB geçmiş dönemde yaşadığı bölünme nedeniyle önemli oy kaybına uğramasına rağmen ikinci büyük parti olma vasfını koruyabilmişti. HÖH'te geçen dönem içinde ciddi şekilde yıpranmıştı. Bu durum partinin kendi tabanında güven kaybettiği anlamını taşımaktaydı. Bu nedenle, 1991 seçimleriyle karşılaştırıldığında toplanan oy %32.36 oranında azalarak, milletvekili sayısı 24'den 15'e düştü.⁶⁶⁴

Seçimler sonunda Jan Videnov'un başbakanlığında BSP üyelerinin çoğunlukta olduğu yeni hükümet kuruldu. Yeni hükümet ilk icraat olarak daha önceki dönemde yürürlüğe giren Tarım Yasası ile ilgili değişiklikler yaparak özel mülkiyeti sınırlama ve kolektif çiftlikleri tekrar oluşturmaya çalıştı. Ancak bu yapılanlar 1990 öncesindeki komünist dönemin uygulamalarını hatırlatmaktaydı. Bu durum, ülkede tekrar protesto gösterilerinin başlamasına neden oldu.

Çalkantılı geçen yılın ardından, 3 Kasım 1996 tarihinde ülkede cumhurbaşkanlığı seçimleri yapıldı. Bu seçimleri NATO ve AB'ye üyelik taraftarı olan DGB adayı Petar Stoyanov kazandı. Dönem içinde Cumhurbaşkanlığı seçiminde kendi adayını seçtirmeyi başaran DGB başta olmak üzere toplumun her kesiminde BSP iktidarına karşı muhalefet ve direnç oluşmaya başladı. Sonunda baskılara dayanamayan BSP hükümeti

⁶⁶³ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 250–251.

⁶⁶⁴ Özgür, *a.g.e.*, s. 211–213.

aynı yılın Aralık ayında görevden çekildiğini ilan etti.⁶⁶⁵ Parlamento içinde hükümet arayışlarından bir sonuç çıkmayınca, Cumhurbaşkanı Stoyanov meclisi 19 Şubat 1997'de lağvederek, yeni seçim tarihi olarak 19 Nisan 1997'yi belirlediğini duyurdu.

Seçime kadar geçen süre içinde HÖH, DGB ile ittifak yaparak seçime girmek istediye de bu DGB tarafından kabul edilmedi. Seçimler ise belirlenen tarihte yapıldı. Yapılan seçime ait sonuçlar şu şekildeydi:

DGB:137,

BSP: 58,

Ulusal Kurtuluş İçin Birlik (UKB) (HÖH' ün oluşturduğu koalisyon): 19,

Avrupa Solu: 14,

BİB: 12 sandalye.⁶⁶⁶

Seçim sonuçları kesinlikle DGB'nin zaferini ilan ediyordu. HÖH ise girdiği ittifak sayesinde ancak 19 milletvekilliği çıkarabilmişti. HÖH'ün de dahil olduğu UKB milletvekilleri arasında altı Bulgar asıllı milletvekili vardı. Ancak bu milletvekillere Aleksandır Karakaçanov kısa bir süre sonra gruptan ayrılacaktı. Seçimlerin ardından Ivan Kostov Başbakanlığında yeni DGB hükümeti kuruldu.

Tek başına iktidara gelmeyi başaran DGB, bu durumun kendine sağladığı avantajı iyi değerlendirerek Bulgaristan'ı batı dünyasının bir parçası haline getirebilmek için atılması gereken adımları hızlandırdı. Bu çerçevede, IMF ile varılan anlaşmaya uygun olarak gerekli ekonomik reformların uygulanması, tarım alanlarının gerçek sahiplerine verilmesi için yapılması gereken işlemlerin hızlandırılması, NATO ve AB'ye girişle ilgili olarak gereken adımların atılması gibi konuları meclisten süratle geçirerek kanunlaştırdı. Ancak, totaliter rejim zamanında göçe zorlanan, daha sonra ise tekrar Bulgaristan'a dönenlere zamanında devletin el koyduğu mallarının geri verilmesi için HÖH tarafından hazırlanarak meclisin onayına sunulan yasa taslağı gerek sağ ve gerek sol olmak üzere meclisteki tüm partiler tarafından

⁶⁶⁵ Bulgarian Helsinki Committee, *Annual Report of Human Rights in Bulgaria*, 1997.

⁶⁶⁶ Tatarlı, a.g.m., s. 7.

reddedildi. Bu da Bulgaristan'daki tüm partilerin demokratikleşmenin neresinde olduklarını ortaya koymasına bakımından önemlidir.⁶⁶⁷

DGB hükümeti döneminde ülkede genel istikrar sağlandı ve batı dünyasıyla entegre olabilmek için büyük çabalar sarf edildi. Bu dönemin ardından 17 Haziran 2001 tarihinde son genel seçimler yapıldı. Seçim sonuçlarına göre 240 sandalyeli mecliste partilerin dağılımı şu şekilde oldu:

II. Simeon Hareketi (NDSV): 120,

DGB: 51,

Bulgaristan İçin Koalisyon (BİK) (BSP ve Solcu Partilerin ittifakı): 48,

HÖH: 21 sandalye.⁶⁶⁸

Seçimlerin ardından NDSV, HÖH ile anlaşarak bir koalisyon hükümeti kurdu. Başbakanlığını eski Bulgar Kralı olan Simeon Saksgoburggotski'nin yaptığı kabinede, küçük ortak HÖH, iki bakanlık ve yedi bakan yardımcılığı aldı. Koalisyon mutabakatında Batı dünyası ile bütünleşme ve ekonomik kalkınma öncelikli hedefler olarak belirlendi.⁶⁶⁹ Hükümetin kurulmasının hemen ardından ülkede cumhurbaşkanlığı seçimleri gündeme geldi. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde iktidarı paylaşan iki partinin adayları farklıydı. 11 Kasım 2001 tarihinde yapılan seçimlerin ilk turunda hiçbir aday yeterli olan %50 barajını geçemedi. Seçimlerin ikinci turu 18 Kasım 2001 tarihinde yapıldı ve seçimi NDSV ve DGB'nin desteklediği aday olan Stoyanov yerine, HÖH'ün de destekçileri arasında bulunduğu BSP adayı Georgi Pırvanov kazandı.

3.1.1. Yeni Dönemde Bulgaristan'ın Dış Siyaseti

Bulgaristan'ın totaliter rejimin ardından geçilen çok partili siyasal yaşamının ilk yıllarının iç siyaset açısından çok problemlili geçtiğini ve kurulan hükümetlerin kısa ömürlü olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde hukuk ve temel insan haklarında gözle görülür düzelmeye karşın, mevcut olan çok bozuk ekonomik şartlar hükümetlerin yıkılmasının ana nedenini oluşturdu.⁶⁷⁰ Bulgar yöneticiler dış siyaset konusunda da ilk yıllarda yeni politika oluşturma konusunda sıkıntıya düştüler.

⁶⁶⁷ Tatarlı, a.g.e., s. 16.

⁶⁶⁸ Tatarlı, a.g.e., s. 25., "Kral Soydaşlara Takıldı", Cumhuriyet, 19 Haziran 2001.

⁶⁶⁹ "Sofya'da Hükümete Güvenoyu", Cumhuriyet, 25 Temmuz 2001.

⁶⁷⁰ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 91.

Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını Rusların desteğiyle aldığı günden itibaren kendini daima bir süper gücün korumasına teslim etmişti. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasında Almanya'nın müttefiki olan Bulgaristan, İkinci Dünya Savaşının bittiği günden bu yana Sovyetler Birliğinin himayesi altında kalmıştı. Bulgaristan Soğuk Savaş yıllarında Sovyetler Birliğinin belirlediği dış politikalara uygun dış politikalar oluşturmuştu. Ancak gelinen yeni dönemde büyük müttefik Sovyetler Birliği, sınırları dâhilindeki cumhuriyetlerin sürdürdükleri bağımsızlık mücadeleleri ve ülkede yaşanan kötü ekonomik koşullar sebebiyle kendi içişlerine dalmış durumdaydı. Üstelik Yine bu dönemde Doğu ve Orta Avrupa'daki Eski Sovyet Rejiminin uydusu durumundaki diğer müttefik Komünist Rejimler, birbiri ardına yıkılmaya başlamışlardı. Hâlbuki Jivkov Rejimi döneminde ülkede yürütülen ve tüm dünyanın tepkisine neden olan asimilasyon kampanyalarının fütursuz boyutlarının sebebi geçmiş dönemlerde Bulgaristan'ın müttefiklerinden aldığı güçtü.

İşte bu nedenle Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan kendini uluslararası ortamda bir güvenlik boşluğuna düşmüş vaziyette buldu. Zira sınır komşuları olan Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya ile sorunlu ilişkiler devam etmekteydi. İçine düşülen bu durumdan kurtulmak için yeni konjonktüre uygun alternatifler üretildi. Bu alternatifler şunlardı: Sovyetler Birliği ile ittifaka devam etmek, tarafsız bir devlet olarak politikalar yürütmek, Batı Dünyası ve onun kurumları içinde yer almak.⁶⁷¹

BKP'nin devamı niteliğindeki BSP'nin iktidarda bulunduğu dönemde gündeme gelen Sovyetler Birliği ile yeniden ittifaka girilmesi fikri özellikle hükümet kanadında destek görmüştü. 1990 yılının Aralık ayında kurulan koalisyon hükümetinin de içinde bu fikre destek veren çok sayıda politikacı vardı. Bahse konu dönem içinde fikrin en büyük savunucuları ise Dışişleri Bakanı Viktor Valkov, Milli Savunma Bakanı Yordan Mutaçiev ve Milli Güvenlik Konseyi üyesi General Kamen Petrov olmuştu. Bu konuda Sovyetler Birliği de Sofya Büyükelçiliği kanalıyla Bulgar yönetimine baskı uygulamaktaydı. İki ülkenin yeniden ittifak oluşturmaya yönelik bir anlaşma taslağının 1991 yılının Mayıs ayında imzalandığının basın tarafından öne

⁶⁷¹ Petkov, a.g.e., s. 28.

sürülmesi ise Bulgar kamuoyunda ülkenin tekrar Moskova'nın bir uydusu haline geleceği endişesiyle tepki doğurdu. Devlet Başkanı Jeliu Jeleu de Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği ile yapacağı anlaşma içinde askeri konuların olmaması gerektiğini belirtti. Dönemin NATO Genel Sekreteri Manfred Wörner'in de Bulgaristan ziyareti sırasında Moskova ile yeni bir ittifak anlaşması imzalayacak olan Bulgaristan'ın NATO ile olan ilişkilerinin olumsuz yönde etkilenebileceği yönündeki açıklamaları böyle bir anlaşmanın imzalanmasını engelledi.

1991 yılının sonbaharında yapılan seçimleri DGB'nin kazanması ve HÖH'ün de yeni iktidarı desteklemesiyle, dış politikada Sovyetler Birliği ile ittifak yapma seçeneği ortadan kalkmış oldu.⁶⁷²

1991 yılının Aralık ayında Sovyetler birliğinin dağılmasıyla dünya siyasi tarihinde yeni bir döneme girilmiş oldu. Kurulduğu günden beri bir süper gücün hamiliğine ihtiyaç duyan Bulgaristan'ın dış politikada tarafsızlık ilkesini benimsemesi ise bu nedenle kabul edilebilir bir hal tarzı değildi. Siyasi ve ekonomik yönden tamamen bir keşmekeş içinde bulunan Bulgaristan'ın önünde tüm bu değerlendirmelerden sonra Batı ile işbirliğini geliştirmek tek seçenek olarak kalıyordu.

Jivkov dönemi sonrasında Bulgaristan, ilk olarak Batı dünyası ile olan bozuk ilişkilerini düzeltme kararı aldı. Bu dönemde dış politika açısından Bulgaristan'ın aldığı en radikal kararlardan biri yukarıda da kısmen bahsedildiği gibi NATO'ya üye olmak için başlatılan süreçti. 1991 yılında Varşova Paktı dağılmış olmasına rağmen NATO üyeliği konusunda BSP önderliğinde güçlü bir iç muhalefetin varlığının iktidarları karar alma sürecinde zorlamasına rağmen, Bulgaristan 1993 yılında NATO'ya üye olmak istediğini resmen bildirdi. 1999 yılının Mart ayında NATO'nun Yugoslavya'ya başlattığı hava harekâtı sırasında Bulgaristan Hava Sahasının NATO güçlerinin kullanımına açılması içte büyük bir tepki doğurdu. Ancak Bulgar Hükümeti içte oluşan bu güçlü muhalefete aldırmadığı gibi, yakın zamana kadar en fazla ticari ilişki içinde olduğu ülkelerden olan Yugoslavya'ya Batılı devletlerce başlatılan ambargoya büyük maddi kayıpları göze alarak destek verdi.⁶⁷³

⁶⁷² Demirtaş-Coşkun, a.g.e., s. 43-44.

⁶⁷³ Demirtaş-Coşkun, a.g.e., s. 60.

9 Şubat 2000 tarihinde ise Hollanda kontenjanı içine dahil edilmiş bir Bulgar birliği KFOR'da göreve başladı. 2001 yılının Şubat ayından itibaren Bulgar subayları aralarında Türkiye'nin de bulunduğu NATO Ülkelerinden çeşitli kurslar almaya başladılar.⁶⁷⁴ 18 Mart 2004 günü Bulgaristan Meclisi, 4 Nisan 1949 tarihinde imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması'nı resmen onaylayarak NATO'ya üyelik prosedürünü tamamladı. Bulgar Millet Meclisi'nde tören şeklinde gerçekleşen oturum esnasında oylamaya katılan 230 milletvekilinin 226'sı anlaşmayı desteklerken, Bulgaristan İçin Koalisyon'dan 4 milletvekili ise NATO'ya karşı "red" oyu kullandı. Yine prosedür gereği olarak Bulgaristan, 2 Nisan 2004 tarihinden itibaren NATO Ülkesi olma statüsüne kavuşmuş oldu.⁶⁷⁵

Böylelikle Bulgaristan, Todor Jivkov sonrası dönemde içine düştüğü kötü durumdan kurtulabilmek için belirlediği iki önemli hedeften ilkinin elde etmeyi başarmış oldu. Nitekim Bulgaristan Millet Meclisi'nde yapılan oylamadan sonra Başbakan Simeon Sakskoburggotski, yaptığı konuşmada ekonomik krizin ülkede hala kendini hissettirdiği bugünlerde NATO üyeliğinin, ülkelere daha fazla refah ve istikrarı getireceğine inanan Sakskoburggotski, üyelik sonucu ülkede yabancı yatırımların artabileceğini, zira NATO'ya üyelik davetiyesi aldıktan sonraki son bir yılda ülkedeki yabancı yatırımların yüzde 60 arttığını, 2003 yılı içindeki yabancı yatırımların toplamının 1,2 milyar Avro olduğunu belirtmekteydi.⁶⁷⁶

Bulgaristan'ın Batı ile olan ilişkilerini düzeltmek ve Batı sistemine entegre olabilmek için attığı diğer bir adım ise Batı'nın değişik sivil organizasyonları içinde yer almak oldu. Bu maksatla Bulgaristan, 1992 yılında Avrupa Konseyi (AK) üyesi müteakiben de, 1994 yılında Batı Avrupa Birliği (BAB) ortak üyesi oldu. 1992 yılında Türkiye'nin öncülüğünde oluşturulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) Teşkilatında kurucu üye olarak katılan Bulgaristan, 1996 yılında da Avrupa Birliği (AB)'ne tam üyelik için başvurdu. Başlangıçta, AB içinde bir kısım ülkelerin desteği ile (Fransa, İspanya) ilk genişleme dalgası içerisinde yer alma hedefi içerisinde olan

⁶⁷⁴ Petkov, a.g.e., s.28

⁶⁷⁵ South East European Times, 3 Nisan 2004.

⁶⁷⁶ Bulgar-Türk Haber Ajansı, 19 Mart 2004.

Bulgaristan, Leiken zirvesinde ortaya çıkan “aday ülkelerden ilk on ülkenin ilk planda tam üyeliğe kabul edilmesi, Bulgaristan ve Romanya'nın bir sonraki aşamaya bırakılması görüşü” ile kısmen hayal kırıklığına uğradı.⁶⁷⁷

AB'ye tam üyeliği 2007 yılında gerçekleşecek olan Bulgaristan, AB tarafından yapılması istenen Uyum Paketleri ve Reformlara halen devam etmektedir. Siyasi kriterleri yerine getiren Bulgaristan, şu an için ekonomik ağırlıklı bir hazırlık sürecinden geçmektedir. Bulgaristan Hükümetinin AB ile entegrasyonundan sorumlusu Bayan Maglena Kurueva, AB'ye uyum sürecinin gereği olarak son iki yılda 1100'den fazla görevin yerine getirildiğini, 2004 yılı itibarı ile 734 adet tedbirin yerine getirilmesi gerektiğini açıklamaktaydı.⁶⁷⁸

Soğuk Savaş sonrasında Bulgaristan, Bölge Ülkeleriyle ilişkilerini çeşitli sorunlara rağmen, diyalog ve işbirliğine dayalı bir anlayışla sürdürdüğü imajını vermeye özellikle dikkat etmiştir. Bu siyasetin temel nedeni ise Batı'ya Bulgaristan'ın komşularıyla ciddi sorunlar yaşamayan, bölgesinde istikrarın teminatı bir ülke olduğu mesajının verilmesidir.⁶⁷⁹ Ancak Bulgaristan'ın bölge ülkelerinden Türkiye ile olan ilişkisi ise eskiden de olduğu gibi, Bulgaristan'daki Türk azınlığın haklarını kullanıp kullanamamasına bağlı kalmış durumdadır.⁶⁸⁰ Bulgaristan yeni dönemde dış politikasını aşağıda işaret edilen temeller üzerine inşa etmiştir:

-Ülke siyasetine yıllarca hakim olmuş komünist ideolojiye son vermek, ancak bunun yanında, dağılan eski Sovyet Cumhuriyetleri ile geçmişten kaynaklanan ekonomik ve sosyopolitik ilişkilerini barışçı ve istikrarlı bir düzende devam ettirmek.

-Avrupa'yı örnek almak ve her konuda işbirliğine gitmek, uluslararası problemlerde Avrupa'nın yaklaşımlarını benimsemek, Nihai hedef olarak AB üyeliğine kabul edilmek bu suretle siyasal saygınlığa ve ekonomik istikrarına kesinlik kazandıracak uygulamaları ısrarla takip etmek.

⁶⁷⁷ Deniz Gökçe, “Bulgaristan'dan Utanmamız Lazım”, *Akşam*, 13 Nisan 2001.

⁶⁷⁸ *Zaman –Bulgaristan*, 9 Şubat 2004.

⁶⁷⁹ Zeki Özşafak, “Balkanlardaki Son Gelişmeler Işığında Türkiye'nin Balkanlara Yönelik Politikası”, (Basılmamış Mezuniyet Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı, 2002), ss. V-14/V-15.

⁶⁸⁰ Ekici, a.g.m., www.emz-berlin.de/projekte_e/pj41_pdf/ekici.pdf

-Gelişmiş sanayi ülkeleri ve batılı finans kurumlarından ülke kalkınması için gerekli çağdaş teknolojiyi ve işletme bilgisini kazanmak, uluslararası kurumlarda diğer batılı ülkeler yanında yer kazanmaya çalışmak

-Dış politika karar alma mekanizmasını demokratikleştirmek ve şeffaf hale getirmek,

-Karar alma sürecinde pragmatik olmak ve akılcı davranmak.

Bulgaristan'ın Bölgesel politikasıyla ilgili olarak yukarıdaki maddelere üç tane daha ilave edilebilir:

-Çok taraflılık yani tek bir bölgesel güçle ittifak yapmaktan kaçınmak,

-Tüm ülkelere eşit uzaklıkta bulunmak bölgesel anlaşmazlıklara taraf olmamak ve çatışmalara katılmamak.

-Karadeniz Ekonomik İşbirliği üyeliği içinde bölgede güçlü bir ekonomik yapıya kavuşmak ve komşularıyla ekonomik ilişkilerini üst düzeyde tutmak.⁶⁸¹

3.1.2. Yeni Dönemde Bulgaristan'ın Demografik Yönden

Değerlendirilmesi

110.993 kilometrekare yüzölçümü bulunan Bulgaristan'ın nüfusu son yıllarda azalma eğilimi içindedir. Son olarak 01–10 Mart 2001 tarihleri arasında nüfus sayımı yapılmış olup, 1992 yılında yapılan sayımlara kıyasla nüfusun 510.000 kişi azalarak 7.977.646'ya gerilediği tespit edilmiştir.⁶⁸² Ancak Haziran 2003 verileri ülkedeki nüfusun 7.537.929'a gerilediğini göstermektedir.⁶⁸³ Ülkede ortalama doğum oranı binde dokuz ve ölüm oranı ise binde on dördür. Nüfusun her yıl binde dört buçuğu yurt dışına göç etmektedir. Nüfusun %51.2'si kadın ve %48.8'i erkektir. Tüm bu faktörler göz önüne alındığında nüfusun azalması daha iyi anlaşılabilir.⁶⁸⁴

Özellikle Bulgar nüfusundaki yıllık ortalama %0.7'lik azalma ve Türk nüfusunun ise yıllık ortalama %0.2'lik artış hızı ülkedeki Bulgar yetkilileri düşündürmektedir. Zira istatistikler, 2050 yılına gelindiğinde ülkedeki Türk ve Bulgar nüfusunun eşit hale geleceğini göstermektedir.⁶⁸⁵

⁶⁸¹ Doğan, a.g.e., s. 4-12., Ecer, a.g.e., s. 96.

⁶⁸² "Nüfus Sayımı", *Aktüel Balkan*, Sofya: Temmuz 2002, sayı 1, s. 34.

⁶⁸³ The World Factbook, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html>

⁶⁸⁴ The World Factbook, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html>

⁶⁸⁵ Mehmet Özdemir, "Türkiye'nin Balkanlarda İzleyeceği Kısa Orta ve Uzun Vadeli Hedefler", (Basılmamış Mezuniyet Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı), 2002, s. 3–14.

Bulgaristan nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Bulgarların nüfusunun toplam nüfusa oranı %83.6'dır. Bu oran, Türkler için %9.5, Çingenerler için %4.6 ve diğer azınlıklar için %2.3'tür.

Ülkedeki inanç dağılımının genel nüfusa olan oranı incelendiğinde: Bulgar Ortodoksluğu %83.8, Müslümanlık %12.1, Katoliklik %1.7, Yahudilik %0.1 ve diğer inançlar da %2,3 oranındadır.

Yaş gruplarına göre nüfus dağılımı incelendiğinde: 18 yaşın altındaki nüfus: %19.5, 18–64 yaş: %63.4, 65 yaşın üzeri: %17.1'dir.

Kadın nüfusunun ortalama yaşı: 42.4

Erkek nüfusun ortalama yaşı: 38.4'tür.

Ortalama yaşam süresi: 71.8 yıl

Bebek ölüm oranı: %1.37

İşsizlik oranı: %18'dir.⁶⁸⁶

Ülkede okuma yazma oranı %98 gibi yüksek bir değerdedir. Üniversite mezunlarının %99.5'ini (619.214) Bulgarlar, %0.45'ini (2798) ise Türkler oluşturmaktadır. Merkezi yerleştirme sisteminin uygulanmadığı ülkede lise öğrenimini tamamlayan her öğrenci, istediği bölümün sınavına girerek üniversite öğrenimine devam edebilir. Ülkede yaklaşık 150.000 öğrenci yükseköğrenim görmekte olup, yaklaşık %42'si devlet burs ve yurtlarından istifade etmektedir. Ülkede Sofya, Filibe, Varna Üniversitelerinin yanı sıra 4 akademi ve 20 yüksekokul vardır. Eğitime yapılan kamu harcamaları gayri safi milli hasıla (GSMH)'nin %6.9'u kadardır.⁶⁸⁷

Ülkedeki lise mezunlarına bakıldığında ise, Bulgarların %54'ünün, Türklerin ise %24'ünün lise mezunu olduğu görülmektedir.⁶⁸⁸

Ülke nüfusunun büyük çoğunluğu şehirlerde yaşamakta olup, şehirli nüfusun çoğunluğunu da Bulgarlar oluşturmaktadır. Türk nüfusunun %69'luk bir oranı ise köylerde ve kırsal kesimde oturmaktadır. Şehirlerde oturanların sayısı 5.504.670'dir. Ülkenin başlıca şehirleri şunlardır:

Sofya(1.173.811), Filibe(721.905), Varna(314.539), Burgaz(193.316), Rusçuk(162.128), Stara Zagora(143.989), Plevne(122.149), Sliven(100.695),

⁶⁸⁶ The World Factbook. <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html>

⁶⁸⁷ Bulgaristan İstanbul Başkonsolosluğu. <http://www.bulgarianconsulate-ist.org/tr/tr3html>

⁶⁸⁸ Turan, Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri, s. 29.

Dobriç(100.379), Şumnu(89.054)'dur.

Ülke genelinde konutların %57.2'si 30–59 metrekare olup, %25.3'ü ise 30 metrekareden daha küçüktür.⁶⁸⁹

Gelir seviyelerine bakıldığında ise bir Bulgar'ın aylık Ortalama kazancı 94 Leva, bir Türk'ün 59 Leva, bir Çingenenin ise 29 Leva'dır.⁶⁹⁰

Daha önce de belirtildiği gibi, ülkede işsizlik oranı %18 seviyesindedir. Bulgaristan'da çalışabilir nüfus (15 yaş ve üzeri)'un toplam nüfusa oranı %47.5'dir ve herhangi bir işi olmayanların bu çalışabilir nüfusa oranı %30.74'e tekabül etmektedir. Bu yüzden iş bulmak maksadıyla çok sayıda Bulgar vatandaşı dış ülkelere kaçak işçi olarak çalışmaya gitmektedir.

3.2. Yaşanan Gelişmelerin Türk Toplumuna Etkileri

Todor Jivkov'un 10 Kasım 1989 tarihinde siyasal yaşamının sona erdirilmesinin ardından iktidara gelen Mladenov ve ekibi ilk iş olarak Türk-Müslüman azınlığa karşı uygulanan baskıları resmen kaldırdı. Bu bağlamda zorunlu göç sırasında Bulgaristan'ı terk ederek Türkiye'ye giden azınlıklardan Bulgaristan'a tekrar geri dönenler ile totaliter rejim zamanında Halk Milisi Yasası gereğince ülkenin değişik bölgelerine sürgüne gönderilmiş olanların yaşadıkları eski topraklara geri dönmelerine ve tarla ve arazilerini kullanmalarına izin verildi.⁶⁹¹ Buna ilave olarak Bulgar Ceza Yasasında hükümetin izlediği politikaların eleştirilmesini yasaklayan 273. madde yürürlükten kaldırıldı ve yasanın bu maddesi nedeniyle tutuklanmış olan Türklere af getirildi. Aralık ayı içinde de devlet karşıtı ajitasyon ve propaganda ile ilgili 108. madde ve devlet karşıtı gruplar oluşturmakla ilgili 109. madde yürürlükten kaldırılarak, bu hükümler nedeniyle tutuklanmış olan elli civarında Türk 22 Aralık 1989 tarihinde serbest bırakıldı. Serbest bırakılanlar arasında devlet aleyhinde faaliyet gösteren gizli örgüt kurmak ve ülke ekonomisini sabote etmek suçlarından 12 yıl hapse mahkûm edilmiş Ahmet Doğan ve on sekiz arkadaşı da bulunmaktaydı.⁶⁹²

Ancak bu gelişmelerin varlığına rağmen ülkede hem Türk ve Müslüman azınlıklar hem de Bulgarlar sürekli olarak gösteriler yapıyordu. Bir

⁶⁸⁹ Aktüel Balkan, a.g.m., s. 34.

⁶⁹⁰ United Nations Development Program. <http://ew.undp.sk/Database/index.cfm>

⁶⁹¹ Stelyo Berberakis, "Yönetim Türklere Göz Kırıyor", Cumhuriyet, 25 Aralık 1989.

⁶⁹² Dal, a.g.m., s. 14., Poulton, a.g.e., s. 163-164., Tatarlı, a.g.e., s. 12.

tarafıta Türkler ve diğer Müslüman azınlıklar eski isimlerinin geri iade edilmesi ve yasaklanmış dini haklarının tekrar yönetim tarafından tanınması için gösteriler düzenlerken, diğer tarafıta Bulgar milliyetçileri azınlıkların ülkeden atılması ya da en azından yeni haklar kazanmasının önüne geçebilmek için gösteriler yapıyordu. Türk azınlığın 11 Aralık 1989 tarihinde Sofya'da düzenlediği ve çok büyük katılımın sağlandığı gösteriler kısa sürede Parlamento binası önünde oturma eylemine dönüştü. Oturma eyleminin devam ettiği sırada BKP Merkez Komitesi 29 Aralık 1989 tarihinde "Bulgaristan'da yaşıayan herkesin adını, dilini ve dinini özgürce belirleyebileceği ve kullanabileceği"ni ilan etti. Aynı gün BKP Merkez Komitesi Sekreteri Aleksandr Lilov, Merkez Komite toplantısında yaptığı konuşmada, Jivkov Rejimi tarafından Türklerin isimlerinin değiştirilmesinin tarihi bir hata olduğu ve uluslararası planda ağır sonuçlara neden olduğunu açıkladı.⁶⁹³

Ancak hükümetin başta Türkler olmak üzere azınlıklara bu olumlu yaklaşımı Bulgar nüfusunun bütün kesimlerinden olumlu tepki almadı ve tepkiler 31 Aralık 1989 tarihinde Kırcaali'de yapılan gösteriyle alevlendi. Türklerin eski haklarının verilmesine karşı yapılan eylemler özellikle Türklerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde görüldü. Gösterilerin özellikle bu bölgelerde yoğunlaşmasının nedenleri ana başlıklar olarak şunlardır:

- Ülkenin Güneyindeki Kırcaali gibi yerleşim merkezlerinde yaşıayan Bulgarlar, Balkan Savaşları sırasında Doğu ve Batı Trakya'dan göç etmiş insanların torunlarıydı. Bu nedenle bu bölgede yaşıayan insanlar çok güçlü milliyetçi eğilimler taşıyorlardı.
- Türklerin yaşadığı bölgelerde uygulanan asimilasyon kampanyaları ve akabinde yaşanan kitlesel gler Bulgarlar arasında milliyetçi duyguları iyice alevlendirmişti. Pek ok Bulgar, Türklerin kitlesel gce tevessül etmesini vatanseverlikle bağdaşmayan bir durum olarak görmekteydi.
- Türklerin toplu göçü ülkede hasat zamanına denk gelmişti. Bunun sonucu olarak bu bölgelerde yaşıayan insanlar "Barış Zamanında

⁶⁹³ "Sofya'dan Türklere Vaadler", Cumhuriyet, 30 Aralık 1989

Sivil Seferberlik" özel kararnamesiyle tarlalarda çalışmak zorunda kalmışlardı ve bu durum Türklere karşı büyük öfkeye neden olmuştu.

-Yaşanan toplu göç sırasında Türklerin geride bıraktıkları taşınmaz malların önemli bir kısmı bölgede yaşayan Bulgarlar tarafından çok ucuza alınmıştı. Oluşan yeni durumda ise bu malların geri verilmesi gerekecekti. Bu da Bulgarların istediği bir hal tarzı değildi.

-Jivkov döneminde uygulanan etnik temizlik sırasında görev almış olanlar ve bu durumdan fayda sağlamış eski siyasiler de gelinen yeni dönemde geçmişte yaptıkları için suçlanmaktan ve yargı önüne çıkarılmaktan korkuyorlardı.⁶⁹⁴

Başta Türkler olmak üzere azınlıkların haklarının iade edilmesi kararına karşı ilk tepki 31 Aralık 1989 tarihinde gösterilmişti. Bu tepkiler kısa sürede ülke çapına yayılmaya başladı.⁶⁹⁵ Kırcaali'dekine benzer gösteriler 2 Ocak 1990 tarihinde Sofya ve Filibe'ye, daha sonra da Smolyan, Şumnu, Rusçuk, Eskicuma, Hasköy, Dövlén, Pravadi, İslimye, Preslav, Akkadınlar, Silistre, Yenipazar ve Plevne'ye yayıldı.⁶⁹⁶ Bu sırada Türklerin evlerine de saldırıldığı yönünde duyumlar alınmaya başlandı.⁶⁹⁷ Gösteriler sırasında BKP'nin bölge yetkilileri hükümetin aldığı kararları uygulamayacaklarını, geri dönen Türklere evlerinin ve işlerinin iade edilmeyeceğini belirterek göstericilere destek veriyordu.⁶⁹⁸ Gösterileri tertipleyen milliyetçi gruplar kısa bir süre sonra Türk ve Bulgarların beraber yaşadıkları yerleşim merkezleri başta olmak üzere ülkenin tamamında örgütlenmeye başlayarak "Ulusal Çıkarları Savunma Komitesi" (KZNI) adlı örgüt çatısı altında toplandılar. Milliyetçi grupların kampanyalarında kullandıkları en önemli argüman ise, hükümetin aldığı kararlar sonrasında Türk azınlığın eski haklarını elde etmekte yetinmeyecekleri ve kısa bir süre sonra özerklik ve bağımsızlık talebinde bulunabilecekleri, bu durumu fırsat olarak gören Türkiye'nin de tıpkı 1974 yılında Kıbrıs'ta yaptığı gibi Bulgaristan'ı işgal ederek böleceğiydi.⁶⁹⁹ Çok kısa bir süre sonra da hükümet muhalifi bu grupların milliyetçi söylemleri

⁶⁹⁴ Poulton, a.g.e., s. 164-165.

⁶⁹⁵ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 86.

⁶⁹⁶ "Soydaşlar Zorda", *Cumhuriyet*, 7 Ocak 1990.

⁶⁹⁷ *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1990.

⁶⁹⁸ Semih İdiz, "Ankara Olaylardan Tedirgin", *Cumhuriyet*, 4 Ocak 1990.

⁶⁹⁹ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 19.

ırkçı söylemler haline dönüşmeye başladı ve Türkler ile diğer azınlıklara haklarının geri verilmesinden yana olan DGB gibi siyasi parti ve sivil toplum örgütleri de saldırıya uğramaya başladı.⁷⁰⁰ Bahse konu komitenin önde gelenleri yaptıkları konuşmalarda Türklerin ülke dışına çıkarılarak yerlerine Moldova ya da başka yerlerde yaşayan Bulgarların getirilip yerleştirilmesi fikrini savunmaya başladılar.⁷⁰¹

Ülke çapında çok kısa sürede yükselen tansiyonun düşürülmesi maksadıyla Bulgar hükümeti 4 Ocak 1990 tarihinde ülkedeki tüm muhalif siyasi ve sivil örgütler ile DGB ve BTHB'nin de davet edildiği bir yuvarlak masa toplantısı düzenledi ve toplantı sonunda ülkede yapılan reformlardan geri dönülmeyeceği mesajı verildi. Bu toplantıdan sonra 8–12 Ocak 1990 tarihleri arasında Hükümet binasında düzenlenen "*Etnik Sorunların Çeşitli Yönleri Üzerine Halk Konseyi*" isimli forum sonunda hükümetin aldığı 29 Aralık kararlarına destek çıktı. Ayrıca forum sonunda, ülkenin resmi dilinin Bulgarca olduğu, azınlıkların milliyetçi çevrelerin endişelerini giderebilmek için özerklik ya da ayrılıkçılık yönünde talep gelmemesi⁷⁰² ve Türk Bayrağının kamuya açık mahallerde sergilenmemesi yönünde karar alındı.⁷⁰³ Tüm tarafların arasında anlaşmanın sağlanmasını müteakiben 29 Aralık kararları 10 Ocak 1990 tarihinde Millet Meclisinde onaylandı. 15 Ocak 1990 tarihinde ise BKP'nin 9. Halk Meclisinde Yeniden Doğuş Süreci'nin haksızlığını kabul eden bildirge ve değiştirilmiş adların geri verilmesi kabul edildi.⁷⁰⁴

1990 Martının ilk günlerinde ise Millet Meclisi azınlık haklarının iadesi ile ilgili olarak ilk toplantısını yaptı ve 5 Mart günü "Bulgar Vatandaşlarının İsimlerine İlişkin Yasa" parlamentoda kabul edildi.⁷⁰⁵ Yasa gereği Türk ve diğer azınlıklar soyadlarının sonunda erkeklerde -ov, -ev ve kadınların soyadlarının sonunda -ova, -eva son ekleri kalmak şartıyla bir takım bürokratik işlemler sonucunda eski adlarını alabileceklerdi.⁷⁰⁶ Yasaya göre, Türkler ve Pomaklardan eski isimlerini almak isteyenler için 31 Aralık 1990

⁷⁰⁰ Poulton, a.g.e., s.165.

⁷⁰¹ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 20.

⁷⁰² Poulton, a.g.e., s.165., Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 20.

⁷⁰³ Demirtaş-Coşkun, a.g.e., s. 40.

⁷⁰⁴ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 86.

⁷⁰⁵ "Azınlıklar İçin Önemli Gün", *Cumhuriyet*, 6 Mart 1990.

⁷⁰⁶ Turan, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri*, s. 27.

tarihine kadar “basitleştirilmiş bir mahkeme işlemi” gerekmekteydi. Bu tarihten sonra ad değişikliği için müracaat edecekleri ise daha karmaşık yollar beklemekteydi.

Mevcut yasadaki şartların zorluğuna rağmen Türklerin büyük kısmı isim değiştirmek için müracaatta bulundular. Dönemin Adalet Bakanı Penço Penev, 21 Mayıs 1990 tarihine kadar yasadan faydalanmak isteyen 220.000 kişinin müracaat ettiği ve bunlardan 180.000 kadarının başvurularının uygun bulunduğunu açıklıyordu. Aynı tarihlerde Bulgaristan Hükümeti isim değiştirme uygulaması sırasında ve büyük göç sırasında hayatını kaybedenlerin ailelerine tazminat ödenmesi yönünde bir karar daha aldı.⁷⁰⁷

İsmlerin iadesi hakkında çıkarılan yasa azınlıkların beklentilerini tamamen karşılayamamıştı. Andrey Lukanov daha yasayla ilgili ilk açıklamayı yaparken dahi Türklerin protestosu ile karşılaşmıştı. Bu arada ülkede yapılacak olan ilk demokratik seçimlere az bir süre kalmıştı ve başta Ahmet Doğan olmak üzere eski BTMKH üyelerinin kurduğu HÖH Bulgar milliyetçileri tarafından etnik parti olmakla suçlanmakta ve bu şekilde seçimlere katılması engellenmeye çalışılmaktaydı. Tüm engellemelere rağmen Bulgar Millet Meclisine girmeyi başaran HÖH'ün verdiği ilk mücadele ise, isimlerin geri verilmesi hakkındaki kanunda tepki çeken hususların iptal edilmesi oldu. Bu maksatla konu 1990 yılının Kasım ayında tekrar meclise getirildi. Yapılan tartışmaların ardından 16 Kasım 1990 tarihinde yasada gerekli değişiklik yapılarak soyadların sonuna Bulgarca son ek alma mecburiyeti kaldırıldı ve mahkeme yolu yerine daha basit idari işlemlerle eski isimlerin alınması sağlandı.⁷⁰⁸ 28 Şubat 1991 tarihine gelindiğinde, 598.123 kişi eski isimlerini yeniden alabilmek için resmi makamlara müracaat etmiş durumdaydı. Bunlardan 221.364'ü eski isimlerini almaya muvaffak olmuş, 376.754 kişi ise bürokratik işlemlerle boğuşmaya devam etmekteydi.⁷⁰⁹

Eski isimlerin geri alınması maksadıyla hazırlanan yasaya yapılan son değişiklikle Türklerin isteklerini karşılar duruma getirilmişti. Bahse konu yasanın yürürlük tarihi de 1993 yılının Ekim ayı sonuna kadar uzatılmıştı.

⁷⁰⁷ Poulton, a.g.e., s.169.

⁷⁰⁸ “Türlere Ad Özgürlüğü”, *Cumhuriyet*, 17 Kasım 1990., Poulton, a.g.e., s.169.

⁷⁰⁹ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s.91.

Bundan sonra yapılacak isim değişikliği talepleri ise mahkemelere yapılacaktır.

Ülke çapında değişik gruplar arasında bir mutabakatın daha önceden sağlanmış olmasına karşın, azınlıklara haklarının onların istediği doğrultuda veriliyor olması ve HÖH'ün meclise girerek iki önemli siyasi güç arasında üçüncü ve dengeleyici bir siyasi güç olarak ortaya çıkması Bulgar milliyetçilerini yeniden kızdırdı. 1990 yılı Temmuz ayında Kırcaali, Hasköy, Şumnu ve Aytos'ta yapılan gösteriler, genel grev ve eylemlerin ardından⁷¹⁰ Türklerin yoğun olarak yaşadığı şehirlerden Razgrad'da Ulusal Çıkarları Savunma Komitesi üyelerince 22 Kasım 1990 tarihinde hükümeti protesto maksadıyla "*Razgrad Bulgar Cumhuriyeti*" ilan edildi.⁷¹¹

Ülkedeki gergin ortam bir süre sonra yumuşamaya başladı. Bu yumuşamanın sağlanmasında HÖH'ün etnik ve dini tabana dayanan bir parti olmadığına anlaşılmaya başlanması⁷¹² ve HÖH'ün de desteklediği Jeliu Jelev'in cumhurbaşkanı seçildikten sonra izlediği dengeli ve ılımlı politika çok etkili oldu. Jelev izlediği dengeli politikanın mükâfatını 1992 yılında ilk kez halkoyuyla yapılan seçimlerde alarak ikinci kez cumhurbaşkanlığına seçildi.

Jelev'in en yüksek oranda oy aldığı yerleşim birimlerinin aynı zamanda Türk azınlığının da yoğun olarak yaşadığı yerleşim birimleri olması ise bir tesadüf değildi.⁷¹³

BKP Merkez Komitesi'nin 29 Aralık 1989 tarihinde "*Bulgaristan'da yaşayan herkesin adını, dilini ve dinini özgürce belirleyebileceği ve kullanabileceği*"ni ilan eden kararı Bulgaristan'da yaşayan Türkler açısından bir dönüm noktası teşkil etmekteydi. Eski isimlerin iadesi bu iyileşme sürecinin başlangıcı niteliğindedir. Bu yönde kaydedilen gelişmeleri şu ana başlıklar altında toplamak mümkündür:

- Türkçe konuşma yasağının kaldırılması,
- Türk isimlerinin iadesi,
- Dini hakların iadesi,

⁷¹⁰ "Yine Gerginlik", *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1990.

⁷¹¹ Poulton, a.g.e., s.170.

⁷¹² 13 Ekim 1991'de yapılan seçimlerde HÖH'ün çıkardığı 24 milletvekili arasında Bulgarların olması bir anlamda Bulgar milliyetçilerine verilen bir cevaptı.

⁷¹³ "Jelev Soydaş Oyuyla Kazandı", *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1992.

- Dini eğitim serbestisi,
- Siyasi hakların iadesi, sosyal ve siyasi örgütlenme hakkı,
- Temel insan ve vatandaşlık haklarının iadesi,
- Türkçe gazete çıkarma hakkı,
- Türkçe eğitim hakkının tekrar tanınması.⁷¹⁴

Bulgaristan'da halklar arasında sağlanan yumuşama süreci Türk-Müslüman azınlığın yasalarca kendilerine iade edilen haklarını kullanabilmeleri için bir fırsat yarattı. Hakların kullanılması konusunda Bulgar nüfusun bir kısmında hala mevcut olan olumsuz kanaat ve tutumlar ise Bulgar yöneticilerin kararlı tutumu nedeniyle ses getirmiyordu. Aslında yeni dönemde Bulgar idarecilerin Türklere karşı uygulamaya koyduğu yumuşak politikaların sebebini, geçmişte uygulanmış politikalardan duyulmuş pişmanlık ya da olaylara getirilen yeni hümanist bakış açısı ile de izah etmek mümkün değildi. Bu gelişim tamamen Bulgaristan'ın o dönemde yakın ve uzak çevresinde yaşanmakta olan uluslararası sosyal ve siyasal olaylara ayak uydurma çabası olarak yorumlanabilir. Bulgar yönetimlerinin Türklere karşı tutum değişikliği içine girmelerinin muhtemel sebepleri aşağıda arz edilmiştir:

- Sovyetler Birliği'nin kendi iç meselelerine dönmesi ve yaşadığı siyasi evrim süreci,
- Demir Perde'nin çöküşü,
- Varşova Paktı'nın çökmesi sonucu kendini Türkiye karşısında savunmasız hissetmesi,
- Bulgaristan'daki Türklerin göçünden sonra ülkede hızlanan ekonomik çöküş süreci ve bu sürecin devamı olarak ekonomik yönden zayıflamış ve işsiz kitlelerin anarşi ortamının emrine girmesi.⁷¹⁵

Bu gelişmelere paralel olarak meclis bir taraftan da 1971 Anayasasının yerine geçecek bir anayasa hazırlığı içindeydi. Çünkü 1971 Anayasası ülkede yaşayan azınlıkların ihtiyaçlarına cevap vermek bir yana ülkede mevcut azınlıkları dahi reddetmekteydi. Ancak yeni Anayasanın hazırlanması sırasında özellikle azınlık haklarıyla ilgili konularda zaman

⁷¹⁴ Ecer, a.g.e., s. 83.

⁷¹⁵ Ecer, a.g.e., s.87.

zaman Millet Meclisinde sert tartışmalar oldu. Anayasa taslağının mecliste görüşülmesi sırasında HÖH Sözcüsü Ünal Lütfi ve İkinci Başkan Yaşar Şaban'ın taslakta demokratik nitelikli, insan ve azınlık haklarıyla ilgili hiçbir madde bulunmadığını, bu yönde taslakta bir değişiklik yapılmadığı taktirde HÖH'ün meclisten çekileceğini ilan etmeleri ve olumlu gelişmelerin görülmemesi üzerine 7 Haziran 1991 tarihinde HÖH'ün parlamento oturumunu terk etmesi, oturumu terk etmeyen iki Bulgar asıllı milletvekili Yuliy Bahnev ve Miroslav Dirmov'u da parlamento grubundan ihraç etmesi şeklinde sergilenen kararlı tutum insan ve azınlık hakları hakkında düzenlemelerin Anayasaya dahil edilmesinde çok etkili oldu. Tüm bu gelişmelerden sonra hazırlanan yeni Bulgar Anayasası 12 Temmuz 1991 tarihinde oylanarak yürürlüğe girdi. Ancak HÖH'ün istediği bir takım değişikliklerin Anayasaya yansıtılmaması sebebiyle HÖH, yeterince demokratik olmadığını beyan ederek 1991 Anayasasını imzalamadı.⁷¹⁶

Kabul edilen yeni Bulgar Anayasasında göze çarpan değişiklikler şunlardı: Anayasanın 4. maddesinde "Bulgaristan Cumhuriyetinin kişilerin yaşam, haysiyet ve haklarını güvence altına alacağı ve kişilerin ve sivil toplumun özgürce gelişimi için gerekli koşulları yaratacağı" belirtilmekteydi. 6. maddede ise "herkesin haysiyet ve haklar bakımından yasa önünde eşit olduğu ve ırk, milliyet, etnik mensubiyet, köken ve din gibi etkenlere bağlı olarak ayrımcılık yapılamayacağı" yer almaktaydı. Anayasanın 13. maddesi ile de ülkede yaşayanların ibadet özgürlüğü, 37.madde ile din ve vicdan özgürlüğü garanti altına alınmaktaydı. 36. madde ile azınlıklara anadilleriyle eğitim görme ve anadillerini kullanma hakkı getirilirken, 54. madde ile azınlıkların kendi etnik kimliklerinin doğrultusunda kültürlerini geliştirme hakları olduğu kabul ediliyordu. 29. madde ise, "ülkede yaşayan hiç kimsenin işkenceye, zalimce muameleye, insanlık dışı davranış ve onur kırıcı muameleye ve asimilasyona tabi tutulamayacağını" belirtmekteydi.

Bulgaristan yeni dönemde azınlık haklarına yönelik olarak iç hukukunda yaptığı değişikliklerin yanında, Batı dünyası ile entegre olabilme uğruna da ülkedeki azınlıklarla ilgili bir takım uluslararası anlaşmaları da imzalamak durumunda kaldı. Bulgaristan 1991 yılında Avrupa Komisyonu

⁷¹⁶ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 235-236

(AK)'na tam üyelik için başvurduğu zaman azınlıklar konusu AK tarafından bir ön şart olarak ortaya konulmuştu.⁷¹⁷ Her ne kadar ülkedeki azınlıkları tamamen tatmin etmese de AK tarafından şart koşulan düzenlemeleri tamamlayan Bulgaristan 7 Mayıs 1992 tarihinde AK'ye tam üye olarak kabul edildi. Bulgaristan bundan sonra 7 Eylül 1992 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'ni imzalayarak Sözleşmeye taraf oldu. Ayrıca Bulgar cumhurbaşkanı Stoyanov 9 Ekim 1997'de Strazburg'da Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'yi de imzaladı. Ancak imzalanan Sözleşme ülkede büyük tartışmalar yarattı. Bahse konu Sözleşme, HÖH tarafından verilen "AK nosyonlarına muhakkak riayet edileceği" hakkındaki bildirge ve DGB ve BSP tarafından verilen "Sözleşmenin Bulgaristan'ın sınır bütünlüğünü bozmak, üniter yapısını değiştirmek ve egemenliğini devretmek için kullanılamayacağı" hakkındaki deklarasyonların mecliste kabul edilmesinin ardından 7 Mayıs 1999 tarihinde meclis tarafından onaylandı.⁷¹⁸

Bulgaristan'da azınlıklara haklarının geri verilmesi konusunda hukuki alanda yapılan çalışmalar günlük yaşama tamamen yansımamıştı. Özellikle Türk azınlığın yasal kazanımlarını yeniden din adamı yetiştiren okullar açmak, Türkçe gazeteler çıkarmak, Bulgarlar ve Türklerin karışık yaşadıkları bölgelerdeki devlet okullarının müfredatına Türkçeyi bir ders olarak koymak şeklinde kullanmaları milliyetçi Bulgar çevreleri çileden çıkarmaktaydı. Özellikle Bulgar hükümetinin müfredata Türkçeyi dahil etmesi kararından sonra Bulgarlar protesto maksadıyla çocuklarını okullara yollamamaya başladılar. Hükümetin mevcut gelişmeler nedeniyle Türkçenin müfredata konulmasını ertelediğini duyurması ise Türk azınlığın boykot ve grevler uygulamasına neden oldu. Bu gibi durumlar yöneticileri güç durumda bırakıyordu. Yaşanan gelişmelerde Bulgar medyasının da büyük ve olumsuz katkıları vardı. Zira ülkede gelişen milliyetçi duyguların dönem içinde basın tarafından körüklenerek etnik nefrete dönüştürüldüğü görülmekteydi. Basın

⁷¹⁷ "Avrupa'dan Sofya'ya Azınlık Koşulu", *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1991.

⁷¹⁸ Mustafa Kurutmaz, "Balkan Türklerinin Mevcut Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Örgütlenmeleri", (Basılmamış Mezuniyet Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı), 2002, s.3-37/ 3-41.

mensupları basın ve yayın imkânlarını kullanarak asılsız söylentiler yaydılar, olmayan olayları hiçbir kanıt kullanmadan ve kaynak göstermeden olmuş gibi haber yaptılar. Dönem içinde sık sık kullanılan haber başlıklarından bazıları şunlardı: “Azınlıkların Demokrasi Yoluyla Ülkeyi İşgali”, “Türk Ayrılıkçılığı Büyüyor”, “Rodoplar’da bir Türk Cumhuriyeti’nin İlanı Yolda”, “Türkler Etnik Bakımdan Bulgaristan Haritasını Yeniden Çizmek İstiyorlar”, “Türkiye Bulgar Ordusu İçin Yeniçerilerini Gizlice Eğitiyor”, “Bulgar Müslümanları (Pomaklar) Zorla Türkleştiriliyorlar”, “Müslüman Köktendinciler Bulgaristan’da Cirit Atıyor”, “Ortadoğu’dan Gönderilen Ajanlar Rodoplar’da”. Bulgar gazetecileri sanki Türk-Müslüman azınlığın camileri Jivkov döneminde kapatılmamış gibi, azınlığın dini ihtiyaçlarını karşılamak için açılan her cami Bulgar halkına yeni bir şer yuvası açılmış gibi duyuruluyordu. Bulgar basınına göre Bu şer yuvalarını bir üs olarak kullanan Müslüman din adamları “Adriyatik Denizi’nden Çin’e uzanan bir İslam Devleti” kurma peşindeydiler.⁷¹⁹

Bulgar basınının 1990’lı yılların başında Türk azınlığa karşı takındığı tavır, aradan yıllar geçmesine rağmen ciddi bir değişiklik göstermemektedir. Günümüzde Bulgaristan’da en yüksek tirajlı üç gazete incelendiğinde Türklere karşı gazetelerin son derece soyut ve önyargılı yaklaştıkları görülmektedir. BSP’nin yayın organı durumundaki *Duma* sistematik şekilde anti-Türk yayınları ile dikkat çekmektedir. Bağımsız bir çizgi takip eden *24Chasa* ile *Dneven Troud* gazetelerinin Türklere karşı takındıkları milliyetçi tavır ise diğer Balkan Ülkelerine karşı takınılan olumsuz milliyetçi tavrıdan farklı değildir. Bahse konu iki gazetenin 2001 yılı içinde ülkede yaşayan azınlıklarla ilgili verdiği haberlerin oranı %1.62 gibi çok düşük bir seviyede olmuştur.⁷²⁰ Müslümanlık ise medyada bir yanılğı olarak Türklükle eş tutulmakta; militan ve demokrasi düşmanı bir inanış sistemi olarak değerlendirilmektedir.⁷²¹ Anti-komünizmin tırmanışta olduğu eski Doğu Bloku ülkelerin aksine Bulgaristan siyasetinde hala önemli bir yeri olan ve BKP’nin devamı niteliğindeki BSP sol çizgisini korumakla beraber, parti programında

⁷¹⁹ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 21-22.

⁷²⁰ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 119.

⁷²¹ Roumen Yanovski, “The Image of The Turks in The Bulgarian Pres”, Nedret Kuran Burçoğlu (ed.), *The Image of The Turks in Europe from The Declaration of The Republic in 1923 to The 1990’s*, The Isis Press, İstanbul, 2000, s. 309-316.

Bulgar milliyetçiliği ile ilgili kavramlar mevcuttur ve anti-Türk, anti-İslam düşüncelerini taraftarlarına *Duma* kanalıyla her gün ulaştırmaktadır.⁷²² Her ne kadar bahse konu parti 2001 seçimlerinde önemli ölçüde kan kaybederek 240 sandalyeli mecliste 48 sandalye kazanmışsa da, DGB'nin azınlık hakları konusunda zaman zaman bu partiyle ortak hareket ettiği unutulmamalıdır.

1992 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçları ülkedeki insan ve azınlık haklarının normale döndürülmesi sürecini tekrar durdurdu. Zira sayımın resmi olmayan sonuçlarına göre yaklaşık 8.5 milyonluk Bulgaristan'da 822 bin Türk, 288 bin Çingene ve 65 bin Pomak yaşamaktaydı. Sayım sonuçlarında Bulgar milliyetçi çevrelerinin tepkisini çeken husus ise ülkede Pomak sayısının beklenenden az çıkmasıydı. Mevcut sayım ve istatistiklerin değerlendirilmesinden 35 bin Pomak'ın kendilerini nüfusa Türk olarak kaydettirmiş olduğu ortaya çıkmaktaydı. Bu durumun suçlusu olarak HÖH görüldü. HÖH, Gotse-Delçev, Gurmen, Yakoruda ve Satovça gibi Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde halkı Müslüman isimleri almaya zorlamak yoluyla Türkleştirme kampanyası düzenlemekle itham edilmekteydi. 17 Eylül 1993 tarihinde Bulgar Meclisi, BSP ve DGB milletvekillerinin çoğunluk oylarıyla Batı Rodoplar Bölgesindeki sayım sonuçlarını geçersiz sayan bir karar aldı.⁷²³ Satovça ve Vulkosel belediye başkanları da görevlerinden alındılar.⁷²⁴ Bulgar yöneticileri 2001 yılındaki sayımlarda ise sayıları ancak birkaç yüz ile ifade edilebilen Arnavut, Çerkez ve Arapları azınlık olarak saymalarına rağmen Pomakları etnik bir azınlık olarak göstermeyeceklerdi.⁷²⁵ Berov Hükümeti boyunca (1992-1994) bir yandan Pomakların Türkleştirilmesi gibi söylemler öne çıkarılarak ülkede etnik tansiyon canlı tutulurken, diğer taraftan da Yeniden Doğuş kampanyasında görev almış olanların tespit edilerek kanun önüne çıkarılması yönünde ancak çok samimi ve verimli olmayan uygulamalar görüldü. Dönem içinde bu yönde tek kayda değer olay isim değiştirme kampanyası sırasında polislin zor kullanmasına göz yuman iki parti lideri: Todor Jivkov ve Georgi Atanasov'un

⁷²² Penev, a.g.m., s. 365.

⁷²³ Bulgarian Helsinki Committee, *Human Rights in Bulgaria in 1993 (Annual Report)*, s.2., <http://www.bghelsinki.org/frames-reports.htm>.

⁷²⁴ Turan, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri*, s. 31.

⁷²⁵ Hristova, a.g.m., s. 247.

suçlu bulunmalarıydı. Ancak Bulgar yöneticiler bu olayın da peşinden fazla gitmediler ve böylelikle, konu zaman içinde unutulmak üzere bir kenara bırakılmış oldu.⁷²⁶

Jivkov döneminde Bulgar ekonomisi COMECON Pazarına yönelik olarak örgütlendirilmişti. Bulgaristan bu sistem içinde hammaddeyi diğer ülkelerden ürettiği ürünlere karşılık almaktaydı. Bulgaristan'ın ana pazarı ise Sovyetler Birliğiydi ve üretilmiş mamulün düşük kalitede olması bir problem yaratmıyordu. Ancak gelinen yeni süreçte Bulgaristan hammadde temininde ciddi darboğazlarla karşılaştı. Bu nedenle 1990 yılı içinde ülke ekonomisinin %70'lik bölümünde üretim kaybı gözlemlendi. 1990 yılında halkın yaşam standardı bir önceki yıla göre %40'lık bir düşüş gösterdi. Aynı yıl yapılan sermaye yatırımları ise %40 azaldı. 1991 yılında ise ülkenin üretim hacmi bir önceki yıla nazaran %30 oranında azaldı. 1991 yılından itibaren Rusya'dan temin edilen petrol için ilk defa döviz ödemek zorunda kalındı. Aynı dönem içinde Körfez Krizi sebebiyle Irak'a uygulanan ekonomik ambargo nedeniyle Irak'tan mal ve hizmet karşılığı yapılan petrol ithalatı da sona erdi.⁷²⁷ Üstelik tarım ve hayvancılık da ülkede yaşanan toplu göç neticesinde çok gerilemişti. Bulgaristan nüfusunun yaklaşık %10'unu teşkil eden ve genellikle geçimini tarımla sağlayan Türk Azınlığın göçünden sonra bu topraklarda tarıma devam edilmesine rağmen düşük istihsal rekolteleri sağlanabilmiş; hatta bu dönemde ülkenin başta Rodoplar Bölgesi olmak üzere çeşitli bölgelerinde kıtlık ve açlık yaşanmıştı.⁷²⁸ Bu yıllarda ülke genelinde %14 civarında seyreden işsizlik oranı ise azınlıklar arasında %25'ler civarına ulaştı.⁷²⁹

Bulgaristan'da, 1989 yılı sonlarından itibaren serbest pazar ekonomisine geçişi müteakiben süratle ekonomik reformlar uygulanmaya çalışıldı. Ancak ülkede yeterli özel sermaye ve girişimci bulunmaması nedeni ile serbest pazar ekonomisine geçiş sürecinde çok büyük problemler yaşandı. Daha önce tamamı ile devlete ait olan fabrikalar, muhtelif tesisler ve

⁷²⁶ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 95.

⁷²⁷ Kaya, a.g.e., s. 92-94.

⁷²⁸ Özdemir, a.g.e., s. 3-33

⁷²⁹ Türkkaya Ataöv, "Balkanlar'daki Türk Varlığı Katliamlar ve Göçlerle Azaldı", *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1998

tarıma elverişli toprakların özelleştirilmesi ve halka dağıtılmasında yapılan hatalı uygulamalar ve yolsuzluklar nedeni ile ülkedeki gerek sanayi ve gerekse tarım üretiminde büyük düşüşler görüldü. Bu durum 1997 yılının başlarında enflasyonun % 500'leri aşmasına ve ülkede yeni bir ekonomik krize neden oldu.⁷³⁰

1989' da yaşanan büyük göç sırasında tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan Türkler taşınmaz mallarını çok düşük fiyatlar karşılığında satmak zorunda kalmışlardı. 1990 yılının Haziran ayında Parlamento'ya girmeyi başaran HÖH'ün en öncelikli hedefi ise göçten sonra ülkeye dönen bu insanların taşınmaz mallarının iadesinin sağlanması oldu. Hazırlanan yasa taslağı ile 1989 yılı sonuna kadar yapılmış ev satış sözleşmelerinin iptal edilmesinin yanı sıra, yalnızca Bulgaristan'da kalan Türklerin değil, Türkiye'ye göç eden ve mallarını satmış veya terk etmiş olan kişilerin mallarının da geri verilmesi istenmekteydi. Meclise sunulan taslağa hem DGB hem de BSP itiraz ettiler. Ancak bu konuda HÖH ısrarcı tutumunu sürdürünce taslak 1 Mart 1991 tarihinden itibaren yasal olarak yürürlüğe girdi. Hazırlanan yasaya göre hak sahibi kişilerin evlerini geri alabilmeleri için 4 Mart 1992 tarihine kadar Bulgaristan'a dönmeleri şeklinde bir şart konuldu. Yasaya göre Bulgaristan'a dönüp evini geri almak isteyenlerden herhangi bir nedenle evini alamayanlara devletin evin değerinin on iki katı tazminat ödemesi şartı da getirildi. Taşınmazın ev değil de toprak ya da işyeri olması durumunda hak sahibinin Bulgaristan'a dönmesi gerekmeyecekti.⁷³¹ Yasadan ayrı olarak aynı yıl içinde HÖH'ün parlamento içinde ve Türk azınlığın da sokaklarda verdiği mücadeleyle göç sırasında Bulgar gümrük ve güvenlik yetkililerince el konulan menkul kıymetlerin geri verilmesi ve 1989 yılı içinde işlerinden atılan azınlık mensuplarının eski işlerine dönebilmeleri konularında da çözüm elde edildi.

Bahse konu yasayla eş zamanlı olarak, Komünist Dönemde kooperatiflere bırakılmış özel tarım arazilerinin de belirli ispat işlemlerinin gerçekleştirilmesi ve en geç 4 Mart 1992 tarihine kadar resmi makamlara

⁷³⁰ Gökçe, a.g.m.

⁷³¹ Bahse konu Yasanın çıkmasında verdiği büyük mücadele dolayısıyla bu kanun HÖH Liderinin ismine atfen "Doğan Kanunu" olarak meclisten geçti. Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 127-128.

müracaat edilmesi koşuluyla 1946 yılındaki eski sahiplerine geri verilmesini öngören Tarımsal Topraklar Mülkiyet Yasası 1 Mart 1991 tarihinde yürürlüğe girdi.⁷³² Komünist Dönemden kalan tarım kooperatiflerinin tasfiyesi ve hak sahiplerine verilmesi maksadıyla “*Dağıtma Kurulları*” oluşturuldu. Bahse konu Yasayla hak sahibi Türkler eski topraklarına kavuşmuşlardı. Ancak ülkenin içinde bulunduğu kötü ekonomik şartlara paralel olarak Türk azınlığının da içinde bulunduğu ekonomik şartlar çok kötüydü ve geri aldıkları toprakları işleme konusunda büyük zorluklar çekiyorlardı. Topraklarını işleyebilmek için bankalara yaptıkları kredi başvuruları ise ülkedeki etnik ayrımcılık yüzünden cevapsız kalmaktaydı.⁷³³

Doğan Kanunu ve Tarımsal Topraklar Mülkiyet Yasası’na ilaveten 1991 tarihli Bulgar Anayasasında da ekonomik hayatla ilgili düzenlemeler getirilmişti. 1991 Anayasasınının 17. maddesi “Mülkiyet hakkının yasa tarafından garantiye alındığı; bu hakka dokunulamayacağı; devlet ya da belediyeler tarafından kamulaştırmaların ancak mecburiyet karşısında ve adil bir tazminat ödendikten sonra olabileceği”ni ifade etmekteydi. 19. maddede “Devletin ekonomik alanda bütün vatandaşları açısından eşit koşulları oluşturacağı”; 20. maddede de “Ülkenin tüm bölgelerinin ekonomik yönden dengeli bir şekilde gelişebilmesi için gerekli koşulların devlet tarafından oluşturulacağı” belirtilmekteydi. 48. madde ile de “Ülkenin tüm vatandaşlarının istediği işte çalışma hakkının olduğu, bu hakkın kullanılabilmesi için devletin her türlü önlemi alacağı ve kimsenin zorla çalıştırılmayacağı” hususu yer almaktaydı.

Bulgaristan’da yaşayan Türk azınlıktan ülkenin Güneyine yerleşmiş olanların sadece %40’ınının tarım için uygun arazisi vardı. Bu azınlık nüfusu küçük çaptaki hayvancılığın yanında patates ve tütün tarımıyla geçimini sağlarken, ülkenin Kuzeydoğusunda yerleşmiş olanlar ise arpa ve buğday tarımı ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamaktaydı. 1989 yılından itibaren ülkede üretilen her ürünü alan Sovyetler Birliği piyasasının kapanması ve müteakiben geçiş yapılan Serbest Pazar Ekonomisi nedeniyle dış ülkelere ithal edilen ucuz tarım ürünleri sebebiyle üreticiler ellerindeki ürünleri maliyet

⁷³² Nazif Kuyucuklu, “Bulgaristan’da Yeni Toprak Mülkiyeti”, *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1991.

⁷³³ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 51.

fiyatlarının da altında elden çıkarmak zorunda kaldılar. Türk-Müslüman azınlığın üretiminde belirleyici olarak yer aldıkları tütün, süt ve et ürünlerinde oluşan bu durum ve uygulanan politikalar Türk azınlık içinde büyük tepkiye neden olurken, bir taraftan da 1992 yılından başlayarak Türkiye'ye göç etme fikri tekrar gündeme gelecek⁷³⁴ ve Türkiye'ye göç 1994 yılına gelindiğinde yeniden ciddi bir olgu durumuna dönüşecekti.⁷³⁵

Tütüncülük başta olmak üzere Türk azınlığın tarım alanında yaşadığı sıkıntılar HÖH'ü harekete geçirdi. HÖH dönemin hükümetine desteğini çekme tehdidinde bulunarak Tütün Kanununu Mecliste kabul ettirdi. Ayrıca bir "Tütün Fonu" nun oluşturulmasına öncülük etti ve değişik partilere mensup milletvekillerinin de içinde bulunduğu bir "Tütün Lobisi" oluşturdu. Ancak mevcut uluslararası pazarlarda oluşan fiyatlar yüzünden istenen başarı sağlanamadı.⁷³⁶

1994 yılında Berov Hükümetinden sonra tekrar iktidara gelen BSP'nin ilk yaptığı icraat ülkedeki yüksek enflasyon sebebiyle ekonomik sıkıntı çeken halkın ucuz et ve süt alabilmelerini sağlamak için et ve süt ürünlerinin alım fiyatlarının %50 oranında ucuzlatılması oldu. Bu politika bir süre sonra tüm tarım ürünlerinde uygulanmaya başladı. BSP'nin bu uygulamaları azınlıklar tarafından kendilerine karşı yeniden başlatılan asimilasyonun ekonomik boyutu olarak yorumlandı. Tarım ve hayvancılıktan başka zanaatı olmayan bu azınlıklar topraklarını terk ederek iş aramak için önce şehirlere daha sonra da Türkiye'ye yöneldiler.⁷³⁷ Kesin sayı belli olmamakla birlikte yaşanan sosyal ve ekonomik çöküş sebebiyle 1990–1994 yılları arasında 120 bin civarında Türkün Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç ettiği tahmin edilmektedir.⁷³⁸

Yakın tarih boyunca Türkiye Cumhuriyetinin genel dış politikası, başka ülkelerde azınlık olarak yaşayan Türklerin o ülkelerde kalmalarını temin ve teşvik ederek bu azınlıkların Türkiye ile yaşadıkları ülke arasında bir

⁷³⁴ "Bulgaristan'da Türk Azınlık", *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1992.

⁷³⁵ Donka Dimitrova, "The Bulgarian Turkish Immigrants of 1989 in The Republic of Turkey", Antonina Zhelyazkova (ed.), *Relations of Compatibility and Incompatibility Between Christians and Muslims in Bulgaria*, International Centre for Minority Rights and Intercultural Relations Foundation, Sofia, 1998, s. 79.

⁷³⁶ Özgür, *Etnik Sorunların*, s.194.

⁷³⁷ Özgür, *a.g.e.*, s.196.

⁷³⁸ Höpken, *a.g.m.*, s. 80.

köprü görevi yapmalarını sağlamak olmuştur.⁷³⁹ 1992 yılından itibaren tekrar Türkiye'ye göçün başlaması ise Bulgaristan, Türkiye ve HÖH yetkililerinin içine dâhil olduğu bir müzakere sürecinin başlamasına neden oldu. Müzakereler sırasında Türkiye göç olgusunu iki ayrı boyutta değerlendirdi. Bunlardan ilki, Türkiye'nin vize rejiminde sürekli değişiklikler yaparak göçü önlemeye çalışması şeklinde oldu. Türkiye göçü durdurabilmek maksadıyla önce turistik, akraba ziyareti, grup vizesi, kalış sürelerinin kısaltılması, döviz gösterme zorunluluğu gibi seyahat hakkının denetim altında tutulmasına ilişkin düzenlemelere gitti. Ancak göç akımının önlenememesi üzerine sonuçları itibarıyla ailelerin parçalanmasına yol açan aile fertlerinin bir kısmının Bulgaristan'a döndükten sonra diğer aile bireylerine vize verilmesi uygulaması başlatıldı. Uygulanan bu yöntem ailelerin parçalanmasına ve kaçak yollardan Türkiye'ye girişlere neden oldu.⁷⁴⁰ 1990–2000 yılları arasında Türkiye tarafından alınan tüm önlemlere rağmen yılda ortalama otuz bin kişi olmak üzere 300 bin kişinin Türkiye'ye göç ettiği tahmin edilmektedir.⁷⁴¹ Bulgaristan vatandaşlarının 1 Mayıs 2001 tarihinden itibaren AB ülkelerinde vizesiz dolaşma hakkını elde etmesi üzerine Türkiye de Bulgar Pasaportu taşıyanlara karşı uyguladığı vize şartını 1 Temmuz 2001 itibarıyla kaldırdı. Bu durum turist pasaportu taşıyan her Bulgar vatandaşı için üç ayda bir Türkiye sınırları dışına çıkmak şartıyla kaçak yollardan Türkiye'de çalışma imkânını ortaya çıkardı.

Türkiye'nin dönem içinde yaşanan göçü önleme yönünde aldığı ikinci önlem ise daha önce açıklanan geleneksel politikaya paralellik arz etmekteydi. Türk azınlık arasında işsizliğin azaltılmasına yönelik olarak, özellikle Türk azınlığın yoğun olarak yaşadığı yerleşim merkezlerindeki yerel yönetimlere kredi açılması ve Türkiyeli yatırımcıların özellikle bu bölgeler olmak üzere Bulgaristan'da yatırım yapmaları için teşviki gündeme geldi.

İki ülke arasında ticaretin artırılması maksadıyla dönemin Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Işın Çelebi Türk işadamlarıyla 1990 yılının Ekim ayında Bulgaristan'a bir ziyaret gerçekleştirdi. Ziyaretin akabinde

⁷³⁹ Ekici, a.g.m., www.emz-berlin.de/projekte_e/pj41_pdf/ekici.pdf.

⁷⁴⁰ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 339–340.

⁷⁴¹ Ekici, a.g.m., www.emz-berlin.de/projekte_e/pj41_pdf/ekici.pdf.

Türkiye Bulgaristan'a yarısı yatırımlarda kullanılmak ve diğer yarısı da temel tüketici maddeleri alımında kullanılmak üzere toplam 100 milyon dolarlık borç verdi. Ayrıca aynı dönemde Bulgaristan'ın içinde bulunduğu enerji krizini göz önüne alan Türkiye 50 bin tonluk ham petrol yardımında bulundu. 1991 ve 1992 yıllarında ise Bulgaristan'a Türk Eximbank kanalıyla elliser milyon Dolarlık kredi daha verildi. Bulgaristan'da Türk yatırımlarının artırılması maksadıyla da Türk-Bulgar İşadamları Konseyi 1991 yılında faaliyete geçirildi.⁷⁴²

Yaratılan olanaklar sayesinde iki ülke arasındaki ticaret hacminde süratli bir yükselme görüldü. Ancak Bulgaristan'a sağlanan krediler ve yapılan yatırımlar beklenin aksine Türk azınlığın yoğun olduğu bölgeler yerine Sofya, Filibe ve Varna gibi büyük merkezlere kaydı. Bu gelişme üzerine Türkiye Sofya Büyükelçiliği kanalıyla yatırımların hedef bölgelere kaydırılması için çalışma başlattı. Bu durum Bulgar milliyetçilerinin tepkilerine sebep olsa da bahse konu bölgelerde kısmi bir ekonomik canlanmayı sağladı.⁷⁴³ Ancak bu canlılık daha önce de açıklandığı gibi BSP'nin iktidara gelmesiyle sona erdi. 1997 yılında yaşanan büyük ekonomik krizin ardından Ziraat Bankası Sofya'da bir şube açtı.⁷⁴⁴ Ancak bahse konu banka Türk azınlığın beklentilerinin aksine, Türk azınlığa yaygın ve geniş kredi olanakları sunamadı.

Halen ülke topraklarının %44'üne tekabül eden 4.9 milyon hektar arazide tarım yapılmaktadır. AB ile yapılan ekonomik anlaşmalar paralelinde 18 Aralık 2000 tarihinde temin edilen SAPARD(Special Action Programme for Agriculture and Rural Development) destek programından yıl içinde sağladığı maddi destek 250 milyon Avroyu buldu. Sağlanan destek ağırlıklı olarak gıda endüstrisinin kalkındırılması için kullanılmaya başladı.⁷⁴⁵ Ancak tespit edilen önemli bir husus ise temin edilen mali desteğin Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde yatırım için kullanılmadığıdır.

Bulgaristan İş ve İşçi Bulma Kurumunun 2003 yılı verilerine göre Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerdeki işsizlik oranı Bulgaristan'ın diğer

⁷⁴² Demirtaş-Coşkun, a.g.e., s. 70-71.

⁷⁴³ Özgür, Etnik Sorunların, s. 342.

⁷⁴⁴ "Ziraat Bankası Bulgaristan'da", Cumhuriyet, 7 Temmuz 1998.

⁷⁴⁵ Doğan, a.g.e., s. 4-17/4-18.

bölgelerine nazaran iki misli durumdadır.⁷⁴⁶ Dünya Bankasının yaptığı bir araştırmaya göre ülkede yaşayan fakirlerin dörtte birini azınlık mensupları oluşturmaktadır. Azınlıkların toplam nüfusunun ülkenin toplam nüfusuna oranı göz önüne alındığında bu oranın azınlıklar aleyhine olduğu görülmektedir.⁷⁴⁷ Ülke çapındaki işsizlik oranının %18 olduğu hatırlanacak olursa,⁷⁴⁸ Türk azınlık arasındaki işsizlik probleminin boyutları daha iyi anlaşılabilir. İşsizlik oranları bazı bölgelerde bu değerlerin de çok üzerine çıkmaktadır. Örneğin Şumnu'ya bağlı ve nüfusunun tamamı Türk olan Gara Hitrino'da işsizlik %42 seviyesindedir. Yine nüfusunun tamamı Türk olan ve vaktiyle tütüncülük yaparak iyi kazançlar sağlamış olan Kırcaali'ye bağlı Cebel'de ise hükümetlerin izlediği yanlış ve kısmen kasıtlı tarım ve hayvancılık politikalarının sonucu olarak bugün her yüz aileden sekseninin en az bir aile bireyi iş bulabilmek maksadıyla büyük şehirlere ya da başka ülkelere gitmiş durumdadır. Cebel'de Türkiyeli iş adamlarının açtığı birkaç küçük fabrikada iş bulma olanağını yakalayanlar ise ayda ortalama 75 Avro maaş almaktadırlar.⁷⁴⁹

Bulgaristan Anayasasında herkesin istediği işte çalışabileceği hususu yer almasına karşın, Türk azınlık mensuplarının daha Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren kamu görevlerine alınırken ve meslek içinde yükselirken ayrımcılıkla karşılaştığı görülmektedir.⁷⁵⁰ Mecburi askerlik Türk azınlık için de geçerli olmasına ve kanunlarda azınlıkların silahlı kuvvetlerde görev yapmasına ilişkin bir kısıtlama olmamasına rağmen Bulgar ordusunda bugüne kadar Türk azınlıktan subay olduğuna dair bir duyum alınamamıştır. Ayrıca Üst düzey devlet bürokrasisinde Türklerin nüfuslarıyla orantılı olarak temsil edilmedikleri de bir gerçektir.⁷⁵¹

Türk azınlığın mahalli yönetimlerde de nüfuslarına oranla çok düşük seviyelerde görev aldığı görülmektedir. Bulgaristan'da Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde yapılan seçimler sonunda pek çok belediye başkanlığı ve

⁷⁴⁶ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 144.

⁷⁴⁷ World Bank, "Poverty Assessment Update, Report, 2002",

www.worldbank.bg/press/2002-04-eccbg.phtml.

⁷⁴⁸ The World Factbook, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html>

⁷⁴⁹ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 145.

⁷⁵⁰ Yasemin Çongar, "Türk Gençleri Bulgarlaşma Sınırında", *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1991.

⁷⁵¹ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices for 1999*,

www.state.gov/www/global/human-rights/1999-hrp-report/bulgaria.html.

muhtarlık kazanılmış olmasına karşın, mahalli idarelerdeki sivil bürokrasi önemli oranda Bulgarların elindedir. Örneğin Şumnu'da toplam nüfusun %40'ını azınlıklar (%35 Türk) oluşturmaktadır ve 32 kişiden oluşan mahalli idareciler içinde 3 Türk ve bir de Çingene bulunmaktadır. Türklerin toplam nüfusa oranı %35'ken mahalli idarede temsil oranı %12.5'te kalmaktadır. Durum nüfusunun %47'sinin Türk ve %44'ünün Bulgar olduğu Razgrad'da da benzer durumdadır. 37 yerel idarecinin bulunduğu belediyede sadece dokuz Türk görev yapmaktadır.

Bu durum İçişleri Bakanlığı'na bağlı Bölge Yönetimlerinde de geçerlidir. Toplam nüfusun %35'ini Türklerin temsil ettiği Şumnu'daki emniyet teşkilatında görev yapan sekiz yüz civarındaki polisin sadece 33'ü (iki kişi yüksek rütbeli) Türk azınlık mensubudur ki, bu oran %4'e tekabül etmektedir. Razgrad'da ise Türk azınlığın polis teşkilatı içindeki temsil oranının %8-10 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Diğer yerleşim merkezlerinden farklı olmak üzere Razgrad Bölge Mahkemesine 2003 yılı içinde ilk kez Türk azınlık mensubu bir savcı ve bir avukat atandırılmıştır.⁷⁵²

1989'u takip eden süreçte ülkede yaşayan azınlıkların durumunun iyileştirilmesine yönelik olarak yasal ve sosyal alanlarda birçok ilerlemeler kaydedilmiş ve Türkler Bulgaristan sosyal ve siyasal yaşamına tekrar entegre olmaya başlamışlardır. 1992 yılından 2004 yılına kadar geçen sürede toplam yedi kez düzenlenmiş bir araştırma⁷⁵³ Bulgarların Türklere yaklaşımı ile Türklerin Bulgarlara yaklaşımının zaman içindeki değişimini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

⁷⁵² Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 135-138.

⁷⁵³ Hristova, a.g.m., s. 248-250.

Tablo 9: Bulgarların Türklere Yaklaşımı (1992-2004)

SORU	1992	1993	1994	1997	1998	2001	2004
İşçi olarak çalıştırırım	%47.6	-	-	-	%62	-	%58.3
Yanında işçi olarak çalışırım	%39.1	-	-	-	%53	%50	%43.9
Aynı yerde çalışabilirim	-	%50	-	-	%70	-	%68.3
Komşu olarak kabul edebilirim	-	%65	-	-	%71	%74.2	%63.7
Arkadaş olarak kabul edebilirim	%56.7	-	%27	%56	%59	-	%54.6
Türklerle evliliğe karşıyım	%76	%73	-	-	%91.5	-	%64.8
Türklere oy veririm	%28.5	-	%18.8	%40	-	%50.6	-

(Kaynak: Hristova, *Bulgarian Politics of Multiculturalism*, s. 250.)

Tablo 10: Türklerin Bulgarlara Yaklaşımı (1992-2004)

SORU	1992	1993	1994	1997	1998	2001	2004
İşçi olarak çalıştırırım	%88.6	-	-	-	%81	-	%95.5
Yanında işçi olarak çalışırım	%92.6	-	-	-	%87	-	%95.5
Aynı yerde çalışabilirim	-	-	-	-	%94	-	%98.5
Komşu olarak kabul edebilirim	-	-	-	-	%85	-	%97
Arkadaş olarak kabul edebilirim	%87.7	-	-	%86	%82	-	%92.4
Bulgarlarla evliliğe karşıyım	%67.2	-	-	-	%76	-	%50
Bulgarlara oy veririm	%86.3	-	%69	%84	-	-	-

(Kaynak: Hristova, *Bulgarian Politics of Multiculturalism*, s. 250.)

Yukarıdaki her iki tablo birbiriyle karşılaştırıldığında Bulgarların Türklere karşı hala belli bir mesafeye kadar yakınlığı kabul ettiklerini ve eski milliyetçi önyargılardan kopamadıklarını, Türklerin ise kendilerine uygulanmış her türlü insanlık onuruna aykırı uygulamalara rağmen Bulgarlara karşı daha yumuşak bir tutum içinde oldukları görülmektedir.

Ayrıca 1994 yılında Bulgaristan çapında yapılmış başka bir istatistikî araştırmada çıkan sonuçlar ise, yukarıdaki araştırmanın sonuçlarını desteklemekte ve Bulgarların Türklere bakışlarındaki net ve olumsuz tabloyu gözler önüne koymaktadır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre: Bulgarların %50'sinin Mecliste Türk Milletvekili görmek istemediği, %25'inin bir Türk etnik partisinin Mecliste bulunmasından çok rahatsız olacağı, %67'sinin okullarda

Türkçe eğitime karşı olduğu, %88'inin de bir Türk'ü bakan olarak kesinlikle görmek istemediğini ortaya koymaktaydı.⁷⁵⁴

Bulgaristan'da 1995 ve 1997 yıllarında yapılmış iki ayrı ankette ise "Komşu ülkeler içinden hangisinin tehdit olarak algılandığı" şeklindeki soruya alınan cevaplardan en yüksek oyu Türkiye aldı. Oysa bu dönemde Türkiye'de mükemmele yakın Türk-Bulgar ilişkilerinden bahsedilmekteydi. Ortaya çıkan sonuçlar, azalma eğilimi göstermekle birlikte Bulgar siyasetçileri ve medyasının yaptığı olumsuz etkilemeyle Bulgar halkının ülkede yaşayan Türk azınlık ve Türkiye hakkında olumsuz düşünmeye devam ettiğini gösteriyordu. 1995 yılında yapılan ankette "Komşu ülkelerden herhangi birisi Bulgaristan için askeri tehdit özelliği taşımakta mıdır?" sorusuna alınan cevaplar şu şekildeydi:

Tablo 11: Bulgar Halkının Tehdit Algılaması (15 Nisan 1995)

Yunanistan	%3
Makedonya	%4
Romanya	%1
Sırbistan	%15
Türkiye	%26
Hayır	%40
Bilmiyorum	%22

(Kaynak: Yanovski, *The Image of The Turks in Bulgarian Press.*, s. 331)

1997 yılında yapılan bir diğer ankette ise yukarıdakine benzer olarak "Bulgaristan'ın güvenliğini tehdit eden komşusu var mıdır?" şeklindeki soruya verilen cevaplardan ise Türkiye'nin hala en üst seviyedeki tehdit olarak algılandığı görülmekteydi. Bahse konu soruya verilen cevaplar şu şekildeydi:

Tablo 12: Bulgar Halkının Tehdit Algılaması (16 Aralık 1997)

Yunanistan	%0.6
Makedonya	%4.1
Romanya	%0.2
Sırbistan	%1.3
Türkiye	%9.9
Hayır	%59.7
Bilmiyorum	%31.2

(Kaynak: Yanovski, *The Image of The Turks in Bulgarian Press.*, s. 331)

⁷⁵⁴ Höpken, a.g.m., s. 77.

3.2.1. Eğitim Konusunda Yaşanan Değişiklikler

Bulgaristan'da çok partili demokratik döneme girilirken, ülkede yaşayan Türk-Müslüman azınlığın eğitim hakkıyla ilgili uluslararası hukuk belgesi olarak içeriği daha önce açıklanmış olan 1919 tarihli Neuilly Barış Antlaşması ve buna ilaveten 1995 tarihli Ulusal Azınlıkların Korunmasına ilişkin Çerçeve Sözleşme bulunmaktaydı. Bahse konu Çerçeve Sözleşmenin 12, 13 ve 14. maddeleri azınlıkların eğitim hakkını kullanması ile ilgiliydi. İlgili maddelerin içeriklerine kabaca baktığımızda: 12. madde ile Sözleşmeye taraf devletler azınlıkların eğitimini sağlayacak öğretmenlerin eğitimi ve ders yardımcılarının temini ve ulusal azınlıkların her türlü eğitime ulaşmalarında fırsat eşitliğinin sağlanması hususlarında sorumlu tutulmaktaydılar. 13. madde ise, taraf devletlerin ulusal azınlıklarının kendi özel eğitim kurumlarını kurma ve yönetme haklarına saygı göstermeleri gerektiği belirtilmekteydi. 14. madde ile de Sözleşmeye taraf devletlerin azınlıklarının kendi anadillerini öğrenme hakkını tanıyacakları, ulusal azınlıkların yoğun olarak yaşadığı yerleşim merkezlerinde talep gelmesi halinde ülkenin kendi eğitim sistemi içinde anadillerinin öğrenilmesi yönünde gerekli olanakları yaratacakları vurgulanmaktaydı. Ancak ülkenin 1971 tarihli Anayasasında bu konuda bir düzenlemeye gidilmemişti.

Türk azınlığı, HÖH'ün de Meclise girmesini müteakiben eğitim hakkıyla ilgili isteklerini Mecliste gündeme sık sık getirmeye başladı. Dönem içinde yapılan tespitlere göre anadilini öğrenmesi gereken okul çağında toplam 170 bin Türk çocuğu vardı.⁷⁵⁵

Türk azınlık anadilde eğitim hakkı için sokakta mücadele ederken onların temsilcisi HÖH de Mecliste çalışmalarını hızlandırdı. HÖH ve Eğitim Bakanlığı yetkilileri yaptıkları görüşmelerden sonra 1990–1991 ders yılının ikinci yarısından itibaren ve Türk azınlığın yoğun olarak yaşadığı bölgelerden başlamak üzere, en az on Türk öğrencinin bulunduğu birinci ila dördüncü sınıflarda haftada dört saat süreyle Türkçe dersi okutulması kabul edildi. Yapılan görüşmeler sonunda Türk öğretmenlerin maaşlarının devlet tarafından ödenmesi ve bu öğretmenlerin yaz tatili süresince eğitim

⁷⁵⁵ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 188.

seminerlerine katılmalarında mutabakat sağlandı.⁷⁵⁶ Görüşmelerde Türkçe eğitime vakit kaybetmeden pilot olarak belirlenen okullarda başlanması ve 1991–1992 ders yılında ise anadilde eğitimin tüm Bulgaristan'daki ilkokullara yayılması kabul edildi.⁷⁵⁷

Bu gelişmeler üzerine daha önce de kısaca değinildiği gibi, özellikle Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde olmak üzere Bulgar milliyetçilerinin büyük tepki göstermelerine neden oldu. Kırcaali'deki durum ise diğer bölgelere nazaran daha gergin bir hal almıştı. Ulusal Radikal Parti il yetkililerinin önderliğinde milliyetçi gruplar okulların önlerinde toplanarak öğrencilerin geçişlerine izin vermiyor, milliyetçi öğretmenler dersleri boykot ederek girmiyor ve bir kısım Bulgar da açlık grevi yapıyordu.⁷⁵⁸ Bir süre sonra grevler daha da yayılmaya başladı. Tırmanan gerilim yüzünden Bulgar güvenlik güçleri okullara sevk edilerek eğitim yeniden başlatıldı. Ancak bu durum Bulgar milliyetçilerinin daha da saldırganlaşmasına neden oldu.⁷⁵⁹ Milliyetçi eylemlerin kontrolden çıkma temayülü göstermesi nedeniyle Hükümet Türkçe ders uygulamasına süresiz olarak son verdiğini ilan etti. Anadilin çocuklara öğretilmesinde kararlı olan Türk azınlığı bir süre sonra çareyi HÖH'ün yayın organı olan Hak ve Özgürlük gazetesinin bazı sayfalarını Türkçe eğitim maksadıyla hazırlamakta buldu.⁷⁶⁰

Bu arada Meclisteki yoğun tartışmalardan sonra 1971 Anayasasının yerine geçmek üzere Yeni Anayasa 12 Temmuz 1991 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girdi. 1991 Anayasasında azınlıkların eğitim hakkına yönelik düzenlemeler getiren maddeler ve içerikleri kısaca şöyleydi: 36. maddede anadili Bulgarca olmayan vatandaşlar, Bulgarca'yı zorunlu olarak öğrenmek dışında kendi anadilleriyle eğitim görme ve anadillerini kullanma hakkına sahip oldukları belirtilmekteydi. 54. maddede ise herkesin ulusal ve evrensel kültür değerlerinden yararlanma ve kendi etnik kimliği doğrultusunda kültürünü geliştirme hakkına sahip olduğu hususu yer almaktaydı.

⁷⁵⁶ Poulton, a.g.e., s.170., Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 138–139.

⁷⁵⁷ Poulton, a.g.e., s.171.

⁷⁵⁸ *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1991.

⁷⁵⁹ *Cumhuriyet*, 13 Mart 1991.

⁷⁶⁰ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 158–165.

Ancak 1991 Anayasasında azınlıklara eğitim konusunda verilen haklar kâğıtlarda kalmıştı. Zira 1991–1992 ders yılı başlamış ancak müfredatta yine Türkçe dersine yer verilmemişti. Bunun üzerine Türk azınlık çocuklarını okula göndermemeye başladı.⁷⁶¹ Türklerin başlattığı direniş üzerine Hükümet bu sefer Türklere karşı tedbir alma gereği duydu ve çocuklarını okula göndermeyen ailelerin gönderilmeyen her gün için elli Leva para cezası ödeyeceğini, 16 yaşından büyük öğrencilere ise disiplin cezalarının verileceği ilan edildi.⁷⁶² Türk azınlık Hükümetin bu yöndeki tehditlerine aldırış etmeyerek okulları boykot etmeye ve çocuklarını Kuran kurslarına göndermeye başladı.⁷⁶³

HÖH 1991 sonbaharında Hükümete sunduğu bir teklifte sadece Türk azınlık değil, diğer azınlık çocuklarının da ilkokul birinci sınıftan lise seviyesine kadar kendi anadilini haftada dört saat okumaları gerektiği belirtilmekteydi. Ayrıca Türk azınlığın ihtiyacını karşılamak üzere Pedagoji ve Türk Filolojisi Enstitülerinin yeniden açılması istenmekteydi. BSP iktidarı ise bu talep karşısında azınlıkların anadil öğretimlerinin Bulgar resmi okulları dışında ve devlet kontrolünde yapılmasını öngören bir yasa maddesi hazırlayarak Meclisten geçirdi. Hükümetin Türk azınlığın beklentilerinden çok daha kötü bir karar almış olması, Türklerin başta Şumnu, Burgaz, Kırcaali, Razgrad ve Cebel olmak üzere yoğun olarak yaşanan bölgelerde boykota gitmelerine neden oldu. Türk veliler devlet okullarında Türkçe dersinin tekrar okutulmasına izin verilene kadar eylemlerinin devam edeceğini açıklıyorlardı.⁷⁶⁴

Aslında, 1991 Anayasasının kabul edilmesinin ardından Meclis kendini feshetmeye hazırlanıyordu ve BSP iktidarı 13 Ekim 1991 tarihinde yapılacak seçimlerde Türk azınlığa vereceği tavizler yüzünden oy kaybetmek istemiyordu. İşte bu nedenle Türk azınlığın anadilde eğitimle ilgili talepleri sonuçsuz kalıyordu.

⁷⁶¹ Cumhuriyet, 17 Eylül 1991.

⁷⁶² Cumhuriyet, 26 Eylül 1991.

⁷⁶³ Cumhuriyet, 25 Ekim 1991.

⁷⁶⁴ Özgür, Etnik Sorunların, s. 188-189., Yasemin Çongar, "Türkiye'den Halliceyiz", Cumhuriyet, 22 Ekim 1991.

Nihayet beklenen seçimler 13 Ekim 1991 tarihinde yapıldı. Seçimler sonunda ortaya çıkan dengeler çok hassastı. Seçimlerde en yüksek oyu almış olan DGB mevcut sandalye sayısı ile iktidar olamadığından HÖH'ün desteğine ihtiyacı vardı. Bu durumu iyi değerlendiren HÖH, devlet okullarında Türkçe eğitiminin tekrar müfredata alınması koşuluyla DGB'ye destek olacağını bildirdi. Bu konuda mutabık kalındıktan sonra kabine kurulabildi. Yeni DGB Hükümeti HÖH'ün isteklerini göz önüne alarak çalışma sonunda Milli Eğitim Kanununda konuyla ilgili düzenlemeleri yaparak yürürlüğe soktu. Yeni düzenlemeye göre birinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar olan Türk öğrenciler Türkçe dersini seçmeli olarak ve okul saatleri dışında haftada dört saat süreyle alacaklardı.⁷⁶⁵ Ayrıca Türk öğretmenleri her eğitim yılı başında bir hafta süreyle mesleki eğitime tabi tutulacaktı. Yürürlüğe sokulan düzenlemeler Türk azınlığın isteklerini tamamen karşılamamaktaydı. Türk tarafının anadilde eğitimin mecburi tutulması ve ders saatleri içinde verilmesi isteğine karşılık Hükümet bunu tamamen isteğe bağlı ve ders saatleri dışında bırakmıştı. Türk öğretmenlere tüm yaz tatili boyunca eğitim verilmesi isteği ise bir hafta ile sınırlı kalmıştı. Ancak bu olumsuzluklar Türk azınlık tarafından göz ardı edilerek boykot sona erdirildi ve çocuklar tekrar okula yollanmaya başladı.⁷⁶⁶

Türkçe eğitimin başlamasıyla beraber konuya ilişkin sorunlar da su yüzüne çıkmaya başladı. Bu sorunların ilk ikisi, daha sonra değinilecek olan Türkçe eğitim yardımcı malzemesindeki eksiklikler ve yetişmiş öğretmen sayısının çok düşük olmasıydı. Diğer büyük sorun ise Türkçe derslerinin ders saatleri dışında ve ihtiyari tutulması sebebiyle özellikle hasat zamanı olan ilkbahar ve sonbahar aylarında öğrenciler derslere katılmak yerine ailelerine tarlada yardım etmeleriydi. Bu durum, derslerden beklenen verimliliği azaltıyordu.⁷⁶⁷

İşte tüm bu hususlar birleştiği zaman ise uğrunda bunca mücadele verilmiş olan Türkçe dersine katılımın, beklenenin çok altında gerçekleşmesine neden oluyordu. Bulgaristan Eğitim, Kültür ve Bilim

⁷⁶⁵ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 111.

⁷⁶⁶ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 140–141.

⁷⁶⁷ Eminov, *a.g.e.*, s. 142.

Bakanlığının 1993 yılının Mayıs ayında yaptığı bir açıklamaya göre Türkçe dersi almak için müracaat eden 92.166 öğrenciden 17 bini yeterli sayıda Türkçe öğretmeni bulunmadığı gerekçesiyle ders alamadı.⁷⁶⁸ Türkçe derslerini almak isteyen Pomak azınlık mensubu öğrenciler ise derslere kabul edilmediler. BSP bu konuda Pomakların yaptığı müracaatların kanuna uygun olmadığı ve bu konuda ciddi önlemler alınması gerektiğini iddia ediyordu.⁷⁶⁹

HÖH'ün dışardan desteklediği DGB Hükümeti bir süre sonra bu desteği kaybedince 28 Ekim 1992 tarihinde istifa etmek zorunda kalmış, müteakiben HÖH'ün girişimleriyle Lyuben Berov Başbakanlığındaki Teknokratlar Hükümeti göreve gelmişti. Ancak ülkede yaşanan sosyal ve ekonomik sorunların gittikçe büyümesi iktidarları zayıflatırken BSP'nin yeniden güçlenmesine neden oldu. Berov Hükümeti istifa etmeden önce azınlıkların eğitim hakkıyla ilgili yasaya bir takım ilaveler yaptı. Bu ilavelerden ilki, Türkçe dersi almak isteyenlerin okul yönetimlerine dilekçe vermesi zorunluluğuyla ilgiliydi. Bahse konu dilekçeler 16 yaşından küçük çocukların velileri tarafından, 16 yaşında ve daha büyük olanların ise kendileri tarafından okul idarelerine verilecekti. Diğer bir ilave maddeyle de Türkçe sınıflarının ihtiyaçlarının karşılanması belediyelere görev olarak verilmekteydi. Ayrıca anaokulu çağındaki azınlık çocuklarına Bulgarcanın öğretilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve organizasyona gidilmesi karara bağlanıyordu.⁷⁷⁰ 18 Aralık 1994 tarihinde yapılan seçimler sonrasında BSP tek başına iktidar olmayı başardı. Bu hükümetle ilgili en dikkat çekici hususlardan birisi de kadrosunda Türk düşmanlığı tescilli ve asimilasyon politikasının en büyük destekçilerinden İlço Dimitrov'un Eğitim Bakanı olarak görevlendirilmiş olmasıydı. BSP iktidarı boyunca anadilde eğitimle ilgili çeşitli engellemeler yapılmaya çalışıldı ve Pomakların Türkçe derslerine girmeleri engellendi. 1996 yılında Türk azınlık mensuplarının Türkçe derslerinin müfredata dâhil edilerek iyileştirilmesiyle ilgili teklife eski asimilasyoncu Eğitim Bakanı " Bulgaristan'da bundan sonra Türklere ait bir okul hiçbir zaman olmayacaktır. Bunun Türklere tarafından iyice bilinmesi gerekmektedir.

⁷⁶⁸ Bulgarian Helsinki Committee, *Human Rights in Bulgaria in 1993 (Annual Report)*, s.2.

<http://www.bghelsinki.org/frames-reports.htm>.

⁷⁶⁹ Poulton, a.g.e., s.170.

⁷⁷⁰ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 111.

Eğer Türk Okulu isteyenler varsa Türkiye'ye gitmekte özgürdürler!" şeklinde amacını aşan açıklamada bulunması ise Türk azınlığın tepkisine neden olmuştur.⁷⁷¹

Bulgar Hükümetinin, Batı dünyasına entegre olma faaliyetleri kapsamında 1998 yılının Şubat ayında 1995 tarihli Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmeyi imzaladığından daha önce bahsedilmişti. Sözleşmenin imzalanması ise Bulgar iç hukukunda bir takım değişiklikler yapılmasını da gündeme getirdi. 1999 yılının Haziran ayında bu maksatla Eğitim Kanununda bir takım değişikliklere gidildi. Bu kapsamda, Devlet Okullarında anadil ve din eğitimi dersleri müfredata dâhil edilerek mecburi seçmeli ders kapsamına alındı ve uygulama 2002 tarihinden itibaren yürürlüğe girdi. Ayrıca bahse konu Kanunda yapılan ilave değişikliklerle Türkçe derslerine yapılan yardımlar daha merkezi hale getirildi ve bu husus doğrudan devletin sorumluluğuna verildi. Böylelikle bu konuda yerel yöneticilerin inisiyatifleri ortadan kaldırılmış oldu. Kanunda yapılan bir diğer dikkat çekici değişiklik ise, Türkçe derslerinin lise son sınıfa kadar yayılıyor olmasıydı.

2002–2003 ders yılı yukarıda bahsedilen yeni değişikliklerle başladı. Türkçenin ilkokul birinci sınıftan lise son sınıfa kadar seçmeli mecburi ders okutulmasıyla ilgili olarak bu sefer de yeni problemler ortaya çıkmaya başladı. Konuya ilişkin olarak tespit edilen hususlar şunlardır: Yeni sistemde Türkçe dersi, birinci sınıflarda haftada üç saat; iki, üç ve dördüncü sınıflarda haftada iki saat; beş, altı, yedi ve sekizinci sınıflarda ise haftada üç saat olarak planlanmıştır. Türk öğrenciler Türkçe dersini seçerken diğer alternatif dersler olan İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Almanca ve koreografi derslerinden feragat etmek durumunda kalmaktadır. Örneğin İngilizce öğrenmek de isteyen bir öğrenci bu dersi haftada en az iki saat almak zorunluluğundadır ki, bu durumda bahse konu öğrenci Türkçe dersini birinci sınıfta haftada bir saat; iki, üç ve dördüncü sınıfta hiç; beş, altı, yedi ve sekizinci sınıflarda ise haftada birer saat almak durumunda kalacaktır.

⁷⁷¹ Bulgarian Helsinki Committee, **Human Rights in Bulgaria in 1996 (Annual Report)**, s.7.
<http://www.bghelsinki.org/frames-reports.htm>.

Durum liselerde de farklı değildir. Dokuzuncu sınıfta mecburi seçmeli derslere ayrılan süre haftada beş saat iken; bu süre onuncu sınıflar için on iki ders saati, on birinci sınıflar için yirmi iki ders saati ve on ikinci sınıflar için haftada yirmi altı ders saatidir. Kendilerine bir gelecek belirlemenin arifesinde olan bu öğrenciler de, Türkçe dersini diğer sekiz ders (matematik, tarih, edebiyat, Bulgar dili, yabancı dil vs.) ile kıyasladıktan sonra tercih etmek durumunda kalmaktadır. Bu durumda Türkçe dersleri de almak isteyen bir öğrenci en iyimser tahminle, haftada iki saat bu derse zaman ayırabilecektir.

Türkçe derslerine ayrılabilen sürenin düşmesi ise, bu dersten beklenen faydanın azalmasına ve bunun sonucunda da derse olan talebin azalmasına neden olmaktadır. Aşağıda açıklanan iki istatistikî sonuç ise bu fikri teyit eder niteliktedir:

2000–2001 ders yılında Türk azınlığın yoğun olarak yaşadığı toplam 20 bölgedeki 520 devlet okulunda 34.860 öğrenci Türkçe dersi almaktaydı. Bu dönemde okullardaki Türkçe öğretmenlerinin sayısı 703 kadardı ve bu öğretmenlerin %95'i Filoloji ve Pedagoji Enstitülerinden lisans ya da yüksek lisans seviyesinde mezun olmuş kişilerdi.

2002–2003 ders yılına gelindiğindeyse bahse konu 20 bölgede Türkçe dersini müfredata dâhil etmiş 420 okul faaliyetine devam ederken, öğrenci sayısı 31.349'a geriledi. Okullarda görevli öğretmen sayısı da 588'e geriledi.⁷⁷²

Günümüzde Türk köy okulları Türkçe dersi konusunda biraz daha şanslıdır. Zira bu okulların büyük çoğunluğuna yabancı dil öğretmenlerinin ataması yapılamamış olduğundan, Türk öğrencileri Türkçe dersini mecburen almaktadır. Asimilasyon kampanyalarının kanlı başlangıcı olan ve aynı zamanda bu kampanyaya direnişin sembolü haline gelen 27 Aralık 1984 Kiri (Benkovski) Köyü direnişinin 20. yılı sebebiyle Mestanlı (Momçilgrad)'da düzenlenen törenlerde Türkçe şiir okuyabilecek yeterlilikte öğrenci şehirdeki Türk çocukları arasında bulunamadığından şiir okumak üzere Türk köylerinden çocuklar getirtilmiştir.⁷⁷³

⁷⁷² Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 111–114.

⁷⁷³ Balkanlar'da Türk Kültürü Dergisi Genel Yayın Yönetmeni Mehmet Alev ile 12 Nisan 2005 tarihinde yapılan görüşme.

Daha önce değinildiği gibi, Türk azınlığın anadilde eğitimi ile ilgili meselelerden bir diğeri de ders kitaplarıyla ilgili olanıdır. 1970'li yıllardan itibaren uygulamaya konulan asimilasyon kampanyasının bir sonucu olarak, 1989 sonrası dönemde ülkede tek bir Türkçe basılı eser kalmamıştı. Bu nedenle 1990 yılının Eylül ayında oluşturulan bir komisyon Türkçe ders kitaplarını hazırlama görevini üstlendi.⁷⁷⁴ Bahse konu komisyon bu tarihten itibaren kitapların hazırlanması hususunda Türk Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliğine girdi.⁷⁷⁵ Ancak bu komisyonun hazırladığı ilkökul bir, iki, üç ve dördüncü sınıflarda kullanılmak üzere hazırlanan alfabe kitabı ve beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci sınıflar için hazırlanmış okuma kitabı çok kötüydü.⁷⁷⁶ Hazırlanan okuma kitaplarının Türkçe ve Bulgarca olarak hazırlanmış olması ise HÖH yetkililerince Türkçenin, İngilizce ya da Fransızca gibi yabancı bir dil gibi ele alınması şeklinde yorumlanmış ve protesto edilmişti.⁷⁷⁷

Mevcut kitapların çok kötü olması sebebiyle 1992–1993 ders yılına girilirken Türkiye, Sofya Büyükelçiliği kanalıyla 460 bin adet ders kitabını başışladı.⁷⁷⁸ Bahse konu fasılda ilkökul birinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar olan öğrencilere hitap eden bir dilbilgisi kitabı ile bir okuma kitabı bulunuyordu.⁷⁷⁹

1992'den günümüze kadar Bulgaristan'da sadece bir Türkçe-Bulgarca sözlük ve bir dilbilgisi alıştıırma kitabı (2000 yılında) basıldı. Bunun haricinde ne bir yeni basım ne da yeniden basım kitap mevcut değildir.

2002–2003 ders yılı başlangıcında Eğitim Bakanlığı yeni içeriklerle Türkçe ders kitaplarının yeniden hazırlanması için bir kurul teşkil edilmesi yönünde karar aldı. Ancak bugüne kadar bu konuda bir gelişme olmadı.⁷⁸⁰

Anadilde eğitim hakkı kazanıldıktan sonra yaşanan diğeri bir sorun ise bu dersi verecek nitelikte öğretmenin bulunmamasıydı. Hatırlanacağı gibi, 1958 yılından itibaren Türkçe derslerine yönelik kısıtlamalar yapılmış ve 1974

⁷⁷⁴ “Komşuda Türkçe Eğitimi”, *Cumhuriyet*, 2 Aralık 1990.

⁷⁷⁵ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 141-142.

⁷⁷⁶ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 114.

⁷⁷⁷ *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1990.

⁷⁷⁸ Prof. Hayriye Memova ile 13 Nisan 2005 tarihinde yapılan görüşme. Bu sayı Nurcan Özgür tarafından 270 bin olarak belirtilmektedir. Bkz. Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 190.

⁷⁷⁹ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 114.

⁷⁸⁰ Bulgarian Helsinki Committee, *a.g.e.*, s. 115.

yılında Türkçe eğitim tamamıyla yok edilmişti. 1989 yılında yaşanan büyük göç sırasında ise öğretmenlerin 3722'si Türkiye'ye göç etmişti.⁷⁸¹ Bulgaristan'da ise olaylar yatıştıktan sonra kalan Türk öğretmen sayısı bin civarındaydı ancak bu öğretmenler 1974 yılından beri öğretmenlik yapmıyorlardı ve yaşlılardı. Öğretmenin yetersiz olduğu durumda ise kitaplar çok iyi olsalar bile bir anlam ifade etmiyordu.⁷⁸² Öğretmen açığını kapatabilmek maksadıyla Türk azınlığa yönelik olarak Kırcaali ve Şumnu'da iki Pedagoji Enstitüsü (1992)⁷⁸³ ile Sofya (1989) ve Şumnu'daki üniversitelerde Türk Dili Bölümleri açıldı.⁷⁸⁴ Şumnu ve Kırcaali'deki Pedagoji Enstitülerinin 350 kişi olan ilk mezunlarını 1993–1994 ders yılının başlangıcında öğretmen olarak göreve başladılar.⁷⁸⁵ Ayrıca öğretmenler Türkçe dersinin metodolojisini öğrenmek üzere Türkiye'deki kurslara davet edildiler. Ancak bu uygulamaya BSP Hükümetinin Eğitim Bakanı İlço Dimitrov tarafından 1995 yılında son verildi.⁷⁸⁶

Günümüzde Türk azınlığın öğretmen sorunu kalmadığı, yukarıda adı geçen okullardan mezun olanların ise ihtiyaçtan fazla olduğu için başka işlerde çalıştıkları görülmektedir.⁷⁸⁷

Bulgaristan'da bugün itibarıyla devlet okulu statüsünde olmasına karşın Bulgaristan Başmüftülüğüne bağlı ve Bulgarca eğitim veren beş eğitim kurumu vardır. Sofya'daki Yüksek İslam Enstitüsü dışındakiler imam-hatip lisesi özelliğinde olup, hepsi de 1991 yılında eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Şumnu, Rusçuk ve Razgrad'a bağlı Glocevo köyünde bulunan liseler karma olarak, Mestanlı'da bulunan lise ise sadece erkek öğrenci ile eğitim yapmaktadır.⁷⁸⁸

Bu okullardan Sofya'da bulunan Yüksek İslam Enstitüsü, ilk kez 1990–1991 ders yılında lise üzerine üç yıllık eğitim vermek üzere yarı yüksek okul statüsünde üçü kız olmak üzere altmış öğrenciyle öğretime başladı.⁷⁸⁹

⁷⁸¹ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 265.

⁷⁸² Yasemin Çongar, "Bağımsız, Bağlantısız Bulgaristan", *Cumhuriyet*, 24 Ekim 1991.

⁷⁸³ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 190.

⁷⁸⁴ Turan, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri*, s. 37.

⁷⁸⁵ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 190.

⁷⁸⁶ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 143.

⁷⁸⁷ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 114.

⁷⁸⁸ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 266.

⁷⁸⁹ Çiçek, a.g.e., s. 220-221.

Bahse konu okul 1994–1995 ders yılı ile de dört yıllık eğitime geçerek bugünkü statüsüne geldi ve bünyesinde İlahiyat ve Pedagoji olmak üzere iki fakülte kuruldu. Din eğitimi veren bu okulların tümü birçok ülke ve cemaatin de ilgi alanına girmekteydi. Türk azınlık ve Türkiye tarafından tanınmayan atanmış Başmüftü Nedim Gencev, BSP'nin Türkleri ve Müslüman diğer azınlıkları kamplara ayırma politikasını hayata geçirebilmek için özellikle Arap ülkeleriyle ve Türkiye'den de bazı cemaatlerle ilişkiye girmişti.⁷⁹⁰ Ülkedeki Pomak öğrenciler Arap ülkelere gönderilirken, ülkenin özellikle Kuzeydoğusunda bulunan Aleviler ise İran'ın kontrolüne terk edildiler. Yüksek İslam Enstitüsü de bu arada Türk Diyanet Vakfı ile Gülen Cemaati arasında yaşanan mücadeleye tanık oldu. Diyanet Vakfı bu mücadeleyi ancak 1998 yılında kazanabildi.⁷⁹¹ Bugün için bahse konu Enstitünün maddi desteği Türkiye tarafından sağlanmaktadır.⁷⁹²

Bulgaristan'ın 1999 yılında imzalayarak 2002 yılında yürürlüğe soktuğu 1995 tarihli Çerçeve Sözleşme taraf ülkelere azınlıkların anadillerine ilişkin sorumluluklar yanında din eğitimleriyle ilgili olarak da bir takım sorumluluklar yükliyordu. Bulgar Hükümeti bu nedenle 2002–2003 ders yılından başlamak üzere din dersini ilkokullarda Bulgarca olarak okutulan zorunlu seçmeli bir ders olarak müfredata dâhil etme kararı aldı. Bu uygulamayla Hıristiyan dininden olan çocuklara birinci ila sekizinci sınıflar arasında, Müslüman dininden olan çocuklara ise ikinci ila yedinci sınıflar arasında haftada bir saat olmak üzere din dersi verilmeye başlandı. Din derslerine devam etmek isteyenlere tıpkı Türkçe dersinde olduğu gibi okul yönetimlerine eğitim yılı başında yazılı dilekçe verme mecburiyeti kondu. 2003 yılı itibarıyla bir buçuk milyon civarında Müslüman azınlığın yaşadığı Bulgaristan genelinde sadece dokuz okulda 1256 Müslüman öğrenci din dersi alabilmektedir. Bahse konu derse ait kitaplar Başmüftülükten temin edilmekte olup, kitaplar müfredatın hedeflerine uygun değildir.⁷⁹³ Geçtiğimiz yıl içinde Türk çocuklarına yönelik olarak Resimlerle Namaz isminde bir kitap

⁷⁹⁰ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 202.

⁷⁹¹ Yakup Çiçek, Sofya Yüksek İslam Enstitüsünde 1994–1996 yılları arasında dekanlık görevini yürütmüştü. Dönem içinde yaşanan olayların detayı için bkz: Çiçek, *a.g.e.*, s. 206-220.

⁷⁹² Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da*, s. 266.

⁷⁹³ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 117–118.

Türk Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanarak Bulgaristan Başmüftülüğü'ne teslim edildi.⁷⁹⁴

Bulgaristan Türkleri arasında üniversite mezunlarının oranının çok düşük olduğuna değinilmişti. Ülkede genel anlamda öğrenci seçme ve yerleştirme sınavı olmamasına karşın, yüksek öğrenime devam etmek isteyen öğrenciler tercih ettikleri üniversitelerin yaptıkları seçme sınavlarına tabi tutulmaktadır. Ancak Türk öğrenciler bu sistemde genellikle başarısız olmaktadır. Bulgaristan Türkleri arasındaki üniversite mezunlarının sayısını artırabilmek amacıyla HÖH'ün girişimleriyle Türk üniversitelerinde belli oranlarda kontenjanlar oluşturuldu. 1993 yılından itibaren başlatılan uygulamayla, her yıl ortalama seksen ila yüz öğrenci öncelikle Samsun, Kayseri ya da Bursa illerindeki eğitim kurumlarında bir yıl süre ile Türkçe hazırlık kurslarına tabi tutulmaktadır. Bu sürenin sonunda bahse konu öğrenciler yabancı öğrenciler için açılan üniversite sınavına tabi tutulmakta ve bu sonuçlara göre üniversitelere yerleştirilmektedir. Türkiye'de halen bu statüde okuyan yaklaşık beş yüz öğrenci vardır. Yapılan protokol haricinde kendi olanaklarıyla Türk üniversitelerinde okuyan öğrenci sayısının da bu civarda olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca Bulgaristan Başmüftülüğü'nün de Türkiye'deki ilahiyat fakültelerindeki lisansüstü ve doktora programlarında beş ila on arasında değişen sayıda öğrenci kontenjanı mevcuttur.⁷⁹⁵

Bulgaristan'dan Türk üniversitelerine gönderilen öğrencilerin tefrikinde HÖH belirleyici unsurdur. HÖH Yönetiminin öğrenci kontenjanlarını belirlerken kendine daha çok oy veren bölgelere öncelik verdiği; HÖH'ün seçim bölgelerinde aldığı her %1'lik oy için bir öğrenci kontenjanı açtığı şeklinde iddialar mevcuttur.

3.2.2. Dönem içinde Türk Basını

Bulgaristan'daki basın özgürlüğüne ilişkin düzenlemeler daha önceki bölümlerde izah edildiği gibi, 1919 tarihli Neuilly Barış Antlaşması ile 1947 tarihli Paris Barış Antlaşması'nda yer almaktaydı. Bulgaristan'ın 1999 yılında imzaladığı ve 2002 yılında Meclisinden geçirerek uygulamaya soktuğu 1995 tarihli Çerçeve Sözleşmenin 9. maddesi azınlıkların haber alma verme

⁷⁹⁴ Prof. Hayriye Memova ile 13 Nisan 2005 tarihinde yapılan görüşme.

⁷⁹⁵ HÖH İstanbul temsilciliğinde Bayan Nazife Ahmedova ile yapılan görüşme.

haklarının olduğu, azınlıkların kendilerine ait kitle iletişim araçlarını kurma ve işletme haklarının kullanılmasının engellenemeyeceği ve Sözleşmeye taraf devletlerin azınlıkların bu haklarını kullanmalarını kolaylaştırması gerektiği ifade edilmekteydi. Ayrıca 1991 tarihli Bulgar Anayasası'nın 40. ve Radyo-Televizyon Yasasının 6.,12. ve 49. maddeleriyle de azınlıkların kendi anadillerinde yayın yapmalarına olanak tanınmaktadır.

1989 sonrası dönemde Türk azınlığı kendi basın organlarını kurmakla beraber, radyo ve televizyon yayınlarının alt yapı maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle mevcut radyo ve televizyon kanallarında Türkçe yayın yapılabilmesi için uzun mücadeleler verildi ve bunun sonunda *Bulgar Radyosu* haftada üç gün ve birer saat olmak üzere yayına başladı.⁷⁹⁶ 1994 yılında yapılan seçimlerin ardından iktidara gelen BSP'nin ülkede yapılan tüm radyo ve televizyon yayınlarının Bulgarca olması maksadıyla değişik zamanlarda girişimlerde bulunmasına karşın bu istekleri Meclisten geçemedi.⁷⁹⁷

1998 yılının Temmuz ayında Radyo-Televizyon Yasasında yapılan değişiklikle televizyonda Türkçe yayın yapılmasının önündeki engel kalkmış oldu.⁷⁹⁸

Bugün için mevcut yasal düzenlemelere rağmen Türk azınlığın bu hakkını çok iyi kullandığını söylemek mümkün olmayıp, Bulgaristan'da 2003 yılı itibarıyla faaliyet gösteren 180 radyo ve 80 Televizyon istasyonundan⁷⁹⁹ Türkçe yayınları olanlar aşağıda sunulmuştur:

Bulgaristan Ulusal Televizyonunun 1. Kanalı 2 Ekim 2000 tarihinden beri günde on dakika süreyle Türkçe yayın yapmaktadır.⁸⁰⁰

Şubat 2000 tarihinden beri de *7 Dni* isimli özel televizyon kanalı her Pazar günü 20 dakikalık haber ve müzik programını yayınlamaya devam etmektedir. Bahse konu kanalın hazırladığı programın sponsorluğu Uluslararası Kültürel İşbirliği ve Azınlık Sorunları Merkezince yapılmaktadır.⁸⁰¹

⁷⁹⁶ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 190.

⁷⁹⁷ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 165-166.

⁷⁹⁸ "Bulgaristan'da Türkçe Yayına İzin", *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1998.

⁷⁹⁹ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 120.

⁸⁰⁰ Gökdağ, *a.g.m.*, s. 301.

⁸⁰¹ Demirtaş-Coşkun, *a.g.e.*, s. 91.

Vidin ve Razgrad'da ise iki özel kanal Türkçe ve Çingene Dili ile yayın yapmaktadır.

Ülkedeki Türkçe yayın yapan radyo istasyonlarına baktığımızda ise:

Radyo Darık sadece Kırcaali ve çevresine Türkçe yayın yapmaktadır.

Ayrıca Bulgar Radyo Kurumu Türklerin ülke içinde yoğun olarak yaşadığı bölgelere günde üç defa otuzar dakikalık Türkçe yayını yapmaktadır.⁸⁰²

1989 sonrasında yaşanan yeni dönemde Türkiye'den yayın yapan radyo ve televizyon kanallarının herhangi bir elektronik karıştırma ve müdahaleye uğramaması nedeniyle Bulgaristan'dan rahatlıkla izlenebiliyor olmasının da Türk azınlığının radyo ve televizyon kanalı açma ve işletme konusunda daha isteksiz davranmasına neden olduğu değerlendirilebilir.

Radyo ve televizyonculuk konusundaki bu durgunluğa karşın Türk azınlığın 1989 sonrasında derhal Türkçe gazete ve dergi çıkarmaya başladığı görülmektedir. Basın ve yayın ile ilgili yasaklamalar ve kısıtlamaların sona ermesiyle beraber 1990 yılında ilk olarak Bulgaristan Başmüftülüğü tarafından Türkçe ve Bulgarca olarak, aylık *Müslümanlar (Myusmulyani)* gazetesi çıkarılmaya başladı. Bahse konu gazete zaman zaman içine düşülen mali sıkıntılar nedeniyle yayınına ara vermekle beraber, halen yayınlanmaya devam etmektedir.⁸⁰³

1990 yılından itibaren de HÖH kendi yayın organı görevini de üstlenecek olan *Hak ve Özgürlük Gazetesi*'ni Sofya'da Türkçe olarak çıkarmaya başladı. Bu gazete kısa bir süre sonra Türk azınlık çocuklarına yönelik olarak *Filiz* isminde bir gazeteyi haftalık olarak yayınlamaya başladı. Bu haftalık çocuk gazetesi Türkçe ders kitabı yokluğunun yaşandığı okullarda öğretmenler tarafından derslerde kaynak olarak kullanıldı. Hak ve Özgürlük Gazetesi 1994–1995 döneminde mali zorluklar nedeniyle uzun süre yayınlanamadı. 1995 yılından sonra tekrar yayın hayatına başlayan gazete 1998 yılının Aralık ayında Türkçe baskısını durdurdu. En popüler olduğu zamanda günlük en yüksek yedi bin baskı yapan bahse konu gazetenin Bulgarca baskısı ise en son 2001 yılında yapıldı. Bulgaristan'da yaşayan Ermeni azınlığın günlük gazetesi *Erevan*'ın bin tirajı ve Yahudi azınlığın

⁸⁰² Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 120.

⁸⁰³ Turan, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri*, s. 39.

günlük gazetesi *Evrevski Vestî*'nin bin beş yüz tirajı göz önüne alındığında Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığın aslında bu konuda da ne kadar geride kaldığı daha iyice görülmektedir.⁸⁰⁴ Haftalık çocuk gazetesi *Filiz* ise günümüzde yayınlarına devam etmektedir.

BKP ve onun devamı BSP iktidarı sırasında atanmış Başmüftü görevi yapan Nedim Gencev 1992 yılında bu görevden alınınca HÖH ve seçilmiş Başmüftü Fikri Salih'e muhalefet etmek ve Başmüftülük tarafından çıkarılan Müslümanlar gazetesine alternatif olmak üzere BSP'nin mali desteği ile Türkçe ve Bulgarca olarak *İslam Kültürü* gazetesini çıkarmaya başladı.

1945 yılında Türkçe olarak çıkmaya başlayan *Yeni Işık (Nova Svetlina)* gazetesi Soğuk Savaş Döneminde komünist idarenin en önemli Türkçe yayın organı olmuştu. Bahse konu gazete 1989'dan itibaren tekrar Türkçe yazılara yer vermeye başlamıştı. Bahse konu gazete 1992 yılında yayın hayatına son vererek bir imaj değişikliğine gitti ve *Güven* adıyla Türkçe-Bulgarca haftalık olarak yayınlanmaya başladı. Bahse konu gazete bir süre sonra Türk çocuklarına yönelik olarak *Cır Cır* isminde bir de dergi çıkarmaya başladı. Bahse konu gazete ve dergi ekonomik güçlükler nedeniyle 1990'lı yılların sonunda yayın hayatlarını bitirdiler.⁸⁰⁵

Bulgaristan'da 1990'lı yılların ortalarından itibaren yayınlanmaya başlayan bir diğer gazete de haftalık *Zaman*'dir. Bahse konu gazete Türkiye'de yayınlanan Zaman gazetesinin uzantısıdır.

Sofya'da 1995 yılından itibaren *Ümit* isminde üç aylık, kültür, sanat ve haber dergisi Türkçe ve Bulgarca olarak çıkmaya başladı. Günümüzde aylık olarak çıkan bahse konu dergi bugün itibarıyla *Türkiye Zaman Gazetesî*'nin çizgisine yakın olarak yayınlanmaktadır.

1994 yılında Sofya'da çocuklara yönelik olarak hazırlanan aylık dergi *Balon* ise zaman zaman maddi sıkıntılar nedeniyle yayınlarında duraksamalar yaşamasına rağmen ayakta kalmayı başarabilen ender yayınlardandır. Bahse konu dergi Türkçe derslerinde yardımcı kitap olarak kullanılmaktadır.⁸⁰⁶

⁸⁰⁴ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 120-121.

⁸⁰⁵ Kurutmaz, a.g.e., s. 3-53/3-55.

⁸⁰⁶ Turan, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri*, s. 39.

Balon dergisini çıkaran Kazım Memiş Sofya'da 2000 yılından itibaren aylık olarak *Gönül* adında, daha ziyade gençlere yönelik bir eğitim ve kültür dergisi çıkarmaya başladı. Ancak bahse konu dergi, sahibinin sağlık sorunları yüzünden yayınlarını durdurmuş vaziyettedir.⁸⁰⁷

Sofya'da açılan Türk Kültür Merkezi 1999 yılından itibaren *Kaynak* isminde aylık Türkçe olarak tarih, kültür, edebiyat ve sanat konularına yönelik bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Bahse konu yayının tirajı 2002 yılı itibarıyla iki bin civarındadır.⁸⁰⁸

1999 yılı içinde yayına başlayan diğer bir dergi de *Kalem Dergisi*'dir. Bahse konu dergi Sofya Yüksek İslam Enstitüsü tarafından iki ayda bir çıkarılmaktadır. Genellikle din ve tarih konularında yoğunlaşmış bulunan dergi maddi zorluklar yüzünden ancak yılda iki kez yayınlanabilmektedir.⁸⁰⁹

Türk Kültürü Merkezi 2002 yılından itibaren Razgrad'da *Deliorman* isminde üç aylık bilim, edebiyat ve sanat dergisi olarak çıkarmaya başlamıştır. Bahse konu dergi yayın hayatına halen devam etmektedir.

Ayrıca, 2001 yılından itibaren Razgrad'da Deliorman Edebiyat Derneği'nin desteğiyle *Hoşgörü* adında üç aylık haber, yorum ve araştırma dergisi yayın hayatına başlamıştır. Ancak bahse konu dergi düzenli olarak çıkmamaktadır.

2002 yılının Temmuz ayında ise *Aktüel Balkan* isminde bir dergi de Sofya'da yayımlanmaya başlamıştır. Bahse konu dergi halen haftalık olarak iş ve ekonomi konularında ağırlıklı olarak yayınlanmaya devam etmektedir.

Geçtiğimiz yıl içinde *Sabah* isminde bir gazetenin yayına başladığı haberi alınmış olmakla birlikte, gazeteye ait bir bilgi sağlanamamıştır.

Bulgaristan'daki Türk azınlık medyasının yetersiz olmasının temel nedenleri arasında mali kaynak yetersizliği baş sırada olmasına rağmen diğer önemli eksiklik de, yetişmiş ve konusunda uzman Türk asıllı gazeteci sayısındaki eksikliklerdir. Yapılan tespitlere göre Türk azınlığının devletten ya da sivil toplum kuruluşlarından mali yardım alınarak yapılacak yayınların tarafsız olmayacağına inanıldığı için bu tip yardımlara sıcak bakmadığı yönündedir.

⁸⁰⁷ Mehmet Alev, "Kendimizi Toparlama Zamanı", *Balkanlar'da Türk Kültürü*, sayı: 54, Ocak, Şubat, Mart 2005, s. 2.

⁸⁰⁸ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 120-121.

⁸⁰⁹ Turan, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri*, s. 40.

Türk azınlık arasında konuya ilişkin olarak yapılmış bir çalışmanın da sonuçları ilgi çekicidir. Bahse konu çalışma ile, Türk azınlığın: Türkiye'den yapılan radyo ve televizyon yayınları ile Türkiye gazetelerini daha kaliteli bulduklarını, bu yayınlardaki çeşitliliğin Bulgar yayınlarında olmadığı, bu nedenle Bulgar medyasını sadece Bulgaristan'daki günlük gelişmeleri takip etmek için takip ettiği, kendi dil ve kültürlerini muhafaza edebilmeleri için Türkiye kaynaklı medyanın kendileri için yeterli bulunduğunu ortaya koymuştur.⁸¹⁰

3.2.3. Dini Yaşamla İlgili Gelişmeler

Bulgaristan'daki Türk-Müslüman azınlığın din ve vicdan özgürlüğü 1919 tarihli Neuilly Barış Antlaşmasının 50, 53, 54 ve 55. maddeleriyle, 1947 tarihli Paris Barış Antlaşmasının Siyasi Hükümler başlıklı bölümünde yer almaktaydı. Bunun haricinde ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'nin 7. ve 8. maddelerinde ise azınlıkların din ve vicdan özgürlüklerine ve bu azınlıkların dinsel örgütlenmelerine saygı duyulması gerekliliği ile farklı din ve inançtan kişilerin inançlarını açıklama haklarının olduğu belirtilmekteydi.

Mevcut uluslararası hukuki garantilerin yanında, 1991 Anayasasının 13. maddesinde tüm Bulgar vatandaşlarına ibadet özgürlüğü tanınmakta; 37. maddesiyle de kişilerin din ve vicdan özgürlüklerinin dokunulamaz temel hakları olduğu, devletin her türlü dini inanıştan kişilere saygı ve hoşgörü duyacağı belirtilmektedir. Ancak aynı maddenin üçüncü fıkrasında yer alan "Bulgaristan'ın geleneksel dininin Doğu Ortodoks Hıristiyanlığı olduğu" şeklindeki ifade ülkedeki mevcut dinler arasında bir öncelik belirtmesi sebebiyle ülkede anti-laik bir dini ayrımcılığa neden olabilecek güçte görülmelidir.

1989 yılının sonunda Jivkov Rejiminin yıkılmasının ardından kurulan Mladenov Hükümetinin iktidara gelmesiyle BKP Merkez Komitesi "Bulgaristan'da yaşayan herkesin adını, dilini ve dinini özgürce seçebileceği yönünde aldığı kararını kamuoyuna ilan etti. Ülkede yaşanmaya başlayan yeni dönemde de eski rejim tarafından kapatılmış olan camiler yeniden

⁸¹⁰ Igor Valentovitch, "Impediments to the Development of Turkish Ethnic Minority Media in Bulgaria", www.greekhelsinki.gr/bhr/english/countries/bulgaria/rferl_16_01_01.html

açılmaya başladı. Ancak bu dönemde Arapların Pomaklarla İranlıların da Alevilerle yakın ilişkiye girdikleri ve bu bölgelerde açılan ve onarılan camiler için mali yardımlarda bulunduğu gözlemlendi.⁸¹¹ 1989 yılında ülkede faaliyet gösteren cami sayısı üç yüze kadar düşmüşken, bu sayı 1992 yılında 920'ye yükseldi.⁸¹² Eski camilerin onarılması ve yeni camilerin açılmasında izlenen hareketlilik 1994 yılında BSP'nin iktidara gelmesiyle birlikte sona erdi. BSP, iktidardan uzaklaştığı 1997 yılına kadar Bulgaristan'da yeni camilerin açılması konusunda sürekli engeller yarattı. Bulgar Hükümetlerinin genel tavrı ise, yeni cami yapımına izin verilmesi, eski camilerin onarımına zorluk çıkarılması şeklinde olmaktadır. Bunun durumun nedeni ise eski camilerin işgal ettikleri yer dolayısıyla genellikle şehir merkezlerinde ve çok kıymetli gayrimenkul statüsünde olmaları şeklinde değerlendirilmektedir. Mevcut uygulamalara karşın günümüzde Bulgaristan'da faaliyet gösteren camilerin sayısı 1400'e ulaşmış durumdadır.⁸¹³

1992 yılında Bulgaristan çapında düzenlenmiş bir araştırma da sonuçları açısından ilgi çekiciydi. Bu araştırmada çeşitli etnik gruptan insanlara dindar olup olmadıkları sorulmuştu. Yapılan araştırmanın sonucu, 1985 yılından itibaren Türk-Müslüman azınlıklara yapılan baskıların beklenenin aksine etki gösterdiğini, insanların dinlerine daha fazla bağlandıklarını ortaya koymaktaydı. "Kendinizi dindar olarak değerlendiriyor musunuz?" sorusuna verilen cevaplardan ortaya çıkan sonuç aşağıdadır.⁸¹⁴

Tablo 13: Etnik Gruplarda Dine Bağlılık Oranı (1992)

	Evet	Hayır	Emin Değilim
Hristiyan	37	35	28
Türk	73	13	14
Pomak	66	15	19
Çingene	59	22	19

(Kaynak: Höpken, *From Religious Identity to Ethnic Mobilisation*, s. 45)

⁸¹¹ Turan, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri*, s. 42.

⁸¹² Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 63.

⁸¹³ Şimşir, *Bulgaristan'da Kapatılmış*, s.116.

⁸¹⁴ Höpken, *a.g.m.*, s. 45.

Daha önce de değinildiği gibi, BKP'nin iktidardan uzaklaştırılmasından sonra Bulgaristan'da dini okullar açılmaya başladı. Yine eski dönemde başta Kuran olmak üzere tüm dini kitaplara yönelik olan yasaklama kaldırıldı. Yasağın kalkmasıyla yurt dışından dini kitapların getirilmesi serbest bırakıldı. 1990 yılı içinde Başmüftülük on bin Kuran sattı. Bu gelişmelere ek olarak dini bayramların kutlanması, İslami geleneklere uygun cenaze törenlerinin düzenlenmesi, dini nikâh ve sünnetin tekrar serbest bırakılması yine bu dönem içinde gözlemlendi.⁸¹⁵

Dönem içinde Bulgaristan'da bir takım Budist çıkışlı dinler ve özellikle Yehova Şahitleri gibi Bulgaristan'ın daha önceden tanımadığı tarikatlar ülke içinde misyonerlik faaliyetlerine girişmişlerdir. Bulgar yöneticileri Ortodoks inançtaki vatandaşlarının bu tip dini akımlardan korunması için tedbirler alırken,⁸¹⁶ Müslüman azınlıkların Hıristiyanlaştırılmaları konusunda Bulgar Kilisesi ile işbirliği içinde oldu. Bulgar Ortodoks Kilisesinin yanı sıra Evangelist, Protestan ve Katolik misyonerler de başta Çingeneler olmak üzere tüm Müslüman azınlığa karşı faaliyet içinde bulundular.⁸¹⁷

1991 tarihli Anayasanın 13/4. maddesi dinin politik amaçlara alet edilemeyeceğini emretse de, 1989 sonrası dönemde görülen önemli bir diğer olgu da, gerek BSP ve gerekse DGB'nin dini siyasete alet etme çabalarıdır. Bu konuda Bulgar politikacılar seçici davranmayarak bu tutumlarını tüm din ve mezheplerdeki cemaatlerine ve dini organizasyonlarına karşı sürdürmektedirler.⁸¹⁸

Daha önce bahsedildiği gibi, Bulgaristan'daki Müslümanların dini organizasyonları 1880, 1895, 1919, 1945, 1951 ve 1986 yılında çıkarılan tüzüklerle belirlenmişti. 1989 sonrası dönemde ise bu organizasyon 1992, 1994 ve en son olarak da 2002 yılında kabul edilen tüzüklere uygun olarak faaliyet göstermekte olup, mevcut tüzüğe göre Müslüman dini idari yapı şu şekildedir: Bulgaristan'da yaşayan Müslümanların en yüksek kurumu Sofya'da bulunan Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğüdür.

⁸¹⁵ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 63.

⁸¹⁶ U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices (1994)*, www.state.gov/www/global/human-rights/1994-hrp-report/bulgaria.html

⁸¹⁷ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 65.

⁸¹⁸ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 96.

Başmüftülüğün altında Sofya, Filibe, Kırcaali, Smolyen, Aytos, Gotse-Delçev, Şumnu, Razgrad, Plevne ve Dobriç'te on adet Bölge Müftülüğü faaliyet göstermektedir. Camiler, vakıflar ve burada görevli personel ise Bölge Müftülüklerine bağlıdır. Ancak personelin atamaları Başmüftülük kanalıyla yapılmaktadır.⁸¹⁹

Bulgaristan'da yaşayan Türklerin yeni dönemde karşılaştığı önemli meselelerden birini de Başmüftülük Kurumu oluşturdu. 1988 yılında BKP ülkeden Müslümanlığı silmeye yönelik yürüttüğü kampanyayı güçlendirmek amacıyla seçilmiş müftü yerine Nedim Gencev'i Başmüftü olarak atandı ve alt kadrolarda da gerekli düzenlemeler bu esasa uygun olarak yapıldı. Atandırılan kadrolar BKP'nin konuya ilişkin politikalarına paralel olarak süratle anti-İslam faaliyetlerini yürütmeye başladılar. Bu kadroların göreve gelmeleri ise Müslüman azınlığın yoğun protestolarına neden oldu. Müslüman azınlığın protestolarda kullandığı en önemli argümanı, bu atamanın 1986 tarihli Bulgaristan'daki Müslüman Cemaatin Dini Organizasyonu ve Yönetimine İlişkin Tüzüğe aykırı olmasıydı. BKP bu argümanı dayanaktan yoksun bırakmak ve Nedim Gencev ve kadrolarına sağlam bir çalışma zemini yaratmak için bahse konu Tüzüğü de yürürlükten kaldırdığını ilan etti. Bahse konu şahıs ve kendine bağlı kadrolar 1989 sonrası dönemde de işbaşındaydı ve yeni dönemde BSP tarafından destek görmekteydiler.⁸²⁰

Yeni Dönemde mevcut gayrikanunî durumun düzeltilmesi için yeniden faaliyetler başlatıldı. Bu kapsamda 19 Eylül 1992 tarihinde Bulgaristan Müslümanları Konferansı düzenlendi. Bu Konferans'ta Başmüftü seçimi de yapıldı. Yapılan seçim sonunda Fikri Salih Hasan Başmüftü olarak belirlendi. 23 Eylül 1992 tarihinde Müslüman azınlık temsilcileri Bulgaristan Dini İnançlar Müdürlüğü'ne başvurarak Nedim Gencev'in görevden alınmasını ve Başmüftü olarak seçilmiş Fikri Salih Hasan'ın gerekli atanmasının yapılması istendi. Bu müracaat üzerine Dini İnançlar Müdürlüğü 1 Ekim 1992 tarihli yazısıyla Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü görevine Fikri Salih Hasan'ın getirildiğini bildirdi. Bahse konu yazıyla, aynı zaman da Nedim Gencev'in kadrosu durumundaki sekiz Bölge Müftüsünün

⁸¹⁹ Turan, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri*, s. 41.

⁸²⁰ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 63-64.

de işine son verilmiş oluyordu. Ancak Nedim Gencev ve adamları kararı tanımadıklarını ilan ederek, alternatif bir yapılanma içine girdiler. Aslında zamanın Bulgar idarecileri Müslüman azınlığın taleplerini Gencev'in görevine son vermek için bir bahane olarak kullanmışlardı. Zira iktidardaki DGB, eski komünist artıklarını ve BSP'ye yakın olanları her türlü idari kadrodan tasfiye etmeye çalışıyordu. Ancak bu gelişmelerden sonra DGB Hükümeti ülkedeki mevcut sosyal, ekonomik ve siyasal kargaşa ortamının sonucunda istifa etmek zorunda kaldı. Gencev ve adamları Berov Hükümeti döneminden başlayarak BSP'den aldıkları destekle Başmüftülük ve bağlı kurumların binalarını zaman zaman işgal ettiler. Bu dönem içinde başta BSP olmak üzere Bulgar Milliyetçisi partiler Nedim Gencev'i HÖH'e karşı siyasi bir parti kurarak seçime girmesi (ve Türk azınlık oylarını bölmesi) konusunda ikna ettiler.⁸²¹ Aslında HÖH'ü etnik ve dini temele dayanan bir parti olarak suçlayan ve kapatılması için mahkemeye veren aynı kişilerin bir süre sonra Gencev'e böyle bir teklifle gitmiş olması⁸²² ise üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdu.

1994 yılının sonunda yapılan seçimler BSP'nin zaferiyle sona erdi. Nedim Gencev'in kurduğu Demokratik Adalet Partisi (DAP) ise %4 olarak uygulanan barajın altında oy alması sebebiyle Meclise girememesine karşın Bulgar Milliyetçilerinin kendisine verdiği görevi başarıyla icra etti. Zira ülke genelinde 32 bin oy alan Gencev HÖH'ün Meclisteki dört sandalyesini engellemiş oldu.⁸²³

1994 yılının sonunda BSP'nin tekrar iktidara gelmesiyle Nedim Gencev 2 Kasım 1994 tarihinde kendi İslam Şurasını topladı ve kendini Bulgaristan Başmüftüsü seçti. Bu arada BSP Hükümeti de eski Dini İnançlar Müdürünü değiştirerek bu kadroya kendi adamını yerleştirdi. Yeni Dini İnançlar Müdürünün yaptığı ilk icraat ise Nedim Gencev'in yerine Fikri Salih Hasan'ın geçmesine neden olan 1 Ekim 1992 tarihli yazının geçerliliğini iptal etmek oldu ve Gencev'i Bulgaristan Başmüftüsü olarak atamak oldu.⁸²⁴

⁸²¹ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 201-203., Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 64-65.

⁸²² Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 95-96.

⁸²³ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 219-233.

⁸²⁴ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 97.

Bu kanunsuz uygulama karşısında Bulgaristan Türkleri Sofya'da ve ülkenin değişik şehirlerinde geniş katılımlı protesto gösterileri düzenlediler. Ama bu girişimler bir sonuç getirmedi. Seçilmiş Başmüftü Fikri Salih Hasan 6 Mart 1995 tarihinde Bulgaristan Müslümanları Konferansını topladı. Bu Konferans sonunda BSP Hükümetinin din üzerinden yaptığı siyaseti protesto eden bir karar çıktı ve yeni Yüksek Müslümanlar Şurasının üyeleri seçildi. Ancak Bulgaristan Dini İnançlar Müdürlüğü yapılan seçimi ve seçim sonuçlarını tanımadığını ilan etti.⁸²⁵

6 Mart 1995 tarihli Konferans sonuçlarının tanınmaması üzerine Fikri Salih, Nedim Gencev'e karşı bir hukuk mücadelesi içine girdi. Fikri Salih 1997 yılına kadar geçen sürede Yüksek İdare Mahkemesi'nden kendi lehinde iki kez karar çıkartmasına rağmen, BSP Hükümeti bu mahkeme kararlarını da tanımadı. Fikri Salih ayrıca Bulgaristan Hükümetini yasa dışı davranışları sebebiyle Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na şikâyet etti. Şikâyetin Kabul edilmesinin ardından yapılan mahkeme sonucunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 2000 yılında Bulgaristan'ı suçlu buldu.⁸²⁶

Seçilmiş ve Atanmış Dini Kadrolar sorunu 1997 yılına kadar bu şekilde devam etti. Bu durum ise Müslüman azınlıkları parçalara ayırma politikası güden BSP'ye hizmet etti.

Türk azınlık açısından çok çalkantılı geçen BSP İktidarının ardından 1997 yılının Nisan ayında ülkede genel seçimler yapıldı. Bu seçimleri DGB büyük bir farkla kazandı. DGB iktidara geldikten sonra HÖH'ün yönlendirmeleriyle seçilmiş ve atanmış din adamlarını bir araya getirerek onlara yeni bir seçim için teklif yaptı. Tekliffe her iki tarafın da olumlu yanıt vermesi üzerine Başmüftülük ve Yüksek İslam Şurası seçimleri için 23 Ekim 1997 tarihinde karar kılındı. Ancak seçimlere çok az bir süre kala Gencev seçimlerden çekildiğini açıkladı. Bahse konu tarihte yapılan seçimler neticesinde Mustafa Aliş Hacı Başmüftülüğü kazandı. DGB'nin dönem içinde yüzünü Batıya dönmesinin ve BSP'nin Bulgaristan siyasal yaşamındaki etkinliğinin azalmaya başlamasının bir sonucu olarak dinin siyasete alet

⁸²⁵ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 203.

⁸²⁶ Bulgarian Helsinki Committee, *Human Rights in Bulgaria in 2000 (Annual Report)*, s.6. <http://www.bghelsinki.org/frames-reports.htm>.

edilmesi ve azınlıkların dinsel örgütlenmelerine müdahale edilmesi gibi hususların 1997 yılından itibaren ülke gündeminden düşmeye başladığı görülmeye başladı. Ancak 1997 yılında Başmüftü seçilen Mustafa Aliş Hacı Pomak kökenliydi ve daha önce de değinildiği gibi Pomaklar 1989 sonrasında Arap etki alanı içinde kalmışlardı. Muhtemelen bu neden yüzünden Mustafa Aliş Hacı Başmüftülüğü döneminde Arap dünyasına yakın bir duruş gösterdi. Dini eğitim konusunda yurt dışına öğrenci gönderilirken tercih genellikle Türkiye yerine Arap ülkelerinden yana kullanıldı. Ayrıca yine bu dönem içinde Başmüftülük teşkilatına işe alınmada Arap ülkelerinde tahsil görmüş olmak öncelik nedeni oldu. Bahse konu Başmüftünün görev süresinin dolmasının ardından 2000 yılında Müslüman Konferansı toplandı ve toplantı sonucunda Başmüftülük görevine Selim Mehmet getirildi. Mustafa Aliş Hacı da Yüksek İslam Şurası Başkanı oldu. Başmüftülük makamı için yapılan seçimler Bulgaristan'daki çeşitli nüfuz gruplarının sürekli olarak çekişmesine neden olmaktadır. Nitekim bu yıl düzenlenen Müslüman Konferansı'nda da aynı hususlar tespit edildi. Müslüman Konferansı tarafından 10 Nisan 2005 tarihinde yapılan seçimin ardından Mustafa Aliş Hacı tekrar Bulgaristan Başmüftülüğü görevine getirildi.⁸²⁷

1989 sonrası dönemde Türk-Müslüman azınlığın dini yaşamıyla ilgili birçok sorun bugün çözülmüş gibi görünmektedir. Ancak günümüzde mevcut bazı uygulamalar Bulgar idarecilerinin hala Türk-Müslüman azınlığa yaklaşımındaki ayrımcılığı ve önyargıyı ortaya koymaktadır. Örneğin Bulgaristan Hükümeti 2000 yılının Aralık ayı itibarıyla din derslerini tekrar müfredata koymuştur. Bu husus mükemmellikten uzak olmakla beraber sevindirici bir gelişmedir. Ancak din dersi için gerekli mali kaynak Hristiyan Ortodoks çocukları için devlet tarafından karşılanırken, Müslüman azınlık çocukları için bu kaynağın ilk zamanlarda Bulgaristan Başmüftülüğüne karşılanması uygun bulunmuştu. Bu konuda alınan tepkiler üzerine bu mali desteğin din derslerinin açıldığı okulların bağlı olduğu belediyelerce karşılanmasına karar verildi. Müslümanlara yapılan ayrımcılığa bir başka örnek de devletin dini cemaatlere 1995 tarihli Çerçeve Sözleşme gereği

⁸²⁷ Balkanlar'da Türk Kültürü Dergisi Genel Yayın Yönetmeni Mehmet Alev'le 12 Nisan 2005 tarihinde Bursa'da yapılan görüşme.

olarak yaptığı nakdi yardımında ortaya çıkmıştır. Bahse konu Sözleşmenin bir gereği olarak Bulgar Hükümeti ilk kez 2001 yılında nakdi yardım uygulamasını başlattı. Bu uygulama için ilk yıl ayrılmış para miktarı bir milyon Leva civarındaydı. Bu paranın 880 bin Levalık kısmı Bulgar Ortodoks Kilisesine, 20 bin Levalık kısmı Ermeni Ortodoks Kilisesine, diğer 20 bin Levalık kısmı ise Yahudi Ruhani Liderliğine verilirken, Başmüftülüğe bu pastadan düşen pay 100 bin Leva oldu. 2002 yılında Devlet tarafından Müslüman cemaate yapılan yardımlarda bir azalma görüldü. Bulgaristan Hükümetinin ayırdığı 1.030.000 Levalık yardım bütçesinin dağılımı ise şöyle oldu: Bulgar Ortodoks Kilisesi 900 bin Leva, Ermeni Ortodoks Kilisesi 25 bin Leva, Yahudi Ruhani Liderliği 20 bin Leva ve Başmüftülük 80 bin Leva. 2001 sayımlarına göre Bulgaristan'daki Yahudi nüfusu 653 kişidir. Oysa aynı sayımın sonuçlarına göre ülkede bir milyonun üzerinde (Yahudi cemaatin yaklaşık olarak iki bin katı) Müslüman yaşamaktadır.⁸²⁸

Bulgaristan'daki Türk azınlığı ilgilendiren bir diğer konu da vakıflar konusudur. Vakıflarla ilgili düzenlemeler 1919 tarihli Neuilly Barış Antlaşmasında yer almaktadır. Ayrıca 1995 tarihli Çerçeve Sözleşmenin de 8. maddesi Sözleşmeye taraf devletlerin ulusal azınlıklara mensup kişilerin dini kurumlar, dernekler ve örgütler kurma haklarını tanıdığını ifade etmektedir. Bulgaristan Hükümetinin Başmüftülük için yıllık olarak yaptığı yardımın sadece göstermelik olduğu yukarıdaki satırlardan anlaşılmaktadır. Bulgaristan'daki Türk-Müslüman azınlığın dini hayatını sürdürebilmesi açısından vakıf mallarının önemi bu vesileyle bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Ancak Bulgaristan'ın bir Prenslik olarak Osmanlı Devleti'nden ayrıldığı günden beri vakıf malları sürekli erozyona tabi kalmıştır. Özellikle Komünist Dönemde vakıflara ait gelir kaynaklarına devlet tarafından el konulmuştur. 1989 yılından itibaren başlayan yeni dönemde ise Bulgaristan Hükümeti imzalamak zorunda kaldığı uluslararası anlaşmalar gereği olarak daha önceki dönemde devletleştirilmiş olan vakıf mallarının azınlıklara iadesini kabul etmiştir. Bu çerçevede bir takım vakıf malları bugüne kadar iade edilmiş olsa da büyük kısmına ilişkin hukuki prosedürler devam

⁸²⁸ Bulgarian Helsinki Committee, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria*, s. 98–99.

etmektedir. Bulgaristan Yönetiminin de Müslümanlara ait vakıf mallarının iadesi hakkında çok istekli davrandığını da söylemek mümkün değildir.⁸²⁹

3.2.4. Bulgaristan Türk Toplumundaki Siyasi Faaliyetler ve Teşkilatlar

Bulgaristan'da yaşayan Türk-Müslüman azınlığın siyasi hakları 1878 tarihli Berlin Barış Anlaşmasının 5. maddesiyle belirlenmişti. 1896'dan 1908'e kadar olan dönemde Türkler 231 sandalyeli Mecliste 9 ila 13 sandalye arasında temsil edilmişlerdi. Ancak Krallık Dönemine geçişin ardından azınlıkların siyaset sahnesinden çekilmelerini sağlamak için politikalar üretilmeye başlanmıştı. Bu bağlamda ilk olarak Karavelov İktidarı döneminde Bulgar milliyetçileri Türk Milletvekilleri için önemli bir oy kaynağı olan Çingenelerin oy haklarını ellerinden almıştı. Bu gelişme sonucunda da Meclisteki Türk Milletvekillerinin sayılarında düşüşler gözlenmişti.

Çiftçi Parti iktidarı dönemi Türk-Müslüman azınlık açısından en iyi dönem olmuştu. Bu dönemde Türkler Çiftçi Partisi içinde on civarında milletvekili tarafından temsil edilmişler, ancak 1923 yılında Çiftçi Partisi İktidarının devrilmesinden sonra mecliste temsil oranları her dönem biraz daha düşmüştü. 1933 yılında dört milletvekili tarafından temsil edilen Türk-Müslüman azınlığın 1989 yılına kadar olan süre içindeyse Meclislerde temsil edilmediği görülmektedir.

Burada dikkat çeken iki husus vardır. İlk husus, Türk ve diğer Müslüman azınlıkların bahse konu süreçte Bulgar Meclisinde nüfuslarıyla doğru orantılı olarak hiçbir zaman temsil edilemediği, ikinci husus ise, ülkedeki hiçbir azınlığın kendi siyasi partisini kuramadığıdır.

Türk azınlık Bulgar Meclisi'nde temsil edilmediği dönemlerde ise bir takım sivil örgütler kurarak kendi bekasını sürdürmeye çalışmıştır. Ancak bu örgütler genellikle Bulgar idarecilerinin yakın takibinde olmuş ve bu örgütlerin tamamı faaliyete geçtikten belli bir süre sonra milli birliğe tehlike yarattıkları gerekçesiyle kapatılmışlardır.

1985 yılından itibaren Bulgar yöneticilerinin başlattığı asimilasyon kampanyasına karşı ülke içindeki Türk azınlığın yoğun olarak yaşadığı bölgelerde ise bir takım direniş örgütleri kurulmuştu. Bu örgütlerin en önemlisi

⁸²⁹ Turan, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri*, s. 42.

ise BTMHK'di. Ancak bu örgütün mensup ve idarecilerinden üç yüz kişi 1986 yılında tutuklanmış ve örgüt etkisiz hale getirilmişti.

10 Kasım 1989 tarihinde Jivkov ve ekibinin yönetimden uzaklaştırılmasından sonra 22 Aralık 1989 tarihinde ülkede genel af ilan edilmiş ve bu kapsamda BTMHK Lideri Ahmet Doğan ve diğer örgüt mensupları da hapisten tahliye edilmişlerdi.

Tahliye edilen örgüt üyeleri 24–28 Aralık 1989 tarihinde Varna'nın Dırındar köyünde bir araya geldiler ve 4 Ocak 1990 tarihinde BTMKH'yi "Bulgaristan'daki Türklerin ve Müslümanların Hak ve Özgürlükler Hareketi" adlı siyasal bir örgüte dönüştürme kararı aldılar. Bu hareket partileşme sürecinin başlangıcında öncelikle ülke içindeki teşkilat yapısını aşağıdaki esaslara göre oluşturdu:

Kuzey-Doğu Bulgaristan: Deliorman, Dobruca ve Gerlovo,
Güney Bulgaristan: Doğu ve Batı Rodoplar.

Daha yeni yapılanmaya başlayan bu siyasi örgüte 14 Ocak 1990 tarihinde Bulgaristan İnsan Hakları Örgütü'nün yaklaşık 40 bin üyesi katıldı.

26–27 Mart 1990 tarihinde Sofya'da HÖH'ün Ulusal Kuruluş Toplantısı yapıldı. Toplantıya katılan temsilcilere iki ayrı program tasarısı sunuldu. Bunlardan birincisi, ülkedeki Türk ve Müslümanları birleştirme fikrinin ifadesi, ikincisi ise HÖH'ün ulusal niteliklere sahip bir parti olması gerektiği düşüncesiydi. Ancak her iki programın içeriğinde de en başta ulusal etnik, dil ve din sorunları olmak üzere azınlık ve insan haklarına verilen önem ve öncelik vurgulanmaktaydı.⁸³⁰

Kuruluş Toplantısında yapılan tartışmalar sonunda HÖH'ün Parti Tüzüğü de oluşturuldu. Buna göre, HÖH Bulgaristan'daki tüm etnik, dinsel ve kültürel yönden farklı toplulukların hak ve özgürlüklerini iç hukuk ve uluslararası anlaşmalara uygun olarak savunmak ve Bulgaristan'ın ulusal bütünlüğüne katkıda bulunmak maksadıyla faaliyet göstermeyi taahhüt ediyordu. Parti programındaysa, bahsedilen amaçlara ulaşabilmek için verilecek mücadelenin Anayasaya uygun, barışçı, terörizm ve diğer şiddet içeren yollar ile İslami radikalizm, şovenizm ve özerkliği reddeden değerler kabul edilerek, Bulgaristan'daki değişik etnik ve kültürel toplulukların birliği ve

⁸³⁰ Tatarlı, a.g.e., s. 12-13.

uyumu için temel başlangıç olarak enternasyonalizm ilkesinin benimsenmesi hedef olarak ortaya konuldu.⁸³¹ HÖH'ün deklare ettiği temel ilkeleri ise şu şekilde sıralandı:⁸³²

- Antikomünizm,
- Liberal Demokrasi,
- Hukuk Devleti,
- Serbest Piyasa Ekonomisi,
- Yönlendirilmiş Sosyal Devlet Politikası,
- Her Etnik Gruptan ve Dinsel Topluluktan Vatandaşın Hak ve Özgürlüklerini Savunmak,
- Bütün Yurttaşlara Açık Olmak,
- Terörizmin Her Türüsü ve Silahlı Zor Kullanmaya Karşı Olmak,
- Memleketin Toprak Bütünlüğü ve Devlet Egemenliğine Karşı Bölücülüğe Karşı Olmak,
- Yurtta, Balkanlarda ve Dünyada Barış, İşbirliği ve Güvenlik,
- AB ve NATO İle Entegrasyon.

Kuruluş Toplantısında alınan diğer bir karara göre, HÖH Bulgaristan'ın geleceği konusunda DGB ile siyasi işbirliğine gidecekti. HÖH yetkilileri bu kararın arkasından DGB yöneticileri ile temasa geçti ancak milliyetçi çevrelerin şiddetli tepkisi sebebiyle DGB böyle bir ittifakı kabul etmedi.⁸³³

Bahse konu gelişmenin ardından HÖH yöneticileri Bulgar milliyetçilerinin hedefi olmamak için teşkilatın isminde değişiklik yaparak bugünkü ismi kabul ettiler. HÖH yöneticileri ülke içinde herhangi bir parti içinde yapılanmalarının mümkün olamayacağını görmeleri üzerine siyasal parti olarak tescil edilmek üzere Sofya Halk Mahkemesine başvurdular. Bu başvuru üzerine milliyetçi çevreler de aynı mahkemeye başvurarak HÖH'ün etnik ve dini temeller üzerine oturmuş bir teşkilat olması sebebiyle Siyasal Partiler Yasasının gereği olarak kanun dışı ilan edilmesini ve yasaklanmasını talep ettiler. Bahse konu mahkeme 26 Nisan 1990 tarihinde HÖH'ü bir siyasal

⁸³¹ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 96-97.

⁸³² Tatarlı, *a.g.e.*, s. 41.

⁸³³ Poulton, *a.g.e.*, s. 167.

parti olarak tescil ettiğini açıkladı.⁸³⁴ Seçimlerden iki ay önce siyasal parti olarak tescil edilen HÖH çok süratli bir seçim kampanyasına girişti. Seçim öncesinde DGB yöneticileri HÖH'ün yasadışı ilan edilmesi için sürekli faaliyette bulundular. Ancak HÖH lideri Ahmet Doğan, seçimler öncesinde kendi seçmenlerinden HÖH'ün aday göstermediği bölgelerde DGB adaylarına oy verilmesi yönünde telkinde bulundu.⁸³⁵

10–17 Haziran 1990 tarihleri arasında iki turlu olarak icra edilen ilk demokratik parlamento seçimlerine HÖH de katıldı ve seçimlerden Bulgaristan'ın üçüncü büyük partisi olarak çıktı. Seçimler sonunda üçü Bulgar olmak üzere 24 milletvekilini 400 sandalyeli Bulgaristan Meclisine sokmayı başardı.⁸³⁶

Seçimler sonrasında 11 Temmuz 1990 tarihinde Bulgaristan'ın eski başkenti Veliko Tırnovo'da Bulgar Meclisinin sembolik açılış töreni sırasında Eski Meclis Binasının önü milliyetçi grupların gösteri alanı haline döndü. HÖH Milletvekillerinin Meclis Binasına girmeleri engellenmeye çalışıldı. HÖH Milletvekillerinin Meclise girmeleri üzerine bu sefer de milliyetçi milletvekilleri, Anayasa ve Siyasi Partiler Yasasına aykırı olarak kurulmuş bu partinin Mecliste bulunmasının yasal olmadığını belirterek durumu protesto ettiler. Ancak bu engellemeler HÖH Milletvekillerinin Mecliste çalışmaya başlamasını engelleyemedi. Aslında bu olayların nedenini HÖH'ün seçimler öncesinde ülkedeki azınlıklara tüm dil, din ve kültürel haklarının iadesi, anadilin okullarda öğretilmesinin sağlanması ile isimlerin iadesi yönünde çalışmalarda bulunmayı vaadinde bulunması neden olmuştu.⁸³⁷

HÖH'ün Meclise girmesinden sonra da çalkantılı günler devam etti. Bu dönemde BKP'nin desteğiyle kurulan Bulgar Nasyonal Radikal Parti (15 Kasım 1989), Bulgar Nasyonal Demokrat Parti (8 Aralık 1989), Anavatan Emek Partisi (3 Nisan 1990), Ulusal Çıkarları Koruma Genel Halk Komitesi (31 Aralık 1980) gibi ırkçı partiler, azınlıkların yoğun olarak yaşadığı yerleşim birimlerinde etnik toplulukları birbirlerine karşı kışkırtarak ülkedeki gerilimin

⁸³⁴ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 168.

⁸³⁵ Poulton, *a.g.e.*, s. 168.

⁸³⁶ Tatarlı, *a.g.m.*, s. 6.

⁸³⁷ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 168–169.

yükselmeye neden oldular.⁸³⁸Şumnu'da 25 Ekim 1990 tarihinde yapılan bir bombalama eyleminin hedefi ise HÖH'e ait parti binasıydı.⁸³⁹Ayrıca Haskovo ve Provadya'daki camilerin kundaklanma girişimi ise başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Yaşanan tüm bu olumsuzluklara karşın HÖH süratle büyümeye devam ediyordu. 1991 yılının Ekim ayına gelindiğinde, parti yetkilileri 100 bin üzerinde üye ve bir buçuk milyon üzerinde taraftarları olduğunu beyan ediyordu.⁸⁴⁰

HÖH'ün varlığına karşı Mecliste duyulan rahatsızlık da sokaktakinden farksızdı. 35. Dönem Millet Meclisi çalışmaları boyunca HÖH, etnik ve dini temele dayalı bir parti olduğu gerekçesiyle başta BSP olmak üzere diğer partilerin eleştirilerine uğradı. Bu çerçevede malum özellikleri sebebiyle HÖH'ün 13 Ekim 1991 tarihinde yapılacak seçimlere iştirak ettirilmemesi için Merkez Seçim Komisyonu'na müracaatta bulundular. HÖH ise BSP'yi insan haklarını kısıtlamak ve bu konuda uluslararası standartlara uymamak konusunda suçladı ve 39 DGB Milletvekiliyle birlikte BSP'yi protesto etti. Bu arada Merkez Seçim Kurulu diğer partilerin HÖH aleyhine verdiği dilekçeyi değerlendirerek, 11 Eylül 1991 tarihinde yaptığı açıklamada bu partinin seçimlere katılmasına engel teşkil eden bir durumunun olmadığını ilan etti. Ancak açıklanan bu karar milliyetçi grupların beklentisini karşılamadığı için bu sefer seçimlerden birkaç gün önce aynı suçlamalarla HÖH'ü Anayasa Mahkemesine şikâyet ederek seçimlere katılmasının önlenmesini istediler. Bu kısa sürede Anayasa Mahkemesinden bir sonuç çıkmadığı için HÖH seçimlere iştirak etti. Seçimler sonrasında HÖH'ün 24 Milletvekiliyle 36. Dönem Millet Meclisine girmesinin ardından Meclis içindeki milliyetçi gruplar yine benzer görüşlerle bir kez daha Anayasa Mahkemesine müracaat ettiler. Anayasa Mahkemesi ise müracaatlara yönelik değerlendirmelerin ardından 22 Nisan 1992 tarihinde yaptığı açıklamayla, HÖH'ün tüzüğünde, programında ve seçim öncesi ile sonrası dönemlerde yürüttüğü faaliyetlerde Anayasaya aykırı bir durum bulunmaması sebebiyle,

⁸³⁸ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 107-108.

⁸³⁹ Poulton, *a.g.e.*, s. 170.

⁸⁴⁰ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 108.

HÖH'ün siyasi faaliyetlerine devam etmesi yönünde karar verildiğini ilan etti.⁸⁴¹

13 Ekim 1991 tarihinde yapılan seçimlerde ülkede uygulanan seçim barajını sadece üç parti aşabildi. Yapılan seçim sonunda DGB,110; BSP106 ve HÖH 24 milletvekili çıkardı. BSP ve DGB'nin oylarının birbirine yakın olması ve hiçbirinin de desteksiz hükümet kuramamaları, HÖH'ü önemli kıldı. DGB'nin Filip Dimitrov Hükümeti ancak HÖH'ün dışardan desteğiyle kurulabildi. Ancak HÖH bu dış desteğin karşılığı olarak DGB'den Türk-Müslüman azınlığın haklarının iadesi konusunda daha ileri atılması konusunda söz almıştı. Aynı ay içinde yapılan yerel seçimler sonunda HÖH Listesinden 27 Belediye Başkanı, 653 Muhtar ve 1144 Belediye Meclisi Üyesi seçildi. Bu dönem içinde Türkler yerel yönetimlerde ilk kez görev almaya başlamanın yanı sıra Mecliste de görevler almaya başladı. Örneğin, Parlamento Başkan yardımcılarında birisi HÖH Milletvekili Kadir Kadir'di. DGB iktidarı boyunca, HÖH'ün dışardan verdiği destek sayesinde siyasi, hukuki ve iktisadi alanlarda birçok ilerlemeler kaydedildi.⁸⁴²DGB'nin Cumhurbaşkanı adayı Jelyu Jeleu ise yine HÖH'ün desteği ile bu makama geldi. 1991 yılında yapılan bir araştırma, diğer partilerce etnik temele dayanan bir parti olarak suçlanmasına karşın, HÖH'ün üyelerinin %8'inin Bulgar, %12'sinin ise diğer etnik gruplardan olduğunu ortaya koymaktaydı.⁸⁴³

1991 Yerel Yönetim Seçimleriyle ilgili olarak ortaya çıkan bir diğer husus ise Rodoplar'da Pomakların yoğun olarak yaşadığı yerleşim yerlerinin çoğunda HÖH adaylarının seçimi kazanmış olmalarıydı. Bu durum BSP ve diğer küçük milliyetçi partiler tarafından HÖH'ün Bulgar Müslümanlarını Türkleştirdiği şeklinde yorumlanmaktaydı.⁸⁴⁴

HÖH, 36. Meclis faaliyetlerine 24 Milletvekilinden oluşan Parlamento grubunun yanı sıra iki parlamento sekreteri, üç yasama komisyonu üyesi, İnsan Hakları ve Eğitim ve Bilim Komisyonlarının başkanlıkları, Dini İnançlar, Kültür ve Ekonomi Komisyonlarının başkan yardımcılığı görevlerini yürüttü. Ayrıca oluşturulan tüm meclis komisyonlarında %10 nispetinde temsil edildi.

⁸⁴¹ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 169-170., Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 109-114.

⁸⁴² Tatarlı, *a.g.e.*, s. 15.

⁸⁴³ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 156.

⁸⁴⁴ Özgür, *a.g.e.*, s. 198.

HÖH DGB İktidarına Meclis Başkanı Stefan Savov'un görevden alınmasına olumlu oy verdiği 23 Temmuz 1992 tarihine kadar koşulsuz destek verdi. Bu tarihten sonra HÖH kendi çıkarlarının gerektirdiği şekilde oyunu kullanmaya başladı.⁸⁴⁵

DGB Hükümeti insan hakları konusunda birçok ilerleme kaydetmişti. Ancak serbest piyasa ekonomisine geçişin getirdiği sancılar 1989 öncesi dönemden beri süre gelen ekonomik ve sosyal sıkıntılara eklenince Hükümet istifa etmek zorunda kaldı.

DGB Hükümetinin başarısız olmasının ardından Cumhurbaşkanı yeni hükümeti kurma görevini sırasıyla BSP, DGB ve en son olarak da HÖH'e verdi. HÖH'ün girişimleri sonunda 1992 yılının sonunda Lyüben Berov Başbakanlığındaki Ulusal Sorumluluk Hükümeti kuruldu. DGB ve HÖH'ün tam desteğini, BSP'den ise bir kısım milletvekilinin desteğini alan bu hükümette HÖH Milletvekili Evgeni Matinçev'in Başbakan Yardımcısı ve Çalışma ve Sosyal Kaynaklar Bakanı olarak görev almış olması HÖH'ün siyasi tarihi açısından bir ilki teşkil ediyordu.⁸⁴⁶

Ancak 36. Dönem Millet Meclisinde HÖH ile ilgili diğer bir gerçek ise, gerek Filip Dimitrov ve gerekse Evgeni Matinçev Hükümetleri süresince genellikle DGB'ye yakın bir duruş sergilenmiş olmasına rağmen, azınlık haklarını ilgilendiren Toprak, Tütün ve Tarım Üretimini Teşvik Kanunları ile Ülkeye Geri Dönenlere Eski Mülklerinin İade Edilmesine İlişkin Kanunlar hakkında Meclise sunulan tasarlara hiçbir partiden destek sağlanamamış olmasıydı.⁸⁴⁷

Ulusal Sorumluluk Hükümeti döneminde DGB ile HÖH arasında çıkan fikir ayrılıklarına bir de BSP Milletvekillerinin baskısı eklenmişti. Bu durum hükümeti Bulgar Halkının süregelen ekonomik sorunlarına çözüm bulamaz hale getirmişti. Üstelik dönem içinde özelleştirme kampanyası çerçevesinde devlet işletmelerinde çalışanların işlerine son verilmiş, devletin sağladığı sosyal güvenlik şemsiyesi küçültülmüş, uygulanan yeni tarım ve

⁸⁴⁵ Nurcan Özgür, "Bulgaristan Türkleri ve Hak-Özgürlükler Hareketi", Mustafa Bereketli (der.), **Berlin Anlaşmasından Günümüze Balkanlar**, Rumeli Türkleri Vakfı Yayını, İstanbul, 1999, s. 36.

⁸⁴⁶ Tatarlı, a.g.m.,s. 7.

⁸⁴⁷ Özgür, **Bulgaristan Türkleri ve Hak**, s. 125.

fiyat politikaları yüzünden başta tütüncülükle uğraşanlar olmak üzere tüm tarım ve hayvancılık sektöründekiler zor durumda kalmıştı. Bu durum HÖH'ün kendi seçmeninin desteğini kaybetmesine neden olmaktaydı. HÖH'ün kendi seçmeni önünde prestij kaybetmesini fırsat bilen HÖH mensubu bazı kişiler, başta BSP ve DGB olmak üzere diğer Bulgar Partilerinin desteğini sağladıktan sonra Ahmet Doğan ve arkadaşlarının yolsuzluk yaptığı ve bu kişilerin aslında eski Bulgar Gizli Servisi ajanları olduğu yönünde suçlamalar⁸⁴⁸ ve dedikodular çıkararak bu durumdan çıkar sağlamaya çalıştılar. Aslında parti içinde yaşanmaya başlananlar iktidar mücadelesiydi. Zira Güney Bulgaristanlı Partililer Kuzeydoğuluları Partide egemen olarak kalmak uğruna Partinin ilkelerini çiğnemek ve azınlık konusuyla yeterince ilgilenmemekle suçluyorlardı.⁸⁴⁹ Bu durum Sofya'da 27-28 Kasım 1993 tarihinde yapılan HÖH'ün İkinci Kongresinde ortaya çıktı. DGB'ye yakınlığıyla tanınan Mehmet Hoca ve beş arkadaşının Partiyi bölme konusundaki ilk girişimleri sonuçsuz kaldı.⁸⁵⁰

Aslında HÖH'ten ilk kopma "Türk ve Müslümanların Hak ve Özgürlükler Hareketi" zamanında olmuştu. HÖH'ün politikalarına nazaran çok daha marjinal çizgideki Adem Kenan 1992 yılının Aralık ayı içinde Türk Demokratik Partisi (TDP)'ni kurdu. TDP'nin Parti Programı incelendiğinde Bulgaristan'da federal bir yapının kurulması, gerektiğinde bu federal yapılara bağımsızlıklarının verilmesi gibi hususlar gözlenmekteydi. Parti Tüzüğündeysen, en önemli husus Bulgaristan'da idari ve kültürel özerkliğin kazanımı için aktif bir siyaset güdüleceği şeklindeki bir ifadenin bulunmasıydı. Tüzüğü ve programı ile dikkat çeken bu partinin tescil talebi ilgili makamlarca reddedildi.⁸⁵¹

HÖH'ün Türk-Müslüman azınlık oylarına ortak olmak maksadıyla parti dışından yapılan ilk girişim ise 1993 yılının Ekim ayında Nedim Gencev tarafından gerçekleştirildi. Ancak Nedim Gencev'in BSP'nin desteğiyle kurduğu Müslüman Demokrat Parti, adındaki Müslüman kelimesi nedeniyle Bulgar yetkili makamlarınca yeni bir parti olarak tescil edilmedi. Ancak Nedim

⁸⁴⁸ "HÖH'e Ajanlık Suçlaması", *Cumhuriyet*, 7 Aralık 1993.

⁸⁴⁹ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 170.

⁸⁵⁰ Tatarlı, *a.g.e.*, s. 13.

⁸⁵¹ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 227-229.

Gencev pes etmedi ve 1994 yılının Şubat ayında Demokrat Adalet Parti (DAP)'yi kurarak tescil ettirdi. Ülkedeki tüm Müslümanları kucaklamak ve HÖH'ün sol alternatifi olarak yola çıkan bu Parti, politikalarını genellikle HÖH'e muhalif olacak şekilde geliştirdi. 18 Aralık 1994 Seçimlerine BSP'nin desteğiyle giren DAP 24 bin civarında oy aldı. Parti, oylarının önemli kısmını müftülük teşkilatlarının olduğu Razgrad, Kırcaali, Rusçuk ile Pomakların yoğun olarak yaşadığı Smolyan Ve Blagoevgrad seçim çevrelerinde kazandı.⁸⁵²

Diğer taraftan HÖH'ün Kırcaali Milletvekili olan Mehmet Hoca kendi taraftarı Milletvekilleriyle birlikte 1 Şubat 1994 tarihinde Partiden ayrıldı ve DGB'nin desteğiyle 28 Mayıs 1994 tarihinde Demokratik Değişimler Partisi (DDP)'ni kurdu.⁸⁵³ Her türlü radikalizme, milliyetçiliğe ve ayrılıkçı harekete karşı olduğunu ilan eden bu Parti, ülkedeki azınlık haklarının isim, din, anadilini öğrenme ve kullanabilme ve kitlesel haberleşme vasıtalarıyla azınlık kültürünün geliştirilmesi başlıklarıyla sınırlı kalması gerektiğini savunuyordu. Seçimlere DGB ile birlikte girmemesine rağmen kurulduğu ilk günden itibaren bu Partiden destek gören DDP 18 Aralık 1994 seçimlerinde 14 bin civarında oy aldı.⁸⁵⁴

Dönem içinde yukarıda adları geçen siyasi partilere göre nispeten etkisiz iki siyasi parti görülmektedir. Bu siyasi partilerden ilki 1992 yılında Profesör Halis Okan tarafından kurulan Birleşme Partisi (BP)'dir. Bu Partinin programı Balkanlar'da barış, demokrasi ve anlaşmayı öngörmektedir. Diğer parti ise, TDP'den kişisel nedenlerden dolayı ayrılan Sabri Hüseyin'in kurduğu Yeniden Doğan Türk Demokratik Partisi (YDTDP)'dir. Bu Parti HÖH'ü 36. Dönem boyunca seçmenlerinin beklentisinin tersine, BSP ile işbirliği yapmakla suçlamaktaydı.⁸⁵⁵

Yukarıda anlatılan olaylar HÖH'te dönem içinde kan kaybına yol açtı. 18 Aralık 1994 tarihinde yapılan seçimler ise bu durumun tescilli niteliğindedir. Zira 1991 seçimleriyle kıyaslandığında HÖH'ün ülke çapında aldığı oylar 418 binden 283 bine, oy oranı %7.55'ten %5.44'e, Meclisteki

⁸⁵² Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 232.

⁸⁵³ "Bulgaristan'da Yeni Türk Partisi", *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1994.

⁸⁵⁴ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 222.

⁸⁵⁵ Özgür, *a.g.e.*, s. 227.

sandalye sayısı da 24'ten 15'e geriledi.⁸⁵⁶ Aslında dönem içinde yıpranan sadece HÖH olmamıştı. DGB de 1994 seçimlerinde büyük bir çöküş yaşadı ve sadece 69 milletvekilliği çıkarabildi. DGB'nin oylarının bir kısmı seçimler öncesinde kendi bünyesinden kopan Milletvekillerinin kurdukları Demokratik Merkeziler Partisi'nin Demokrat Parti, Bulgar Tarım Halk Birliği ve 1944 Tarihinden Sonra Mahkûm Edilenler Birliği ile yaptıkları ittifaka gitti. BSP ise uyguladığı yıpratma politikalarının meyvelerini topladı. 240 sandalyeli mecliste 125 sandalyeyi alarak tek başına iktidar oldu. Partilerin hitap ettiği kitlelerin genel profiline bakıldığında ise eski seçimlerle paralellik göstermekteydi. BSP, kırsalda; DGB, şehirlerde ve yüksek eğitimli gruplarda, HÖH ise azınlıklar arasında tercih edilmekteydi.⁸⁵⁷

HÖH'ten bu dönemde Milletvekili olanlar arasında iki de Bulgar kökenli vardı. 1994 Seçimlerinden sonra Partide sular hala durulmamıştı. HÖH Milletvekillerinden Güner Tahir ve Gülbiye Recep bir süre sonra Partiden ayrıldılar.⁸⁵⁸ Parti'deki kan kaybını ortaya koyan diğer bir veri de üye sayısındaki düşüştü. 18 Ocak 1995 tarihi itibarıyla Partinin üye sayısı 8.818'di ki, bu üye sayısının 1991'e göre onda dokuz oranında azaldığını ifade etmekteydi.⁸⁵⁹

BSP, 18 Aralık 1994 seçimleriyle tek başına iktidar olmasından sonra Meclisteki çoğunluğa sahip olmanın avantajını kullanarak 1995 yılında yapılacak olan Yerel Seçimler öncesinde Seçim Kanununda değişiklik yaptı. Yapılan değişikliğe göre seçimlerin ikinci turunda iki yerine üç aday yarışacaktı. Böylelikle muhalefet oylarının iki aday arasında dağılması sağlanmış olacaktı. Ayrıca Bölge Mahkemelerinin seçim sonuçlarına ilişkin karar yetkileri genişletildi. Nitekim BSP aldığı önlemlerin meyvelerini 1995 Yere Seçimlerinde topladı. Yerel Seçim sonuçlarına göre: BSP, 194; HÖH, 26; DGB, 15 ve Bağımsızlar 18 Belediye Başkanlığı kazanabildi. Bahse konu seçimlerde Kırcaali Belediye Başkanlığı için HÖH ile BSP arasında yaşanan uzun hukuk mücadelesi çok ilgi çekmişti. Bu uzun mücadelenin sonunda

⁸⁵⁶ Börklü, a.g.m., <http://www.Turan.tc/kalem/bilimsel/bul-mak.htm>

⁸⁵⁷ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 171.

⁸⁵⁸ Tatarlı, a.g.e., s. 16.

⁸⁵⁹ Özgür, *Etnik Sorunların*, s. 155.

ancak Yüksek Mahkemenin 15 Nisan 1996 tarihli kararıyla HÖH adayı Rasim Musa'nın Belediye Başkanlığı onaylanabilmişti.⁸⁶⁰

Daha önce de belirtildiği gibi BSP İktidarı süresince özellikle tarım ve hayvancılık ürünlerinin alım fiyatları düşük tutularak büyük çoğunluğu Türk azınlık mensubu olan bu insanlar açlığa mahkûm edilmişti. Ayrıca BSP, HÖH'e karşı da bir yıpratma kampanyasına girişti. BSP, İktidarı süresince HÖH'ün ulusal birlik için bir tehdit oluşturduğu ve bu nedenle kapatılması gerektiği savı ve istemiyle Anayasa Mahkemesine üç kez müracaata bulundu. Ancak Anayasa Mahkemesi her üç müracaata da olumsuz yanıt verdi.

Bu dönemde HÖH, Parlamentodaki dördüncü büyük siyasi güç olarak parlamento grubu dışında, bir meclis başkan yardımcılığı, üç komisyon başkan yardımcılığı ve bütün meclis komisyonlarında %6.25 oranında temsil edildi. HÖH, dönem içinde gerek yasama ve gerekse yürütme organlarında yürüttüğü faaliyetlerle etnik azınlıkların hakları için mücadele verdi. 37. Meclis Dönemi süresince BSP'nin tüm partilere karşı takındığı yıkıcı tavra reaksiyon olarak Parlamento içindeki ve dışındaki siyasi partilerin katılımlarıyla bir Birleşik Muhalefet oluşturuldu. HÖH de bu cephe içinde yerini aldı. Bu kapsamda 1996 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde sağın ortak adayı olan Petr Stoyanov'a destek verildi.⁸⁶¹

1996 yılının sonuna gelindiğinde muhalefette bölünmeler gözlenmeye başladı. 38. Dönem Millet Meclisi için yapılacak seçimler öncesinde HÖH ile DGB arasında beliren görüş farklılıkları nedeniyle HÖH içinde bulunduğu koalisyonun ayrılacak, Ulusal Kurtuluş Birliği adında bir koalisyon oluşturdu. Daha sonraki günlerde bahse konu yeni koalisyon DGB'ye seçimlerde işbirliği teklifinde bulundu. Ancak DGB bu teklifi reddetti.

Nihayet 19 Nisan 1997 tarihinde genel seçimler icra edildi. Genel Seçim sonuçlarına göre:

-DGB Koalisyonu : 137

-Demokratik Sol (BSP, Çiftçi Partisi, Ekoglasnost Koalisyonu) : 58

⁸⁶⁰ Eminov, *Turkish and Other Muslim*, s. 172-173., "Türk Azınlığın Hukuk Zaferi", *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1996.

⁸⁶¹ Özgür, *Bulgaristan Türkleri ve Hak*, s. 126.

-UKB (HÖH, Yeşiller, Monarşi taraftarları Koalisyonu) : 19

-Avrupa Solu: 14

-Bulgar İşadamları Birliği: 12 sandalye kazandı.

Türk seçmenlerin oylarının ancak %52'sini almayı başarabilen⁸⁶² UKB Koalisyonu içinde HÖH'ün 13 Milletvekili vardı. Koalisyona mensup diğer Milletvekilleri ise Türk değillerdi. Bu Milletvekillerinden Makedon asıllı Aleksandr Karakaçanov ise seçimlerden kısa bir süre sonra koalisyondan ayrıldı.⁸⁶³

Seçimler sonrasında DGB tek başına iktidara geldi ve bir süre sonra da daha önce BSP'nin uyguladığı taktikleri HÖH'e karşı uygulamaya başladı. Seçimler öncesinde HÖH'ün muhalif kanadından ayrılan Güner Tahir, 1997 seçimlerine DGB Koalisyonundan girerek milletvekili olmuştu. 1998 yılına gelindiğinde Güner Tahir, DGB'den ayrılarak "Ulusal Hak ve Özgürlükler Hareketi"ni (UHÖH) kurdu. UHÖH, siyasi alanda faaliyet göstermeye başladığı andan itibaren HÖH'ün oylarını bölmeye yönelik politikalar yürüttü ve bu konuda adeta iktidar partisi DGB'nin "Türk oylarını bölmekle görevlendirdiği siyasi bir organ" rolü oynadı. DGB azınlık oylarını bölmeye yönelik olarak yürüttüğü bu faaliyete ek olarak kendi üyesi durumundaki azınlık üyelerine ileride siyasi partiye dönüştürülmesi düşüncesiyle "Evet" isimli bir dernek kurdurdu.⁸⁶⁴ Seçimlerde hedef seçmen kitlesinin oylarının ancak yarısını alabilen HÖH, azınlıkların oylarının daha fazla parçalanmasını engelleyebilmek ve Bulgar siyasi yaşamındaki ağırlıklı yerini koruyabilmek için bir takım girişimlerde bulundu ve bu kapsamda 1998 yılının Kasım ayında HÖH ve DDP birleşme kararı aldı.

Bu dönem içinde yukarıda bahsedilen tedbirlere ek olarak HÖH'ün Bulgaristan'da Liberal-Demokrat Birliği (LDB)'nin oluşumu için çaba sarf ettiği görülmektedir. Bu Birliğin esas amacını BSP ya da DGB'nin tek başına iktidara gelmesini engellemektir. 29 Kasım 1998'de temelleri atılan LDB'nin içinde HÖH'ten başka D. Lucev'in lideri olduğu Yeni Seçenek adlı oluşum ve J. Jeleu'nun lideri olduğu Liberal-Demokrat Alternatif bulunmaktaydı. Şeref

⁸⁶² Börklü, a.g.m., <http://www.Turan.tc/kalem/bilimsel/bul-mak.htm>

⁸⁶³ Tatarlı, a.g.e., s. 16.

⁸⁶⁴ Doğan, a.g.e., s. 4/30.

başkanı olarak Jelev'in belirlendiği bahse konu oluşumun, başkanlığına da Doğan getirildi.⁸⁶⁵

16–23 Ekim 1999 tarihinde 27'si il merkezi olmak üzere toplam 262 adet belediye ve yerel yönetim teşkilatı için yapılan seçimlere 96 parti, grup ve koalisyon iştirak etti. Bu seçimlerde 262 belediye başkanına ilaveten, 5250 belediye meclis üyesi ve 1695 muhtar seçildi.

Yapılan seçimin sonuçlarına göre 262 belediye başkanlığından 82'sini DGB, 77'sini BSP, 25'ini HÖH, 22'sini Avrupa Solu, diğerlerini de daha küçük çaptaki partiler ve bağımsızlar kazandı. 27 il merkezinden 14'ünde BSP, 10'unda DGB, birinde Avrupa Solu ve bir diğerinde ise Merkez Koalisyonu seçimi kazandı.

Bu seçimlerin sonuçları incelendiğinde, DGB'nin HÖH'ü yıpratmaya yönelik olarak yürüttüğü kampanyanın sonuçlarını aldığı görülmektedir. Zira nüfusunun % 65'inden fazlası Türk olan Kırcali Belediye Başkanlığı dahi azınlık oylarının HÖH ve UHÖH arasında bölünmesi sebebiyle kaybedildi ve Belediye Başkanlığı HÖH'den DGB'ye geçti.

Bahse konu dönemde UHÖH'ün 80.000–100.000 arasında bir oy potansiyeli olduğu ve bu oyların çoğunluğunun Güner Tahir'in kendi memleketi olan Razgrad Bölgesine ait olduğu bilinmekteydi.

UHÖH'ün etnik Türk oyları üzerine yaptığı bu menfi etki üzerine Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarafından başlangıçta anılan şahsın Türk resmi makamları ile görüşmemesi yönünde bir tedbir alındı bilahare Türkiye'ye girişi de yasaklandı.⁸⁶⁶

HÖH, 38. Millet Meclisi dönemi boyunca kendisini bölmeye ve yıpratmaya yönelik çabalara karşı mücadele vermek zorunda kaldı. Bu kapsamda DGB yöneticilerine ittifak teklifinde bulunuldu. Ayrıca BSP Kongresine katılan Doğan yaptığı konuşmada memleketin sorunlarını oturup görüşmeye ve gerektiğinde işbirliği yapmaya hazır olduğu mesajını verdi. Bu durum özellikle Bulgar asıllı vatandaşların HÖH'e karşı daha olumlu yaklaşım içine girmesine neden oldu.

⁸⁶⁵ Tatarlı, a.g.m., s. 10.

⁸⁶⁶ Doğan, a.g.e., s. 4/16, 4/31.

Yukarıdaki gelişmelere ek olarak yaşanan bir takım gelişmeler de HÖH'e 17 Haziran 2001 Seçimleri öncesinde avantaj sağladı. Bu gelişmelerden ilki, DAP'ın 2001 seçimlerinde HÖH'ü destekleme yönünde aldığı karardı. Hatırlanacağı gibi DAP, BSP'nin desteği ile kurulmuş bir partiydi. 38. Millet Meclisi Döneminde BSP'nin kan kaybettiğinin farkına varan Nedim Gencev yapılacak seçimler öncesinde DGB ile ittifak arayışı içine girdi. Ancak DGB, DAP'a bu konuda olumsuz mesaj verdi. Seçimlere tek başına katılması durumunda geçmişe göre büyük oy kaybı yaşayabileceğini hesaplayan DAP bu maksatla HÖH'ü destekleme kararı aldı. Seçimlere günler kala Güner Tahir yaptığı açıklamayla UHÖH'ün DGB ile seçim ittifakına girmeyeceğini bildirdi. DGB'den aradığı desteği bulamayan UHÖH Lideri aynı açıklamada seçmenlerinden seçimlerde HÖH'e destek verilmesini de istemekteydi. Tüm bunlara ilave olarak seçimler öncesinde Çingenerlerin en büyük örgütü olan Euro-Roma ile yapılan ittifak sayesinde Çingene oylarının bir bölümü de garanti edilmiş oluyordu.

Tüm bu olumlu gelişmelerin ardından 17 Haziran 2001 seçimlerine giren HÖH, müttefikleri olan LDB ve Euro-Roma ile birlikte tüm oyların %7.45'ine tekabül eden 340 bin oy topladı ve 39. Millet Meclisinde 21 sandalye kazandı. %4'lük seçim barajının uygulandığı bahse konu seçimlere 51 siyasal parti ve ittifak, 5.349 aday ile katılmıştı. Açıklanan resmi seçim sonuçları şöyleydi:⁸⁶⁷

⁸⁶⁷ 17 Haziran 2001 tarihinde yapılan seçimlere ait resmi ve kesin sonuçlar Hak ve Özgürlükler Hareketi İstanbul Temsilciliği'nden temin edilmiştir.

Tablo 14: 2001 Yılı Genel Seçimleri Resmi Sonucu

PARTİ İSİMLERİ	OY MİKTARI	OY YÜZDESİ	MİLLETVEKİLİ SAYISI
Demokratik Güçler Birliği	822.383	%18.25	51
Bulgaristan için Koalisyon	781.814	%17.35	48
IMRO	165.301	%03.67	--
Avrupa Solu	44.737	%00.99	--
Simeon II Ulusal Hareketi	1.940.696	%43.06	120
HÖH-Liberal Birlik	304.037	%06.75	21
Simeon II Koalisyonu	156.852	%03.48	--
Diğerleri	291.562	%06.47	--
TOPLAM	4.507.382	%100.00	240

(Kaynak: **Hak ve Özgürlükler Hareketi İstanbul Temsilciliği**)

Seçimlere ilişkin bir diğer önemli tespit ise, Türkiye'deki seçmenlerin seçime iştiraki ile ilgilidir. 1994 seçimlerinde 2.700 dolayında ve 1997 seçimlerinde de 6 bin civarında gerçekleşen katılımlar, Bulgar yetkililerce çıkarılan tüm zorluklara rağmen 2001 seçimlerinde 36 bine ulaştı.⁸⁶⁸ Türkiye'den alınan oylar sayesinde HÖH Dobruca Bölgesinde iki milletvekilliği kazandı.

Seçim sonuçlarının ardından HÖH ile seçimin galibi Simeon II Ulusal Hareketi (NDSV) arasında başlatılan koalisyon görüşmeleri olumlu sonuçlandı ve 20 Temmuz 2001 tarihinde NDSV ve HÖH Koalisyon Hükümeti kurulmuş oldu.⁸⁶⁹ İki parti arasında imzalanan protokol gereğince 16 bakanlığın bulunduğu kabinde HÖH, iki bakanlık (Tarım ve Orman Bakanlığı ile Doğal Afetler ve Olağanüstü Haller Bakanlığı), yedi bakan yardımcılığı (Tarım ve Orman Bakan Yardımcılığı, Bölgesel Kalkınma Bakan Yardımcılığı, Gençlik ve Spor Bakan Yardımcılığı, Çevre Bakanı Yardımcılığı, Ekonomi Bakanı Yardımcılığı, Maliye Bakanı Yardımcılığı, Savunma Bakanı Yardımcılığı), üç valilik (Sofya, Razgrad, Tırgovişte), altı vali yardımcılığı (Dobriç, Şumnu, Pazarcık, Blagoevgrad, SilistreKırcaali), üç bakanlık genel

⁸⁶⁸ Seçimlerde sandık başına seçmen sayısının 300–350 kadar olması yönündeki uluslararası temayüle karşın Türkiye'deki her sandığa yaklaşık bin seçmen düşmüştü. Ayrıca sandıkların mevkilerinin son dakika kararıyla yerleri değiştirilmişti. Bu duruma rağmen seçmenler göçmen derneklerinin aldığı önlemler ve resmi makamlardan sağladıkları ulaşım ve yemek desteğiyle oylarını kullanabildiler. Bu bilgi HÖH İstanbul ve BAL-GÖÇ Bursa Temsilcilikleriyle yapılan görüşmelerden elde edilmiştir.

⁸⁶⁹ "Soydaşlar Kralla Anlaştı", *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 2001.

sekreterliği (Dışişleri Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Sivil Savunma Bakanlığı) ve dört de cumhurbaşkanlığı danışmanlığı aldı.⁸⁷⁰

HÖH ile NDSV arasında kurulan koalisyon bugün de sorunsuz olarak devam etmekle beraber iki parti arasında zaman zaman bazı konularda fikir ayrılıkları da görüldü. 11-18 Kasım 2001 tarihlerinde iki turlu olarak icra edilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turunda hiçbir aday tek başına yeterli olan %50 oy seviyesine ulaşamadığı için ikinci tur seçimlerin icrası yapıldı. Bu turda HÖH koalisyonun büyük ortağı NDSV'nin adayı olan ve aynı görevi hala yürütmekte olan Stoyanov yerine BSP'nin adayı olan Georgi Prvanov'a destek verdi ve seçimler sonunda Prvanov Cumhurbaşkanı seçildi. HÖH'ün Prvanov'u desteklemesinin birkaç sebebi vardı. Bunlardan birincisi, HÖH'ün NDSV'nin kontrolü altında bir parti olmadığına ilgili çevrelere hatırlatılmasıydı. İkinci husus ise, 1989'dan sonra ülkede tesis edilen kapitalist sistemin savunucusu ve uygulayıcısı bir hükümet karşısında elinde veto yetkisi olan sosyalist bir cumhurbaşkanının bir ölçüde sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan ülkede dengenin sağlanmasına yapacağı katkıya olan inançtı. Tüm bunların ötesinde HÖH, seçimlerde Prvanov'u destekleme karşılığında Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelere yatırımların artırılması, radyo ve televizyonlardaki Türkçe yayın saatlerinin süresinin uzatılması istihbarat ve iç güvenlik birimlerine Türklerin kabul edilmesi, Bulgaristan'ın büyükelçiliklerinden beşinin Türk kontenjanı olarak belirlenmesi gibi hususlarda tavizler almıştı.⁸⁷¹

En son olarak, Bulgaristan'da 2003 yılında yerel seçimler icra edilmiştir. Bahse konu seçimin sonuçlarına göre:

29 Belediye HÖH, 6 belediye de HÖH'ün girdiği koalisyonlarca kazanılmıştır. Bu belediyelerin tüm ülke toplamına oranı % 12.7'dir.

HÖH, ayrıca ülke çapındaki toplam 5.138 belediye meclisi üyeliğinin 706'sını almayı başarmıştır. Kazanılan belediye üyeliklerinin tüm ülke toplamına oranı ise % 13.7 olmuştur.

⁸⁷⁰ Tatarlı, a.g.e., s. 34-39.

⁸⁷¹ Can Dündar, "Türkler Kilidi Çevirdi", Milliyet, 20 Kasım 2001.

2003 Yerel Seçimlerinde HÖH toplam 1.002 kişiyi muhtar aday olarak ilan etmiş, bunların 567'si muhtar olarak seçilmiştir.⁸⁷²

HÖH, kurulduğu günden beri ılımlı ve uzlaşmacı tavrıyla kendisine yöneltilen etnik ve dini temele bağlı siyasi parti suçlamalarının çok ötesindedir. Kurucusu ve üyesi olduğu Liberal-Demokrat Birliği, Liberal Enternasyonel'in ve Liberal Avrupa Partisinin de üyesidir.⁸⁷³ Ayrıca HÖH Lideri Ahmet Doğan, İngiliz Financial Times Gazetesi tarafından 2004 yılında Avrupa'nın en başarılı Müslüman Devlet Adamı seçilmiştir.⁸⁷⁴ Bulgaristan halen 25 Haziran'da yapılacak olan genel seçim sürecine girmiş durumdadır. Bulgar Seçim Kanunlarına göre seçimlere girecek olan partiler 10 Mayıs 2005 tarihinden itibaren müracaata bulunabileceklerdir. Yazının yazıldığı günlerde Türk azınlık oylarının 25 Haziran 2005 Seçimlerinde parçalanacağı ve Bulgar Parlamentosunda şimdikinden daha düşük oranda temsil edileceğine dair bir tablo mevcuttur.

2001 Genel Seçimlerinde HÖH'e destek veren Güner Tahir'in lideri olduğu UHÖH, 2005 Genel Seçimleri için solcu Birleşik Emek Bloku ve Bulgar Sosyal Demokratları ile "Bulgar Gülü Koalisyonu" adı altında bir ittifak oluşturmuş durumdadır.

Aynı şekilde, 2001 Genel Seçimlerinde son anda HÖH'ü destekleme kararını açıklayan Nedim Gencev liderliğindeki DAP ise 2005 Genel Seçimlerine Osman Oktay'ın lideri olduğu Demokratik Kanat Hareketi ile ittifak yaparak katılmak niyetindedir. Bu ittifaka merkezi İstanbul'da olan Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği'nin şu anki başkanı avukat Seyhan Türkkın ile "Belenciler" olarak da bilinen ve Bulgaristan'da faaliyet gösteren Hakikat Derneği üyelerinin katıldığı bilinmektedir. Bahse konu ittifakın onursal başkanlığını ise Elena Kostov yürütmektedir. Elena Kostova, eski DGB'li Başbakan İvan Kostov'un eşidir. İvan Kostov ise halen Güçlü Bulgaristan İçin Demokrasi Partisinin lideridir. Bu durum adı geçen Türk azınlık siyasi parti ve hareketlerinin bir süre sonra bu partinin çatısı altında toplanabileceği ihtimalini ortaya koymaktadır.

⁸⁷² Resmi Seçim Sonuçları HÖH İstanbul Temsilciliğinden alınmıştır.

⁸⁷³ Tatarlı, a.g.e., s. 20.

⁸⁷⁴ 24 Chasa, 21 Ocak 2005.

Ayrıca, halen İstanbul'da faaliyet gösteren Trakya ve Balkan Derneği'nin başkan yardımcılığını yürüten matematik mühendisi Bedri Şefik ise Eşitlik ve Kalkınma Partisi isminde bir siyasi parti kurmak niyetiyle ilk toplantısını 7 Şubat 2005 tarihinde İstanbul'da yapmış olup⁸⁷⁵; halen partileşme yolunda çalışmalarına devam etmekte olup, parti olarak tescil edilebilmesi için gerekli beş bin imzayı henüz toplayamamıştır.⁸⁷⁶

3.2.4.1. Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin Bulgaristan'daki Azınlıklar

Lehine Yaptığı Siyasi Çalışmalar

HÖH, bir siyasi parti olarak kurulduğundan bu yana geçen 15 yıllık süre içinde Türk-Müslüman azınlığın hak ve hürriyetlerinin kazanımına yönelik olarak yasama ve yürütme organları nezdinde birçok faaliyette bulunmuştur. Bir kısmına daha önce değinilmiş olmasına karşın, bu faaliyetlerin tekrar kısaca hatırlatılmasında fayda vardır:

HÖH, 12 Temmuz 1991 tarihli Bulgar Anayasasının içinde temel insan ve azınlık hak ve hürriyetlerine ilişkin düzenlemelerin çağın gereklerine ve azınlıkların ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde yapılması hususunda büyük çaba sarf etti.

Jivkov Döneminde asimilasyon kampanyasının bir parçası olarak azınlıkların isimleri değiştirilmişti. Yeni dönemde ise azınlıklarla ilgili olarak ilk ele alınan konu isimlerin iadesi olmuştu. Ancak BKP'nin devamı niteliğindeki yeni BSP İktidarının azınlıkların isimlerinin geri verilmesine dair 1990 yılında yasalaştırdığı çözüm aylarca süren bürokratik işlemleri gerektiriyordu. Bu durum ise azınlıkların tepkisine neden oluyordu. 1990 yılının Temmuz ayında HÖH'ün Millet Meclisine girmesi ve sivil toplum kuruluşlarında bu konudaki desteğiyle mevcut uygulamaya son verilerek isimlerin değiştirilmesi küçük bir idari işlemle mümkün hale getirildi.

1989 sonrası dönemde yaşanan diğer bir problem de Büyük Göç sırasında ellerindeki taşınmaz malları düşük fiyatla satmak zorunda bırakılmış ve sınırlarda gümrük memurlarınca eşyalarına el konulmuş kişilerin

⁸⁷⁵ "Bulgaristan AKP'si Kuruluyor", <http://www.haber1.com> (14 Şubat 2005)

⁸⁷⁶ HÖH İstanbul yetkilileriyle 12 Nisan 2005 tarihinde konuya ilişkin yapılan görüşmede, Bedri Şefik'in Bulgaristan Devletine olan borçları yüzünden halen Bulgaristan'a giremediği; ancak siyasi parti haline döndükten ve HÖH'e rakip olarak seçimlere girdikten sonra mevcut borçlarının kapatılacağına ve affedileceğine dair kendine söz verildiği için siyasete girdiği şeklinde bilgiler elde edilmiştir.

durumuydu. HÖH, konuya ilişkin çalışmalarına 1991 yılı içinde başladı. Çok uzun bir maratondan sonra sorun Türk azınlığın istediği şekilde çözüldü. Bu konunun Mecliste gündeme gelmesinden bulunan çözümün kanunlaşmasına kadar geçen süreçte HÖH Lideri Ahmet Doğan inatçı ve kararlı bir duruş sergiledi. Bu nedenle konuya ilişkin kanun "Doğan Kanunu" olarak adlandırıldı.

Jivkov Döneminde azınlıklara karşı yürütülen asimilasyon kampanyasının bir bölümünü de anadilin öğretilmesi, okunması ve hatta konuşulmasına getirilen yasaklar oluşturmaktaydı. Geline yeni dönemde ise azınlıkların isimlerin iadesinden sonra üzerinde en fazla durduğu konu bu oldu. Türkler haklarını alıncaya kadar uzun süreli protestolarda ve çocuklarını okula göndermeme şeklindeki eylemlerde bulundular. Ancak bir süre sonra Bulgar makamlarınca Türkçe eğitimin okul müfredatına dahil edilmesi üzerine bu sefer Bulgar Milliyetçisi grupların şiddetli eylemleri meydana geldi. Türkçe derslerin okullarda dört saate kadar seçmeli ders statüsünde okutulması ancak 1991 seçimlerinden sonra DGB'nin HÖH'ün desteğiyle iktidara gelmesiyle mümkün oldu. Anadilin okullarda okutulması sorunu bir süre sonra Bulgaristan'ın taraf olduğu uluslararası anlaşmalar sebebiyle milli bir sorun olmaktan çıktı. Bugün Türk çocukları Türkçe dersini ilkökul birinci sınıftan lise son sınıfa kadar zorunlu seçmeli ders olarak haftada iki ila üç saat olarak alabilmektedir. Her ne kadar mevcut yasal mevzuat Türkçe derslerine ait eğitim yardımcı malzemelerinin devlet tarafından karşılanacağına hükmediyorsa da, 1993 yılından beri Bulgaristan'da ders kitabı basılmamıştır. Türkçe dersleri bugünkü mevcut haliyle dilin gerçek anlamda öğretilmesi için zaman bakımından yetersiz kalmaktadır. Ayrıca bu dersin ilkökulda İngilizce, Fransızca gibi yabancı dillerle aynı kategoriye alınarak çocukları bu derslerden birini seçmeye zorlamak yanlıştır. Zira Türkçe bu çocukların anadilidir. Keza Türk çocuklarının lise çağında Türkçe dersini matematik, tarih gibi derslere tercih ederek alma mecburiyetinde bırakılmaları Türkçe dersine olan rağbeti azaltmaktadır.

Anadilin kullanılmasıyla ilgili bir diğer problem de Savunma ve Silahlı Kuvvetler Kanunu'nun görüşülmesi esnasında ortaya çıkmıştı. Genellikle kırsal kesimde tarımla uğraşan ve nispeten cahil durumdaki Türkler

askerliklerini askeri işçi birliklerinde yapmaktaydılar. HÖH, bahse konu Kanuna ilişkin olarak bir değişiklik teklifinde bulunarak işçi birliklerinin lağvedilmesini, askerlik hizmetinin 18 aydan 12 aya indirilmesini, Silahlı Kuvvetlerin politikadan arındırılmasını ve Silahlı Kuvvetler Kanunundaki “orduda Bulgar dili mecburidir” hükmü yerine “orduda resmi dil Bulgarcadır” hükmünün getirilmesini ve azınlık mensubu askerlerin göreve yönelik olmayan konularda kendi anadillerini kullanma haklarının verilmesini talep etti. Günümüzde Türk azınlık mensubu subaya rastlamanın mümkün olmadığı Bulgar Ordusunda azınlıkların askerlik hizmetleri sırasında karşılaştığı sorunlar azalmakla birlikte, bu kesim askerlik hizmetini hala geri görevlerde icra etmektedir. Bu konu hakkında Bulgar yetkilileri ise yaptıkları açıklamalarda Türk ve Çingene azınlıklarına mensup erlerin sahip oldukları düşük eğitimin ileri teknoloji silah ve sistemleri anlamalarına izin vermediğini ve bu sebepten bu askerlerin geri göreve alındığı belirtilmektedir.⁸⁷⁷

1989 yılında yaşanan göçün ardından ortaya çıkmış bir diğer sorun da, göç sonrasında Türkiye'ye yerleşmiş olanların Bulgaristan'da yaşarken sağladığı sosyal kazanımlarının geri iadesi ile ilgiliydi. Ancak Bulgar yetkililerinin devlet ekonomisine çok yük getireceği düşüncesiyle kendilerine bu yönde yapılmış müracaatlara olumlu yanıt vermekten çekindikleri görülmekteydi. HÖH bu konuya ilişkin olarak Bulgaristan Anayasasının 25. maddesinde “Bulgaristan'da doğan herkes Bulgar vatandaşıdır” hükmüne Bulgar vatandaşı olan emeklilerin maaşlarını Bulgaristan Hükümetinden alması gerekir savını getirerek hukuksal bir çözüm getirmeye çalıştı. Bulgaristan ile Türkiye arasında bu konuda bir anlaşma ancak 1 Mart 1999 tarihinde yürürlüğe girdi. 2000 yılının Temmuz ayında emeklilik maaşından istifade etmek için dilekçe verenlerin sayısı 37.246 olarak tespit edildi. Bugün itibarıyla zamanında gerekli prosedürleri yerine getirerek müracaat eden Türklerin tamamı emekli maaşı almaktadırlar. Ancak emekli maaşları 50 ila 80 Yeni Türk Lirası civarında olup, tatminkârlıktan uzaktır. Ayrıca Türkiye'ye göç etmeden önce Bulgaristan'da yıllarca çalışmış ancak emeklilik hakkını

⁸⁷⁷ Özgür, **Bulgaristan Türkleri ve Hak**, s. 130–131.

elde edememiş kişilerin birikmiş primlerinin Türkiye'ye aktarılması yönünde yürütülmüş girişimlerden de bugüne kadar bir sonuç alınamamıştır.⁸⁷⁸

Azınlıkların haklarının iyileştirilmesine yönelik bir diğer uygulamada Müftülükler konusunda olmuştur. Komünist rejim süresince Bulgar idarecilerin Türk-Müslüman azınlığı istedikleri gibi yönetebilmek için bir maşa olarak kullandığı bu teşkilat, Türk-Müslüman azınlığın güven ve saygısını yitirmiş durumdaydı. Bu durumda Demokratik Döneme geçişin ardından da bir değişiklik görülmemiştir. Zira BKP'nin devamı olan BSP de Türk-Müslüman azınlığın seçtiği Başmüftünün yerine kendi atadığı Başmüftüyü kullanarak Müslüman azınlıklara istediği şekilde kumanda etmek ve bu kitleyi siyasi yönden parçalara ayırmak niyetindeydi. Dönem içinde Müslüman azınlıkların konuya ilişkin olarak yaptığı itirazlar 1996 yılında BSP'nin iktidarı bırakmasına kadar etkili olamadı. DGB'nin iktidara gelmesiyle birlikte Bulgaristan'da yaşayan Türk-Müslüman azınlık kendi seçtiği Başmüftünün liderliğinde klasik cemaat yapısını oluşturabildi. Bugün için Türk-Müslüman azınlığın mali sıkıntıları devam etmektedir ve kendilerine ait vakıf malları henüz devlet tarafından geri iade edilmemiştir. Ayrıca dini eğitim bakımından zayıf kalan Türk-Müslüman azınlık mensupları Hıristiyan misyonerlerce yürütülen yoğun bir Hıristiyanlaştırma propagandasının hedefleri durumundadırlar.

---

⁸⁷⁸ Balkanlar'da Türk Kültürü Dergisi Genel Yayın Yönetmeni Mehmet Alev'le 12 Nisan 2005 tarihinde Bursa'da yapılan görüşme. (1Avro= 1.8 YTL olarak hesaplanmıştır.)

SONUÇ

Bugünkü Bulgaristan, XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk hâkimiyetine girmeye başlamıştı. 1396 yılında Bulgar bağımsızlığının son kalıntısı olan Vidin'in de Osmanlılar tarafından düşürülmesiyle bu topraklardaki fütuhât süreci tamamlanmış oluyordu.

XVII. yüzyılın başlarına kadar geçen sürede ise bu topraklar Anadolu'dan önemli ölçüde göç aldı. Türkler kısa sürede bölgenin büyük kısmında nüfusun çoğunluğunu ele geçirerek siyasi ekonomik ve kültürel yönden elit tabaka durumuna geldiler. Bu bölge 1878'e kadar yaklaşık beş asır süren Türk hâkimiyeti sırasında Osmanlı Devlet teşkilatının bel kemiğini oluşturdu ve Timur hadisesi sırasında bile devletin devamının sağlandığı ana merkez oldu.⁸⁷⁹

1789 yılında yaşanan Fransız İhtilali Osmanlı Devletini önemli ölçüde etkiledi. Bölgede başta Rusya olmak üzere bir takım dış güçlerin de teşvikiyle milliyetçilik akımları güçlenmeye başladı. Aynı dönem içinde Osmanlı Devleti askeri ve siyasi gücünü de kaybetmeye başladı ve bölgede ilk toprak kayıpları verildi. Savaşlarda alınan yenilgiler ve güçlenen milliyetçi akımlar nedeniyle Anadolu'ya ters göç ilk kez bu dönem içinde görüldü. 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı ise bu coğrafyada asırlardır mevcut olan nüfus dengesini süratle ve büyük ölçüde değiştirdi.

Bahse konu savaşın ardından 1878 yılında imzalanan Berlin Barış Antlaşması ile özerk bir statü kazanan Bulgaristan Krallık haline dönüşerek 1908 yılında tam bağımsızlığını kazandı.

Bulgaristan, 1878 yılından itibaren kendi sınırları dâhilinde artık azınlık durumuna düşmüş Türkler başta olmak üzere tüm azınlıkları ülkenin üniter yapısı için bir tehdit olarak algılamış, bu maksatla; azınlıkların tümüne sistematik bir baskı uygulayarak onları göçe zorlamak, kalanlarını ise asimile etmek şeklinde bir yöntem izlemiştir. Aynı politika 1908'den 1944'e kadar devam eden Krallık Döneminde ve 1944'ten 1989'a kadar devam eden Komünist Dönemde de dozajı artırılarak uygulandı.

1944'ten itibaren Sovyetler Birliği'nin en sadık müttefiki haline gelen Bulgaristan, bu tarihten sonra dış politikasını tamamen Sovyetler Birliğinin dış

⁸⁷⁹ İnbaşı, a.g.m., s. 17.

politikalarına uygun olarak oluştururken, içte de yine aynı desteği arkasında hissederek ülkede yaşayan azınlıkların temel hak ve özgürlüklerini fütursuz uygulamalarıyla hiçe saydığını gösterdi.

Bu dönemde Türkiye ise içinde bulunulan iki kutuplu dünya konjonktürünün de etkisiyle genellikle çekingen bir politika izlemiş, büyük baskılar nedeniyle Bulgaristan'ı terk etmek durumunda kalan soydaşlara kucak açmış; Bulgaristan'daki bu insanların hak ve özgürlüklerini garanti altına alacak anlaşmalar yapmak yerine göçlerin organize edilmesine yönelik anlaşmalarla yetinmiştir. Oysa bu durum, Türkiye sınırları dışında yaşayan soydaşların buldukları ülkelerde iyi koşullarda yaşamaya devam etmesini ve buldukları ülke ile Türkiye arasında bir "köprü" olmaları ana fikrini taşıyan dönemin genel Türk dış politikasına ters düşmekteydi.

1980'li yılların ortalarından itibaren başta Sovyetler Birliği olmak üzere Komünist rejimler büyük bir siyasal ve yapısal değişim içine girerken, Bulgaristan bu gelişmelere uzak durmaktaydı. Üstelik uluslararası teröre verdiği destek deşifre olduğundan dünya kamuoyu önündeki itibarını önemli ölçüde kaybetmişti. 1984–1989 döneminde yöneticiler tarafından ülkedeki sosyal ve ekonomik çöküşün sorumlusu olarak gösterilen Türk azınlığa karşı uygulanan isim değiştirme ve diğer asimilatif faaliyetler ise o güne kadar Bulgaristan'daki azınlık sorunlarıyla fazla ilgilenmeyen Dünya Kamuoyunun büyük tepkisini çekti. 1989 yılında ise yüz binlerce soydaş tüm ömür boyunca yaptıkları kazanımları geride bırakarak Türkiye'ye göç etti. Bu olaydan çok kısa bir süre sonra da ülkede başlayan siyasi kargaşa ortamı ve gösteriler neticesinde mevcut iktidar yönetimden çekilmek zorunda kaldı.

İşte böyle bir ortamda ülkede Komünist rejimin ardından Batı tipi çoğulcu parlamenter sisteme geçildi. Beklenenin aksine ülkede bu sancılı geçiş döneminde etnik gruplar arasında kanlı bir çatışma olmadı. 1990 yılının başından itibaren yüzünü Batıya dönmüş yeni idareciler sayesinde bir taraftan Batı standartlarına uygun demokratik sistem kurulurken, diğer taraftan da ülkedeki azınlıklara temel hak ve özgürlükleri iade edilmeye başlandı.

Bulgaristan'ın refahı, selameti ve bekasınının Batı dünyasına entegre olmaktan geçtiğini düşünen yeni dönemin yöneticileri bu amaca ulaşabilmek

maksadıyla AB ve NATO'ya üye olmayı ilk hedef olarak belirlediler. Bulgaristan bahse konu teşkilatlara üye olmak için yapılan müracaatın ardından başlayan süreçte birçok uluslararası hukuk metninin altına imzasını koymuş, iç hukukunda da bu esaslara uygun olarak değişiklikler yapmıştır. Bahse konu hukuki düzenlemeler içinde önemli oranda ülkede yaşayan azınlıkların temel hak ve hürriyetlerine ilişkin düzenleme de mevcut olup; tamamı yürürlüğe girmiştir.

Bulgaristan Batı dünyasıyla entegre olmak maksadıyla çıktığı yolda kısa zamanda önemli mesafeler kat etmiştir ve 2 Nisan 2004 tarihi itibarıyla NATO üyeliğini kazanmış durumdadır. Bulgaristan'ın NATO'ya giriş sürecinde Türkiye Bulgaristan'a büyük ve yoğun destek vermiştir. 2007 yılında AB'ye tam üye olacak Bulgaristan, siyasi ve hukuki uyum kriterleri tamamlanmış olup; ekonomik ağırlıklı uyum çalışmaları devam etmektedir.

Bulgaristan'ın 1990 yılından itibaren girdiği bu hızlı değişim sürecine daha dün kadar baskılara, yıldırımlara ve göçlere maruz bırakılan Türk azınlığın Bulgar Millet Meclisindeki temsilcisi HÖH'ün yaptığı katkılar ise inkâr edilemez. Başlangıçta bir parti olarak faaliyet göstermesine karşı defalarca başlatılan hukuki mücadelelerle ve Tırnova'daki temsili Meclis açılış töreninde parlamento binasına girmeleri kaba kuvvetle engellenmeye çalışılması gibi rencide edici muamelelerle karşılaşan HÖH, kurulduğu günden bugüne kadar iktidarı belirleyici denge unsuru siyasi güç olmanın yanında, bugün geldiği noktada iktidarın küçük ortağıdır. HÖH'ü bu noktaya getiren en önemli özelliği ise seçmen kitlesinin tamamına yakını başta Türk ve kısmen de diğer azınlıkların oluşturmasına rağmen hiçbir zaman Bulgar çoğunluğunun tepkisine neden olacak ayrılıkçı veya özerklik talep eden bir politika izlememesi, sürekli olarak ülkenin ulusal birliğini ön plana çıkaracak şekilde söylem ve eylemlerde bulunması ve bünyesinde marjinalleşmelere kesinlikle izin vermemiş olmasıdır. Önceleri etnik ve dini temele dayanan bir parti olmakla suçlanan HÖH, 2001 yılının son aylarında Avrupa Liberal Partisine üye olarak kabul edilen ilk Bulgar partisi olarak bu suçlamaların haksızlığını da ispatlamış oldu.

16-23 Ekim 1999 Mahalli Seçimlerinde Güner Tahir'in kurduğu siyasi partiyle Türk azınlık oylarını bölmesine bir tepki olarak Türkiye Cumhuriyeti

Dışişleri Bakanlığı başlangıçta adı geçen şahsın Türk resmi makamlarıyla görüşmesini, bilahare de Türkiye'ye girişini yasaklarken, 15-16 Şubat 2001 tarihlerinde Filibe'de yapılan Türkiye, Romanya ve Bulgaristan Cumhurbaşkanlarının üçlü zirvesine iştirak eden Cumhurbaşkanı Sayın Ahmet Necdet Sezer'in HÖH Lideri Ahmet Doğan'ı kabul ederek görüşmesi Bulgaristan ve Avrupa'da siyasi yelpazenin ortasındaki bir liberal parti sıfatını kabul ettirmeyi başaran HÖH'ü Türkiye'nin de resmen tanıdığı ve değer verdiğinin en yüksek makam tarafından ifadesi olmuştur. HÖH'e benzer destek Tirgovişte'deki cam fabrikasının açılış töreni için Bulgaristan'da bulunan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın HÖH Lideri Ahmet Doğan'la yaptığı görüşme sırasında da verilerek, her türlü dini ve etnik marjinalleşmeden uzak durulması hususu resmen tavsiye edildi.

Bulgaristan'daki Türk azınlık teorik olarak 1990 sonrasında tüm temel hak ve özgürlüğünü almış, HÖH'ünde katkılarıyla birçok alt sahada iyileştirmeler sağlanmış ve Bulgar asıllı vatandaşlarla eşit hale getirilmiş görünmektedir. Ancak mevcut durum ve pratik uygulamalar incelendiğinde hala bir takım sıkıntılar olduğu görülmektedir. İçinde bulunduğumuz günlerde Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığın içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve kültürel şartlar halen Bulgarların çok gerisindedir. Türk azınlığın eğitimle ilgili sıkıntıları devam etmektedir. Ortalama eğitim seviyesi Bulgar etnik kökenli vatandaşların çok gerisindedir. Türk azınlık mensuplarının eğitim düzeyinin düşüklüğü bahane edilerek kamu kurum ve kuruluşlarında istihdam edilmekten kaçınılmaktadır. Özellikle polis ve askerlerde üst ya da orta düzey yönetici yoktur. Türkler diğer meslek dallarında da nüfuslarının genel nüfusa oranına uygun olarak temsil edilememektedir. Mevcut koşullar Türk azınlığın geleneksel geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılığın sürdürülmesini gerektirmektedir. Ancak yıllardır uygulanmış tahrip edici tarım ve hayvancılık politikaları nedeniyle zor günler geçirilmektedir. Türk köylüsü yurt içinden ya da dışından temin edilen kredi kaynaklarından yeterince faydalandırılmamaktadır. Bulgaristan'da Türk azınlığın yoğun olarak yaşadığı bölgeler ülkenin en fakir ve işsizliğin en yoğun olduğu bölgelerdir. Bu şartlar nedeniyle aileler ya da aile bireyleri yaşadıkları toprakları terk ederek büyük şehirlere ya da başka ülkelere işçi olarak çalışmaya gitmektedir. Ancak

çoğunluğu tarım veya hayvancılıktan başka bir işten anlamayan bu insanlar iş buldukları takdirde bile kalifiye olmadıkları için düşük ücret almaktadırlar. Üstelik toplum içinde ayırimcılık devam ettiğinden, aynı işi yapan bir Türk asıllı bir Bulgar asıllıya göre çok daha düşük ücret almaktadır. Mevcut sorunlar burada sıralanandan çok daha fazladır. Ancak Türkiye geçmişten alınan derslerin de ışığında bu coğrafyada yaşayan soydaşlarımızı kendi kaderleriyle baş başa bırakma lüksüne kesinlikle sahip değildir. 1925 tarihli Türkiye-Bulgaristan Ebedi Dostluk Anlaşması Türkiye ile Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlık arasındaki bağı hukuken tescil etmektedir. Bulgaristan'ın ülke bütünlüğüne saygı gösterilmesi hususu da daima göz önünde bulundurularak, Türkiye'nin Bulgaristan'da azınlık olarak yaşayan soydaşlarımızın haklarını korumaya yönelik olarak kısa, orta ve uzun vadeli politik, sosyo-kültürel ve ekonomik alanlarda proaktif politikaları hayata geçirmesi gerekmektedir.

Uluslararası ilişkilerde stratejik çalışmaların önemi çok büyüktür. Bu nedenle Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlıkla ilgili olarak yeni bir milli stratejinin oluşturulması ve bu stratejinin siyaset üstü tutulması gerekmektedir. Milli stratejinin ana hatları ise politikacılar, bilim adamları, bürokratlar, sivil toplum örgütlerinin temsilcileri ve işadamlarının katılımıyla yapılacak bir çalışma ile ortaya konmalıdır. Bulgaristan Türklüğüne yönelik olarak uygulanması düşünülen tüm faaliyetlerin milli politikaya ve bu konuda yürütülen diğer faaliyetlere uyumu Dışişleri Bakanlığında teşkil edilecek bir koordine merkezi tarafından kontrol edildikten sonra uygulanması sağlanmalıdır.

Oluşturulacak milli stratejinin her dönemin ihtiyacına cevap verebilmesi için dinamizme ihtiyacı olacaktır. Bu maksatla; oluşturulacak Bulgaristan Türklüğü Koordine Merkezinin üniversiteler ve think-tank kulüpleri başta olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlarla sürekli olarak eşgüdüm içinde çalışması sağlanmalıdır. Bahse konu kurum ve kuruluşların uluslararası anlamda faaliyet göstermeleri teşvik edilmeli ve Bulgaristan Türklüğünün sorunları hakkında yabancı ülkelerdeki benzer yapıdaki kurum ve kuruluşlar üzerinde lobi faaliyeti yürütmeleri sağlanmalıdır.

Medyanın halkı bilinçlendirme ve yönlendirmedeki etkisi herkesin malumudur. Ancak Türkiye’de medya genel olarak Dış Türkler konusuna duyarsızdır. Bu nedenle Türk kamuoyunun Dış Türkler konusunda gerekli bilgi ve bilinçten yoksun olduğu görülmektedir. Bilinçli bir kamuoyu yaratabilmek için basın ve yayın organlarının Bulgaristan’da yaşayan Türkler ile ilgili daha fazla haber ve yazı dizisi ve program yapması sağlanmalıdır. Aynı şekilde basın ve yayın kuruluşlarının faaliyet alanını Bulgaristan’a da genişletilerek burada yaşayan insanlar Türkiye’de olup bitenler hakkında sürekli bilgilendirmeli ve Bulgaristan Türklerinin Türklük şuurunun her dem taze tutulması sağlanmalıdır.

Türkiye’de faaliyet gösteren göçmen dernekleri sayıca çok fazla ve güçsüzdür. Ana merkezler dışındaki teşkilatlar ise genellikle kahvehane ya da hemşeriler lokali olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Ayrıca genel bir temayül olarak bu derneklerin birbirleriyle koordineli çalışmalar yürütmek bir yana, birbirlerine karşı bir kamplaşma içinde oldukları görülmektedir. Oysa bu derneklerin çifte vatandaşlık hakkına sahip Bulgaristan Türklerini tek bir yumruk ve tek bir bilek olarak organize etmeleri gerekmektedir. Yazının yazıldığı günlerde BAL-GÖÇ (Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu) Bursa teşkilatı 25 Haziran genel seçimlerinde tek bir partiye oy vermek üzere Bursa’daki elli bin civarında seçmeni sandıklara götürebilmek için organizasyon faaliyetlerine devam etmekteydi.⁸⁸⁰ Ancak diğer taraftan en büyük göçmen derneklerinden biri olan Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği’nin başkanı avukat Seyhan Türkkın’ın 25 Haziran 2005 seçimlerinde HÖH’e karşı mücadele edecek olması, en azından bu derneğin üyesi ya da etki alanındaki Bulgaristan Türklerinin oylarının Demokratik kanat hareketine gideceğini ve dolayısıyla da Türk oylarının bölünerek Bulgar Meclisine daha az sayıda milletvekili sokulmasına neden olacağını şimdiden göstermektedir.

Kişisel menfaat çatışmalarının ve mevcut siyasi bölünmüşlüğün önüne geçilmesi maksadıyla göçmen derneklerinin hepsinin bir çatı ve bir ülkü etrafında toplanması derneğin siyasi, sosyal ve kültürel faaliyetlerinin de kurulması önerilen Bulgaristan Türklüğü Koordine Merkezinin kontrol ve koordinasyonunda yürütülmesi sağlanmalıdır. Bulgaristan’da yapılan

⁸⁸⁰ BAL-GÖÇ Başkan Yardımcısı Sabri Mutlu ile 25 Nisan 2005 tarihinde yapılan görüşme.

seçimlerde yaklaşık her on yedi bin oyun bir milletvekilliğine tekabül ettiği göz önünde bulundurulursa, Türkiye'den seçime iştirak eden soydaşlarımızın iyi bir organizasyonla en az altı milletvekili çıkarabileceği unutulmamalıdır. Göçmen dernekleri arasındaki görüş ayrılıklarını bir kenara bıraktığımızda ise, oy kullanımına ilişkin başka problemler ortaya çıkmaktadır. Bu hususların en önemlisi soydaşlarımızın aynı zamanda Bulgar vatandaşı olduğu ve kullanacakları bir oyun bile Bulgaristan'da yaşayan Türkler için çok önemli olduğu bilincinin verilmesidir. Diğer bir problem ise, geçmiş seçimlerden de görüldüğü gibi, Türkiye'deki sandıklarda oy kullanan seçmenler sandık önlerinde saatlerce bekletilerek adeta oy kullanmaları engellenmeye çalışılmıştır. Bu durumun önüne geçmek maksadıyla oluşturulacak merkezin de koordinasyonu altında olmak üzere mahalli idarelerin göçmen derneklerinin istek ve ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde seçmenlere seçim günü ulaşım ve kumanya desteği vermesi, Türkiye'den gidecek oy sayısının artmasına katkı sağlayacaktır.

Bugün için HÖH, nüfusun onda birini oluşturan Türk azınlığının oylarının ancak yarısını almakta ve bu haliyle bile iktidarın küçük ortaklığını yürütebilmektedir. Türk azınlık oylarının bölünmesine mani olmak maksadıyla sadece HÖH'ü muhatap kabul eden dış politikanın aynen devam ettirilmesinin uygun bir hal tarzı olduğu değerlendirilmektedir.

Bulgaristan 2002 yılında Türkiye'nin de desteğini alarak NATO'ya girmiştir. Şu anki hedefi ise 2007 yılında AB'nin üyesi olmaktır. 2007 yılından itibaren bu hedefin gerçekleşmesi sonunda Bulgaristan'da ekonominin daha da düzeleceği ve işsizliğin düşeceği varsayımından yola çıkarak, Türkiye'de yaşayan soydaşların çifte vatandaşlık statüsüne dokunmadan Bulgaristan'a dönmelerinin ve AB'ye üyeliğin kendilerine sunacağı sosyal ve ekonomik imtiyazlardan faydalanmalarının teşvik edilmesi hususu üzerinde bir karara varılmalıdır.

Daha önce de değinildiği gibi, Bulgaristan'da azınlıkların hukuki statüleri kağıt üzerinde Bulgarlarla eşit hale getirilmiş olmakla beraber özellikle kamu kurum ve kuruluşlarındaki temsil oranları, nüfuslarıyla orantılı değildir. Bu durumun düzeltilmesi maksadıyla Türkiye'deki NGO'ların, üniversitelerin ve insan hakları örgütlerinin yurt dışındaki benzerleriyle

işbirliğine giderek bu haksızlıkların ortadan kaldırılması için AİHM'de açılacak davalar öncesi uluslararası sivil destek sağlanmalıdır. Ancak Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığın haklarının Türk Hükümeti tarafından aranması son çare olmalıdır. Zira 1984 yılında başlayan asimilasyon kampanyasına dünya kamuoyunun ilgisini çekebilmek için Türk Hükümetinin verdiği çabaları etkisiz hale getirmek amacıyla Bulgar Hükümeti tarafından Türkiye'de insan haklarının sürekli ihlal edildiğine dair bir başka polemik başlatıldığı unutulmamalıdır.

Diğer taraftan Bulgaristan'daki asimilasyon uygulanmasına tüm dünya kamuoyunun tepkisinin yükseldiği günlerde Bulgar idarecilerine tek resmi desteğin Yunan politikacılarından geldiği unutulmamalıdır. Diğer komşularıyla sıkıntılı ilişkiler içindeki Yunanistan'ın daha sonraki yıllarda da soykırım uygulayan Sırp yöneticilere karşı hoşgörülü tavrı hala hatıralardadır. Yunanistan'ın bugün de Sırbistan'la olan ilişkileri ileri düzeydedir ve benzer ilişkileri Bulgaristan'la hayata geçirmeye çalışmaktadır. Yunanistan son dönemde yaptığı yatırımlarla Bulgaristan'daki en büyük yabancı yatırımcı durumuna gelmiştir. Yunanistan'ın siyasi niyeti bölgede bir Ortodoks-Slav Ekseni oluşturmaktır. Böyle bir gelişmenin uzun vadede Türkiye ve Bulgaristan'daki Türk azınlığa ilaveten tüm Balkanlar'da barış ve huzura zarar verebileceği göz önünde tutularak, KEİ gibi mevcut uluslararası organizasyonların daha faal hale getirilmesinin ya da yeni bir Balkan Pakti'nin oluşturulması gibi oluşumlara önderlik etmenin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Günümüzde Bulgaristan'da soydaşlarımızın hak ve menfaatlerini koruyacak tek organizasyonun HÖH ve Bulgaristan siyasal yaşamında hiçbir etkinliği olmayan birkaç küçük Türk partisinden ibaret olduğu görülmektedir. Ancak bu yeterli değildir. NATO üyesi olmuş ve yakında AB üyesi olacak Bulgaristan'da asimilasyon gibi uygulamaların yapılması artık çok uzak bir ihtimal olmakla birlikte, azınlık haklarının ihlali, sosyal ve ekonomik fırsatlardan eşit olarak yararlandırılmama gibi uygulamaların devam etmesi beklenmelidir. Bu maksatla; Bulgaristan Türklerinin ve Türklüğe yakın duran Pomaklar, Çingeneler gibi grupların da her alanda haklarının savunuculuğunu yapacak demokratik kitle örgütlerinin oluşturulması

gerekmektedir. Oluşturulacak bu örgütlerin başına kendi konularında uzman, eğitilmiş kişilerin getirilmesi sağlanmalı ve özellikle azınlık hakları, insan hakları gibi konularda yapılacak ayrımcı uygulamaları demokratik olarak gündeme getirebilecek düzeyde organizasyon sağlanmalıdır.

Bu örgütlenmelerin yanında Bulgaristan'da faaliyet gösteren çeşitli demokratik kitle örgütlerine soydaşlarımızın katılması ve yönetici kadrolarda aktif olarak görev almaları teşvik edilmelidir. Bu tip sivil toplum örgütlerinin iktidarların karar alma sürecine ne denli etki yapabildikleri göz ardı edilmemelidir. Ayrıca Türk azınlığın bu tip teşkilatlarda Bulgarlarla beraber yapacağı çalışmalar ve sosyal etkinlikler iki toplum arasındaki iletişimin yeniden kurulması için bir fırsat yaratmış olacaktır.

Bu tip teşkilatlarda görev alacak kişiler ile milletvekillikleri, belediye başkanlıkları, muhtarlık ve belediye meclis üyeliklerine aday olarak belirlenecek kişilerin bilgi, görgü ve eğitim bakımından bulunduğu toplumun fevkinde olmasına dikkat edilmelidir. Zira bu husus etnik Bulgarlar tarafından en çok istismar edilen ve en çok gündeme getirilen konulardan biridir.

Türk-Müslüman azınlığına yönelik faaliyet gösteren kültür ve sanat merkezlerinin sayısı artırılmalıdır. Bu tip merkezlerde laiklikten kesinlikle ödün vermeden Türklüğe yakın duran Pomaklar ve Müslüman Çingenelerle asgari müşterekler üzerinde yakın ilişkiler oluşturularak azınlıkların Türklük kültürü şemsiyesi altında toplanmasını sağlayacak faaliyetler için rehberlik edilmeli ve maddi destek sağlanmalıdır. Bu tip merkezlerin dergi, gazete çıkarması teşvik edilmelidir. Ancak bugün için Bulgaristan'da bu özelliklere sahip iki yayın mevcut olup, bunlar: Razgrad Türk Kültür Merkezi tarafından çıkarılan *Deliorman* ve Razgrad Deliorman Edebiyat Derneği tarafından çıkarılan *Hoşgörü* dergileridir. Bahse konu her iki yayın da içinde bulunduğu maddi sıkıntılar yüzünden düzensiz olarak yayınlarını sürdürmektedir. Aslında bu sorunu Bulgaristan sınırları içine hapsetmek de doğru değildir. Zira Türkiye'deki göçmen derneklerinin yayınları da son dönemde kendilerine devlet tarafından yapılan mali yardımın kesilmesi nedeniyle kapanma aşamasına gelmiş durumdadır. Bahse konu derneklerin, uluslararası sosyal etkinliklerin yanı sıra uluslararası bilimsel toplantılara katılarak mevcut sıkıntıları dile getirmeleri beklenirken, bu dernekler maddi olanaksızlıklar

yüzünden kendi üyeleri arasında sosyal ve kültürel etkinlik düzenlemede dahi sıkıntılar yaşamaktadır. Bulgaristan'daki Türklüğün devam ettirilebilmesine ilişkin ideallerin sıcak olarak tutulabilmesi için bahse konu devlet desteği tekrar başlatılmalıdır.

Medyanın toplumu bilinçlendirmede ve birleştirmedeki rolü daima göz önünde tutulmalıdır. Bugün Bulgaristan'daki Türk azınlığın gazete ve dergileri her türlü maddi imkânsızlıklara karşı mütevazı ölçülerde çıkarılmaya devam etmektedir. Ancak bahse konu dergi ve gazeteler nitelik ve nicelik açısından incelendiğinde tatminkârlıktan çok uzaktadır. Bunun yanında Türk azınlığın sahibi olduğu bir televizyon kanalı ve ulusal çapta yayın yapan bir radyosu yoktur. Türkçe yayınlar Bulgarların inisiyatif ve tekelindedir. Mevcut şartlar karşısında Bulgaristan Türkleri genellikle Türk televizyon kanallarını ve radyolarını izlemektedir. Bu durum ilk bakışta olumlu gibi görünmesine rağmen, Türk azınlığın Bulgaristan'ın sosyal ve siyasal gündeminden uzaklaşması sorununu da beraberinde getirmektedir. Bahse konu zafiyetin giderilmesi maksadıyla basılı yayına göre çok daha fazla alt yapı harcaması gerektiren Türk azınlığa ait radyo ve televizyon istasyonlarının kurulması hususunda gerekli teknik ve mali destek Türk Hükümetince tahsis edilmelidir. Ayrıca günümüzde Bulgaristan'da gazete ve dergilerin tamamı amatör kadrolarca çıkarılmaktadır. Türk azınlık medyasında profesyonelleşmenin sağlanmasına yönelik olarak, bu konuda halen çalışmalarını sürdüren amatör kadroların Türkiye'de meslek içi eğitime tabi tutulmaları ve stajlar görmesinin sağlanması ve Türkiye'de iletişim konusunda üniversite eğitimi gören öğrencilerin sayısının artırılması gibi tedbirlerin alınması gereklidir.

Bulgaristan Türklerinin bugün anadilde eğitim sorunu çözülmüş gibi görünmektedir. Ancak okullarda tıpkı İngilizce, Fransızca gibi zorunlu seçmeli bir yabancı dil olarak okutulan Türkçe dersini seçenlerin bu dilin tüm inceliklerini haftada alacağı üç saat ders ile öğrenmesi mümkün değildir. Bu duruma uzun süre devam edilmesi durumunda bu coğrafyada önce Türk edebiyatı devamında da Türk harsı ve kültürünün ölmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu durumun düzeltilmesi için başta HÖH olmak üzere Bulgaristan'daki Türk siyasi teşkilatlarına büyük görevler düşmektedir. Ancak kısa vadede bir önlem olarak Türk Dilini metodolojiye uygun olarak öğreten

açık eğitim kurslarının düzenlenmesi düşünülmelidir. Bu kurslarda destekleyici eğitim yardımcısı olarak TRT-Int. televizyon kanalı da kullanılmalıdır. Ayrıca halen Bulgaristan'da seyredilen Türk televizyon kanallarında Bulgaristan'daki Türk azınlığa yönelik ve bölgedeki milli menfaatlerimiz doğrultusunda belirlenecek bazı psikolojik temaların da işleneceği programlar yapılmalıdır.

Son yıllara ait eğitimle ilgili istatistikî verilere bakıldığında, Bulgaristan'da üniversite mezunlarının tamamı yakını etnik Bulgarlarken, üniversite mezunları arasında Türk azınlığın payı binde beşin de altındadır. Bu eksikliğin telafisine yönelik olarak HÖH ve Türk Milli Eğitim Bakanlığı arasında bir eğitim protokolü hazırlanmıştır. 1993 yılında imzalanmış mevcut protokole uygun olarak Türkiye'de halen çeşitli üniversitelerde beş yüz civarında öğrenci eğitim almaktadır. Kendi imkânlarıyla okumaya çalışan gençlerin sayısının da bu civarda olduğu tahmin edilmektedir. Sayıları bin civarında olarak kabul edebileceğimiz öğrenci sayısı ise Bulgaristan'da yaşayan Türk nüfusuyla mukayese edildiğinde çok düşük kalmaktadır. Bu sayının artırılması için gerekli tedbirler alınmalıdır. Ayrıca örneğin Bulgaristan'da eczane açabilmek için lisans diploması yeterli olmamaktadır. Türkiye'de lisans eğitimini tamamlayarak Bulgaristan'a dönen soydaş çocuklarının Bulgaristan'daki üniversitelerde yüksek lisans eğitimini almalarında ise güçlükler yaşanmaktadır. Buna benzer şekilde özellik gösteren dallarda soydaş çocuklarının lisans eğitimini müteakiben yüksek lisans eğitimine devam edebilmeleri için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Büyük kısmı geçmiş yıllarda Bulgarlar tarafından yapılan saldırılar nedeniyle ağır hasar görmüş olmasına rağmen bu topraklardaki Türk-Müslüman tarih ve kültürünün kanıtları olan tarihi eserlerin korunmaya alınması sağlanmalıdır. Ancak geçmiş yıllardan edinilen tecrübeye, Bulgar idarecilerin Türkiye'nin bu konuda yapacağı yeni taleplerine de soğuk bakacağı ve bu konuyu zaman içinde sürüncemeye bırakacağı düşünülmelidir. Bu nedenle bahse konu tarihi eserlerin onarılması ve korunmaya alınmasıyla ilgili olarak UNESCO gibi teşkilatların devreye sokulması için faaliyetler yürütülmelidir. Ayrıca bu eserler Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı tarafından tarihi ve sanatsal bakımdan bir

öncelik sıralamasına tabi tutulduktan sonra restorasyon çalışmaları için gerekli olan makul miktarlardaki maddi destekler Türk Diyanet Başkanlığı kanalıyla, Bulgaristan Başmüftülüğüne ulaştırılmalıdır. Restorasyon çalışmalarına kaynak temin etme konusunda İslam Bankasından faydalanma seçeneği de değerlendirilmelidir.

Bulgaristan'daki Müftülük sorunu son dönemde çözülmüştür. Ancak ülkedeki Türk-Müslüman azınlığa ait vakıf mallarının iadesi hususu Bulgar Devletince resmen kabul edilmiş olmasına rağmen bugüne kadar bu hususta bir ilerleme kaydedilememiştir. Oysa vakıf malları Bulgaristan'daki Türk azınlığın yıllarca en büyük maddi yardımcısı olmuştu. Bulgaristan Hükümetinin 1995 tarihli Çerçeve Sözleşme gereği olarak Başmüftülüğe yaptığı maddi yardımın diğer din ve mezheplere yapılan yardımlarla mukayesesi sonucunda bu yardımın tamamen göstermelik olduğu görülmektedir. Türk azınlığın vakıf malları üzerindeki hakları 1919 tarihli Neuilly Antlaşmasıyla tescil edilmiş durumdadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Bulgaristan Türk azınlığın vakıf mallarının geri kazanımı ile ilgili olarak yol göstermesi, durumun çeşitli azınlık ve insan hakları örgütlerince AİHM gibi kurumların gündemine taşınmasının sağlanması gerekmektedir.

1989 sonrası dönemde Bulgaristan Müslümanları değişik ülke ve kuruluşlardan maddi destek görmüşlerdir. Bunun sonucu olarak bölgede Vahabilik mezhebi ilk kez olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumun oluşmasındaki esas etken ise Suudi Arabistan kökenli Rabita örgütünün bölgeye yapmış olduğu maddi yardımlardır. Daha düne kadar nüfus sayımlarında kendilerini Türk olarak ifade eden Pomaklar ise aslında kendilerinin Arap soyundan geldiğini iddia etmeye başlamışlardır. Ülkenin Kuzeydoğusunda yaşayan ve özbeöz Türk olan seksen bin civarındaki alevi soydaş ise dönem içinde ilk kez İran'la ilişkiye girmişlerdir. Bu insanlar çocuklarını eğitim için Türkiye'ye yollamak yerine İran'a yollamayı tercih etmektedir. Ayrıca ülkedeki Müslüman azınlık üzerinde önemli ölçüde Hıristiyanlık propagandası yapılmaktadır. Din olgusu ülkedeki Türklerin yanısıra Pomak, Çingene gibi diğer Müslüman azınlıkları bir araya getiren ve beraber harekete geçmesini sağlayan çok ciddi bir güçtür. Halen bölgede mevcut bir kısım irticai akımların soydaşlarımız arasında yuvalanması, onların daha fazla bölünmesine neden olabileceği

gibi, Türkiye'ye bakış açısını da olumsuz olarak etkilemektedir. Dini bölünmelerin siyasal bölünmelere de yol açacağı ve bu durumun ise soydaşlarımızın ülkenin siyaseti üzerindeki etkisini tüketeceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu maksatla genç din adamlarının Türkiye'de eğitilmeleri, başka ülkelerde eğitim görmüş din adamlarının da mümkünse tasfiye edilmesi ya da Başmüftülük teşkilatı içinde görev almasının önüne geçilmesi gerekmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığının Bulgaristan Başmüftülüğü, Yüksek İslam Şura Başkanlığı, Bölge Müftülükleri ve İmamlarla temaslarını sıklaştırmalı bu kuruluşların Bulgaristan Türklüğüne ilgisinin artması sağlanmalı, söz konusu mevkilere seçilecek kişilerin Türkiye Cumhuriyetinin temel ilkelerini benimsemiş çağdaş din adamı olarak Bulgaristan'daki Türk-Müslüman varlığını yönlendirmeleri sağlanmalıdır.

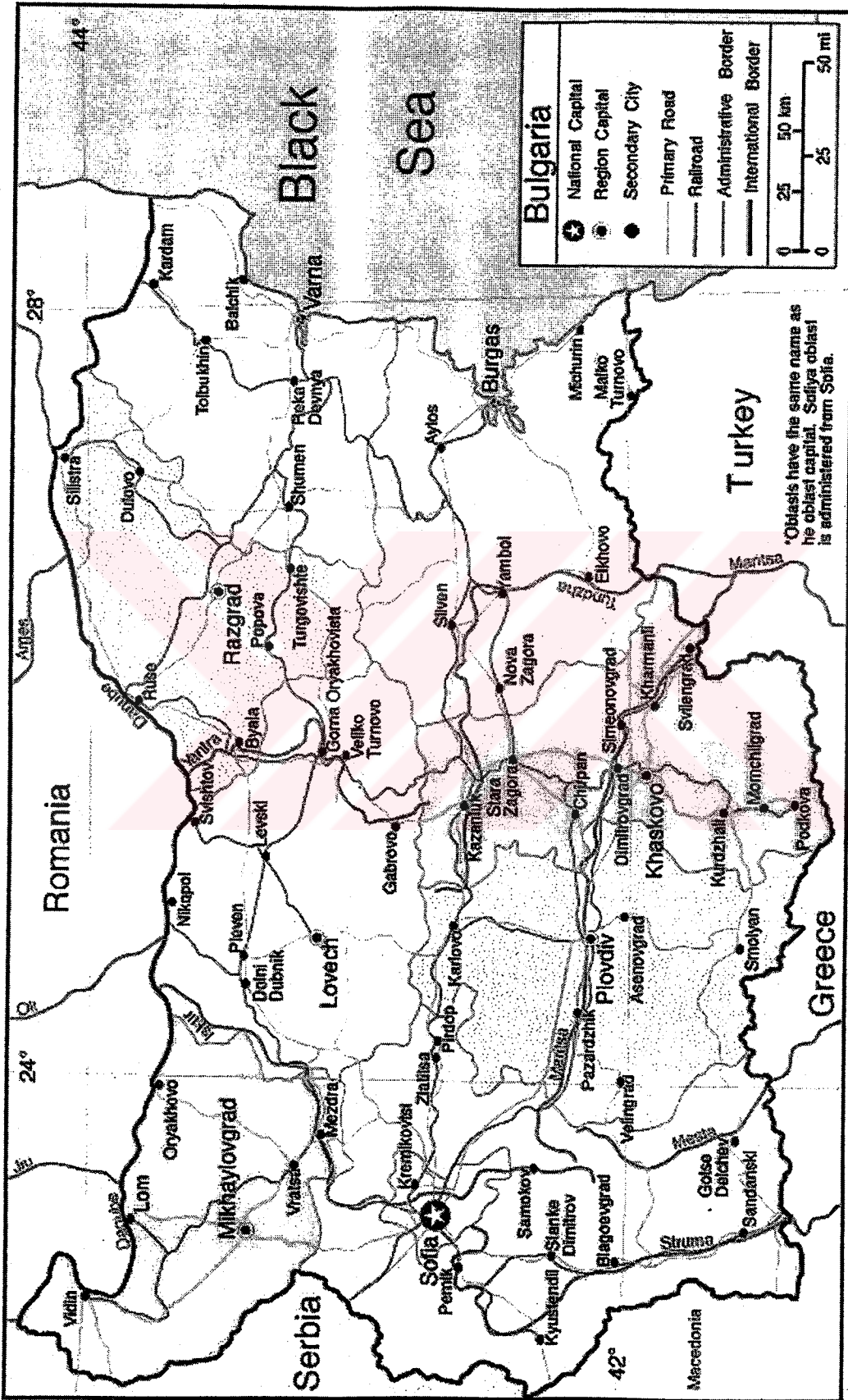
1989 sonrası dönemin ilk yıllarında ülkedeki en büyük yatırımcı olma sıfatını elinde tutan Türkiye bugün Virgin Adaları'nın arkasında on birinci sıraya gerilemiş bulunmaktadır ve Türk yatırımcılar geçmiş dönemde ciddi derecede prestij erozyonu yaşamışlardır. Bu gerilemenin birçok nedeni olmuştur. İçinde bulunulan durumun düzeltilmesi maksadıyla güvenilir ve ciddi Türk firmalarının Bulgaristan'a ve özellikle de soydaşlarımızın yoğun olarak yaşadığı bölgelere yatırım yapması için devlet özendirici ve teşvik edici uygulamaları süratle devreye sokmalıdır. Zira Bulgaristan ekonomisindeki gelişmenin önümüzdeki dönem içinde AB'ye giriş sürecine paralel olarak artacağı, işsizlik ve enflasyonun düşeceği tahmin edilmektedir. Son dönemde de ülkeye önemli ölçüde yabancı sermaye girmektedir.

Günümüzde Türk azınlık arasında işsizlik çok yüksek oranlardadır. İşsizliğin azaltılması için toprağı olmayan soydaşlarımız küçük el sanatları ve ticarete yönlendirilmeli, işsizlere iş bulunması ve sosyal yardımlaşma konusunda soydaşlarımız organize edilmelidir. Türkiyeli yatırımcıların özellikle soydaş istihdamı teşvik edilmeli, bu konuda konsolosluk ve ticari ataşelikler seviyesinde özel tedbirler geliştirilmelidir. Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlık içindeki küçük sermaye sahiplerinin soydaşlarımızın yoğun olarak yaşadığı bölgelerde üretime yönelik yatırımlar yapması teşvik edilmelidir.

Halen Bulgaristan'da Ziraat Bankası (Sofya ve Varna) ve Demirbank (Varna ve Filibe) faaliyet göstermektedir. Şu ana kadar kendilerinden bekleneni verememiş bu bankaların Türk azınlık mensuplarına Tarım, hayvancılık ve ticari alanlarda düşük faizli kredi sağlaması için gerekli tedbirler alınmalıdır. Soydaşlarımızın tarımda ve hayvancılıkta kooperatifleşmelerini sağlayacak tedbirler alınmalıdır. Ayrıca soydaşlarımızın tarım ürünlerinin yerinde değerlendirmesi veya Pazar bulunması konusundaki sorunlarının çözümü için gayret sarf edilmeli, Bulgaristan'da pazarı olmayan ya da düşük fiyata alıcı bulan malların Türkiye'de değerlendirilmesi yolları aranmalıdır.

Tarım ve hayvancılıktan aradığını bulamayan ya da Türkiye'ye yerleşmeye karar veren soydaşlarımız taşınmaz mallarını satmamaları hatta mümkünse arazi satın almaları yönünde teşvik edilmelidir. Zira AB'ye tam üyeliğin sonrasında Bulgaristan'da Yabancıya Toprak Satış Yasası çıkacaktır. Bu tarihten sonra da ülkeye gelecek önemli sayıdaki Avrupalının gayrimenkul alımına yöneleceği tahmin edilmektedir.

EK-A BULGARISTAN HARITASI

*Oblasts have the same name as the oblast capital. Sofia oblast is administered from Sofia.

EK-B
BULGARİSTAN'DA YER ADLARI

YENİ ADI	TÜRKÇE ADI
Ahtopol	Aktepolu
Asenovgrad	Stanımaka
Ajtos	Aydos
Burgas	Burgaz
Balçık	Balçık
Botevgrad	Orhaniye
Blagoevgrad	Cuma-i Bâlâ
Cirpan	Çırpan
Dimitrovo	Pernik
Dobriç	Hacıoğlupazarlığı
Elhovo	Kızılağaç
Fakiya	Fakıhlı
Gorna Orehovitsa	Yukarı Rahova
Harmanlı	Harmanlı
Haskovo	Hasköy
İvaylovgrad	Ortaköy
Karlovo	Karlhova
Kolupçi	Hainköy
Kjüstendil	Köstendil
Kotel	Kazan
Kermen	Kermenli
Kardzali	Kırcaali
Kazanluk	Kazanlık
Karnobat	Karinabat
Kolarovgrad (Şumen)	Şumnu
Krumov	Çatalar
Levskigrad	Karlhova
Lom	Lom
Loveç	Lofça
Luddgora	Deliorman
Malko Tirnovo	Tirnovacık
Nikopol	Niğbolu
Novipazar	Yenipazar
Neseber	Misivri

EK-B (DEVAM)

BULGARİSTAN'DA YER ADLARI

YENİ ADI	TÜRKÇE ADI
Novazagora	Yenizağra
Orjehovo	Rahova
Omurtag	Osmanpazar
Pazardjik	Tatarpazarcık
Preslav	Eski İstanbul
Plovdiv	Filibe
Pleven	Plevne
Petric	Petriç
Pomorija	Ahyolu
Provadia	Pravadi
Pliska	Ahibaba
Ruse	Ruşuk
Razgrad	Razgrad
Sofya	Sofya
Samakov	Samakov
Selviyevo	Selvi
Silistra	Silistre
Svistov	Ziştovi
Sliven	İslimiye
Sozopol	Süzebolu
Starazagora	Eskizağra
Stanke Dimitrov	Duprica
Svelingrad	Cezir Mustafa Paşa
Tirnova	Tirnova
Topolovgrad	Kavaklı
Tulova	Oğlanhızır
Tirgovişte	Eski Cuma
Tolbuhin	Dobriç
Varna	Varna
Vidin	Vidin
Vratça	Vratça
Yambol	Yanbolu
Zlatitsa	İzladi

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ACAROĞLU M. Türker, **Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1999.
- AKYÜZ Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Kültür Koleji Yayınları, Ankara, 1989.
- ALP İker, **Bulgar Mezalimi**, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990.
- AMNESTY INTERNATIONAL, **Bulgaria: Imprisonment of Ethnic Turks, Human Rights Abuses During The Forced Assimilation of Ethnic Turkish Minority**, Amnesty International Publications, London, 1986.
- ARMAOĞLU Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)**, Cilt I, 9.b., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993.
- AVCIOĞLU Doğan, **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, Cilt I, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1998.
- AYDIN Mahir, **Şarki Rumeli Vilayeti**, Ankara, 1992.
- AYDIN Mahir, **Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına**, Kitabevi Matbaası, İstanbul, 1996.
- BATIBEY Kemal Şevket, **Ve Bulgarlar Geldi Batı Trakya'da Teneke İle Alarm**, Boğaziçi Basın ve Yayın Evi, İstanbul, 1976.
- BOZKURT Fuat, **Aleviliğin Toplumsal Boyutları**, 3.b., Tekin Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Bulgarian Helsinki Committee, **The Human Rights of Muslims in Bulgaria in Law and Politics Since 1878**, Sofia, 2003.
- CASTELLAN Georges, **Balkanların Tarihi**, çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Milliyet Yayını, İstanbul, 1993.
- CRAMPTON Richard, **A Short History of Modern Bulgaria**, Cambridge University Press, London, 1987.
- ÇAVUŞ Mehmet, **Bulgaristan'da Soykırımı**, 1. cilt, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1984.
- ÇİÇEK Yakup, **Bulgaristan Hatıraları**, Temel Ofset, İstanbul, 2000.
- DEMİRTAŞ-COŞKUN Birgül, **Bulgaristan'la yeni Dönem**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 2001.

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Cilt XII.

DRAEV Ivan, **Bulgarian in the Liberation Struggles of Other Peoples**, Sofia Press, Sofia, 1981.

ECER Yılmaz, **Türk-Bulgar İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını**, Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 1995.

EMİNOV Ali, **Turkish and Other Muslim Minorities of Bulgaria**, The Institute of Muslim Minority Affairs, London, 1997.

ERENDİL Muzaffer, **Tarihte Türk Bulgar İlişkileri**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1976.

ERGENÇ Leman, **Bulgar Yayınlarında Türkler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

ERGİN Osman, **Türk Maarif Tarihi**, Cilt: I-II, Eser Yayınevi, İstanbul, 1977.

EVLİYA ÇELEBLİ, **Seyahatname**, Cilt I-IX, Mümin Çevik (haz.), Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1996.

FAROQHI Suraiya, **Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, çev. Elif Kılıç, Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

FURNEAUX Rupert, **Tuna Nehri Akmam Diyor**, 3.b., çev. ŞenizTürkömer, Derin Türkömer, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999.

GÜRÜN Kamuran, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)**, Ankara, 1983.

HAKKI İsmail, OKDAY Tevfik, **Bulgaristan'da Türk Basını**, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yayını, İstanbul, 1989.

HAMZAOĞLU Yusuf, **Balkan Türklüğü**, Cilt I, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 2000.

KAFESOĞLU İbrahim, **Bulgarların Kökeni**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1985.

KAMİL İbrahim, **Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1989.

KAYA Abdülkadir, **Balkanların Dünü, Bugünü, Yarını**, Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 1993.

KESKİOĞLU Osman, **Bulgaristan'da Türkler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 1985

KOCABAŞ Süleyman, **Avrupa Türkiyesi'nin Kaybı ve Balkanlar'da Panislavizm**, Vatan Yayınevi, İstanbul, 1986.

KORKUD Refik, **Bulgar Yönetimi ve Tarihi Yalan**, Türkiye Fikir Ajansı Matbaası, Ankara, 1986.

KORKUD Refik, **Komünist Bulgaristan'ın Dosyası**, Türkiye Fikir Ajansı Yayını, Ankara, 1986

LÜTEM Ömer E., **Türk-Bulgar İlişkileri 1983–1989**, Cilt I, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 2000.

MARKOVSKI Dimiter, **Bulgaria: A Brief Historical Outline**, Sofia Press, Sofia, 1981.

MEÇİK A. Hakkı, **Bulgaristan'da Türklerin Durumu**, Hür Efe Matbaası, İzmir, 1984.

MEÇİK A. Hakkı, **Bulgaristan Türklerinin Kültür Hayatı**, Hepileri Matbaası, İzmir, 1977.

MEMİŞOĞLU Hüseyin, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 2002.

MEMİŞOĞLU Hüseyin, **Balkanlar'da Pomak Türkleri**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1999.

MİDHAT PAŞA, **Hayatım İbret Olsun**, Osman Selim Kocahanoğlu (haz.), Temel Yayınları, İstanbul, 1997.

Mufassal Osmanlı Tarihi, Cilt III., İstanbul, Tan Yayınevi, 1959.

NABİ Yaşar, **Balkanlar ve Türklük**, Cilt:II., Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1999

NECİP Fazlı, **Rumeli'yi Neden Kaybettik**, İstanbul, 1972.

ÖZBİR Kamuran, **Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez**, Başkent Gazetecilik ve Matbaacılık, İstanbul, 1986.

ÖRGE Selim, ERSOY Ergin, **Geçmişten Günümüze Yakın Çevredeki Sorunlar ve Türkiye**, Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 1995.

ÖZGÜR Nurcan, **Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi**, Der Yayınları, İstanbul, 1999.

ÖZTUNA Yılmaz, **Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Tarihi**, Cilt:XII., Hayat Kitabevi, İstanbul, 1967.

PIRENE Jacques, **Büyük Dünya Tarihi**, çev. Nihal Önal, Meydan Yayınevi, İstanbul.

POPOVIÇ Aleksandre, **Balkanlarda İslam**, Komisyon (çev), İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.

POULTON Hugh, **The Balkans, Minorities and States in Conflict**, Minority Rights Publication, London, 1991.

RASONYI Laszlo, **Tuna Köprüleri**, çev. Hicran Akın, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1984.

RENOUVIN Pierre, **Birinci Dünya Savaşı**, çev. Adnan Cemgil, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1982.

SÜKAN Özer, **21.Yüzyıl Başlarında Balkanlar ve Türkiye**, Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 2001.

ŞAHİN M. Süreyya, **Fener Patrikhanesi ve Türkiye**, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1980

ŞEREFİ Ahmet Şerif, **Bulgaristan'daki Türkler(1879–1989)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

ŞİMŞİR Bilal N., **Bulgaristan Türkleri**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1986.

ŞİMŞEK Halil, **Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç**, Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 1999.

TATARLI İbrahim, **Hak ve Özgürlük Hareketi: Etütler**, Sofya, 2003.

TEKİN Arslan, **Balkan Volkanı**, İstanbul, 1993.

TODOROV Nikolay, **Bulgaristan Tarihi**, çev. Veysel Atayman, Öncü Kitabevi, İstanbul, 1979.

TOĞROL Beğlan, **112 Yıllık Göç (1878–1989)**, Boğaziçi Üniversitesi Matbası, İstanbul, 1989.

TOLUNER Sevin, **Milletlerarası Hukuk Bakımından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları**, Beta Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2000.

TUĞLACI Pars, **Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984.

TURAN Ömer, **The Turkish Minority in Bulgaria (1878–1908)**, The Turkish Historical Society, Ankara, 1998.

ÜÇOK Coşkun, **Siyasal Tarih (1789–1950)**, 6.b., Başnur Matbaası, Ankara, 1967.

UÇAROL Rıfat, **Siyasal Tarih**, Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 1985.

Makaleler

ALEV Mehmet, "Kendimizi Toparlama Zamanı", **Balkanlar'da Türk Kültürü**, sayı: 54, Ocak, Şubat, Mart 2005.

ATAÖV Türkkaya, "Balkanlar'daki Türk Varlığı Katliamlar ve Göçlerle Azaldı", **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1998.

AYDIN Mahir, "Prenslük'ten Krallığa Bulgaristan", Mustafa Bereketli (der.), **Berlin Anlaşmasından Günümüze Balkanlar**, Rumeli Türkleri Vakfı Yayını, İstanbul, 1999.

BERBERAKİS Stelyo, "Yönetim Türklere Göz Kırıyor", **Cumhuriyet**, 25 Aralık 1989.

ÇAVUŞ Mehmet, "Bulgaristan Türkleri Edebiyatı", **Türk Dünyası El Kitabı**, Cilt III, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1992.

ÇAVUŞ Mehmet, "Ölümün Pençesinde Mücadele", **Balkanların Sesi Dergisi**, Sayı:2, Ocak-Mart 1989.

ÇAY M. Haluk, "Bulgaristan Olayları ve Türk Meselesi", **Türk Kültürü Dergisi**, **Bulgaristan Türkleri Özel Sayısı**, sayı: 263, 1985.

ÇONGAR Yasemin, "Türkiye'den Halliceyiz", **Cumhuriyet**, 22 Ekim 1991.

ÇONGAR Yasemin, "Bağımsız, Bağlantısız Bulgaristan", **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1991.

ÇONGAR Yasemin, "Türk Gençleri Bulgarlaşma Sınırında", **Cumhuriyet**, 25 Ekim 1991.

DAL Kasım, "Birlik ve Beraberlik Bizim En Büyük Silahımızdır.", **Ümit Dergisi**, sayı:47, Sofya, Ocak 2002.

DIMITROVA Donka, "The Bulgarian Turkish Immigrants of 1989 in The Republic of Turkey", Antonina Zhelyazkova (ed.), **Relations of Compatibility and Incompatibility Between Christians and Muslims in Bulgaria**, International Centre for Minority Rights and Intercultural Relations Foundation, Sofia, 1998.

DÜNDAR Can, "Türkler Kilidi Çevirdi", **Milliyet**, 20 Kasım 2001.

EKİCİ Nuray, "The Diaspora of The Turks of Bulgaria in Turkey", www.emz-berlin.de/projekte_e/pj41_pdf/ekici.pdf

EMİNOV Ali, "Bulgaristan'da Türkler", **Balkanlarda Türk Kültürü Dergisi**, sayı: 47. Ocak-Mart 2003, http://www.balgoc.org.tr/2003dergi/dergi_47html

EMİNOV Ali, "Nationality Policy in the USSR and in Bulgaria: Some Observations", http://condor.depaul.edu/~rottenbe/aeer9_htm.#Articles

EREN Nuri, "Bulgaristan Türklerinin Geleceği", **Türk Kültürü Dergisi Bulgaristan Özel Sayısı**, sayı: 263., 1985.

EROĞLU Hamza, "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığın Sorunu", **Bulgaristan'da Türk Varlığı, Bildiriler**, 7 Haziran 1985, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985.

GÖKÇE Deniz, "Bulgaristan'dan Utanmamız Lazım", **Akşam**, 13 Nisan 2001.

GÖZE Ergun, "Bulgaristan Türkleri, Kaddafi, Özal Vesaire", **Türk Kültürü Dergisi, Bulgaristan Türkleri Özel Sayısı**, sayı: 263, 1985

HRİSTOVA Svetlana, "Bulgarian Politics of Multiculturalism-Uses and Abuses", Milan Mešić (editor), **Perspectives of Multiculturalism: Western and Transitional Countries**, Zagreb, 2004.

HÖPKEN Wolfgang, "From Religious Identity to Ethnic Mobilisation", Hugh Poulton, Suha Taji-Farouki (editor), **Muslim Identity and The Balkan State**, C. Hurst & Co., London, 1998.

GÖKDAĞ Bilgehan A., "Balkan Türklüğünün dil ve eğitim sorunları", Erhan Türbedar (der.), **Balkan Türkleri, Balkanlar'da Türk Varlığı**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 2003.

İDİZ Semih, "Ankara Olaylardan Tedirgin", **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1990.

İNALCIK Halil, "Türkler ve Balkanlar", **Balkanlar**, İstanbul, 1993.

İNBAŞI Mehmet, "Tarihsel Perspektif: Türklerin Balkanlar'a Yerleşmesi", Erhan Türbedar (der.) **Balkan Türkleri, Balkanlar'da Türk Varlığı**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 2003.

İNÜĞÜR M. Nuri, "Balkanlar'da Türkçe Basın", **Marmara'nın Sesi Dergisi**, No. 38. Ocak 1988.

İSEN Mustafa, "Balkanlar'da Türk Edebiyatı", Erhan Türbedar (der.) **Balkan Türkleri, Balkanlar'da Türk Varlığı**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 2003.

KARAÇAM Nazif, "Bulgarlar'dan Son Darbe", **Milliyet**, 6 Temmuz 1985.

KOZLUKLU Fuat, "Defolun Bunlar Devletin, İzlenimler.", **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1989.

KURAT Akdes Nimet, "Doğu Avrupa Türk Kavim ve Devletleri", **Türk Dünyası El Kitabı**, Cilt I, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, 1992.

KUYUCUKLU Nazif, "Bulgaristan'da Yeni Toprak Mülkiyeti", **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1991.

KÜÇÜKCAN Talip, "Re-claiming Identity: Ethnicity, Religion and Politics among Turkish Muslims in Bulgaria and Greece", **Journal of Muslim Affairs**, Vol. 19, No. 1, 1999

LÜTEM Ömer E., "Tarihsel Süreç İçinde Bulgaristan Türklerinin Hakları", Erhan Türbedar (der.), **Balkan Türkleri, Balkanlar'da Türk Varlığı**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayını, Ankara, 2003

MUGHİSUDDİN Oya Akgönenç, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Bu Yana Balkanlar'daki Gelişmeler ve Türkiye", **Beşinci Askeri Tarih Semineri Tebliğleri**, Cilt II, Ankara, 1996

MUTAFCIEVA V., "The Turks', The Jews' and The Gypsies' Character", Antonina Zhelyazkova (ed.), **Relations of Compatibility and Incompatibility Between Christians and Muslims in Bulgaria**, International Centre for Minority Rights and Intercultural Relations Foundation, Sofia, 1998.

ÖZGÜR Nurcan, "Balkan Devletlerinin Dış Politika Uygulamalarında Etnik Sorunların Rolü (1989-1997)", **Uluslararası Politika: Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar**, Faruk Sönmezoğlu (der.), İstanbul, Der Yayınları, 1998.

ÖZGÜR Nurcan, "Bulgaristan Türkleri ve Hak-Özgürlükler Hareketi", Mustafa Bereketli (der.), **Berlin Anlaşmasından Günümüze Balkanlar**, Rumeli Türkleri Vakfı Yayını, İstanbul, 1999.

PAZARCI Hüseyin, "Uluslararası Hukuk ve Andlaşmalar Yönünden Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü", **Ankara Üniversitesi Bulgaristan'da Türkler Semineri, Bildiriler**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1985

PENEV Vassil, "Political Parties and Religious Tolerance in Bulgaria", Antonina Zhelyazkova (ed.), **Relations of Compatibility and Incompatibility Between Christians and Muslims in Bulgaria**, International Centre for Minority Rights and Intercultural Relations Foundation, Sofia, 1998

PETKOVA Lilia, "The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgarian-Turkish Relations, 1947–2000", **The Global Review of Ethnopolitics**, Vol I, No. 4, (June 2002).

POULTON Hugh, "İslam, Ethnicity and State in Contemporary Balkans", Hugh Poulton, Suha Taji-Farouki (ed.), **Muslim Identity and The Balkan State**, C. Hurst & Co., London, 1998.

PULUR Hasan, "Komşî'nin Safsatası; Olaylar ve İnsanlar", **Milliyet**, 31 Mayıs 1989.

STOYANOV Vallerie, "The Turks in Bulgaria", Antonina Zhelyazkova (director), **Relations of Compatibility and Incompatibility Between Christians and Muslims in Bulgaria**, International Centre for Minority Rights and Intercultural Relations Foundation, Sofia, 1998.

ŞENYURT Hasan, "Bulgarlaştırma Kampanyası Nasıl Uygulanıyor?", **Milliyet**, 23 Şubat 1985.

ŞENYURT Hasan, "Türklerin Çoğalmasý Bulgarları Kaygılandırdı", **Türk Kültürü Dergisi Bulgaristan Özel Sayısı**, sayı: 263., 1985.

ŞİMŞİR Bilal , "Bulgaristan'da Kapatılmış Olan Türk Azınlık Okulları Sorunu", Ümit Özdağ (der.), **21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 2003

ŞİMŞİR Bilal, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", **Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1985.

ŞİMŞİR Bilal, "Türkiye ve Balkanlar", Erhan Türbedar (der.), **Balkan Türkleri, Balkanlar'da Türk Varlığı**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 2003.

TATARLI İbrahim, "HÖH'ün Devlet İdaresine Katılımı", **Ümit Dergisi**, sayı:47, Sofya, Ocak 2002.

TURAN Ömer, "Bulgaristan'da Prenslik Döneminde Türklerin Sosyal ve Siyasal Kurumlaşma Çabası", **Bellekten**, Cilt: LXIV, Sayı: 239 (Nisan 2000).

TURAN Ömer, "Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri", Erhan Türbedar (der.), **Balkan Türkleri, Balkanlar'da Türk Varlığı**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 2003.

UYAR Hakkı, "İkinci Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrasında Avrupa, Balkanlar ve Türkiye'de Demokrasi Sorunu", **Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, Ankara, 1999

UZGEL İlhan, "Balkanlarla İlişkiler", Baskın Oran(ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001

YANOVSKI Roumen, "The Image of The Turks in The Bulgarian Pres", Nedret Kuran Burçoğlu (ed.), **The Image of The Turks in Europe from The Declaration of The Republic in 1923 to The 1990's**, The Isis Press, İstanbul, 2000.

YENİSOY Hayriye, "Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültür Tarihinden Sayfalar", **Yeni Türkiye**, Sayı 16, Temmuz-Ağustos 1997

Tezler

DOĞAN Mustafa, "Bulgaristan'daki Türk Nüfusun Bölgesel Etkinliğinin Artırılabilmesi İçin Neler Yapılabilir", (**Basılmamış Mezuniyet Tezi**, Harp Akademileri Komutanlığı, 2002).

ERSOY Neriman, "Bulgaristan Prensiğindeki Türk Emlaki (1878–1908), (**Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1996).

KURUTMAZ Mustafa, "Balkan Türklerinin Mevcut Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Örgütlenmeleri", (**Basılmamış Mezuniyet Tezi**, Harp Akademileri Komutanlığı, 2002).

ÖZDEMİR Mehmet, "Türkiye'nin Balkanlarda İzleyeceği Kısa Orta ve Uzun Vadeli Hedefler", (**Basılmamış Mezuniyet Tezi**, Harp Akademileri Komutanlığı, 2002).

ÖZŞAFAK Zeki, "Balkanlardaki Son Gelişmeler Işığında Türkiye'nin Balkanlara Yönelik Politikası", (**Basılmamış Mezuniyet Tezi**, Harp Akademileri Komutanlığı, 2002).

PETKOV Aleksandr, "Bulgaristan-Türkiye İlişkileri", (**Basılmamış Mezuniyet Tezi**, Harp Akademileri Komutanlığı, 2002)

Ansiklopediler

Meydan Larousse
İslam Ansiklopedisi

Elektronik Yayınlar

Bulgarian Helsinki Committee, Human Rights in Bulgaria in 1993
(Annual Report), <http://www.bghelsinki.org/frames-reports.htm>.

Bulgarian Helsinki Committee, Human Rights in Bulgaria in 1996
(Annual Report), <http://www.bghelsinki.org/frames-reports.htm>.

Bulgarian Helsinki Committee, Annual Report of Human Rights in Bulgaria, 1997, <http://www.bghelsinki.org/frames-reports.htm>.

Bulgarian Helsinki Committee, Human Rights in Bulgaria in 2000
(Annual Report), <http://www.bghelsinki.org/frames-reports.htm>.

BÖRKLÜ Meşkure Yılmaz, "Tarihsel Seyri İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye'nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları."
<http://www.Turan.tc/kalem/bilimsel/bul-mak.htm>

CAN Tuncer and STİLYANOV TODOROV Martin, "Turks of Bulgaria: Assimilation Policy and Linguistic Oppression",
www.ingilish.com/turksofbulgaria.htm.

CREED Gerald W., "The Bases of Bulgaria's Ethnic Policies",
http://condor.depaul.edu/~rottenbe/aeer9_htm.#Articles

<http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/qery/r?/frd/cstdy>

http://www.setimes.com/html2/turkish/country_info_bulgaria.htm

<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html>

<http://www.bulgarianconsulate-ist.org/tr/tr3html>

<http://ew.undp.sk/Database/index.cfm>

<http://www.worldbank.bg/press/2002-04-eccbg.phtml>.

<http://www.haber1.com>

U.S. Department of State, **Country Reports on Human Rights Practices (1994)**,
www.state.gov/www/global/human-rights/1994-hrp-report/bulgaria.html

U.S. Department of State, **Country Reports on Human Rights Practices for 1999**,
www.state.gov/www/global/human-rights/1999-hrp-report/bulgaria.html.

VALENTOVITCH Igor, "Imprediments to the Development of Turkish Ethnic Minority Media in Bulgaria",
www.greekhelsinki.gr/bhr/english/countries/bulgaria/rferl_16_01_01.html

ZHELYAZKOVA Antonina, "The Social and Cultural Adaptation of Bulgarian Immigrants in Turkey", **Between Adaptation and Nostalgia: The Turks in Turkey**, 1997, <http://www.omda.bg/imir/studies/nostalgia.htm/>.

Gazeteler

Akşam
Cumhuriyet
Milliyet
South East European Times
Türk-Bulgar Haber Ajansı
Zaman –Bulgaristan
24 Chasa

Dergiler

Aktüel Balkan
Türk Kültürü Dergisi
Ümit

Özel Görüşmeler

Hak ve Özgürlükler İstanbul Temsilciliğinden Bayan Nazife Ahmedova ile yapılan görüşmeler.

Balkanlar'da Türk Kültürü Dergisi Genel Yayın Yönetmeni Mehmet Alev ile 12 Nisan 2005 tarihinde yapılan görüşme.

Profesör Bayan Hayriye Memova ile 13 Nisan 2005 tarihinde yapılan görüşme.

BAL-GÖÇ Başkan Yardımcısı Sabri Mutlu ile 25 Nisan 2005 tarihinde yapılan görüşme

ÖZGEÇMİŞ

1962 yılında Ankara'da doğdu. İlkokulu Diyarbakır'da, ortaokulu Bostancı/İstanbul'da tamamladı.

Daha sonra sırasıyla 1976–1980 yılları arasında Deniz Lisesi'nde ve 1980–1984 yılları arasında Deniz Harp Okulu'nda öğrenim gördü.

1984 yılında teğmen rütbesiyle Türk Deniz Kuvvetleri'nde göreve başladı. 1995 yılına kadar yüzer birliklerde gemi komutanlığı da dâhil olmak üzere çeşitli görevlerde bulundu.

1995'ten beri Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın eğitim kurumlarında eğitici personel olarak görev yapmaya devam eden Mete Uluyurt, evli ve iki çocuk babası olup, iyi derecede İngilizce bilmektedir.

